A. Dementjev
J. Naumov * L. Plotkin

VENE NÕUKOGUDE KIRJANDUS

Eesti Riiklik Kirjastus

ARH

A-81194

A. DEMENTJEV, J. NAUMOV, L. PLOTKIN

VENE NÕUKOGUDE KIRJANDUS

XI KLASSILE

8680

ENSV Teaduste Akadeemia
Keele ja Kirjanduse Instituudi
RAAMATUKOGU

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1960

Originaali tiitel:

А. Дементьев, Е. Наумов, Л. Плоткин

Русская советская литература

Пособие для средней школы
Издание восьмое
Учпедгиз, Москва, 1959

Tõlkinud *L. Lassmann* ja *H. Välipõllu*

Kinnitatud Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt.

ARHIIVKOGU
TARTU Ü[illegible]KOOLI
RAAMATUKOGU

NÕUKOGUDE KIRJANDUSE PÕHIJOONED.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon avas uue ajastu inimkonna ajaloos, pani aluse kommunismi ehitamisele meie maal. Oktoobrirevolutsioon võttis kodanluselt ja mõisnikelt ära vabrikud, tehased, pangad, maa ja andis need rahvale. Ta kehtestas proletariaadi diktatuuri, rajas uue, sotsialistliku, nõukogude riigi tüübi, mille juhtivaks jõuks sai töölisklass.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon tähistas murrangut ka inimkonna kultuuri arengus. Revolutsioon muutis kultuurisaavutused rahva omandiks, vabastas rahva loovad jõud, lõi kõik tingimused rahvatalentide õitsenguks.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni poolt loodud nõukogude kirjandus on uus etapp inimkonna progressiivse kirjanduse arengus. See on meie rahva poolt kommunistliku partei juhtimisel loodud sotsialistliku ühiskonna kirjandus.

Klassikalise kirjanduse suured traditsioonid.

Nõukogude kirjandus jätkab ja arendab edasi *klassikalise vene* ja *maailmakirjanduse parimaid traditsioone.* V. I. Lenin on korduvalt rõhutanud, et sotsialistliku ühiskonna kultuuri võib üles ehitada üksnes minevikukultuuri saavutuste omandamise ja kriitilise ümbertöötamise teel. Oma kõnes Venemaa Kommunistliku Noorsooühingu III ülevenemaalisel kongressil 2. oktoobril 1920. a. ütles V. I. Lenin: «Ilma selge arusaamiseta, et ainult kogu inimkonna arenemisega loodud kultuuri täpse tundmisega, ainult selle läbitöötamisega saab ehitada proletaarset kultuuri — ilma sellise arusaamiseta ei suuda me seda ülesannet lahendada.» [1]

Nõukogude kirjandus on kõige selle parima ja eesrindliku seaduspäraseks järglaseks, mis on loodud kultuuri alal vene rahva, teiste NSV Liidu rahvaste ja kogu inimkonna poolt. Ja esijoones järgib nõukogude kirjandus *vene* klassikalise kirjanduse progressiivseid traditsioone.

Vene eesrindlik kirjandus on alati silma paistnud *demokratismi*

[1] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 256.

poolest, oma sidemete poolest rahvamasside vabadusvõitlusega, oma rahvalikkuse poolest. Vene klassikaline kirjandus on sügavalt *humanistlik*. Talle on omane suur inimlikkus, püüe vabastada rõhutud rahvast. M. Gorki sõnade järgi on vene klassikalises kirjanduses «jäädvustatud vaimu ülev puhang, selles imeilusas, muinasjutulise kiirusega ehitatud templis põlevad tänapäevani heledalt ilusad ja jõulised mõistused, pühad, puhtad südamed — tõeliste kunstnike mõistused ja südamed. Ja valgustades neile arusaadavat, läbielatut tõetruult ja ausalt, räägivad nad kõik: vene kunstitempel on ehitatud meie poolt rahva vaiksel toetusel, rahvas on meid innustanud, armastage teda!»

Progressiivsed vene kirjanikud olid leppimatud võitlejad ideetu, rahvavaenuliku kunsti vastu, reaktsioonilise «kunst kunsti pärast» teooria vastu. Puškin nägi oma tegevuse mõtet selles, et ta oma kandlega äratas «üllad tunded» ja «laulis priiusest». Lermontov võrdles luulet «veetše kellaga», mis heliseb «rahva võitude ja õnnetuste päevil». Nekrassov nimetas oma poeesiat «kättemaksu ja kurbuse muusaks». Kõrgelt ideelise rahvaliku kunsti kuulutajaiks olid suured revolutsioonilised demokraadid Belinski, Dobroljubov, Tšernõševski. Vene eesrindlikule kirjandusele on omane järjekindel püüdlus *elu-* ja *kunstitõe* poole. See on realistlik kirjandus, mis nägi oma kohust elu tõetruus kujutamises, ekspluataatorliku korra pahede halastamatus paljastamises. Samal ajal on ta loonud suurepäraseid *positiivsete kangelaste* kujusid, kellel on suur kasvatuslik jõud. Gribojedov, Puškin, Lermontov, Gogol, Turgenev, Nekrassov, Tšernõševski ja Tolstoi andsid oma teostes parimate vene rahvuslike iseloomujoonte kehastuse. Vene klassikud on kunstilise vormi ja keele suured meistrid. Nad etendasid väga suurt osa vene keele — selle võimsa ja imeilusa keele arengus, millele oli uhke V. I. Lenin. «... Turgenevi, Tolstoi, Dobroljubovi ja Tšernõševski keel on suur ja võimas,» [1] kirjutas Lenin.

Humanism, rahvalikkus, realism, suur patriootlik ind, kõrge meisterlikkus — kõiki neid vene klassikalise kirjanduse suurepäraseid omadusi arendati edasi parimate nõukogude kirjanike teostes. Kirjanikud õpivad psühholoogilise analüüsi meisterlikkust, süvenemist elu olemusse, kunstilist tõde, vormi täiuslikkust, keele ilu, selgust ning täpsust Gogoli ja Turgenevi, Tolstoi ja Tšehhovi teostest. Puškini, Lermontovi ja Nekrassovi värsside jõud, rikkus ning ilmekus on nõukogude luuletajatele kõrgeks eeskujuks. Koos vene klassikalise kirjanduse traditsioonidega päris nõukogude kirjandus suulise rahvaloomingu parimad progressiivsed saavutused.

Ent jätkates ja arendades vene klassikalise kirjanduse ja rahvaloomingu eesrindlikke omadusi, kujutab meie kirjandus endast, nagu juba öeldud, uut sõna inimkonna kunstilises arengus.

Missugused on siis nõukogude kirjanduse iseloomustavad jooned?

[1] V. I. Lenin, Teosed, 20. kd., lk. 53.

V. I. Lenin sotsialistliku ühiskonna kirjandusest.

Juba 1905. aastal määras V. I. Lenin oma tähelepanuväärses artiklis «Partei organisatsioon ja parteiline kirjandus» kindlaks selle kirjanduse põhimõtted, mis on seotud võitlusega sotsialismi eest. V. I. Lenini artikkel esitab järgmised teesid.

Marxi õpetusele toetudes ja seda edasi arendades paljastas V. I. Lenin kodanluse ideoloogide väärad väited väljaspool klasse oleva parteitu kirjanduse olemasolu võimalikkusest kodanliku korra tingimustes. Ta näitas, et kodanluse kriitikute ja literaatide sõnadetegemine «kunsti vabadusest ja parteitusest» varjab kunsti ja kirjanduse seost kodanluse huvidega. «Kodanliku kirjaniku, kunstniku, näitleja vabadus on ainult maskeeritud (või silmakirjalikult maskeeritav) sõltuvus rahakotist, äraostmisest, elatise andmisest.» [1]

Kirjandusele, mis on salaja või otseselt seotud kodanlusega, vastandas V. I. Lenin kirjanduse, mis on *avalikult* seotud revolutsioonilise proletariaadiga. Töölisklassi üha kasvavas revolutsioonilises võitluses tõuseb kogu teravusega üles küsimus kirjanduse kohast ja osatähtsusest. Vladimir Iljitš Lenin rõhutas, et kirjandus peab saama *sotsialismi eest peetava üldrahvaliku võitluse koostisosaks*, partei töö koostisosaks. «Kirjanduslik tegevus peab saama üldproletaarse ürituse *osaks*, «rattakeseks ja kruvikeseks» ühes ühtses, suures sotsiaaldemokraatlikus mehhanismis, mille paneb liikuma kogu töölisklassi kogu teadlik avangard. Kirjanduslik tegevus peab saama organiseeritud, plaanipärase, ühendatud sotsiaaldemokraatliku parteitöö koostisosaks.» [2]

See side töölisklassi revolutsioonilise võitlusega avab tõelise kunstniku ees uued, enneolematud perspektiivid. Lenin osutas sellele, milliseid sügavaid ja rikkaid inspiratsiooniallikaid sisaldab endas rahvamasside võitlus sotsialismi eest. Ja seoses sellega kõneles Lenin prohvetlikult tuleviku suurest rahvalikust kirjandusest, kirjandusest, mille kutsub ellu võidukas sotsialistlik revolutsioon. Selle kirjanduse peamisteks iseärasusteks on tõeline vabadus, rahvalikkus, sotsialistlik ideelisus. «See on vaba kirjandus sellepärast, et mitte omakasu ja karjäär, vaid sotsialismi idee ja töörahva poole hoidmine värbab tema ridadesse üha uusi jõude. See on vaba kirjandus sellepärast, et ta ei teeni blaseerunud kangelannat, igavust tundvat ja rasvumise all kannatavat «ülemist kümmet tuhandet», vaid miljoneid ja kümneid miljoneid töötajaid, kes moodustavad maa paremiku, selle jõu ja tuleviku.» [3]

Väites, et kirjandus peab saama üldparteilise ürituse koostisosaks, märkis Lenin ühtlasi, et partei peab oma kirjanduspoliitikas arvestama kirjandusliku loomingu *kogu omapära* ja *keerulisust*. Ta rõhutas, et kirjanduslik tegevus allub kõige vähem meh-

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 10. kd., lk. 30.
[2] Sealsamas, lk. 27.
[3] Sealsamas, lk. 30.

haanilisele võrdsustamisele, nivelleerimisele, enamuse võimule vähemuse üle, ja et selles tegevuses tuleb tingimata anda suuremat vabadust isiklikule initsiatiivile, individuaalsetele kalduvustele, mõtte- ja fantaasiavabadust, vormi- ja sisuvabadust.

Niisugused on V. I. Lenini artikli peamised teesid.

Oma poliitikas kirjanduse alal lähtus partei neist leninlikest põhimõtteist ja arendas neid edasi. Partei astus välja nende põhimõtete moonutamise vastu ja nõudis, et arvestataks uusi ajaloolisi tingimusi, mis tekkisid meie maal pärast revolutsiooni. Muuhulgas ilmnes leninlike ideede vulgariseerimine mõnede kriitikute juures kirjanike-kommunistide vastandamises nõukogude parteitute kirjanikega. Kuid niisugune vastandamine on nii vale kui ka kahjulik, sest et meie riigis on kommunistid ja parteitud rakendunud ühe ühise ürituse teenistusse.

Lenini ideed määrasid sotsialistliku ühiskonna kirjanduse arenemisteed, selle kirjanduse, mis teenindab mitte üksikuid väljavalituid, vaid kõige laiemaid rahvahulki, ja käsitleb iga elunähtust teadusliku sotsialismi valguses.

Mõned selle kirjanduse iseärasused said kindlamad piirjooned juba revolutsioonieelsel ajastul, eriti Gorki loomingus.

Ent täielikult uuele vabale kirjandusele teed anda oli võimalik alles pärast Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu. Esimesel üleliidulisel nõukogude kirjanike kongressil 1934. a. ütles Ždanov, esinedes kommunistliku partei Keskkomitee nimel, täiesti põhjendatud uhkustundega, et meie oleme loonud niisuguse kirjanduse, millist ei ole olnud inimkonna ajaloos.

Nõukogude kirjandust iseloomustavad: *uus sisu, uued teemad ja kangelased, kommunistlik ideelisus, uus loominguline meetod, paljurahvuslikkus.*

Nõukogude kirjanduse uus sisu.

Nõukogude kirjandus peegeldab sotsialistlikku tegelikkust, nõukogude rahva võitlust kommunismi eest ja on seega loomulikult *sisult uus.* Nõukogude kirjanikud näitasid oma teostes, kuidas meie rahvas kommunistliku partei juhtimisel viis läbi maailma suurima revolutsiooni, kaitses sotsialistlikku isamaad ja Oktoobrirevolutsiooni saavutusi interventide ja valgekaartlaste vastu kodusõja aastail, muutis kunagi mahajäänud Venemaa võimsaks sotsialistlikuks tööstuslikuks ja kolhoosimajanduslikuks suurriigiks, saavutas Suures Isamaasõjas võidu hitlerliku Saksamaa üle. Nõukogude kirjandus näitab, kuidas meie kangelaslik rahvas ehitab partei juhtimisel kommunismi, kuidas ta kogu eesrindliku inimkonna eesotsas juhib võitlust rahu eest.

Niisugust sisu ei olnud möödunud aegade kirjandusel.

Uued on ka nõukogude kirjanduse *teemad* ning *kangelased.* Lihtsad nõukogude töötajad — kommunismi ehitavad töölised, kol-

hoosnikud, haritlaskond — need on meie kirjanike teoste peakangelasteks. M. I. Kalinin kirjutas nõukogude kirjanduse peajoontest: «... meie kirjandusteoste peategelasteks on uue elu aktiivsed ehitajad — mees- ja naistöölised, kolhoosnikud, parteilased, inseneerid, kommunistlikud noored, pioneerid, majandusala töötajad; meie teoste temaatikaks on meie maa rahvaste loov tegevus.» Ka revolutsioonieelses kirjanduses kujutati inimesi lihtrahva seast, kuid seal on need inimesed kujutatud peamiselt õnnetutena ja rõhututena. Nõukogude kirjanduses on lihtne inimene — töötaja, tööline, talupoeg — *elu peremees*, uue maailma looja. Niisuguse kujutuse lihtsatest inimestest andis maailmakirjanduses esmakordselt Gorki, ja nõukogude kirjanikud lähevad seda Gorki teed mööda.

Lugeja kohtab nõukogude kirjanike raamatutes kodusõjast osavõtnuid — Tšapajevit ja Pavel Kortšaginit, töölisi F. Gladkovi «Tsemendist», Šolohhovi kolhoosnikuid, nõukogude sõjameest Vassili Tjorkinit, «Noore Kaardiväe» kangelasi, insenere-kommuniste V. Ažajevi romaanist «Kaugel Moskvast».

Öeldust ei pea järeldama, et nõukogude kirjandus kujutab üksnes meie *kaasaegset elu*. Ka pöördumisel *mineviku poole* avavad nõukogude kirjanikud tegelikkuse uued jooned: klassivastuolud, rahva võitluse ja selle otsustava osa ajaloos, ühiskonna arenguseadused ja perspektiivid. See just muudabki niisugused teosed, nagu Aleksei Tolstoi romaan «Peeter Esimene», sotsialistliku realismi teosteks.

Nõukogude kirjanduse üheks peamiseks iseärasuseks on see, et tal on uus sisu, uued teemad ja kangelased.

Nõukogude kirjanduse parteilisus.

Nõukogude tegelikkus määras kindlaks ka meie kirjanike maailmavaate — nende kommunistliku ideelisuse, nende parteilisuse. Nõukogude kirjanduse aluseks on teadusliku sotsialismi ideed, marksismi-leninismi õpetus. Nõukogude kirjanike maailmavaadet iseloomustab ekspluataatorliku korra täielik eitamine ja veendumus, et ainult sotsialism loob kõik tingimused vabaks ja õnnelikuks eluks. Nõukogude kirjandus vaatleb inimkonna minevikku, olevikku ja tulevikku marksistlik-leninliku maailmavaate seisukohalt.

«Meie kirjandus,» kõneles A. A. Ždanov nõukogude kirjanike esimesel üleliidulisel kongressil, «on kõigi rahvaste ja maade kirjandusest kõige noorem. Ühtlasi on ta kõige ideelisem, kõige eesrindlikum ja kõige revolutsioonilisem kirjandus. Ei ole ega ole kunagi olnud kirjandust peale nõukogude kirjanduse, mis oleks organiseerinud töötajaid ja rõhutuid võitlusele igasuguse ekspluateerimise ja palgatööorjuse ikke lõplikuks hävitamiseks. Ei ole ega ole kunagi olnud kirjandust, mis seab oma teoste ainestiku aluseks töölisklassi ja talurahva elu ning nende võitluse sotsialismi eest.

Ei ole kusagil, ei ühelgi maal maailmas, kirjandust, mis kaitseks kõigist rahvustest töötajate üheõiguslust, kaitseks naise võrdõiguslust. Ei ole ega saagi olla kodanlikus riigis kirjandust, mis purustaks järjekindlalt igasugust vaimupimedust, igasugust müstikat, igasugust usuhullustust ja kuradilugusid, nagu seda teeb meie kirjandus.»

Nõukogude kirjanduse kommunistlik ideelisus on lahutamatult seotud *nõukogude patriotismiga.* Patriotismi idee, armastus nõukogude kodumaa vastu, ustavus sotsialismile innustab nõukogude kirjanikke ja määrab nende loomingu iseloomu. Meie kirjanikud on paljudes teostes näidanud, kui suur jõud peitub rahvahulkade revolutsioonilises teadlikkuses, nõukogude patriotismi pühas tundes.

Patriootiline armastus kodumaa vastu, rahva vastu väljendub nõukogude kirjanike juures loomulikult armastuses ja ustavuses kommunistliku pártei vastu. Suur parteijuht Lenin esineb nõukogude kirjanduses lahutamatus seoses parteiga, rahvaga, ta on rahvahulkade huvide ja ideaalide väljendaja.

Nõukogude kirjandus on võitnud klassi kirjandus, selle klassi kirjandus, kellele kuulub tulevik. Sellest tuleneb tema optimism, tema elujaatav iseloom.

Nõukogude kirjanduse optimistlik iseloom aga ei tähenda sugugi, et see ei puuduta elu kurbi külgi. Furmanov jutustas oma romaanis kuulsa rahvakangelase Vassili Ivanovitš Tšapajevi surmast. Pavel Kortšagini piinarikastest füüsilistest kannatustest jutustas lugejale Nikolai Ostrovski romaanis «Kuidas karastus teras». Fadejevi romaan «Noor Kaardivägi» lõpeb enamiku noorkaardiväelaste hukkumisega. Ja ometi pole üheski neist teostest kübetki nukrust või pessimismi. See on tingitud sellest, et Fadejevi, Furmanovi ja N. Ostrovski veendumuse järgi ei toimu suur ja raske võitlus uue, kommunistliku ühiskonna eest ilma ohvriteta, kuid need ohvrid on toodud helge ja õilsa eesmärgi nimel, nad on õigustatud, neil on oma tähendus nende suurte ja õilsate eesmärkide teenimises; veri pole valatud asjatult, see on valatud kommunismi nimel, mis on võitmas ja võidab lõplikult.

Kogu nõukogude kirjandusajalugu läbib punase niidina järjekindel, energiline ja väsimatu *võitlus rahu eest* sõjaõhutajate vastu.

Juba enne revolutsiooni häbimärgistas Gorki oma pamflettides ja esseedes maailmavalitsemise kavatsusi, mida sepitsesid ameerika miljardärid. Värsitsüklis välismaast tõi Majakovski esile maailma imperialismi tõelise olemuse. Gorki ja Majakovski traditsioone järgides paljastavad nõukogude kirjanikud oma teostes, mis on tulvil tõelist humanismi, sõjaõhutajaid ja kutsuvad üles võitlusele rahu eest kogu maailmas, võitlevad kogu töötava inimkonna õnne eest.

Sotsialistlik realism — nõukogude kirjanduse loominguline meetod.

Nõukogude kirjanduse uued omadused avaldusid ka selle meetodis eneses, tegelikkuse kujutamise viisis. Nõukogude ilukirjanduse ja kirjanduskriitika meetodiks on *sotsialistlik realism.*

Milles seisab sotsialistliku realismi olemus? Sotsialistlik realism nõuab kunstnikult tõetruud, ajalooliselt konkreetset tegelikkuse kujutamist selle revolutsioonilises arengus. Sealjuures peab tegelikkuse kunstilise kujutamise tõepärasus ja ajalooline konkreetsus olema seotud ülesandega kasvatada töötajaid kommunismi vaimus. Elu tõetruu kujutamine on sotsialistliku realismi ülim nõue.

Klassikalise kirjanduse jõud seisis ka selle kirjanduse tõetruuduses, tema patriootiliste ja vabastusideaalide ning positiivsete kangelaste ülevuses ja õilsuses. Seda suurepärast traditsiooni jätkas nõukogude kirjandus. Kuid revolutsioonieelse klassikalise kirjanduse peaülesanne seisis võitluses ekspluataatorliku korraga, isevalitsusega, pärisorjusega. Siit tulenebki revolutsioonieelse kirjanduse realismi *kriitiline* iseloom. Rahva vabaduse ja õigluse ning võrdõiguslikkuse ideaalide nimel paljastasid Radištšev, Puškin, Gogol, Nekrassov, Tšernõševski, Saltõkov-Štšedrin, A. Ostrovski, L. Tolstoi ja Tšehhov suure kunstilise tõe jõuga isevalitsusliku Venemaa pärisorjust, kodanlikku ekspluateerimist, pahesid ja vastuolusid.

Sotsialistlik realism näeb oma peamist ülesannet uute, sotsialistlike suhete jaatamises ja *kindlustamises*, aktiivses võitluses kommunismi eest. Ta tekkis ühiskonnas, kus pole ekspluateerimist ja eraomandust tootmisjõududele ja -vahenditele. Sellepärast ongi meie kirjanduse peategelaseks positiivne kangelane. Levinson ja Metelitsa (Fadejevi «Kaotus»), Tšapajev ja Klõtškov (Furmanovi «Tšapajev»), Pavel Kortšagin (N. Ostrovski «Kuidas karastus teras»), Davõdov (Šolohhovi «Ülesküntud uudismaa»), «Noore Kaardiväe» kangelased — kõigil neil on omad individuaalsed iseloomujooned, mõnikord on neil oma nõrkused ja puudused, kuid nad kõik on positiivsed kangelased ja nende käitumine on nõukogude inimestele eeskujuks.

Kuid muidugi mõista ei avaldu sotsialistlik realism üksnes positiivsete nähtuste kujutamises. Uute, sotsialistlike suhete jaatamine on seotud ka meie puuduste *julge printsipiaalse kriitikaga,* aktiivse võitlusega kõigi negatiivsete ja meile vaenulike nähtuste vastu, kõige võltsi ja meie elus kõlbmatu satiirilise paljastamisega. Ainult kunstnik, kes analüüsib tegelikkust teadusliku sotsialismi seisukohalt, võis niisuguse halastamatu jõuga näidata kodanluse languse ja kodanliku individualismi hukkumise ajaloolist paratamatust, nagu tegi seda Gorki «Artamonovite ettevõttes» ja «Klim Samgini elus». Üksnes kommunistliku ideelisuse seisukohalt võis niiviisi naeruvääristada väikekodanlikke igandeid ja bürokratismi

meie ühiskonnas, nagu tegi seda V. Majakovski näidendites «Lutikas» ja «Saun» ning satiirilistes värssides.

Sotsialistlik realism nõuab kirjanikult oskust kujutada elu *liikumises, arenemises.* Kuid iga liikumine, iga arenemine sisaldab endas uue võitlust vanaga, uue võitu vana üle. Nõukogude kirjandus näitabki, kuidas võitluses vanaga areneb ja võidab uus. Ühtlasi eeldab see oskust näidata elu arenemises ja liikumises, kunstniku võimet näha suunda, mille poole elu areneb, märgata *uue idusid.* Sellepärast arenebki nõukogude kirjanduses, eriti käesoleval ajastul, nii laiaulatuslikult kommunistliku tuleviku teema. Nõukogude kirjandus peegeldab meie tegelikkust realistlikult, mõtestab lahti selle heroilisuse, valgustab kommunistliku maailmavaate seisukohalt iga nähtust meie elus. Just sellepärast sisaldab sotsialistlik realism *uue, revolutsioonilise romantika* jooni. On täiesti arusaadav, et see revolutsiooniline romantika ei ole mineviku romantika traditsioonide lihtne kordamine, see on uus romantika. Tema olemus seisab selles, et ta ei kujuta olematut elu ja olematuid kangelasi, ta ei vii lugejaid teostumatute utoopiate maailma, ta ei ole vastuolus tegeliku eluga; ta väljendab partei poolt juhitava revolutsioonilise proletariaadi heroilisust, hoogu ja perspektiive reaalses võitluses kommunistliku ühiskonna ülesehitamise eest. Nõukogude kirjanduse revolutsiooniline romantika on lahutamatult seotud elutõega.

«Me räägime,» kõneles A. Ždanov, «et sotsialistlik realism on nõukogude ilukirjanduse ja kirjanduskriitika põhiline meetod, aga see eeldab, et revolutsiooniline romantika peab kuuluma kirjandusliku loomingusse kui selle element, sest kogu meie partei elu, kogu töölisklassi elu ja võitlus seisab kõige karmima ja kõige proosalisema praktilise töö ühendamises suurima heroismiga ja suurejooneliste perspektiividega.»

Sotsialistlik realism lähtub elus toimuvate protsesside sügavast mõistmisest. Meie loominguline meetod on vaenulik abstraktsele fantaseerimisele ja naturalismile, mis ei näe üksikutest faktidest kaugemale. Meie meetod nõuab laiaulatuslikke üldistusi. Kirjanduses väljendub üldistus *tüüpilisuses.* Kirjanik valib välja ühed või teised faktid, süstematiseerib neid, tõstab esile ühtesid ja heidab kõrvale teisi, teiste sõnadega — üldistab ja tüpiseerib neid vastavalt elutõele.

Nõukogude kirjanik on aktiivne võitleja uue maailma ehitamise eest. Kunstiline sõna etendab meie ühiskonnas suurt, vastutusrikast ja aktiivset osa. Kirjanik täidab meil väga tähtsat kohust: ta aitab inimesel vaimselt kasvada. Sotsialistliku realismi kirjandusteosed *kasvatavad* lugejaid kommunismi vaimus.

Sotsialistlik realism avab kirjanike mitmesuguste loominguliste otsingute jaoks avara tegevusvälja ja eeldab kirjanduse põhiliikide, žanride, stiilide, kunstiliste võtete ja vormide rikkust ning mitmekesisust.

Sotsialistlikul realismil on muidugi oma eelkäijad, kõigepealt

vene kirjanduses. Kõneldes XIX sajandi vene kirjanikest, kes oma loominguga valmistasid teed meie aja kirjandusele, on küllalt N. Tšernõševski meenutamisest. Revolutsioonilise demokraatia juhi ajalooline optimism, positiivse kangelase esiplaanile tõstmine tema romaanis «Mida teha?», elutõe ja tuleviku-unistuste tihe side tema loomingulises meetodis ja kindel usk selle tuleviku teostumisse — see kõik teeb Tšernõševski üheks kõige lähemaks sotsialistliku realismi eelkäijaks.

Kuid kõneldes nõukogude kirjanduse ajaloolisest põlvnemisest ja olemusest, peame eriti rõhutama seda mõtet, et meie kirjandus on *novaatorlik* sõna kõige tõsisemas ja kõikehaaravamas tähenduses: tema sisu, maailmavaade ja meetod on rajatud revolutsioonilistele kogemustele, sotsialistliku ülesehitustöö kogemustele, teadusliku kommunismi ideedele.

Nõukogude kirjandus on vormilt rahvuslik ja sisult sotsialistlik.

Nõukogude kirjandus on sisult sotsialistlik ja ühtlasi ka *rahvuslik oma vormilt.* See on nõukogude kirjanduse tähtsaim iseärasus. «... Nõukogude kirjandus pole üksnes venekeelne kirjandus, see on üleliiduline kirjandus,» teatas M. Gorki nõukogude kirjanike I kongressil.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tähtsaks saavutuseks oli see, et kõik tsaari-Venemaa kurnatud ja rõhutud rahvad said vabaks, astusid sotsialistliku ülesehitustöö ning aktiivse poliitilise ja kultuurielu teele. Nõukogude kirjandus on ühtne oma sotsialistliku sisu, kuid mitmekesine rahvusliku vormi poolest. Rahvuslik vorm tähendab seda, et kirjandus luuakse rahvahulkadele arusaadavas keeles, emakeeles, et kirjanduses peegelduvad parimad rahvuslikud traditsioonid, rahvuse psüühilise loomuse iseärasused. Kuid kõigi vormierinevuste juures on nõukogude kirjandus ühtne oma sisemise ideelise suunitluse poolest.

Kommunistliku partei rahvuspoliitika on taganud vennasvabariikide kirjanduse õitsengu. Vennasrahvaste parimate kirjanikkude looming on tuntud kogu Nõukogude Liidus ja kuulub meie kultuuri ühisesse varasalve. Ukraina näitekirjaniku Korneitšuki ja aserbaidžaani poeedi Samed Vurguni näidendid; Tõtšina (Ukraina), Janka Kupala (Valgevene), G. Tabidze (Gruusia), Džambuli (Kasahstan) ja Suleiman Stalski (Dagestan) värsid; Aini (Tadžikistan) ja Auezovi (Kasahstan), Lācise ja Upiti (Läti) romaanid ja paljud teised teosed on paljurahvusliku nõukogude kirjanduse suurepärasteks saavutusteks. Nõukogude kirjandus on rahvaste loomingulise koostöö hiilgav näide uue, sotsialistliku kultuuri loomise suures ürituses. «Ühise pere tunne» — nii nimetas Nõukogude Ukraina silmapaistev poeet Pavlo Tõtšina oma luuletuskogu, mis oli pühendatud Nõukogude Liidu rahvaste sõprusele ja nende kirjanduste ühtsusele.

Сияет радугою дружбы
Мне единение народов,

(Sõpruse vikerkaarena särab rahvaste ühinemine, kirjutab luuletaja.)

Vennasvabariikide kirjanike teoste vene keelde ja vene kirjanike teoste teiste NSV Liidu rahvaste keeltesse tõlkimise laialaulatuslik levimine, Puškini, Ševtšenko, Rustaveli juubelipidustused, rahvusliku kunsti ja kirjanduse dekaadid Moskvas — see on väga palju soodustanud kõigi Nõukogude Liidu rahvaste kirjanduse kasvu.

Partei hoolitseb kõigiti NSV Liidu rahvaste kultuuri ja kirjanduse arengu eest ja võitleb samal ajal otsustavalt kõikide kodanliku natsionalismi avaldustega vennasvabariikides, võitleb kõigi katsetega kiskuda üksikute NSV Liidu rahvaste kultuuri ja kirjandust eemale üldnõukogulikust kultuurist ja kirjandusest, Venemaa eesrindlikust kultuurist ja kirjandusest.

Juhtivat osa nõukogude paljurahvuslikus kirjanduses etendab vene kirjandus. Ta on osutanud tohutut mõju vennasrahvaste kirjanduse arenemisele. Selle kujunemisel on eriti suur tähtsus Gorki ja Majakovski loomingul.

Vennasvabariikide kirjanikud hindavad vene nõukogude kirjandust kõrgelt ja armastavad seda väga. Tuntud eesti näitekirjanik August Jakobson kirjutas: «Mäletan, missuguseks suureks, igavesti meeldejäävaks pidupäevaks oli minule Mihhail Šolohhovi «Vaikse Doni», Fjodor Gladkovi «Tsemendi», Nikolai Ostrovski surematu raamatu, Majakovski luuletuste ja eriti M. Gorki oktoobrijärgsete teoste ja vaimustavate artiklite lugemine.»

Kommunistlik partei kui nõukogude kirjanduse organiseerija ja juht.

Oma suurte edusammude eest on nõukogude kirjandus tänu võlgu kommunistliku partei suunavale juhtimisele. Kõikidel meie ajaloo põhietappidel on partei selgitanud nõukogude kirjanike ees seisvate uute loominguliste ülesannete iseloomu ja iseärasusi, on suunanud nende tegevust, kandnud suurt hoolt nõukogude kirjanduse edasise õitsengu eest.

Missugused ühised jooned iseloomustavad partei poliitikat kirjanduse alal? Partei on alati rõhutanud, et ainult rahva teenimises, kommunismi ideedes, tihedas seoses kaasaja poliitiliste ülesannetega võib nõukogude kirjanik leida tõelise loomingulise inspiratsiooni allika.

«Nõukogude kirjanduse, maailma kõige eesrindlikuma kirjanduse jõud seisab selles,» õpetab partei, «et see on kirjandus, millel ei ole ega võigi olla teisi huve kui rahva huvid, riigi huvid. Nõukogude kirjanduse ülesanne seisab selles, et aidata riigil kasvatada õigesti noorsugu, rahuldada tema vajadusi, kasvatada uut põlvkonda, kes on südi, usub oma ülesandesse, ei karda takistusi

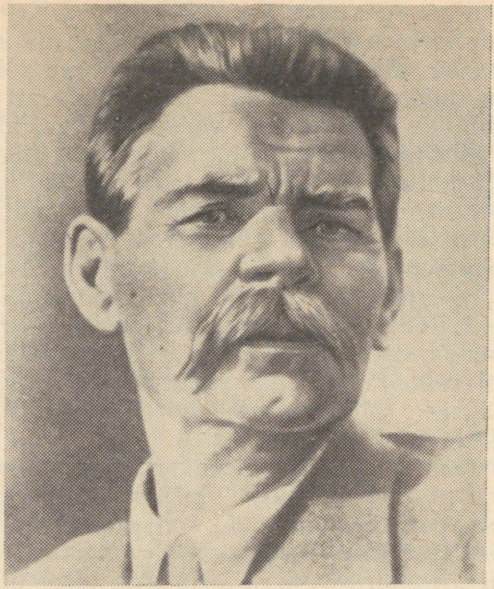
ja on valmis võitma igasugused takistused.» (ÜK(b)P Keskkomitee otsusest «Ajakirjade «Zvezda» ja «Leningrad» kohta».)

Partei poliitika aluseks kirjanduse alal on põhimõte kasvatada kirjanikku kommunismi vaimus. Partei on alati halastamatult võidelnud kodanlike, dekadentlike voolude vastu, ideelageduse ja apoliitilisuse vastu kirjanduses ning samal ajal aidanud hoolikalt ja taktiküllaselt meile südamelähedastel kirjanikel vabaneda vigadest ja eksimustest, on suunanud nende loomingut õigele teele.

Kõrge *ideelisuse* ja *elutõe* põhimõtted ühtivad partei programmilistes dokumentides kirjandusküsimuste alal täieliku *kunstimeisterlikkuse* jaatamisega. «Partei kutsub kirjanikke üles julgetele loomingulistele üritustele, kirjanduse kõigi žanride rikastamisele ja edasiarendamisele, kunstimeisterlikkuse taseme tõstmisele, et täiel määral rahuldada nõukogude lugeja järjest kasvavaid vaimseid vajadusi.» (NLKP Keskkomitee üleskutsest nõukogude kirjanike teisel üleliidulisel kongressil.)

Partei suunavas juhtimises näevad nõukogude kirjanikud oma edu peamist panti. Kirjanduse ühiskonnast «sõltumatuse» ja «kunstist kunsti pärast» vääradele kodanlikele loosungitele vastandavad meie kirjanikud kommunistliku parteilisuse ideed, rahva ja kommunismi kõrge ürituse teenimise kirjanduse poolt. M. Šolohhov, esinedes teisel nõukogude kirjanike kongressil, ütles: «Meist, nõukogude kirjanikest, räägivad raevutsevad vaenlased piiri taga, et me kirjutame partei käsu järgi. Asi on siiski veidi teisiti: igaüks meist kirjutab oma südame käsu järgi, aga meie süda kuulub parteile ja rahvale, keda me oma kunstiga teenime.»

Tänu kommunistliku partei targale juhtimisele on nõukogude kirjandus saavutanud suurt loomingulist edu ja võitnud maailmakuulsuse. Ta avab kogu maailma ees kommunismi tõe ja on sotsialistliku revolutsiooni lipukandja, ta innustab kogu maakera töötajaid võitlusele kapitalismi ikke vastu, rahu ja rahvaste sõltumatuse eest.

MAKSIM GORKI.

Maksim Gorki avas oma loominguga uue ajastu vene ja maailmakirjanduse arengus.

«Gorki on kahtlemata,» kirjutas Lenin, «*proletaarse* kunsti suurim esindaja . . .» [1] Ta on «. . . oma suurte kunstiteostega sidunud end Venemaa ja kogu maailma töölisliikumisega . . .» [2]

Nende Lenini sõnadega on määratud geniaalse kunstniku suurepärase loomingulise tegevuse olemus.

Gorki maailma-ajalooline tähtsus seisab selles, et ta oli ajaloo uue ajastu — *proletaarse sotsialistliku revolutsiooni ajastu* — väljendaja, laulik ja lipukandja, *nõukogude kirjanduse rajaja.*

Lenin kõneles artiklis «Töölisajakirjanduse minevikust Venemaal» vene vabadusliikumise kolmest etapist — aadli, raznotšinetsite ja proletariaadi etapist — ja nendest kolmest põlvkonnast. Venemaa vabadusvõitluse kolmanda etapi ideede geniaalseks väljendajaks oligi M. Gorki.

«Gorki erandlikult suur tähtsus,» kirjutas Lunatšarski, «seisab selles, et ta on proletariaadi esimene suur kirjanik, et tema kaudu näeb see klass end kunstis esmakordselt teadlikult.»

Gorki, meie ajastu suurima kirjaniku ilmumine just Venemaal on sügavalt seaduspärane. XIX sajandi lõpus siirdus maailma

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 16. kd., lk. 188.
[2] Sealsamas, lk. 91.

revolutsioonilise liikumise keskus Venemaale. Venemaa revolutsiooniline töölisklass tõstis esile Lenini — sotsialistliku revolutsiooni juhi. Vene proletariaadi esinemist ajaloo areenil kunsti alal tähistab suure kunstniku Aleksei Maksimovitš Gorki ilmumine.

GORKI ELULUGU.

Lapsepõlv ja noorusaastad.

Kirjandusajaloos on raske nimetada teist kirjanikku, kes oleks sellisel määral nagu Gorki tunda saanud kodanliku korra masendavaid vastuolusid, kes oleks niisuguse jõuga tundnud töötajate viletsat saatust isevalitsuslikul Venemaal. Ta koges lapsepõlves ja nooruses nii üle jõu käivat tööd, alandust, peksu kui ka nälga. Eraomandile rajatud maailmakorra vale ja ebaõigluse kirglikuks vastaseks muutis teda elu.

Aleksei Maksimovitš Gorki (Peškov) sündis 16. (28.) märtsil 1868. aastal Nižni Novgorodis. Tema isa Maksim Savvatijevitš Peškov oli ametilt kunsttisler. 1872. a. suri ta koolerasse. 1878. a. kaotas Gorki ka ema — Varvara Kaširina.

Kirjaniku lapsepõlv möödus tema vanaisa Vassili Kaširini, värvimistöökoja omaniku perekonnas.

Oma lapsepõlvest ja noorusest jutustas Gorki hiljem suurepärases autobiograafilises triloogias: «Lapsepõlv», «Inimeste seas», «Minu ülikoolid».

Kaširinite perekonna väikekodanlikus elus valitses tõeline, metsik julmus. Seda elu iseloomustasid peksmine, vastastikune vihkamine, etteheited liigse leivatüki pärast, vaese ja kaitsetu mõnitamine.

Peaaegu ainukeseks helgeks nähtuseks Gorki varasemas lapsepõlves oli tema vanaema Akulina Ivanovna, väga hea ja südamlik inimene, kes soojendas teda oma hellitustega. Ta tutvustas Aljošale rahvaluule imekauneid teoseid.

Kui poiss sai kümneaastaseks, ütles vanaisa talle: «Noh, Leksei, sina pole auraha — ära jää minu kaela rippuma, see pole sinu koht. Mine õige inimeste sekka . . .»

Sellest ajast peale algas Gorki elu «inimeste seas». Ta oli jalanõudekaupluses «poisiks», seejärel töötas joonestaja juures, kuid jooksis sealt ära Volgale ja oli laeval nooremnõudepesijaks. Siin sai Aljoša ülemaks laevakokk Mihhail Akimovitš Smurõi. Ta äratas poisis huvi raamatute vastu, veenis teda lugemise suures kasus. Smurõi vedas endaga kaasas raamatutega täidetud kirstu. See oli Gorki väljenduse järgi «kõige imelikum raamatukogu maailmas», kummaline segu kollasest kirjandusest, odavatest rahvaraamatutest ja suurte meistrite — Gogoli, Gleb Uspenski, Nekrassovi, Walter Scotti ja Fieldingi — teostest. Raamatud avasid Aljošale uue ja ereda paeluva maailma. Kui varem oli vanaema tut-

vustanud Aljošale rahvaluule aardeid, siis nüüd muutis Smurõi tema eluajaks kirglikuks raamatusõbraks. Kirjanik märkis hiljem, et «nende raamatute tõttu kujunes hinges kindel veendumus: ma ei ole üksi maa peal — ja ma ei hukku!»

Järgnevatel aastatel vahetas Gorki palju elukutseid: töötas õpilasena ikoonidemaalimistöökojas, kümnikuna Nižni Novgorodi laadal, statistina teatris. Ühelt poolt palju süngeid muljeid, mis avasid vana elu traagilise mõttetuse, ja teiselt poolt heade vene inimeste mõju ning tutvus suurte kirjanike teostega — need olid asjaolud, mis määrasid poisikese ja nooruki Aljoša Peškovi ellusuhtumise. Siit tekibki tal vihkamine elu «tinaraskete jäleduste» vastu ning protestitunne talumatu tegelikkuse vastu, siit tekivadki unistused teisest, imeilusast ja õnnelikust elust.

1884. a. sõitis Gorki Kaasanisse. Ta kavatses ülikooli astumiseks ette valmistuda. Kuid tal ei õnnestunud oma soovi teostada. Tema parimad lootused purunesid, olukord näis olevat väljapääsmatu. Kuid Gorki leidis endas jõudu tööks ja võitluseks. Ta läks järeleandmatult edasi, rajas endale rinnaga teed.

Gorki elu Kaasani periood on tähtis lehekülg kirjaniku eluloos. Esiteks puutus Gorki veel lähemalt kui varem kokku kodanlaste ja mõisnike Venemaa paisete ja pahedega. Ta õppis tundma paljasjalgsete, töötute elu, nägi tööliste vaevarikast tööd ja lootusetut vaesust, mis avas elu vastuolud tulevase kirjaniku ees veel jõulisemalt. Elatise hankimiseks pidi ta töötama laadijana, aednikuna, pagarina ja koorilauljana.

Kaasani perioodi teiseks tähtsamaks iseärasuseks oli asjaolu, et Gorki lähenes sel ajal revolutsiooniliselt meelestatud haritlaskonnale, eriti Fedossejevile — esimese marksistliku ringi organiseerijale Kaasanis. Kaasani periood on märkimisväärne ka ses suhtes, et Gorki tegeles tol ajal väga palju ja visalt oma hariduse täiendamisega. Ta tutvus vene revolutsiooniliste demokraatide — Tšernõševski, Dobroljubovi ja Pissarevi töödega. Sel ajal hakkas ta huvi tundma ka marksistliku kirjanduse vastu ning luges Marxi ja Engelsi «Kommunistliku partei manifesti», Marxi «Kapitali» I köidet, Plehhanovi teoseid. Gorki loeb palju ja mitmekülgselt: tema lugemisvaras on vene ja välismaa klassikuid, filosoofiaalaseid raamatuid ja suure vene looduseuurija Setšenovi tuntud töö «Peaaju refleksid». Juba Kaasanis olles lülitus Gorki revolutsioonilisse tegevusse.

1880-ndate aastate lõpu veetis Gorki matkates. Koos narodnik Romassiga tegi ta revolutsioonilist propagandat talupoegade keskel, töötas seejärel kalurina Kaspia merel, teenis öövahina ja kaalujana raudteejaamas.

1889. a. arreteeriti Gorki Nižni Novgorodis esmakordselt sidemete pärast revolutsiooniliste ringkondadega.

1891. a. võttis Gorki ette uue matka mööda Venemaad. Teda juhtis soov võimalikult laiemalt ja täielikumalt mõista elu, saada aru ümbritsevast tegelikkusest, lahendada teda piinavaid küsi-

musi sotsiaalse pahe allikatest ja tõe ning õigluse saavutamise teedest. Elatades end töölise või laadija juhuslikust viletsast töötasust ja kannatades sageli kibedat nälga, käis Gorki Volga alamjooksul läbi tuhandeid versti. Alam-Volgamaa, Donimaa, Ukraina, Bessaraabia, Musta mere rannik — niisugune oli selle ennenägematu matka määratu marsruut mööda Venemaad. Matkad mööda Venemaad andsid Gorkile elust rikkalikke muljeid, mis peegelduvad ka tema teostes.

1891. a. novembris jõudis Gorki Tifliisi, mis oli üks revolutsioonilise töölisliikumise keskusi Kaukaasias. Gorki jätkas siin oma revolutsioonilist tegevust ja lõi sidemeid raudteetöökodade revolutsiooniliselt meelestatud töölistega ning õpilastega. Gorki viibimist Tifliisis tähistas sündmus, millel oli otsustav tähtsus tema edaspidisele saatusele: siin avaldati kirjaniku esimene jutustus. Tifliisis tutvus Gorki revolutsionääri-narodovoletsi A. (M.) Kaljužnõiga, kes alles äsja oli saabunud sunnitöölt. See oli suurel määral Kaljužnõi teene, et Gorki hakkas uskuma oma kirjanikukutsumusse, oma loomingulistesse võimetesse. «Teie vaatasite esimesena,» kirjutas Gorki hiljem Kaljužnõile, «mind oma pehmete, mulle meeldejäänud silmade hea pilguga mitte ainult kui imeliku elulooga poissi, sihitut hulgust, nagu midagi naljakat ja kahtlast... Te panite mind esimesena iseenesele tõsiselt vaatama.»

Kirjandusliku tegevuse algus.

Gorki oli kirjanduse alal oma jõudu proovinud juba veidi varemgi. 1889. a., kui ta elas Nižni Novgorodis, kirjutas ta poeemi «Vana tamme laul». Kuid V. Korolenko kriitika selle kohta oli nii karm, et Gorki jättis mõneks ajaks unistused kirjanduslikust tööst. Kaljužnõi soovitusel kirjutas Gorki jutustuse «Makar Tšudra». Jutustus avaldati Tifliisi ajalehes «Kavkaz» 12. (24.) septembril 1892. aastal. See oli Gorki esimene trükis avaldatud teos. Ta kirjutas sellele alla varjunime — M. Gorki.

Järgnevatel aastatel oli Gorki Volgamaa ajalehtede «Samarskaja Gazeta» ja «Nižegorodski Listok» kaastööliseks. Peale jutustuste kirjutas ta olukirjeldusi, artikleid ja följetone.

V. Korolenko, kes ei olnud heaks kiitnud «Vana tamme laulu», jälgis nüüd rõõmuga, kuidas Gorki anne arenes ja kasvas, ning osutas noorele kirjanikule suurt abi tema kirjanduslikus töös.

Pealinna ajalehtede ja ajakirjade veergudel ilmusid Gorki jutustused: «Tšelkašš», «Vanaeit Izergil», «Laul Jahikullist», «Konovalov». 1898. a. ilmus kaks köidet Gorki olukirjeldusi ja jutustusi. Raamatutel oli menu ja nad tõid kirjanikule ülevenemaalise kuulsuse.

Lühijuttudelt ja jutustustelt läks Gorki üle suurematele ilukirjanduslikele teostele. 1899. a. kirjutas ta pikema jutustuse «Foma Gordejev». Uue sajandi alguses kirjutas ta rea väljapaist-

vaid draamateoseid, näidendid «Väikekodanlased» (1901), «Põhjas» (1902), «Suvitajad» (1904).

Tunduvalt laienesid ka Gorki kirjanduslikud sidemed. Ta tutvus Lev Tolstoiga. Eriti lähedasteks said nad 1901.—1902. aastal, kui Gorki elas Krimmis, kus sel ajal viibis ka Tolstoi. Nad kohtusid sageli ja vestlesid alati kaua. Paljuski Gorkiga nõustumata tunnustas Tolstoi siiski tema jõulist ja omapärast annet. Omalt poolt austas Gorki Tolstois kunstigeeniust, kuid vaidles otsustavalt tema reaktsioonilise religioosse õpetuse vastu. Hiljem, mälestustes Tolstoist, millel on ühine seisukoht Lenini tuntud artiklitega Tolstoi kohta, kujutas Gorki teda kõigi tema vastuoludega, kõigi tema tugevate ja nõrkade külgedega. Gorki näitas, et «pole teist inimest, kes rohkem vääriks geeniuse nime» kui Tolstoi, ent ühtlasi märkis ka «tema religioossete ideede iket», väitis, et Tolstoi idee kurjale mitte vägivallaga vastupanemisest on mitteveenev ja põhjendamatu.

Sõbralikud suhted olid Gorkil ka teise suure kirjanikuga — A. Tšehhoviga. Juba 90-ndatel aastatel, pärast Gorki debüüti[1] kirjanduses, osutas Tšehhov osavõtlikku tähelepanu tema teostele. Peatselt kujunesid nende vahel ka lähedased isiklikud suhted. Gorki kirjavahetus Tšehhoviga, Gorki mälestused Tšehhovist, mis on kirjutatud pärast Anton Tšehhovi surma, tõendavad, kui kõrgelt hindas Gorki seda suurepärast kunstnikku.

Gorki revolutsiooniline tegevus.

Sel määral, kuidas arenes Gorki loominguline tegevus, laienes ja intensiivistus ka tema ühiskondlik-revolutsiooniline töö.

Noor kirjanik otsis juurdlevalt ja ahnelt teooriat, mis näitaks inimkonnale pääsetee viletsusest, vaesusest, õigusetust olukorrast ja ebavõrdsusest. Niisuguse teooria leidis Gorki revolutsioonilises marksismis.

Sajandi alguses lähenes Gorki sotsiaaldemokraatliku partei revolutsioonilisele leninlikule tiivale «iskralastele» ja aitas aktiivselt bolševike parteiorganisatsiooni. Leninlik «Iskra» nimetas Gorkit 1902. a. «protesteerivate rahvahulkade andekaks kuulutajaks».

«Tundsin tõelist revolutsioonilisust just bolševikes,» kõneles Gorki, «Lenini artiklites, nende haritlaste kõnedes ja töödes, kes talle järgnesid.»

Kui Gorki 1901. a. avaldas oma «Laulu Tormilinnust», kandis politsei departemang ette: «Tähendatud luuletus avaldas tugevat muljet...», kusjuures Gorkit ennast hakati nimetama mitte ainult «tormilinnuks», vaid ka *«tormikuulutajaks»*, sest et ta mitte ainult ei kuuluta puhkevat tormi, vaid *«kutsub tormi»*.

Gorki kirjanduslik ja ühiskondlik tegevus kutsus esile tsaarivalitsuse viha ja vaenu. Seitsme aasta jooksul — 1898. kuni

[1] debüüt — esmakordne esinemine avalikkuses.

1905. a. — oli Gorki korduvalt arreteeritud. Ta oli vangis Metehhi lossis Tifliisis ja Nižni Novgorodi vanglais, koduse aresti all Arzamassis ja istus Petropavlovski kindluse kasemattides. Ainult eesrindliku avaliku arvamuse aktiivne vahelesegamine aitas Gorkil pääseda tsaari sandarmite halastamatuse käest. Kui Gorki 1901. a. Nižni Novgorodist välja saadeti, leidis aset tormiline meeleavaldus.

1902. a. toimus tuntud «akadeemiline» intsident, mis annab tunnistust nii Gorki tohutust populaarsusest kui ka isevalitsuse vihavaenust tema vastu. Teaduste Akadeemia valis Gorki tema tähelepanuväärsete kirjanduslike teenete eest oma auliikmeks. See valimine kutsus esile Nikolai II raevu. Teatele Gorki valimisest akadeemia auliikmeks kirjutas ta resolutsiooni: «enam kui originaalne», ja valimine tunnistati kehtetuks. Sellest piiritust omavolist äärmiselt nördinuna loobusid Tšehhov ja Korolenko akadeemia auliikme nimetusest.

Kuid ei arestid ega ka isevalitsuslike võimude toores vahelesastumine suutnud pidurdada kirjaniku lakkamatult kasvavat populaarsust. Gorki muutus noore, progressiivse, uue elu poole tungleva Venemaa lahingulipuks. Ta ühendas endas kõike eesrindlikku, mida võis leida tolleaegses vene kirjanduses. 1904. a. hakkasid ilmuma kirjastuse «Znanije» koguteosed, mille ideeliseks juhiks ja organiseerijaks oli Gorki. V. I. Lenini sõnade järgi olid need «. . . koguteosed, mis püüdsid koondada kõiki paremaid ilukirjanduslikke jõude».[1] «Znanije» koguteoste veergudel avaldati tolle aja silmapaistvamaid teoseid.

Gorki ümber koondusid demokraatliku ja realistliku leeri kirjanikud: Serafimovitš, Veressajev, Kuprin ja teised. See gorkilik kirjanduslik ringkond oli vastukaaluks reaktsioonilisele, dekadentlikule, mandunud kirjandusele.

Gorki võttis kõige aktiivsemalt ja vahetumalt osa 1905. a. revolutsioonilistest sündmustest. 9. jaanuari verise pühapäeva eel taotles ta verevalamise takistamist. Pärast 9. jaanuari sündmusi kirjutas Gorki raevuka ja kirgliku proklamatsiooni, milles kutsus üles isevalitsust kukutama. Selle eest suleti ta 12. jaanuaril 1905. a. Petropavlovski kindlusesse. Vanglas kirjutas Gorki näidendi «Päikese lapsed». Ägeda ühiskondliku protesti ja meelepaha survel oli tsaarivalitsus sunnitud kirjaniku vabastama kuu aja pärast — 14. veebruaril.

Gorki vahetul osavõtul loodi 1905. a. bolševike legaalne ajaleht «Novaja Žizn», mille veergudel Lenin avaldas oma artikli «Partei organisatsioon ja parteiline kirjandus». Siinsamas avaldati ka Gorki «Märkmeid väikekodanlusest».

Detsembri relvastatud ülestõusu ajal Moskvas aitas Gorki ülestõusnutel relvi kokku osta. Kirjaniku korteris toimusid võitlusrühmade juhtide nõupidamised.

1905. a. revolutsioonilistel päevadel kohtus Gorki esmakordselt

[1] V. I. Lenin, Teosed, 34. kd., lk. 392.

Leniniga. Seega on sajandi algus ja eriti 1905. aasta Gorki elus tähtsad selle poolest, et ta saab proletariaadi revolutsioonilise võitluse üheks silmapaistvamaks ja aktiivsemaks tegelaseks.

1906. aastal sõitis Gorki Lääne-Euroopasse ning seejärel (partei korraldusel ja propagandistliku eesmärgiga) Ameerikasse. Välismaareisi ajal kirjutas Gorki rea suurepäraseid teoseid. Pamfletis «Imekaunis Prantsusmaa» (1906) kõneles ta raevu ja vihaga prantsuse kodanlastest, kes oma laenudega toetasid vene tsaari.

Oma muljed reisist Ameerikasse avaldas Gorki olukirjeldustes ja pamflettides «Kollase Saatana linn», «Üks vabariigi kuningaid» ja teistes, kus ta tõetruult ja põhjalikult näitas «ameerika elulaadi».

Samal ajal kirjutas Gorki ka oma tuntud raamatu «Ema» (1906). Tsaarivalitsuse poolt tagakiusatuna oli kirjanik sunnitud välismaale jääma.

Gorki asus pikemaks ajaks elama Itaaliasse Capri saarele, kus ta viibis kuni 1913. aastani.

Lenin ja Gorki.

Kõige tähtsamaks sündmuseks Gorki elu sellel perioodil oli tihedate ja sõbralike suhete kujunemine proletaarse revolutsiooni suure juhi V. I. Leniniga. Esimest korda kohtusid nad, nagu eespool mainitud, 1905. aasta lõpus. Nende teine kohtumine toimus partei V kongressil Londonis 1907. a., kus Gorki viibis nõuandva hääleõigusega delegaadina. See kohtumine pani aluse tugevale ja püsivale sõprusele proletaarse revolutsiooni geniaalse juhi ja proletariaadi geniaalse kirjaniku vahel.

Sõprus V. I. Leniniga on üks eredamaid ja haaravamaid peatükke kirjaniku eluloos. Kogu oma mitmekülgse tegevuse kestel tundis Lenin vaibumatut huvi Gorki loomingu vastu, jälgis tähelepanelikult iga tema uut teost, aitas tal eksimustest üle saada, toetas teda rasketel aegadel, hoolitses tema eest isalikult. Kõikides Lenini hinnangutes nii Gorki kogu loomingu kui ka üksikteoste kohta kõlab juhtmotiivina mõte, et Gorki on suur proletaarne kirjanik, kes tõi palju kasu Venemaa ja kogu maailma töölisklassile ja etendas silmapaistvat osa võitluses sotsialistliku revolutsiooni eest.

1901. a. kirjutatud artiklis Nižni Novgorodi protestidemonstratsiooni puhul Gorki väljasaatmise vastu nimetas V. I. Lenin Gorkit üle-euroopalise kuulsusega kirjanikuks, kelle ainsaks relvaks on vaba sõna. Tsaarivõimud kinnitasid, et Gorkil on halb mõju. «... meie aga kinnitame,» tsiteeris Lenin ühe oraatori sõnu Nižni Novgorodi demonstratsioonilt, «et see oli hea mõju.» [1]

Kui Gorki 1905. aastal arreteeriti, tervitas Lenin kampaaniat, mis algatati ajakirjanduses kirjaniku vabastamise eest.

[1] V. I. Lenin, Teosed, 5. kd., lk. 286.

Artiklis «Tormi eel» (1906) kasutas Lenin kujusid teosest «Laul Tormilinnust», andes neile konkreetse poliitilise sisu. Kodanlikku kadettide parteid nimetas ta «juhmiks pingviiniks», kes «araIt peidab kaljudesse oma tõntsi keha». Artikli enese nimetus «Tormi eel» põhines Gorki teose sümboolikal. Ta vastas Gorki üleskutsele «Võimsamini puhke, maru!...», mida oli tsiteeritud ka Lenini artiklis.

Reaktsiooni aastail toetas Lenin tuliselt Gorki võitlust dekadentliku, mandunud kirjandusega, mis jutlustas sünget pessimismi, reetmist jne. Ta hindas kõrgelt Gorki romaani «Ema».

1912. a. kirjutas Lenin Gorkile teosest «Muinasjutud Itaaliast»: «Suurepäraste «Muinasjuttudega» Te aitasite nii väga «Zvezdad» ja see rõõmustas mind ülimal määral...» [1]

Lenin hindas Gorki tähtsust väga kõrgelt, ja just sellepärast hoolitses ta kirjaniku eest, võitles tema pärast, hoidis teda vigade eest. Nii juhtus siis, kui Gorki sattus vaimustusse idealistlikust «jumalaehitamise» teooriast ja püüdis ühendada religiooni sotsialismiga.

See oli vale ja kahjulik teooria. Selle mõju avaldus Gorki jutustuses «Pihtimus» (1907—1908). Kirjades Gorkile andis Lenin sellele teooriale hävitava kriitika. Lenin näitas ümberlükkamatult, et «jumala idee» abistab Nikolai II ja tema kannupoistel «rahvast orjuses hoida». Religioon — millisel kujul ta ka ei esineks — on alati olnud ekspluateeritavate rahvahulkade vaimse allasurumise vahend, orjastamise vahend kurnajate käes. «Jumala idee on *alati* suigutanud,» kirjutas Lenin, «ja nüristanud «sotsiaalseid tundeid», asendades elava koolnuga, olles *alati* orjuse (kõige halvema, väljapääsmatu orjuse) ideeks. Mitte kunagi pole jumala idee «sidunud isiksust ühiskonnaga», vaid *on* alati *sidunud* rõhutud *klasse* usuga sellesse, et rõhujad on *jumalast seatud.*» [2]

Lenin kritiseeris Gorkit, kuid ei lakanud rõhutamast tema tohutut tähtsust revolutsioonilise proletariaadi geniaalse kunstnikuna.

«Oma kunstnikuandega,» kirjutas Lenin Gorkile, «olete Te toonud Venemaa — ja mitte ainult Venemaa — töölisliikumisele nii tohutut kasu, Te toote veel nii palju kasu, et Te ei tohi mingil juhul lasta enda üle võimust võtta süngel meeleolul...» [3]

Ja hiljem, kui Lenin mõistis hukka Gorki kõhklemisi 1917. aastal, kes kahtles, kas vene proletariaat suudab võimu enda käes hoida, selgitades talle Venemaal toimunud maailma-ajaloolise tähtsusega sündmuste tähendust, ei lakanud Lenin arendamast sama mõtet: «Pole kahtlust, et Gorki on määratu suur kunstiline talent, kes on toonud ja toob palju kasu ülemaailmsele proletaarsele liikumisele.» [4]

Gorki oli Lenini arvates sotsialistliku proletariaadi suur

[1] V. I. Lenin, Teosed, 35. kd., lk. 2.
[2] V. I. Lenin, Teosed, 35. kd., lk. 94.
[3] V. I. Lenin, Teosed, 34. kd., lk. 364.
[4] V. I. Lenin, Teosed, 23. kd., lk. 319.

kunstnik ja vene klassikalise kirjanduse parimate traditsioonide suurepärane jätkaja, kes seisab kõrvuti eeskujuliku klassikalise keele geniaalsete meistritega, nagu Puškin, Tolstoi ja Tšehhov. Lenin nõudis pärast revolutsiooni klassikalise vene keele sõnastiku koostamist Puškini ajast Gorkini.

Lenin oli Gorki elus õpetajaks ja sõbraks, kes suunas kogu tema loomingut parteilisuse, kommunismi suurte ideede teenimise teele.

Seda mõistis väga hästi Gorki isegi. Ta ei rääkinud asjatult Leninist: «Tema suhtumine minusse oli karmi õpetaja ja hea, hoolitseva sõbra suhtumine.»

Gorki Esimese maailmasõja aastail.

Lähedus Leninile, bolševistlikule parteile oli tähtsaimaks asjaoluks Gorki tegevuses. Välismaal (1906—1913) tegi ta aktiivselt kaastööd parteilisele kirjandusele ja avaldas süstemaatiliselt oma teoseid bolševistlikes häälekandjates (ajaleht «Zvezda», ajakiri «Prosveštšenije»).

Kõige tähelepanuväärsemad teosed, mis Gorki kirjutas Capri saarel viibimise ajal, on «Okurovi linnake», autobiograafilise triloogia esimene osa «Lapsepõlv» ja «Muinasjutud Itaaliast».

1913. a. lõpul pöördus Maksim Gorki Venemaale tagasi.

Esimese maailmasõja aastail paljastas kirjanik kogu viha ja kire jõuga selle sõja imperialistlikku, anastuslikku, rahvavastast iseloomu. Sel ajal kui kodanlik kirjandus ülistas imperialistlikku röövvallutust ja poetiseeris igati veriseid «kangelastegusid», võitles Gorki visalt ja järjekindlalt sõja vastu, rahu eest rahvaste vahel. 1915. a. hakkas ta välja andma ajakirja «Letopiss», milles ta järjekindlalt tõendas, et sõda on kasulik ja vajalik üksnes kodanlusele. «Letopissile» tegid kaastööd paljud literaadid, nagu V. Majakovski, F. Gladkov, K. Trenjov ja teised, kes hiljem said tuntud nõukogude kirjanikeks.

Gorki kirjanduslik ja ühiskondlik tegevus nõukogude perioodil.

Saanud võitu lühiajalistest eksimustest, lülitus Gorki pärast Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni noore Nõukogudemaa uue kultuuri loomise raskesse töösse. Ta tegi palju selleks, et vana haritlaskonda kaasa tõmmata koostööle nõukogude võimuga, ta oli arvukate kultuuriliste ürituste innustajaks ja organiseerijaks.

Lenini juhendite järgi ja tema juhtimisel võttis Gorki aktiivselt osa abi organiseerimisest teadlastele ja kirjanikele, ta rajas teadlaste abistamise komisjoni, toimetas ajakirja «Nauka i jejo Rabotniki». Laiade rahvahulkade seas populariseeris ta energiliselt ilukirjanduse parimaid saavutusi. Gorki initsiatiivil organiseeriti kirjastus «Maailmakirjandus». 1918. a. detsembris juhatas Gorki

esimest rahvusvahelist miitingut Petrogradis. Miiting oli korraldatud selleks, et näidata vana haritlaskonna parimate jõudude ühinemist nõukogude võimuga. Gorki võttis väga aktiivselt osa nõukogude ajakirjandusest. Ta avaldas rea artikleid ajakirjas «Kommunistlik Internatsionaal». Gorki vahetul osavõtul hakkas ilmuma Nõukogude Liidu esimene kogukas kirjanduslik-kunstiline ajakiri «Krasnaja Nov».

1921. a. halvenes Gorki tervislik seisund, ägenes tuberkuloosiprotsess. Lenini tungival soovitusel sõitis ta välismaale ravimisele ja asus elama Sorrentosse, Itaaliasse. Kuid mitte minutikski ei kaotanud Gorki sidet oma kodumaaga. Ta pidas laialdast kirjavahetust nõukogude literaatidega, tegi aktiivselt kaastööd nõukogude ajakirjandusele. Tema juurde Itaaliasse sõitsid tihti kirjanikud, ajakirjanikud ja töölised. Ta nägi väga hästi kodanliku tsivilisatsiooni sügavat langust ja kõige selle ülevust, mis toimub Nõukogudemaal, ning ta kippus kogu südamega kodumaale.

«Ma elasin Sorrentos erakuna, sain ajalehti, sain iga päev ligi 30 kirja tööliskirjasaatjatelt, maakirjasaatjatelt ja algajailt kirjanikelt ning tundsin end füüsiliselt lihtsalt noorenenuna,» kirjutas Gorki oma elu selle perioodi kohta.

1928. a. tuli Gorki tagasi Nõukogude Liitu.

Oktoobrijärgset perioodi Gorki loomingulises tegevuses tähistas terve rea suurte teoste ilmumine. Nõukogude ajal kirjutas ta romaanid «Artamonovite ettevõte», «Klim Samgini elu», essee «V. I. Lenin», autobiograafilise triloogia viimase osa «Minu ülikoolid», näidendid «Jegor Bulõtšov ja teised», «Dostigajev ja teised», «Somov ja teised».

Erakordselt intensiivselt töötas Gorki ka ühiskonnategelasena. Tema initsiatiivil organiseeriti niisugused väljaanded, nagu «Kodusõja ajalugu», «Vabrikute ja tehaste ajalugu», «Poeedi raamatukogu», ajakirjad «Naši Dostiženija», «Za Rubežom» ja teised.

Nõukogude aastail arenes hiilgavalt Gorki publitsistlik tegevus. Gorki-publitsist paljastas imperialismi, rõõmustas sotsialistliku ülesehituse edu ja saavutuste üle ning ülistas nõukogude patriotismi ülevaid ideid.

Täiesti ainulaadne on Gorki kui nõukogude kirjanduse juhi ja organisaatori osa. Järgides partei juhendeid ühendas ja kasvatas Gorki nõukogude kirjanikke. Ta kirjutas artikleid, mis selgitasid sotsialistliku realismi olemust, astus välja formalismi ja apoliitilisuse vastu kirjanduses ning võitles selle kõrge ideelisuse ja kunstipärasuse eest, nõukogude kirjandusliku keele puhtuse ja rikkuse eest. Ta organiseeris ja toimetas ajakirja «Literaturnaja Utšoba».

Määratu suurt tööd tegi Gorki noorte kirjanikkudega. Juba revolutsioonieelsel ajal, 1914. aastal, ilmus proletaarsete kirjanike koguteos, mis oli varustatud Gorki eessõnaga. Selles eessõnas väljendas Gorki kindlat veendumust, et töölisklass loob oma kirjan-

duse. Ja kui Gorki sõnad pärast revolutsiooni täitusid, siis aitas ta energiliselt Nõukogudemaa noorel kirjandusel kasvada, areneda ja kujuneda. Nõukogude Liidu igast nurgast saatsid algajad kirjanikud Gorkile oma käsikirju. Ja suur kunstnik leidis aega igaühele neist põhjalikult ja üksikasjaliselt vastata. 20-ndate aastate lõpul ja 30-ndate aastate alguses kirjutatud artiklites «Hariduse kasulikkusest», «Veel kord haridusest», «Algajaist kirjanikest», «Kirjad algajaile literaatidele» ja teistes analüüsis ta põhjalikult nende (algajate kirjanike) teoste väärtusi ja vigu, jagas oma loomingulisi kogemusi, õpetas noortele kirjanikele ideelisust ja meisterlikkust.

Paljusid suuri nõukogude kirjanikke aitas Gorki nende kirjanduslikus töös. Sellest tuleb rääkida Šolohhovi, Fedini, Gladkovi, Fadejevi ja Makarenko puhul.

Pärast ÜK(b)P KK ajaloolist otsust «Kirjanduslik-kunstiliste organisatsioonide ümberkujundamisest» (23. aprillil 1932. a.) juhtis Gorki kogu ettevalmistust Nõukogude Kirjanike Liidu loomiseks. 1934. a. juhatas ta nõukogude kirjanike esimest kongressi ja esines seal ettekandega meie kirjanduse arenemisteedest.

Sel kongressil valiti Gorki Nõukogude Kirjanike Liidu esimeheks.

Lenini sõbrana, nõukogude rahva armastatuima sõnakunstnikuna, imperialistliku maailma karmi paljastajana võitis Maksim Gorki kogu maailma töötajate palava armastuse.

18. juunil 1936. a. suri Aleksei Maksimovitš Gorki.

Gorki surm oli raskeks kaotuseks parteile, valitsusele ja kogu meie maale. ÜK(b)P KK ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu teadaandes oli öeldud:

«ÜK(b)P KK ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu teatab sügava kurbusega suure vene kirjaniku, geniaalse sõnameistri, töörahva ustava sõbra, kommunismi võidu eest võitleja seltsimees Aleksei Maksimovitš Gorki surmast Moskva lähedal Gorkis 18. juunil 1936. a.»

Neis sõnades väljendub kogu kurbus, mida tundis nõukogude rahvas. See näitab, kui tähtis koht oli geniaalsel kirjanikul meie elus, meie kultuuris.

Milles seisneb siis sotsialistliku revolutsiooni suure kunstniku loominguline tegevus?

GORKI LOOMING 90-NDATEL AASTATEL.

Ajalooline olukord.

XIX ja XX sajandi vahetusel astus kapitalism oma kõige kõrgemasse, viimasesse staadiumi — imperialismi staadiumi. Venemaale olid tol ajal keskendunud kõik imperialismi vastuolud. Klassivõitlus võttis siin kõige teravama kuju. Proletariaadi revolutsioonilised

väljaastumised tsarismi ja kodanluse vastu muutusid üha organiseeritumaks ja ähvardavamaks. Juba möödunud sajandi 80-ndail aastail tekivad Venemaal marksistlikud organisatsioonid. 1895. a. tekkis leninlik «Tööliskiassi Vabastusvõitluse Liit». 1903. a. kujunes suur kommunistide partei, mille rajajaks ja juhiks oli V. I. Lenin. Vene proletariaat, keda juhtis kommunistlik partei, astus isevalitsuse ja kapitalismi vastu peetava üldrahvaliku võitluse etteotsa. Venemaa läks vastu suurele ajaloolisele murrangule, mis pidi purustama ekspluataatorliku korra, andma võimu töötajate kätte, panema aluse sotsialismi ajastule.

Võitlus vana maailma reaktsiooniliste jõudude ja rahvaliku töölis-Venemaa vahel peegeldus kõigil elualadel, sealhulgas ka kirjanduses.

Kirjanduses ja kunstis näeme kaht vastandlikku protsessi: ühelt poolt jätkasid tööd klassikalise realismi suurmeistrid Tolstoi, Tšehhov, Korolenko ning tugevnes demokraatlik ja proletaarne kirjandus, teiselt poolt toimus kodanlik-aadelliku kirjanduse mandumine ja lagunemine.

Eesrindliku kirjanduse vastu seisid kaks vaenulikku suunda: naturalism ja sümbolism.

Naturalistide teoseid iseloomustas puhtväline, ükskõikne elu fotografeerimine, suurte ideede puudumine, loobumine toimuvate protsesside sisemise olemuse sügavast lahtimõtestamisest, tegelikkusega leppimine.

Mis aga puutub sümbolistidesse (Merežkovski, Balmont, Sologub jt.), kes esinesid sel perioodil väga kärarikkalt ja laiaulatuslikult, siis paistis nende looming silma sünge pessimismi, müstika ja individualismiga ning oli läbi imbunud dekadentlikust, s. o. mandunud vaimulaadist. Sümbolistid kartsid rahvast ning revolutsiooni ja püüdsid lugeja viia viirastuslikku, ebareaalsesse väljamõeldiste maailma. Reaalse maailma kujutamise asemel olid neil udused sümbolid, tumedad saladuslikud vihjed, ebaselged eelaimused ja allegooriad.

Selles keerulises ühiskondlik-poliitilises ja kirjanduslikus olukorras oli Gorki ilmumine erakordse tähtsusega sündmuseks. See langes kokku Lenini esimeste teoste ilmumisega, tööliskiassi esimeste revolutsiooniliste organisatsioonide loomisega Venemaal. Gorki muutub proletaarse revolutsiooni tormilinnuks. See määras kirjaniku loomingulise tegevuse omapära.

Vastandina naturalismile ja igasugustele dekadentlikele harrastustele arendas Gorki südilt ja järjekindlalt vene klassikalise kirjanduse parimaid traditsioone. Ühtlasi oli ta geniaalne novaator.

Oma 90-ndate aastate teostes püstitas Gorki kaks peamist teemat: kapitalistliku korra pahede paljastamise ja heroilise revolutsioonilise kangelasteo teema.

Hiljem kirjutas Aleksei Maksimovitš Gorki: «Niisiis küsimusele: miks ma hakkasin kirjutama, vastan: «tüütult vaese elu» surve mõjul minule, ja sellepärast, et mul oli nii palju muljeid, et «ma

ei saanud jätta kirjutamata». Esimene põhjus sundis mind tegema katset tuua «vaesesse» ellu selliseid «väljamõeldisi», nagu «Muinasjutt Kotkast ja Nastikust», «Legend põlevast südamest», «Laul Tormilinnust», teise põhjuse sunnil hakkasin ma kirjutama «realistliku» iseloomuga novelle — «Kakskümmend kuus ja üks», «Orlovide abielupaar», «Võrukael» («Sellest, kuidas ma õppisin kirjutama»).»

Kapitalismi paljastamine.

Reas esimestes jutustustes näitas kirjanik kapitalistliku korra kohutavaid pahesid, kodanlaste ja mõisnike Venemaa ebainimlikke elutingimusi, elu «tinaraskeid jäledusi».

Sotsiaalse pahe ohvriteks on neis Gorki jutustustes paljasjalgsed, kodutud inimesed, kes on heidetud elu «põhja», niisuguste teoste, nagu «Jemeljan Piljai» (1893), «Vanaisa Arhip ja Ljonka» (1894), «Konovalov» (1897), «Orlovide abielupaar» (1893), «Endised inimesed» (1897) kangelased. Jemeljan Piljai ja Grigori Orlov, Konovalov ja Petunnikovi öömaja elanikud — kõik nad on ühel või teisel määral selle ühiskondliku korra põhiliste pahede iilmekaiks tunnistajaiks, mis on võimeline viima inimese äärmise languseni. Mõnedes teostes paljastab Gorki sotsiaalsete suhete inetust kaudsel teel. Ta kujutab julmi iseloome, mis on pimeduse ja harimatuse tulemuseks.

Jutustuses «Järeldus» (1895) astus Gorki välja naise metsiku mõnitamise vastu külas. Jutustuses «Igavuse pärast» kirjeldab ta väikekodanliku kolka rasket, metsistunud elu-olu: igavusest, sünge ja viletsa elu tõttu kiusavad inimesed täiesti süütut kaasinimest ja hukutavad tema.

Seega väljendub kodanlaste ja mõisnike valitsuse sotsiaalsete vastuolude paljastamine Gorkil selles, et ta näitab ebanormaalse elukorralduse tagajärgi, juhib lugejate tähelepanu ühiskondliku pahe ohvrite raskele saatusele.

Kuid see paljastamine väljendub veel selles, et kogu oma raevu jõuga kujutab Gorki «elu peremehi» endid, õiglusetuse ja ikke kandjaid. Kõige mõjuvamalt on kujutatud Petunnikovi («Endised inimesed»), keda üks öömaja elanikest väga ilmekalt iseloomustab kui «rebase ja sea segu».

Sotsiaalse pahe, rahva alamkihtide elu terav tähelepanemine oli vene kirjandusele omane ka varem. Eriti tegelesid sellega 60—70-ndate aastate demokraatlikud kirjanikud — Nekrassov, Saltõkov-Stšedrin, G. Uspenski. Jäljendades paljus nende kirjanike traditsioone kujutas Gorki siiski rõhutud rahvast teisiti.

Tema kangelased rahva hulgast on suuremalt osalt aktiivsed, täis protestivaimu. Nad paistavad silma komplitseeritud ja sügava siseeluga, oma otsingute pingelisusega. Konovalov töötab pagaritöökojas otse artistliku meisterlikkusega. Ta on ilus inimene ja jõult vägilane. Ta kuulab vaimustusega jutte Stepan Razinist. Teda valdavad unistused vabast, õiglasest elust. Grigori Orlovi iseloomustab samuti sügav ja keeruline hingeelu. Ta otsib tähendusrikast elu, ta otsib mõtestatud ja mõistlikku tööd.

Gorki näitas poliitilise teadvuse ärkamist rahva alamkihtides ja sotsiaalse protesti kasvu.

«Tšelkašš».

Nende jutustuste iseärasus seisab veel selles, et Gorki seob rahva elu õnnetuse ja häda kapitalistliku korra põhiliste vastuoludega. Iseloomulikuks on ses mõttes jutustus «Tšelkašš». Ta koosneb justkui kahest jutustusest. Esimene on üldistatud selgitav

sissejuhatus, teine kujutab endast konkreetset kunstilist illustratsiooni esimestele, üldistatud kirjeldustele.

Jutustus algab pildiga suure sadama pulbitsevast ja aktiivsest elust. Kuid juba selles tööpildis sisaldub traagiline kontrast. Töötajad, kes loovad suuri rikkusi ja väärtusi, tunnevad ise puudust kõige hädavajalikumatest elatusvahenditest.

«Graniit, raud, puit, sadama sillutis, laevad ja inimesed — kõik hingab Mercuriuse kirgliku hümni võimsaid helisid. Kuid selles käras vaevalt kuuldavad inimeste hääled on nõrgad ja naeruväärsed. Ja seda kära tekitanud inimesed ise on naeruväärsed ja haledad. See, mis nad on loonud, on nad orjastanud ja võtnud neilt isikupära.»

Gorki poolt joonistatud pilt paljastab kapitalismi põhilise vastuolu, vastuolu töö ja kapitali vahel.

Viidates sellele, et kapitalism on vaenulik inimkonna edasisele progressile, kirjutas V. I. Lenin artiklis «Tsiviliseeritud barbaarsus» (1913): «Ta on kokku ajanud rikkusekuhjad — ja teinud inimesed selle rikkuse *orjadeks*.» [1]

Gavrila ja Tšelkaši vahel aset leidnud draama peegeldab julmusele, kasuhimule ja tigedusele rajatud elu vastuolusid.

Jutustuse kompositsiooni iseärasus seisab selles, et autor eraldas üldistava sissejuhatuse, mis etendas väga tähtsat ideelist osa; dramaatiline kokkupõrge ise on asetatud lõppu ja võtab enda alla suhteliselt vähe ruumi; raskuse keskpunkt on üle viidud Tšelkaši ja Gavrila psühholoogilistele portreedele ja alles lõpus on näidatud, kuidas peategelaste sisemised omadused avaldusid otsustavas episoodis.

Gorki kujutab Tšelkašši väheste, kuid väga väljendusrikaste joontega. Tema isa oli üks küla esimesi jõukaid inimesi. Tšelkašš mäletab end kauni kaardiväesõdurina. Mis teda põhja viis, seda Gorki ei näita. Tšelkašš ilmub lugeja ette paljasjalgsena ja vargana, «muretu ulja mehena», kes on valmis igasugusteks hädaohtlikeks kuritegudeks. Gorki ei idealiseeri Tšelkašši põrmugi. Iseloomulikud on need võrdlused ja epiteedid, mille abil kirjanik joonistab tema kuju. Kõige sagedamini tarvitatakse epiteeti «kiskjalik». Ühes kohas võrdleb Gorki Tšelkašši kulliga, teises — hüppevalmis kassiga. Tšelkaši unistused ja lootused ei erine palju Gavrila taotlustest. Tšelkašš samastab vabadust samuti jõuka peremehe sõltumatusega. «Peaasi talupoja elus,» kõneleb ta Gavrilale, «see on vabadus, vennas. Oled iseenese peremees.»

Kuid Tšelkašš veendus kibedate kogemuste najal, et ta ei suuda mineviku juurde tagasi pöörduda. Eraomandi ja kõikvõimsa raha vihkamine muudabki tema inimeseks. Kui ahnusest pea kaotanud Gavrila end Tšelkaši ees alandab, mõtleb Tšelkašš endamisi uhkusega, «et tema — varas ja prassija, kõigest kodusest lahtikistud inimene, ei muutu kunagi nii ahneks, alatuks ja ennastunustavaks».

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 19. kd., lk. 353.

Ja kui põlgus raha vastu teeb kõikesalgaja ja hulkuri Tšelkaši inimeseks, siis muudab Gavrila omandamiskirg Gavrila, olemuselt ausa inimese, kurjategijaks. Gavrila tuli sadamalinna unistusega koguda raha ja saada peremeheks. Ta on heatahtlik, naiivne ja aus. Kuid just omandamiskirg viib ta niikaugele, et ta peaaegu tapab Tšelkaši. Gorki rõhutab, et Gavrila unistused eraomandist on täiesti väärad. Ühtlasi on lugejale ka mõistetav Tšelkaši, üksiku ja õnnetu, elust väljaheidetud inimese seesmine jõuetus.

Nagu juba öeldud, seisab jutustuse üldistava sissejuhatuse omapära selles, et teemad ja motiivid korduvad ning arenevad järgnevas jutustuses. Nii esineb sissejuhatuses kapitalistliku *orjuse* teema. Seda teemat arendatakse edasi Gavrila kuju kaudu. Kirjanik ise nimetab Gavrilat «ahneks *orjaks*». Sissejuhatuses kõlab selgelt ka kõike puhastava äikese teema, mis muudab elu põhjalikult: «... kõik ümberringi näis pinevana, kannatust kaotavana, näis valmis olevat prahvatama mingisse suurejoonelisse katastroofi, plahvatusse, mille möödudes oleks värskendatud õhus kerge ja vaba hingata ...» Seda motiivi on edasi arendatud jutustuse looduspiltides. Meri, mis oli jutustuse alguses vaikne ja rahulik, muutub üha süngemaks ja ähvardavamaks, kuni lõpuks puhkeb torm, mis uhab kõik kaldal toimunud draama jäljed.

Seega on jutustuses väljendatud nii protesti eraomandile rajatud ebainimlike suhete võimu vastu kui ka vältimatu tormi lootust, mis puhastab elu mustusest ja kuritegudest.

Kujutades inimesi hukutava sotsiaalse pahe jõudu, kõiki elu vastuolusid, häbimärgistab Gorki raevu ja vihkamisega eraomanike, parasiitide, nöörijate kodanlikku maailma.

Ühtlasi näitab Gorki, isegi «põhja» elanikes, ägedat protesti sotsiaalsete tingimuste vastu, tungi teise, mõistliku ja õiglase elu poole.

Kuid kujutades paljasjalgseid ja rõhutades neis üha kasvavat stiihilise protesti ja rahulolematuse tunnet, ei idealiseeri Gorki üldse oma kangelasi. Ta näitab individuaalse mässulisuse väärust, Konovalovi, Orlovi ja teiste pimeda ning ebateadliku protesti sisemist jõuetust. Leidmata väljapääsu ummikust, lõpetab Konovalov elu enesetapmisega. Niisama jõuetu on ka Orlovi mäss.

Revolutsioonilis-romantilised teosed.

Suure jõuga paljastab Gorki kapitalismi pahesid ja ebainimlikkust ning näitab laiade rahvahulkade kasvavat stiihilist protesti.

Oma kirjandusliku tegevuse esimestest sammudest peale esineb ta kirgliku ja palava üleskutsega eksisteeriva korra revolutsiooniliseks kukutamiseks.

Reas tema 90-ndate aastate teostes, mis on tulvil heroilist romantikat, on arendatud revolutsioonilise kangelasteo teemat. Need on muinasjutt «Siisikesest, kes valetas, ja rähnist, kes

armastas tõtt», «Laul Jahikullist», «Vanaeit Izergil», «Tütarlaps ja Surm». Gorki mitte üksnes ei rikastanud klassikalise realismi traditsioone, vaid arendas ka revolutsioonilise romantismi ülevaid printsiipe — neid printsiipe, mis peegeldusid Rõlejevi, noore Puškini ja Lermontovi loomingus.

Üheaegselt sotsiaal-olustikulist laadi realistlike teostega arenes Gorki loomingus esimestega tihedalt põimudes ka teine joon — revolutsioonilis-romantiline joon, vaimustunud ja kangelaslike sümbolite ere maailm. Vastandina 80—90-ndate aastate naturalistliku kirjanduse tegelastele, tahtejõuetutele ja nõrkadele halisejatele, ilmusid lugeja ette uued kangelased: mehised ja tahtejõulised. Mere laiad avarused, majesteetlikud mäed ja kaljud — kõik see erines teravalt tahtlikult argipäevastest, hallidest ja mõnikord ka kurbadest looduspiltidest, mis esinesid sageli tolle aja kirjanduses.

Pidulikud, eredad värvid iseloomustasid kõige paremini Gorki loomingu romantilist joont.

Lugeja hakkas kohe hindama gorkiliku poeesia suurepärast novaatorlust. Ja kriitikud, isegi Gorkile vaenulikud, olid sunnitud konstateerima, et tema teoste lehekülgedelt õhkus värsket meretuult, kütkestavat noorust.

Gorki revolutsiooniline romantika oli tulvil tulevikuennustust. See oli kasvava ja läheneva revolutsiooniäikese väljenduseks, mis on kutsutud maailma puhastama ja uueks looma. Siit sündisid vabaduse poole püüdlevate Radda ja Zobari kujud («Makar Tšudra»); uhke Jahikulli kuju kirgliku ihaga kangelastegude järele ja vaenlase taltsutamatu vihkamisega, võimsa Tormilinnu-võidu-ennustaja kuju; julge noormehe Danko kuju («Vanaeit Izergil»), kes võttis välja oma südame ja valgustas sellega nagu tõrvikuga inimkonnale teed.

«Vaprate meeletus — elutee tarkus» — see «Laulu Jahikullist» juhtmotiiv võiks olla epigraafiks tervele Gorki romantilisele tsüklile. See oli aktiivne, mehine ja tahtejõuline, tulevikku suunatud heroiline poeesia.

Gorki ei kirjutanud asjata ühes oma kirjas Tšehhovile: «... jõudis kätte aeg, millal hakati tundma puudust heroilisusest...» Heroiline poeesia, mis on täis kangelaslikkuse indu ja puhkeva sotsiaalse tormi ennustust — see on see uus, mida Gorki tõi endaga kirjandusse.

Gorki revolutsioonilisest romantikast läbiimbunud teoste iseärasuseks on see, et neis esinevad teravad ideelised konfliktid.

Näiteks muinasjutus «Siisikesest, kes valetas...» viib kirjanik siisikese, kes innustunult kutsub edasi tundmatusse ja imeilusasse kaugusse, kokku «targa» rähniga — väikekodanliku, kitsa ja piiratud endaga rahulolu esindajaga.

«Laulus Jahikullist» on kangelasliku Jahikulli tarkusele, kes on valmis ohverdama oma elu, et tunnetada vabaduse ilu ja võlu, vastandatud vaimselt piiratud Nastiku madal väikekodanlik mõistlik-

kus, kes ei püüdle kuhugi ja on valmis rahulduma sellega, mis tal on.

Kõrvutades neid kaht tüüpi iseloomusid on Gorki täielikult mehiste, uhkete ja ennastohverdavate jahikullide poolt, kes sümboliseerivad revolutsioonilist kangelaslikkust.

Ülistades revolutsioonilise kangelasteo ilu ja ülevust ei näidanud Gorki sel ajal siiski veel vabastusvõitluse perspektiive. Jahikull hukkub. Siisike kutsub linde tundmatusse kaugusse, kuid ta isegi ei tea teed kaunisse ellu.

Vaba elu ideaal ei ole Gorkil muutunud veel poliitiliselt selgeks ja kindlaks. Positiivne kangelane ei ole omandanud veel reaalset ajaloolist konkreetsust. Sellest hoolimata oli kirjaniku teoste heroiline paatos elus toimuvate tähtsamate protsesside kunstiliseks peegelduseks. Gorki revolutsiooniline romantika oli seotud revolutsioonilise töölisliikumise arenemisega.

«VANAEIT IZERGIL».

Gorki 90-ndate aastate loomingule on eriti iseloomulik 1894. a. kirjutatud jutustus «Vanaeit Izergil». Kodanliku individualismi paljastamine ja rahva vabaduse ning õnne hüvanguks sooritatav heroiline kangelastegu — see on jutustuse idee.

Jutustuse kompositsiooni iseärasus seisab selles, et idee ja tooni sisemise ühtsuse juures koosneb ta siiski justkui kolmest iseseisvast episoodist. Esimene episood on legend Larrast, teine — Izergili jutustus oma noorusest, kolmas — legend Dankost. Sealjuures on esimene ja kolmas episood — legendid Larrast ja Dankost — teineteisele kontrastselt vastandatud. Jutustuse iseärasusena esinevad selles kaks jutustajat ja vastavalt sellele ka kaks jutustamisliini. Jutustuse raamistiku annab autor ise, ta esineb oma mõtetega, mõtisklustega, hinnangutega. Autor rõhutab lõpus Dankost jutustatud muinasjutu ilu. Ja teine jutustaja — vanaeit Izergil — annab edasi rahvalikke muistendeid kangelastegudest, heast ja kurjast inimese elus.

Larra on äärmise individualismi väljendajaks. Naise ja kotka pojana on ta väga uhke, kõrk, vihkab inimesi. Larra tapab tütarlapse, sest et see lükkas tema tagasi. Ta peab ennast kõige tähtsamaks maa peal. Larra individualism ei ole lihtsalt psühholoogiline omadus, ta pole ainult inimloomuse omadus. Gorki näitab väga täpselt, et Larra individualism on seotud eraomandile rajatud maailmaga, s. o. kodanliku maailmaga. Kui temalt küsitakse, miks ta tappis naise, vastab ta:

«Mulle näib, ma tapsin ta sellepärast, et ta mu ära tõukas. Mina aga vajasin teda.»

«Kuid ta polnud ju sinu oma!» öeldi talle.

«Kas te ainult oma kasutate? Ma näen, et igal inimesel on ainult kõnevõime, käed ja jalad ... kuid ta omab loomi, naisi ... ja palju muudki ...»

Rahvas otsustab enesearmastajat individualisti karistada igavese üksindusega. Algul naeris noormees valjusti inimestele järele, kes ta maha jätsid, naeris, jäädes üksinda, vabana nagu ta isa. Ja alles hiljem mõistis ta, missugust hirmsat piina tundma panid tema need inimesed, keda ta vihkas:

«... ta on muutunud varjusarnaseks ja jääb niisuguseks igavesti! Ta ei mõista inimeste kõnet ega nende tegusid — mitte midagi. Ja ikka ta otsib, käib ja käib... Tal pole elu, ja surm ei naerata talle. Ja tal ei ole kohta inimeste keskel... Nõnda tabas saatus inimest tema uhkuse pärast!»

Suurim hüvang — elu — muutub väljapääsmatuks piinaks, kui inimene teistest inimestest, rahvast on eemale kistud — niisugune on selle legendi idee.

Larra kujus paljastas Gorki enesearmastuse, egoismi ja individualismi, nende kodanlikule maailmale omaste põhiliste omaduste sisemise pahelisuse ja jõuetuse.

Mitte see ei ole tõeline kangelane, kes asetab end teistest kõrgemale. Tõeline kangelaslikkus on valmisolek ohverdada end rahva heaks.

Niisugune kangelane on Danko, inimene, kes on tulvil revolutsioonilist romantikat, kes on võimeline kangelasteoks ja eneseohverduseks õilsa eesmärgi nimel.

Danko viib oma rahva orjusest vabadusse. Rahva teel on tohutud raskused, ületamatud tõkked. Ja kui raskest teekonnast väsinud inimesed meelt heitsid, kui nad hakkasid talle etteheiteid tegema, et ta ei oska neid juhtida, kui nad hakkasid kõhklema ja olid valmis tagasi pöörduma, siis süttis Danko süda põlema soovist päästa need inimesed ja ta lõhestas kätega oma rinna, rebis sealt välja oma südame, tõstis selle kõrgele pea kohale ja —

«See leegitses heledalt nagu päike, päikesest heledamaltki, ja kogu mets jäi selle suure inimarmastuse tõrviku valguses vait, ning pimedus taganes selle eest ja langes metsasügavuses võbisedes soo mädalõugade vahele. Jahmunud inimesed aga otsekui kivinesid.

«Lähme!» hüüdis Danko ja sööstis ette oma kohale, hoides kõrgel leegitsevat südant ja valgustades sellega inimestele teed.»

Ennastsalgav piiritu armastus rahva vastu, kangelaslik eneseohverdamine rahva õnne heaks — niisugune on selle legendi idee.

Vanaeit Izergil etendab jutustuses olulist osa. Säilitades täielikult kuju realistliku iseloomu, joonistab Gorki ühtlasi inimese, kes on elanud autori enda sõnade järgi «tormilist elu».

Enesestki mõista on Izergili «tormiline elu» ja Danko kangelastegu kaks eri sündmust ja Gorki ei samasta neid. Ent jutustaja (vanaeit Izergili) kuju tõstab teose üldist romantilist värvingut.

Izergil kõneleb vaimustusega tugevate ja eredate iseloomudega inimestest, kes on tahtejõulised ja kangelastegudeks valmis. Izergil kõneleb oma armsamast:

«... ta armastas vägitegusid. Kui aga inimene armastab vägi-

tegusid, siis oskab ta alati neid toime panna ja leiab koha, kus see on võimalik. Elus, kas tead, on alati ruumi vägitegudele.»

Nagu juba öeldud, näivad legendid Larrast, Izergili jutustus ja legend Dankost esimesel hetkel iseseisvaina, üksteisest sõltumatuina. Kuid tegelikult pole see nii. Igaüks neist väljendab üht ühist ideed ja vastab küsimusele, milles on meie olemasolu mõte, milles seisab inimese õnn.

Larra arvas, et õnn seisab uhkes üksinduses, ja selle eest karistati teda rängalt. Izergil ise on elanud omamoodi tähelepanuväärivat ja ilusat elu. Ta sai tunda nii armastust kui ka vägitegusid. Ta armastas aidata häid inimesi. Kuid ta elas enesele, tema elul puudus üldeesmärk, see, mida me nimetame ideaaliks. Ja alles Danko kehastas eneses inimese ilu ja ülevuse kõrgemat mõistet, pühendades enese, kogu oma elu rahva hüvanguks ja õnneks. Nii mõtestatakse lahti jutustuse idee selle kompositsioonis endas.

Jutustuse kunstilised iseärasused iseloomustavad selgesti Gorki romantilist kirjutamisviisi. Kirjanik rõhutab suuremalt osalt *ebatavalist, ülevat* ja *imeilusat* nii inimestes kui ka looduses. Izergil jutustab legende Larrast ja Dankost niisugusel looduslikul taustal: taevas rändab «... toredaid, veidra kuju ja värviga ...» pilverünkaid. Taevas on täis tähtede kuldtäppe. «See kõik — hääled ja lõhnad, pilved ja inimesed — oli kummaliselt kaunis ning kurb, näis võluva muinasjutu algusena.»

Siin on kõik vahendid allutatud mitte niivõrd püüdlusele kujutada eset või sündmust, kuivõrd soovile luua teatavat ülevat meeleolu. Selleks on kasutatud ka ohtrasti hüperboole, lüürilise värvinguga epiteete ning võrdlusi.

Jutustus Larrast ja Dankost leiab aset ereda ja muinasjutuliselt mõjuva looduse taustal. Niisama võimsatena, tugevatena ja peaaegu muinasjutuliste kangelastena on kujutatud ka reaalseid, elavaid inimesi, kelle hulka kuulub vanaeit Izergil.

Moldaavlastest kirjutab Gorki järgmiselt:

«Nad läksid, laulsid ja naersid; mehed — tõmmud, uhkete mustade vurrude ja tihedate, õlgadeni ulatuvate lokkidega, seljas lühikesed kuued ja jalas laiad kottpüksid; naised ja tütarlapsed — lõbusad, nõtked, tumesiniste silmadega; samuti tõmmud ...

Nad läksid meist üha kaugemale ning öö ja fantaasia rõivastasid neid üha kaunimalt.»

Need moldaavlastest töölised ei erine palju Loiko Zobarist, Raddast ja Dankost. Nii rõhutati tegelikus elus eneses neidsamu romantilisi ja heroilisi jooni. Need jooned esinevad ka Izergili eluloos. Nii on tehtud selleks, et selgitada tähtsat ideed: heroiline romantism ei ole elule võõras, ta ainult väljendab palju jõulisemalt ja eredamalt seda, mis on elus eneses.

Gorki revolutsiooniline romantika on eluga tihedalt seotud. Temas on talle omane realistlik alus. Romantilisi ideaale kaunist ja kangelaslikkusest kannab rahvas ise. On iseloomulik, et nii Makar Tšudra kui ka Izergil jutustavad vaimustusega nende ini-

meste kangelastegudest, kes ennastohverdavalt võitlevad rahvaste vabaduse eest. Makar Tšudra meenutab Radda isa, kes võitles Kossuthi sõjaväes ja võttis osa Ungari 1848. a. revolutsioonist; armastust väärivate inimeste seast tõstis Izergil esile poolaka, kes võitles kreeka rahva vabaduse eest türgi ikke vastu. Rahva kujutluses on kaunis see, kes armastab inimesi, kes on valmis ohverdama nende eest oma elu. Rahva kujutluse järgi on kõrk eneseармastaja Larra vastik ja karistusväärilіne. Siit tuleneb ka teine tähtis iseärasus: Gorki revolutsioonilis-romantilised teosed on orgaaniliselt ja lahutamatult seotud rahvaloominguga. «Makar Tšudras», «Vanaeit Izergilis», «Laulus Jahikullist» on rahvaluule elemente, nende seos folkloriga on kaheldamatu. Gorki varajaste teoste žanr ise on rahvalik, need on legendid, laulud ja muinasjutud. Siit tuleneb ka kirjaniku revolutsioonilis-romantiliste teoste omapärane jutustamisviis. Gorki jutustuste toon on pateetiline, ülev. Seda pateetilist tooni saavutab Gorki sagedase rütmilise proosa kasutamisega.

Ühtlasi on «Vanaeit Izergilis» samavõrd ilmne ka side kirjanduse romantiliste traditsioonidega, eriti Puškini «lõunamaa poeemide» traditsioonidega. «Mustlaste» tegevuskoht (Bessaraabia), vana mustlase kuju, enesearmastaja Aleko paljastamine — kõik need motiivid leidsid ümbermõtestatud kujul väljenduse Gorki suurepärases jutustuses.

Seega esines Gorki 90-ndatel aastatel ühelt poolt kapitalistliku korra pahede ja vastuolude paljastajana ning teiselt poolt revolutsioonilise kangelaslikkuse ja eneseohverdamise vaimustatud laulikuna.

Ekspluataatorliku ühiskonna pahede järsk ja terav paljastamine, armastus rahva vastu, revolutsioonilise kangelaslikkuse ja jõu ülistamine tegid Gorki juba 90-ndatel aastatel uute kirjanduslike ja ühiskondlike aluste kandjaks. Varasemal perioodil ei olnud Gorkil veel selget kujutlust reaalsetest jõududest, mis on võimelised teostama elu ühiskondlikku ümberkorraldamist uutel alustel. Ja oma ideaali kaunist, oma ideaali rahvalikust kangelasest väljendas ta romantilise legendi ja laulu allegoorilises vormis. Kuid sügav ja läbimõeldud elutõde, kodanliku ühiskonna vihkamine, vaimustav tulevikuunistus — kõiges selles olid uue loomingulise meetodi, sotsialistliku realismi idud.

GORKI LOOMING 1905. a. REVOLUTSIOONI ETTEVALMISTAMISE JA LÄBIVIIMISE PERIOODIL.

XX sajandi algusele on iseloomustav revolutsioonilise töölisliikumise võimas tõus. Venemaa elas tormilist, pulbitsevat poliitilist elu. Rahulolematus isevalitsusega haaras elanikkonda üha laiemalt.

Maal küpses revolutsioon.

See proletaarse vabastusvõitluse tõus leidis väljenduse Gorki loomingus. Väga suurt osa etendas kirjaniku lähenemine kommunistlikule parteile. See laiendas tema poliitilist silmaringi ja näitas talle ajaloolise arengu reaalseid teid. Gorki revolutsiooniliste meeleolude kasv ja süvenemine väljendus tuntud «Laulus Tormilinnust» (1901).

«Laul Tormilinnust».

Juba varem, 90-ndail aastail, ülistas kirjanik revolutsioonilise *eneseohverduse* ilu ja ülevust, ent «Laulus Tormilinnust» on antud juba puhkenud revolutsioonilise tormi pilt ja kõlab veendumus peatses rõõmsas ja kaheldamatus revolutsiooni *võidus*. Tormilind on esitatud võiduka revolutsioonilise võimsuse kehastajana.

«Tiivaga kord laineid riivab, nagu nool siis kõrgustesse söös-tab lind ja — pilvedeni kostab rõõm ta julges hõikes.

Tormiihaldus on selles! Viha jõudu, kire leeki, võiduveendumust ta hõige pilvedele kuulutab.»

Tormilinnule vastandatakse luuletuses juhm pingviin, kartlikud kaurid — väikekodanliku arguse, meelekindlusetuse, vaimunärbumise allegoorilised kujud.

Üleskutse revolutsiooniks on «Laulus Tormilinnust» seotud revolutsioonilisele rahvale võõraste ja vaenulike sotsiaalsete jõudude paljastamisega.

«Laul Tormilinnust» avaldati 1901. aastal ajakirjas «Žizn». Pärast selle avaldamist suleti ajakiri.

Ja tõesti oli «Laulul Tormilinnust» tohutu revolutsioonile õhutav mõju. Ta kutsus võitlusele, kasvatas lugejas rõõmsat veendumust revolutsiooni peatses võidus.

«Foma Gordejev».

Uued jooned Gorki loomingulises arengus avaldusid selles, et ta kujutas Venemaa sotsiaalset tegelikkust suurima realistliku täiuslikkusega. Kirjanik hakkab analüüsima vene ühiskonna mitmesuguste klasside ja sotsiaalsete kihtide elu.

Selle kutsusid välja elu ise ja uue ajaloolise etapi vajadused. Üldrahvaliku võitluse juht — proletariaat — oli huvitatud sellest, et teha selgesti vahet vabastusliikumise sõprade ja vaenlaste vahel, et saada kujutlust vene ühiskonna kõikide klasside tõelisest olemusest.

Raamatus «Mis teha?» näitas Lenin: et saada tõeliseks revolutsionääriks, peab tööline endale selgesti ette kujutama mõisniku ja papi, kõrge ametniku ja talupoja, üliõpilase ja paljasjalgse tõelist palet, tundma nende tugevaid ja nõrku külgi. Sellele elu nõudele vastaski Gorki looming.

Ta paljastab kodanlust väga järsult ja teravalt.

Jutustuses «Foma Gordejev» (1899) annab kirjanik esmakordselt laiaulatusliku ja mitmekülgse pildi kapitalistlikust korrast. Gorki ise kirjutas, et see on üleminek «minu kirjandusliku tegevuse uue vormi poole».

Elutruult ja eredalt kujutab Gorki tüüpilisi kapitalistide kujusid. Kirjaniku meisterlikkus avaldus selles, et ta oskas iga tegelase isikupära siduda tema sotsiaalse tüüpilisusega. Anani Štšurov kehastab vene kapitalismi eilset päeva selle avaliku röövellikkusega, mahajäämusega, otsese reaktsioonilisusega. Ta on tehnilise progressi vaenlane. Tema, kes on rikastunud vere ja kuritegude arvel, esineb romaanis raevuka ja vihase rahvavaenlasena.

Palju komplitseeritum on Majakini kuju. Vastandina Štšurovile püüab ta kujutada kodanlust progressi ja kultuuri kandjana. Majakin on kodanluse ideoloog, ta püüab poliitilise valitsemise poole. Oma püüdlustes õigustada «peremeeste võimu» kehastab ta Nietzsche reaktsioonilist filosoofiat, kes jagas inimkonna igavesse alluvusse määratud orjadeks ja käskima määratud isandaiks. Majakini elufilosoofia väljendub aforismides.

«Elu, vennas Foma,» kõneleb ta oma kasvandikule, «on väga lihtsalt üles ehitatud: sa kas näri teisi või lesi mustuses ... Siin, vennas, hoia inimesele lähenedes vasakus käes mett, paremas aga nuga ...»

Majakinite maailmast eraldab Gorki Foma Gordejevi. Gorki kirjutas, et jutustus «... peab olema kaasaja laiaulatuslik, sisukas pilt, ja samal ajal peab selle taustal meeletult rabelema energiline terve inimene, kes otsib tegevust oma jõudu mööda, kes otsib avarat välja oma energiale. Tal on kitsas. Elu rõhub teda ...»

Ka Foma kuulub kodanlaste klassi. Kuid ta ei ole jõudnud veel muutuda kiskjalikuks kurnajaks, talle on veel omased lihtsad, loomulikud inimlikud tunded.

Kapitalistliku maailma julm, jälk elutõde, kogu see mustus, alatus ja kuriteod, millega Foma kokku puutub, avaldavad talle vapustavat mõju, ning Foma tõuseb üles selle maailma vastu. Kononovi juures peol heidab ta kaupmeestele ja vabrikantidele näkku raevused sõnad:

«Te ei ole elu ehitanud — te olete solgiaugu teinud! Te olete oma tegudega mustust ja läppunud õhku sigitanud. Kas on teil südametunnistust? Kas te jumalat mäletate? Viiekopikaline on teie jumal! Ning südametunnistuse te ajasite minema ... Kuhu te ta ajasite ... Vereimejad! Elate võõra jõu varal, võõraste kätega töötate! Kui palju inimesi on teie suurte tegude pärast veriseid pisaraid nutnud?»

Ent Foma protest on jõuetu ja viljatu. Foma tuline, siiras kõne peol lõpeb sellega, et Majakin kuulutab ta hullumeelseks.

Jutustuses «Foma Gordejev» ei piirdu Gorki kodanliku maailma alatuse ja kuritegelikkuse paljastamisega. Seda tegid kirjanikud ka enne teda. Gorki näitas ähvardavat lõhet ekspluataa-

torliku klassi elus. Foma protest andis tunnistust kodanluse sisemisest nõrkusest ja jõuetusest. Tema protestis oli teatav ennustus selle klassi paratamatult saabuvast hukkumisest. Foma mäss tunnistab, et kodanlik maailmavaade ei ole üldse ühendatav tõeliselt inimliku ellusuhtumisega.

Jutustuses «Foma Gordejev» tõestas Gorki, et kodanlus on mitte ainult vastik, vaid ka parandamatult haige. Tähelepandav on see, et juba «Foma Gordejevis» esinevad kõrvuti kodanlaste kujudega proletaarlased, trükikoja töölised. Neid on kujutatud vaid põgusalt, nõrgalt. Kuid vastandina majakinite maailma hundimoraalile valitseb nende seas ühtsuse ja seltsimehelikkuse printsiip. Kujutades töölisi, vihjab kirjanik sellele jõule, mis on kutsutud hävitama štšurovite ja majakinite ebaõiglast võimu.

Üks Nižni Novgorodi kaupmeestest, Bugrov, sõnas järgmiselt Gorki ja tema teose kohta: «Ta on kahjulik luuletaja, raamat on kirjutatud meie seisuse vastu. Niisuguseid on vaja Siberisse saata, ja võimalikult kaugele, kõige kaugemasse kolkasse.»

Kodanluse paljastamise poliitiline tähendus oli «Foma Gordejevis» niivõrd sügav ja selge, et see jutustus sai revolutsioonilise propaganda vahendiks. Kirjanik Berezovski meenutab:

«Meie, vanad põrandaalused, lugesime väga sageli töölistele meie põrandaalustel koosolekutel niisugust Aleksei Maksimovitši teost nagu «Foma Gordejev», eriti viimast peatükki — stseeni laeval. Miks me seda stseeni lugesime? Sellepärast, et neid teravaid vihkamissõnu, millest on tulvil need leheküljed, võtsid töölised kui võitlussignaali mitte ainult isevalitsuse, vaid ka kodanluse vastu.»

Oma XX saj. alguse teostes polnud Gorki ainsaks kujutamisobjektiks mitte ainult kodanlased. Kirjanik mõistis väga hästi, et puhkevad revolutsioonilised sündmused on tõsiseks katsumuseks kõigile ühiskonnakihtidele, ja ühenduses sellega tõstab ta üles küsimuse haritlaskonna kohast ja osast revolutsioonis.

Näidendid «Väikekodanlased» ja «Suvitajad».

Näidendites «Väikekodanlased» (1901) ja «Suvitajad» (1904) paljastas kirjanik teravalt ja raevukalt kodanlikku haritlaskonda, kes on eraldunud rahvast, mõtleb ainult oma heaolule ja muutub kapitalistide alandlikuks teenriks.

Pjotr Bessemjonov («Väikekodanlased») võttis kunagi osa üliõpilasrahutustest. Nüüd neab ta oma minevikku, vihkab oma kodumaad ja unistab väikekodanlikust rahulikust elust.

«Kurat mind kiskus,» kõneleb ta, «osa võtma neist lollidest rahutustest! Ma tulin ülikooli, et õppida, ja õppisin . . .»

Insener Suslov näidendis «Suvitajad» paljastab ennast ise avameelse künismiga. Ta kõneleb oma eluideaalist:

«Me kõik tahame vanaduses süüa ja puhata — see on meie psühholoogia.»

Vlassi sõnadega näidendist «Suvitajad» annab Gorki hinnangu Suslovi-tüüpi inimestele:

> Mannetud igavad inimesed
> käivad mööda minu isamaad,
> käivad ja otsivad kurvalt kohta,
> kuhu elu eest peitu võiks pugeda.

Kodanlikke haritlasi nimetas Gorki «suvitajateks». Nad on ajutised elanikud oma kodumaal, nad on võõrad rahvale ja vaimselt tühjad.

Pjotr Bessemjonovile, Suslovile ja teistele vastandab Gorki revolutsiooniliselt meelestatud töölise Nili ning samuti need haritlased, kes tunnetavad oma veresidemeid rahvaga ja on valmis andma rahvale kogu oma mõistuse ja südame jõu.

Niisugused on Marja Lvovna, Vlass, Zimin, Sonja («Suvitajad»).

Haritlaskond võib leida oma tõelise elutee üksnes täielikus ja jagamatus liidus rahvaga, üksnes revolutsioonilises võitluses. Teised, kokkuleppeteed väikekodanliku maailmaga viivad vaimse degenereerumiseni ja moraalse hukkumiseni — selles seisab haritlaskonna elu kujutavate näidendite ideeline tähendus.

«PÕHJAS».

Gorki sajandi algusest pärit loomingu tähtsaimad probleemid on kehastatud näidendis «Põhjas» — ühes kirjaniku kõige eredamas ja jõulisemas draamateoses.

Gorki kirjutas näidendi «Põhjas» 1902. aastal. See oli määratud Moskva Kunstiteatri jaoks. Gorki loominguline koostöö Moskva Kunstiteatriga algas 1901. aastal ja kestis 35 aastat kuni kirjaniku viimaste elupäevadeni. See oli sügavalt seaduspärane. 1898. aastal rajatud Moskva Kunstiteater esines kunstis demokraatlike ideede, realistliku kunsti, elutõe lipu all, millele on võõrad teesklus, kunstlik teatraalsus, vale ja maneerlikkus. Need põhimõtted olid Gorkile väga lähedased. Moskva Kunstiteatrit pidas Gorki alati «parimaks teatriks», «tõeliseks vene uhkuseks». Ta kõneles, et on võimatu seda teatrit mitte armastada, «temale mitte töötada on kuritegu».

Suurel määral just teatri pealekäimisel pöördus Gorki näitekirjanduse poole. Gorki kaastöö Moskva Kunstiteatrile andis teatri tegevusele ereda ühiskondlik-poliitilise ja revolutsioonilise värvingu. Teatris lavastati niisuguseid teoseid, nagu «Väikekodanlased», «Põhjas», «Päikese lapsed» ja teised. Hiljem, 1932. aastal, anti Moskva Kunstiteatrile seoses suure kirjaniku neljakümneaastase kirjandusliku tegevuse juubeliga Gorki nimi.

Algul oli näidend «Põhjas» tsensuuri poolt keelatud ja alles pärast kauaaegseid taotlusi lubati seda lavastada ning ka siis ainult sellepärast, et tsensuur oli kindel etenduse läbikukkumises.

Näidend lavastati. «Etendusel oli vapustav menu,» meenutas K. Stanislavski. «Lõpmatult kutsuti välja lavastajaid, kõiki näitlejaid . . . ja lõpuks Gorkit ennast.»

V. Katšalovi sõnade järgi «võttis saal näidendi vastu tormilise vaimustusega, tormilinnuna, kes ennustas puhkevat tormi ja kutsus teda».

Näidendit lavastati paljudes Venemaa ja välismaa teatrites. Kuni 1906. aasta maikuuni lavastati näidendit üksnes ühes Berliini teatris 500 korda.

Mis põhjustel oli näidendil selline menu?

Enesestmõistetavalt oli üsna suur tähtsus asjaolul, et pealtvaataja nägi esmakordselt teatrilaval talle senitundmatut hüljatute maailma. Pealtvaatajaid köitis realismi vapustav jõud, ere ja terav elu kujutamine.

Niisugust karmi, halastamatut tõde sotsiaalsete alamkihtide rõõmutust elust, nende kohutavalt tråagilisest ja pääsmatust saatusest ei olnud maailma näitekirjandus siiani tundnud.

Gorki ise kirjutas, et tema näidend on ««endiste inimeste» ligi kahekümneaastase vaatlemise tulemus».

Kuid oli veel üks põhjus, miks see näidend 1905. a. revolutsiooniliste sündmuste eel vastas laiaulatuslikult demokraatlikust ringkonnast pärit pealtvaatajate meeleolule. Põhjus oli selles, et näidendit «Põhjas» läbib protest kapitalistliku ühiskonna sotsiaalse korra vastu ja ohjeldamatu üleskutse teistsuguseks, õiglaseks ja vabaks eluks.

««Vabadust iga hinna eest», see on näidendi vaimne olemus.» Nii määras Stanislavski teose idee.

Kostõljovi öömaja sünget elu-olu on Gorki kujutanud sotsiaalse pahe kehastusena. Juba üksnes öömaja ruumi väline kirjeldus andis tunnistust «põhja» süngest ja kohutavast elust.

«Koopaga sarnanev keldrikorrus. Lagi on raske, tahmunud, murenenud krohviga kivivõlvistik. Valgus langeb vaatajate poolt, ülalt alla — parempoolsest ruudukujulisest aknast.»

Kostõljovi öömaja võlvistiku alla olid kogunenud kõige erinevama iseloomu ja sotsiaalse päritoluga inimesed. Igaühel neist on oma individuaalsed iseloomujooned. Siin on tööline Kleštš, kes unistab ausast tööst, Pepel, kes igatseb õiget elu, Näitleja, täis unistusi oma endisest kuulsusest, ja Nastja, kes kirglikult igatseb suurt tõelist armastust. Kõik nad on parema saatuse väärilised. Seda traagilisem on nende praegune olukord.

Inimesed, kes elavad selles koopataolises keldris, on inetu ja karmi elukorralduse traagilised ohvrid, selle elukorralduse ohvrid, milles inimene lakkab olemast inimene ja on määratud kiratsema.

«Põhja» elanike saatus on ähvardav süüdistusakt kapitalistliku

korra vastu. Gorki ei anna üksikasjalist ülevaadet näidendi peategelaste elukäigust, kuid ka need vähesed jooned, mida ta esitab, selgitavad autori ideed suurepäraselt.

Napisõnaliselt kujutatakse Anna elusaatuse traagilisust.

«Ei mäleta, millal mu kõht täis oleks olnud,» kõneleb ta. «Iga leivapalakese pärast värisesin ... Kogu elu olen värisenud ... Piinlesin ... et kas äkki ei söö rohkem kui teine ... Kogu elu olen käinud kaltsudes ... kogu oma õnnetu elu ...»

Tööline Kleštš kõneleb oma parandamatust saatusest:

«Tööd ei ole — jõudu ei ole! Vaat — tõde! Kodukatust, eluaset ei ole! Kärva või maha ... Seal su tõde!»

«Põhja» elanikud on elust välja tõugatud nende tingimuste tõttu, mis valitsevad ühiskonnas. Inimene on jäetud iseenda hooleks. Kui ta on komistanud, rööpaist välja langenud, ähvardab teda «põhi», vältimatu kõlbeline, ent sageli ka füüsiline hukkumine. Hukkub Anna, Näitleja lõpetab oma elu enesetapmisega, ja ka ülejäänud on viimase võimaluseni elust murtud ja moonutatud.

Kujutades Kostõljovi öömaja elanikke ja rõhutades neis inimlikke jooni, mis väärivad kaastunnet, näitab Gorki ühtlasi otsustavalt paljasjalgsete jõuetust, nende kõlbmatust Venemaa ühiskondlikust ümberkujundamisest osavõtmiseks.

Ja isegi siin, selles hüljatute kohutavas maailmas, kehtivad kapitalistliku ekspluateerimise hundiseadused. Jälkust äratab öömaja omaniku, ühe «elu peremehe», Kostõljovi kuju, kes on valmis isegi oma õnnetuist, kodutuist üürnikest viimse veretilga välja imema. Niisama vastik on ka tema naine Vassilissa, kelles kiskjalik julmus on ühinenud taltsutamatu naudinguihaga.

Seega tuleb esmajärjekorras märkida: näidendis «Põhjas» kõlab suure jõulisusega *sotsiaalse pahe paljastamine*, kodanliku ühiskonna traagiliste vastuolude paljastamine.

Teine motiiv, mis kõlab näidendis võimsalt ja eredalt, on *humaansuse* põhimõtete jaatamine. Eriti ilmseks saab Kostõljovi öömaja elanike kohutav saatus, kui nende olukorrale vastandada seda, mis on inimese kutsumuseks. Öömaja tumedate ja süngete võlvide all, haledustäratavate ja elust murtud santide, õnnetute ja kodutute hulguste seas kõlavad piduliku hümnina sõnad inimesest, tema kutsumusest, tema jõust ja ilust:

«Inimene — see on tõde! Kõik on inimeses, kõik inimese jaoks! Eksisteerib ainult inimene — kõik ülejäänu — see on tema käte ja aju töö! Ini — mene! See on suurepärane! See kõlab ... uhkelt!»

Uhked sõnad sellest, missugune peab olema ja missugune võib olla inimene, rõhutavad veel teravamalt seda inimese tegelikku olukorda, mida kirjanik kujutab. See kontrast omandab teravalt revolutsioonilise tähenduse.

Kui inimene on oma olemuselt kaunis ja ainult kodanlik kord viib ta nii hirmuäratava seisukorrani, siis tuleb järelikult teha kõik selleks, et see kord hävitada ja luua tingimused, millede juures

inimene muutub tõesti vabaks ja kauniks. Niisugune oli näidendi kokkuvõte.

Siinjuures esitas Gorki tähtsaima küsimuse: missugused on väljapääsuteed ekspluataatorliku ühiskonna vastuoludest, mida tuleb teha selleks, et inimene saaks inimeseks, et võiksid areneda tema loomingulised võimed, tema vaimsed rikkused?

Sellele küsimusele antakse näidendis justkui mitu võimalikku vastust. Üks neist on seotud Kleštši kujuga. Kleštš on tööline. Ta igatseb ausat tööd. Ta on veendunud, et ta ausa tööga pääseb välja Kostõljovi öömajast, saab uuesti inimeseks. Kuid Gorki rõhutab, et kapitalismi tingimustes ei saa veel sotsiaalset pahet üksnes ausa tööga hävitada. Näidendi lõpus me näeme, kuidas purunevad Kleštši illusioonid; ta lepib ümbritsevate tingimustega ja langeb üha enam ja enam «põhja».

Luka ja Satin.

Teine vastus on seotud Luka kujuga ja siit tuleneb näidendi kolmas motiiv: passiivse haletsemise ja *lohutava vale paljastamine.*

Gorki ise näitas, milles seisis näidendi peaprobleem. «Peamine küsimus, mida ma tahtsin esitada, on — mis on parem, kas tõde või haletsus? Mis on vajalikum? Kas tuleb haletseda kuni vale kasutamiseni, nagu tegi Luka?»

Rändaja Luka etendab näidendis lohutaja osa. Kõigile püüab ta läheneda lohutussõnadega. Annat rahustab ta jutuga õndsast vaikusest, mis ootab teda pärast surma. Pepelit võlub ta piltidega vabast elust Siberis. Näitlejale teatab ta erihaiglate asutamisest, kus inimesi ravitakse alkoholismist. Nii külvab ta kõikjale lohutus- ja lootusesõnu. Kuid tema lohutussõnad pole rajatud tõele, need põhinevad valel. Ta teab, et Pepelil ei ole Siberis mingisugust vaba elu, et Näitleja hukkub joomisest ja et Annat ootab raske ning piinarikas surm. Seda valet levitab ta selleks, et inimestes julgust säilitada, kergendada nende rasket ja rõõmutut elu. Ta jutustab mõistujuttu inimesest, kes uskus õiglaste maa olemasolusse. Kui teadlane tõestas, et niisugust maad ei ole, poos inimene enda mure pärast ära. Sellega tahtis Luka veel kord rõhutada, kuivõrd päästev on vahel vale inimestele ja kui kasutu ning kahjulik on nendele tõde.

Gorki hülgab selle päästva vale filosoofia. Vanakese Luka vale, rõhutab Gorki, etendab reaktsioonilist osa. Selle asemel et kutsuda võitlusele ebaõiglase elu vastu, lepitab ta kurnatuid ja õnnetuid kurnajate ja türannidega. See vale on nõrkuse, ajaloolise jõuetuse väljenduseks. Näitleja, kes on eriti vastuvõtlik Luka jutlustele, ei meenuta asjata Bèranger'd:

> Mu härrad! Kui tõe juurde teed
> me maailmas enam ei leita,
> au hullule siis, kes meid heita
> võtaks kuldseisse unedesse.

Näitlejale on hingelähedane kõne hullust, kes heidaks inimkonna «kuldseisse unedesse». Kuid Gorki teadis käesoleva sajandi alguses, et on olemas tee «püha tõe» juurde. Juba olid teada inimkonna vabastamise reaalsed teed, revolutsioonilise võitluse teed, sotsialismi teed, ja vale ning leppimise filosoofia muutus neis tingimustes eriti hädaohtlikuks.

Näidendi kompositsioon ise, selle sisemine liikumine paljastab Luka filosoofia. Näidendi alguses näeme, kuidas iga tegelast valdab oma unistus, oma illusioon. Luka ilmumine oma lohutava ja lepitava jutlusega veenab öömaja elanikke nende segaste ning petlike igatsuste ja mõtete õigsuses. Kuid Kostõljovi öömajas valmivad rahu ja vaikuse asemel teravad dramaatilised sündmused, mis jõuavad kulminatsioonipunkti Kostõljovi — vanamehe tapmise stseenis. Tegelikkus, karm elutõde ise lükkavad ümber Luka lohutava vale. Laval toimuva valguses muutub Luka sõnadetegemine mõttetuks. Ja Gorki kasutab siin ebatavalist kompositsioonilist võtet: natuke aega enne lõppu, kolmandas vaatuses eemaldab ta ühe näidendi peategelastest: Luka kaob tasahilju ja viimases, neljandas vaatuses pole teda enam näha.

Luka filosoofia lükkab ümber Satin. «Vale on orjade ja peremeeste usutunnistus. Tõde on vaba inimese jumal!» kõneleb ta. Seega on Lukale teatud mõttes vastandatud Satin. Kuid sellest ei tule sugugi järeldada, et Satin on positiivne tegelane. Gorki ise kõneles, et «otsest tõe esindajat», Luka vastast näidendis ei ole. Ja tõepoolest, Satin ei saanud olla autori ideede väljendajaks, tõe kandjaks. Satin on mõnes suhtes kõrgem teistest «põhja» elanikest. Ta protesteerib väärade eluseaduste vastu, ta on tark ja näeb asjade tõelist seisundit selgemini kui teised. Talle on omane inimväärikuse tunne. Kuid tõeliseks tegutsemiseks pole ka Satin kõlblik. Ta pole võimeline töötama ning tema protest ei lähe kaugemale viljatust anarhistlikust mässust.

Gorki näitab näidendis «Põhjas», kuidas sotsiaalsed tingimused, ühiskondliku tegelikkuse vastuolud tõukavad inimesi «põhja». Gorki nägi tõelist väljapääsuteed mitte religioosses alandlikkuses, mitte tolstoilikus «kurjale vägivallaga mittevastupanus», vaid otsustavas ja halastamatus võitluses nende tingimuste vastu.

Gorki meisterlikkus näitekirjanikuna.

Näidendis «Põhjas» ilmnesid Gorki draamateoste tähelepanuväärsed iseärasused. Gorki oli vene klassikalise ja eriti Tšehhovi draamaloomingu parimate traditsioonide jätkaja. Ent võitluses elutõe eest, võitluses realismi eest laval rikastas ta vene draamakirjandust.

Gorki oli näitekirjanduses uue draamatüübi, *ühiskondlik-poliitilise* draama rajajaks. Tema novaatorlus ilmnes nii dramaatilise *konflikti* valikus kui ka tegelikkuse *kujutamise* viisis.

Peamine konflikt, millel rajaneb näidend «Põhjas», on vastuolu rahvahulkade ning kodanlaste ja mõisnike Venemaa isevalitsusliku korra vahel, mille tingimustes inimestele saab osaks kodutute hulkurite traagiline saatus.

Uue konflikti väljendamiseks oli vaja uusi kunstilisi vahendeid. Gorki peaaegu ei puuduta traditsioonilist keskkonna ja isiksuse kokkupõrke teemat. Näidendis «Põhjas» on keskseks tegelaseks justkui inimhulga *üldistatud* kuju, mida siiski on iga tegelase puhul täpselt individualiseeritud. Samasuguseid kahe vaenuliku leeri — kapitalistide ja tööliste üldistatud kujusid näeme ka näidendis «Vaenlased». Tähendusrikkad on juba Gorki näidendite nimetused ise: «Väikekodanlased», «Suvitajad», «Barbarid», «Viimased». Gorki püüab nimetustega rõhutada oma tegelaste sotsiaalselt üldistatud iseloomu.

Gorki näitekirjandusliku meisterlikkuse oluliseks iseärasuseks on ka see, et konflikt on tal alati väljendatud mitte väliselt, mitte keerulise intriigi ega efektsete kokkupõrgete kaudu, vaid näidendi sisemise liikumisega. Ta väldib liiga keerulist intriigi, süžeed komplitseeritud salasepitsustega. Ta arendab tegevust aeglaselt ilma väliste efektsete üleminekuteta. Dramaatilise konflikti teravus on Gorkil selgesti väljendatud sotsiaalse iseloomuga. Gorki näidendite raskuspunkt on ideede kokkupõrkes, maailmavaadete, sotsiaalsete põhimõtete, poliitiliste vaadete võitluses. Nii avaldub näidendis «Väikekodanlased» Pjotr Bessemjonovi ja Nili ideeliste kontseptsioonide võitlus. Näidendis «Põhjas» on vastandatud Satini humanistlik filosoofia Luka reaktsioonilisele lohutamisele.

Arendades oma näidendites maailmavaadete ja ideede teravat võitlust, määrab Gorki järsult ja selgesti oma positsiooni, oma suhtumise toimuvatesse sündmustesse. Siit tuleneb rida Gorki näidendite dramaturgilisi iseärasusi. Tegelastele antud selge ideeline hinnang ei väljendu Gorkil vahetuis autori otsustustes ja kommentaarides. Artiklis «Näidendeist» rõhutas Gorki, et kunstilise kuju jõud näitekirjanduses seisab tema võimes ilma autori otsese vahelesegamiseta end lahti mõtestada.

«. . . näidend nõuab, et iga temas tegutsev isik oleks iseloomustatud nii sõna kui ka teoga omaenda jõul, ilma et autor midagi ette ütleks.»

Sellega on seotud Gorki draamaloomingu tähtsaim iseärasus: meisterlik *keeleline karakteristika*. Tähelepanuväärne on asjaolu, et näidendis «Põhjas» loobus autor täielikult «paljasjalgsete» žargoonist. Ent kui hästi väljendab tegelaste kõne nende erisugust iseloomu ja meeleolu, erinevaid tundeid ja mõtteid!

Gorki kasutab väga harva pikka monoloogi. Näidendis «Põhjas» võime õieti tuua ainult ühe näite: Satini monoloog inimesest. Gorki näidendites on ülekaalus dialoog, repliigid, mõnikord nagu kogemata öeldud, kuid alati täis sügavat sisemist tähendust. Tegelaste keelelise karakteristikaga püüdis Gorki isiksust igakülgselt iseloomustada: nii selle klassi seisukohalt, kuhu tege-

lane kuulus, kui ka tema individuaalsete omaduste seisukohalt. Ta püüdis saavutada, et tegelase iga repliik, iga sõna iseloomustaks teda kõige väljendusrikkamalt.

Luka sisemine olemus avaldub täielikult ja sügavalt tema kõne omapära kaudu. Tema mõistus, kavalus, isesugune paljutähendav põiklevus, lahke libitsemine, kalduvus elunähtuste üldistamisele, lohutamine — kõik see väljendub neis aforismides, teravmeelsustes ja vanasõnades, mida ta puistab oma kõne vahele. «Kui leiba pole, siis süüakse maltsa», «Inimene elab mitut moodi... kuidas süda seatud, nii ta ka elab... täna — hea, homme — kuri.» Tuntud on ka Luka aforism, mida on korduvalt kasutatud kriitikas ja publitsistikas: «Minu arvates pole ükski kirp teisest halvem: kõik mustad ja kõik kargavad.»

Näitleja kõnes väljendub niisuguse inimese keeruline ja haletsemisväärne iseloom, kes on kunagi tundnud teist elu, kuid kes nüüd on isegi oma nime kaotanud. Tema kõne intonatsioonil on deklamatsiooni varjund, tema sõnavaras on säilinud mälestusi möödunud näitlejakuulsusest: «... mu lavanimi oli Svertškov-Zavolžski,» kõneleb ta, «keegi ei tea seda, mitte keegi!» Kui öömaja elanikud Näitleja üle naeravad ja temale kinnitavad, et ta ei suuda öömajast välja pääseda, hüüab Näitleja: «Juhmid! Metslased... Südametud inimesed! Küll te näete — ta läheb ära!» «Te õgige end laiaks, sünged ajud»... «Bèranger' luuletus!» Selles deklamatsioonis on väljendatud hukkunud inimese kogu jõuetus.

Niisama keeruline ja väljendusrikas on Paruni keeleline iseloomustus. Endise aristokraadina, kuid nüüd elust moonutatud kodutu paljasjalgsena ühendab ta oma kõnes härraste kõrkuse ning eluröövast väljalöödud hulguse rõhutud oleku. Sellest on tingitud ka käskiv toon tema repliikides ning samal ajal ümbritsevas tegelikkuses pea kaotanud inimese sidumatud laused.

Gorki näidendite üheks iseloomustavamaks iseärasuseks on aforismide rohke tarvitamine. Aforism väljendab mõtet äärmiselt kokkusurutud ning tihendatud kujul, ja Gorki kasutas seda keerulist ja rasket kõnevormi suure meisterlikkusega. Tähtis on märkida, kui rikkalikult ja mitmekülgselt on aforism esindatud näidendis «Põhjas». Seda kasutavad nii Luka, Satin kui ka Bubnov. Ent kui erinevalt kõlavad aforismid nende suus! Lukal väljendavad need lohutamist. Satinile on omane pateetiline ja filosoofiline aforism: «Inimene — see kõlab uhkelt!» «Vale on orjade ja peremeeste usutunnistus» jne. Satini juures näeme ka kiindumust arusaamatute sõnade ja väljenduste vastu. Bubnovi aforismid on täis rahulikku ja väliselt segamatut meeleheidet; ta kõneleb Nastjale: «Sa oled igal pool ülearune ja ka kõik inimesed on maa peal ülearused.»

Öömaja peremeest Kostõljovi on reljeefselt iseloomustatud puhtkeeleliste vahendite kaudu. Tema kõnes on kuiva ja asjaliku kaubitseja, «peremehe» proosat ja vagatseva kurnaja silmakirjalikku, magusat, variserlikku intonatsiooni.

Gorkiliku näitekirjanduse iseärasus seisab veel selles, et kirjanik kujutab tegelast kogu tema mitmekülgsuses ja tõstab ühtlasi temas esile juhtiva, peamise, otsustava omaduse, tema *sotsiaalsed klassitunnused.*

«Teadagi on «klassitunnus»,» kirjutas Gorki, ««psüühika» peamine ja otsustav organiseerija, ta värvib alati mitmesuguses ereduse astmes inimese sõnu ja tegusid.» Kuid siinsamas lisab ta: «Igas kujutatavas inimühikus tuleb leida peale üldklassilise see individuaalne telg, mis on temale kõige iseloomulikum ja määrab lõppkokkuvõttes tema sotsiaalse käitumise.»

*Klassi*olemuse ja *individuaalsete* joonte ühtsus on Gorki peamine tingimus lavakuju loomisel. Gorki esitab inimese sotsiaalseid omadusi mitte abstraktsel, otsesel kujul, ta kujutab inimest kõigi tema isiklike iseärasuste ning omadustega. Ent tegelase individuaalsete omaduste tagant näeme me teravas ja selges valguses tema ühiskondlik-poliitilist palet.

«Inimene tuleb näidendi jaoks luua nõnda, et iga tema lause, iga tegevuse mõte oleks täiesti selge, et teda oleks võimalik põlata, vihata ja armastada nagu elavat.»

Nii proosas kui ka näitekirjanduses kirjeldas Gorki 1905. aasta eelõhtul Venemaal toimuva ajaloolise protsessi olulisi jooni. Oma loominguga kinnitas ta revolutsiooni ideid, valmistas revolutsiooni ideoloogiliselt ette.

ROMAAN «EMA».

Erilise jõu ja eredusega puhkes Gorki looming 1905. a. revolutsiooni ajastul. Sellesse ajastusse kuulub kirjaniku silmapaistvaim teos oktoobrieelsest perioodist — romaan «Ema».

Gorki kirjutas romaani «Ema» 1906. a. Venemaal avaldati see koguteose «Znanije» veergudel. Tsensuuri nõudel oli osa tekstist välja jäetud, punktidega asendatud ning igati moonutatud. Rahuldumata sellega, otsustas tsaarivalitsus 1907. a. alustada kohtulikku juurdlust, süüdistades Gorkit niisuguse teose kirjutamises, mis sisaldab valitsusevastast propagandat. Ajalehtedes ilmus anekdootlik kuulutus selle kohta, et Kriminaalkoodeksi vastavate paragrahvide põhjal otsitakse «Nižni Novgorodi maalritsunfti meistrit Aleksei Maksimovitš Peškovi». Tsaarivalitsusele oli ülemaailmse kuulsusega kirjanik ikka veel ainult maalritsunfti meister. Pole kahtlust, et kui Gorki poleks sel ajal viibinud Itaalias, oleks tema vastu tarvitatud surveabinõusid. Koguteose «Znanije» raamatud, milles avaldati romaan, kuulusid valitsuse otsusel hävitamisele. Võimaluse tervikuna ilmumiseks sai romaan alles 1917. a.

Teose määratu suur ajalooline tähtsus seisab selles, et kirjanik andis siin esmakordselt maailmakirjanduses laiaulatusliku pildi proletaarsest revolutsioonilisest võitlusest, näitas revolutsioonilisi töölisi. Loomulikult kujutati kirjanduses töölisi ka enne Gorkit. Nii

jutustas nende saatusest kuuekümnendate aastate kirjanik Rešetnikov oma paljudes teostes («Mäekaevandustööline», «Glumovid» jt.). Tööliste kujusid leiame Nekrassovil («Raudtee»), Tšehhovil («Naiste riik», «Tuled»). Need kirjanikud kujutasid proletaarlasi peamiselt kaastunnet äratavate ja haletsemisväärsete inimestena, rõhutuina ja õnnetuina. Erinevalt oma eelkäijast lähenes Gorki esimesena sellele teemale revolutsioonilise marksismi seisukohalt, leninlikult seisukohalt. Ta näitas töölisklassi kaasaegse ühiskonna kõige eesrindlikuma, kõige revolutsioonilisema klassina, rahvahulkade avangardina, revolutsiooni juhina, kes kindlalt ja veendunult viib rahva rünnakule mõisnike ja kodanlaste korra vastu.

Elu peremehena, uue, sotsialistliku korra loojana — niisugusena tõuseb meie silme ette töölise kuju Gorki teostes. Juba üheksakümnendate aastate jutustuses «Võrukael» näitas Gorki klassiteadvuse ärkamist töölises Gvozdjovis, kuid Gvozdjovi protestil oli veel ebateadlik iseloom.

Novellis «Kolmekesi» (1900) on meie ees tööline Pavel Gratšov, kes leiab elumõtte revolutsioonilises võitluses.

Kuid siiski oli kõik see ainult ettevalmistus teemale. Lähenemine kommunistlikule parteile avas kirjaniku ees uued ideelised perspektiivid ning näidendis «Väikekodanlased» (1901) vastandas ta Bessemjonovite perekonnale töölise Nili. Optimism, armastus töö vastu, teadlikkus sellest, et ta on elu peremees, taltsutamatu viha valitsevate klasside vastu ja kindel veendumus revolutsiooni võidus — niisugused jooned iseloomustavad Nili.

Nil vastab Pjotr Bessemjonovile, kes ei usu, et elu võib muutuda:

«Ma tean, et elu on tõsine, kuid korrastamata asi... et see nõuab enda korraldamiseks kogu mu jõu ja võimed. Ma tean ka seda, et ma pole mingi vägilane, vaid lihtsalt aus, terve inimene, ja ikkagi ütlen ma: Pole viga! Meie oma võidab! Ning ma püüan kogu oma hingejõuga rahuldada oma tungi elu paksemasse tihnikusse sisse murda, sõtkuda teda nii- ja teistpidi: takistada üht, toetada teist... alles selles seisabki elu rõõm!»

Nil on romaani «Ema» kangelaste otsene eelkäija.

Romaani «Ema» aluseks on Sormovo tööliste revolutsioonilise tegevuse episoodid, mille tunnistajaks oli Gorki. Romaani peategelastes — Pavel Vlassovis ja tema emas Pelageja Nilovnas — peegeldusid Sormovos toimunud sündmustest tegelike osavõtjate — Zalomovi ja tema ema iseloomujooned. Kuid mõistagi ei saa «Ema» vaadelda biograafilise romaanina. Gorki läks teoses kaugemale Sormovo töölisliikumise ja sellest osavõtjate kunstilisest kujutamisest. Selles peegeldusid esimese Vene revolutsiooni tormilised ja tähendusrikkad sündmused. Teoses leidis üldistatud kujul kunstilise väljenduse maailma kõige eesrindlikuma klassi, vene proletariaadi ajalooline tegevus. Kommunismi surematud ideed, Lenini ideed moodustavad romaani tuuma, selle paatose.

Romaani süžee näitab proletariaadi poliitilise teadlikkuse ärkamist, töölisklassi kangelaslikku võitlust isevalitsusega kodumaa vabastamise eest, sotsialistliku revolutsiooni suurte ajalooliste eesmärkide elluviimise eest.

Romaani sissejuhatus kirjeldab vanema põlvkonna tööliste eluolu, seda perioodi, mil proletariaat ei olnud veel teadlik oma ajaloolisest ülesandest, mil ta oli üksnes halastamatu ekspluateerimise ja kurnamise objektiks.

Pavel Vlassovi isa Mihhail Vlassovi elu on raske ja vilets. Ta ei tunne midagi peale oma vihatud ja rõõmutu töö, mis imeb temast kogu jõu. Protest mõttetu elu vastu väljendub tal julmas märatsemises. Kaklemise ja joomisega tahab ta lämmatada närivat ahastust. Mihhail Vlassovi surm on sünge elu kurb lõpptulemus. Paveli isa lühike elulugu romaani alguses on omalaadne sissejuhatus jutustusele. See peab rõhutama suuri muutusi, mis on toimunud vene töölisklassi ajaloolises arengus.

Need muutused on kehastatud romaani kahes keskses kujus — Pavel Vlassovis ja tema emas Pelageja Nilovnas.

Romaan «Ema» on seotud Gorki 90-ndate aastate revolutsioonilis-romantiliste teostega, kuid see, mis siis oli helge romantiline unistus tugevast, võimsast, kaunist inimesest, kes ilma kõhkluseta annab oma elu rahva hüvangu heaks, sai siin elavaks, täitus realistliku sisuga.

«Maksim Gorki,» kõneles M. I. Kalinin, «lõi romaanis «Ema» esimesena töölisklassist põlvnevate revolutsionääride kunstilised kujud ja pani sellega aluse proletaarsele ilukirjandusele, mis tundis oma «lähemaid» ja «kaugemaid» eesmärke ja ammutas neist jõudu.»

Kõigepealt kehtib see Pavel Vlassovi kohta.

Pavel Vlassov.

Pavel Vlassov on Gorki 90-ndate aastate revolutsioonilis-romantilistes teostes ülistatud sangarlikkuse ja kangelasteo reaalne kehastus.

«Mõnikord muutus poja kuju,» jutustab kirjanik Nilovnast, «otse muinasjutukangelase taoliseks, ta ühendas endas kõik ausad, julged sõnad, mida ta oli kuulnud, kõik inimesed, kes talle meeldisid, kõik kangelasliku ja helge, mida ta tundis.»

Pavel Vlassovit on romaani alguses kujutatud tavalise töölisnoorukina. Teda ähvardab isa saatus. Ta ostis lõõtspilli, tärgeldatud rinnaesisega särgi, õppis tantsima kadrilli ja polkat, tuli pühade ajal joobnuna koju ja kannatas alati tugevasti viina all. Tema elu muutus Mihhail Vlassovi rõõmutu elu sarnaseks. Kuid Pavel elab teisel ajal, ajal, mil vene proletariaadi ees avanevad teised teed.

Pavel tutvub revolutsioonilise kirjandusega, «keelatud raamatutega», läheneb revolutsionääridele-haritlastele. Geniaalse

kunstniku ettenägelikkusega jäädvustas Gorki siin tähtsaima etapi proletariaadi vabadusvõitluses — *stiihilise töölisliikumise ühinemise sotsialismiga, revolutsioonilise marksistliku teadusega.*

Revolutsiooniline kirjandus avas Pavelile uue, talle senitundmatu maailma. Pavelis hakkavad kujunema revolutsioonilised veendumused. Tema ümber koonduvad sõbrad ja mõttekaaslased. Ent kaugeltki mitte kohe ei muutunud Pavel tõeliseks proletaarlaseks-revolutsionääriks. Gorki näitas tema teed kogu selle keerulisuses. Pavelil olid oma vead ja eksimused. Ta ei leidnud kohe teed tööliste südamete juurde ja pärast ebaõnnestumist «sookopikaga» kaotas ta enesekindluse. Alles pikkamööda sai ta meisterlikuks organisaatoriks.

Gorki näitab, kuidas Pavel ja tema sõbrad võidavad järk-järgult tööliste usalduse. Ebaõnnestumised ei peata revolutsioonilise organisatsiooni tegevust. Üha aktiivsemaks muutub revolutsioonine propaganda ja laieneb nende inimeste ring, kes astuvad võitlusse. Liikumise kõrgpunktiks on esimese mai demonstratsioon. Selles kujutas Gorki Sormovo 1902. a. esimese mai demonstratsiooni reaalseid sündmusi. Revolutsiooniliste tööliste ja haritlaste väikesest ringist, üksikisiku protestist kuni massilise võitluseni kurnajatega — niisugune on vene töölisklassi ajalooline tee, mida Gorki kunstiliselt lahti mõtestas.

Esimese mai demonstratsioon on Pavel Vlassovi ja ta sõprade töö. Kuid revolutsioonilise proletaarse võitluse tõus ise, selle ulatus aitavad kaasa Paveli ideelis-poliitilisele kasvule, ja kui ta arreteeritakse ja tema üle kohut mõistetakse, on meie ees uus inimene, mitte süüalune, vaid ähvardav kohtumõistja isevalitsuse, mõisnike ja kodanlaste korra üle.

Kangelase ideelis-poliitiline kasv, töölisnooruki muutumine vankumatuks revolutsionääriks-kommunistiks, rahvahulkade juhiks — see on Pavel Vlassovi tee.

Eriti sügavalt mõtestas Gorki lahti Vlassovi *poliitilisi* vaateid, tema programmi sotsialistlikku iseloomu, tema eesmärkide ja ideaalide ülevust.

Isevalitsuse kukutamine on ainult etapp Venemaa ühiskondliku ümberkujundamise teel. Pavel Vlassov on sotsialist ja tema eesmärgiks on kapitalistliku korra hävitamine ning sotsialistliku ühiskonna ülesehitamine. Kohtus räägib ta sellest kartmatu ja uhke jõuga, nimetades ennast «partei-inimeseks»:

«... Me oleme sotsialistid ... Me loosungid on lihtsad — maha eraomand, kõik tootmisvahendid — rahvale, kogu võim — rahvale, töö on kõigile kohustuslik ... Meie, töölised, võidame!»

Gorki maalis Pavel Vlassovi kuju suure elujõulise veenvusega. Lai poliitiline silmaring, rahvahulkade organiseerija anne, kartmatus ja julgus, valmisolek eneseohverdamiseks revolutsiooni heaks, kõrged moraalsed põhimõtted — see kõik iseloomustab Pavelit. Gorki näitab tema puhast ja karsket armastust Sašenka vastu, ustavust sõpruses, tema murdumatut meelt kõige raskema-

tes elukatsumustes. Pavel Vlassovi kuju on tunnistus sellest, kui suuri, jõulisi inimesi sünnitab proletaarne revolutsioon.

Missuguse tähtsuse annab Gorki Pavel Vlassovi kujule, seda näitab ka asjaolu, et ta kavatses kirjutada «Emale» järge — romaani «Poeg», mille peategelaseks oleks Pavel Vlassov.

Pelageja Nilovna.

Ulatuslikult ja mitmekülgselt on romaanis välja töötatud ema — Pelageja Nilovna kuju. Temas peegeldub *laiade rahvahulkade* revolutsioonilise teadlikkuse ärkamise, kasvu ja tugevnemise protsess. Algul ilmub ta lugeja ette julma ja ebaõiglase elu alandliku ning kurva ohvrina. Alatine hirm ja mure, peksasaamine mehe käest ja üle jõu käiv töö on ta enneaegselt vanaks teinud. Alistumist saatusele on rõhutatud juba tema välimuses. «Laia ovaalset, kortsudest uuristatud nägu valgustasid tumedad silmad, ärevaltnukralt, nagu enamikul aguli-naistel.»

Kui ta teada saab, et poeg loeb keelatud raamatuid, valdab teda hirm poja pärast. Ta on veel väikekodanlike eelarvamuste küüsis ning sõna «sotsialist» hirmutab teda. «Nemad on ju tsaari vastu, nad on juba ühe tapnud.»

Kuid vähehaaval ühineb Pelageja Nilovna hirm poja saatuse pärast uhkusega tema üle. Ta näeb, kuidas inimesed koonduvad Paveli ümber. Läbiotsimise ajal korteris satub ta silm silma vastu sandarmitega. «... hirmuga vaadates (sandarmiohvitseri) kollasesse näkku tundis ta selles mehes halastamatut vaenlast, kelle süda on tulvil härraslikku põlgust inimeste vastu.»

Temas ärkab vihkamine selle julma ning kurja jõu vastu ja ta hakkab aru saama, kelle pool on õigus.

Pelageja Nilovna tõmmatakse vähehaaval revolutsioonilisse töösse. Ta on nõus illegaalset kirjandust levitama. Ja kuigi Pelageja Nilovna algul liitus revolutsioonilise võitlusega soovist aidata poega, siis edaspidi määrab kogu tema käitumise usk selle ürituse õigsusse, mille eest võitleb Pavel.

Pelageja Nilovna tee on väga keeruline. Tal ei ole kerge võitu saada hirmust ja alandlikkusest, suurte pingutustega vabaneb ta religioossetest eelarvamustest, kuid ta areneb koos revolutsioonilise võitluse arenemise ja laienemisega. Ja esimese mai demonstratsioonil sammub ta koos Paveliga demonstrantide ees, teades juba, missuguse suure tõe eest tema poeg võitleb.

Kui Pavel arreteeritakse, saab Pelageja Nilovnast oma revolutsioonilisest kohusest teadlik bolševistliku põrandaaluse aktiivne tegelane. Ta levitab revolutsioonilist kirjandust. Maal abistab ta parteiorganisatsiooni. Lämmatades endas oma emahirmu poja pärast, esineb Pelageja Nilovna revolutsiooniliste ideede veendunud ja julge propageerijana.

Sandarmid võtavad ta kinni, piinavad ja vintsutavad. Ent

timukail ei õnnestu teda murda: ema hüüetes kõlab ähvardav ennustus tulevasest kättemaksust timukaile ja rõhujaile.

Algul vähearenenud ja harimata, talumatu elu alandlikust ja mittenurisevast ohvrist muutub Pelageja Nilovna romaani lõpus ärganud, raevuka, oma vankumatus jõus veendunud revolutsioonilise rahva ähvardavaks sümboliks. Tema rahva poole pööratud sõnades kõlab kindel usk revolutsiooni vältimatusse võidusse: «Rahvas, koonda oma jõud ühiseks jõuks!» Pelageja Nilovna, lihtsa vene töölisnaise ja ema kuju omandab suure ja sügavalt üldistatud tähenduse.

Selle kohta ütles hästi Dolores Ibarruri, hispaania kommunistide juht: «Tema (Gorki) suurimaks teoseks on «Ema», kellest ta alati nii unistas, revolutsioonilise töölise ema, kes armastusest poja vastu tunneb end seotuna revolutsioonilise võitlusega. Gorki ema on kõigi proletaarsete emade, kõigi revolutsionääride emade sümbol.»

Gorki ise rõhutas Nilovna kuju suurt elulist, kasvatuslikku tähtsust. Kui kriitikas vilksatas mõte romaani kangelanna «väheusutavusest» ja «väljamõeldisest», kirjutas Gorki 1911. a. ühes oma kirjas: «Nii kategooriline väide on taktitu, kui ta ei ole põhjendatud. Milleks õõnestada Nilovna kuju tunnustatud propagandalist tähtsust. Ja teiseks — see väide pole õige. Ma võiksin nimetada kümmekond ema, kelle üle mõisteti kohut koos lastega ja kes on osalt mulle isiklikult tuntud.»

Revolutsionäärid romaanis «Ema».

Seega on romaani kesksteks kujudeks Pavel Vlassov ja Pelageja Nilovna. Kuid «Ema» kui ideeliselt uue ilukirjandusliku teose peamine iseärasus seisab selles, et Gorki ei kujuta üksikuid isoleeritud revolutsionääre. Ta näitab *kollektiivi,* kogu parteiorganisatsiooni kangelastegusid, kujutades selle tegevust lahutamatus seoses töölishulkade eluga.

Parteiorganisatsioonis, inimeste keskel, kes Pavel Vlassovit ümbritsevad, näeme töölisi — Gussevit, Mazinit, Nahhodkat, Vessovštšikovi. Neile on omane proletaarse klassi vihavaen kodanluse vastu, nad on valmis revolutsiooni heaks end ohverdama.

Igaühel neist on oma isikupärased omadused. Andrei Nahhodkat iseloomustab kalduvus filosoofilistele üldistustele, huumor, kaval muie, ent mõnikord ka ebakindlus ning kõhklus.

Teda valdab unistus tulevasest helgest ja kaunist elust, kuid tal on ka väikekodanliku humaansuse jooni. Unistades tulevasest «südameheaduse-riigist» ei mõista ta alati, et halastamatu suhtumine vaenlasesse on vajalik ja õigustatud.

Nikolai Vessovštšikov seevastu paistab silma kustumatu vihaga klassivaenlaste vastu. Kuid tema omakorda alistub tihti tunnete, mitte poliitilise mõistuse häälele. Pavel Vlassov on neist

puudustest vaba. Kindlameelsuse ja poliitilise ettenägelikkuse ühinemine organisaatori andega teevadki temast rahvahulkade juhi.

Suure tegelastegrupi moodustavad revolutsionäärid-haritlased. Need on Jegor Ivanovitš, Nataša, Sašenka. Ka neid iseloomustab kõikumatu ustavus rahva üritusele. Naisõpetaja Natalja Vassiljevna, Nataša, nagu teda romaanis nimetatakse, on rikaste vanemate laps. Ta katkestas suhted oma klassiga ja ühines revolutsiooniga, mille eest ta oli kartmatult valmis vajaduse korral andma oma elu.

Meeliköitev on bolševiku-haritlase Jegor Ivanovitši kuju. See on inimene, kel pole teist elu, teisi huvisid peale revolutsiooni huvide, rahva huvide. Talle on omane sügav, läbimõeldud, ammendamatu veendumus vene rahva suures ja helges tulevikus. Jegor Ivanovitš sureb, kuid isegi surma eel ei kaota ta vaimukindlust. Teadmine, et ta võtab osa suurest võitlusest inimkonna vabastamise eest, aitab Jegor Ivanovitšil võita füüsilisi kannatusi ja piinu.

Kujutades romaanis proletariaadi kangelaslikku revolutsioonilist võitlust, veenab Gorki innustatuna Lenini ideedest, et töölisklass toetub oma vabadusvõitluses kindlale liidule revolutsioonilise talurahvaga.

Pavel Vlassov ja tema sõbrad annavad suure tähtsuse revolutsioonilisele tööle maal. Parteiorganisatsioon loob eri ajalehe küla jaoks, mis talupoja Rjabinini väljenduse järgi «hõõrub» talupoegadel «silmad lahti» ning harib neid poliitiliselt. Gorki rõhutab, missugust elavat vastukaja leidsid talupoegade seas agitaatorite lihtsad, südamlikud ja õiglased sõnad. Tähtis ideeline osa on romaanis Mihhail Rõbinil. Rõbin on pärit talupoja perekonnast. Tal on mõningaid poolanarhilise stiihilisuse jooni, kuid ta on väsimatu tõeotsija. Ta vihkab kõigest hingest maailmas valitsevat valet ja pahet. Gorki kujutab Rõbini arenemist, näidates, kuidas ta stiihilisest mässajast saab Paveli mõjul teadlikuks revolutsionääriks.

Mihhail Rõbini tüüpilisusele osutas Gorki ise. «Väga palju Rõbineid,» kirjutas ta ühes oma kirjas, «poos üles minister Stolõpin 1907.—1908. a. Rõbineist said kodusõja partisanid.»

Töölisliikumine romaanis «Ema».

«Ema» on raamat proletaarse revolutsiooni arenemisest. On täiesti loomulik, et Gorki näitas parteiorganisatsiooni tegevust kõige tihedamas seoses töölisklassi eluga. Proletaarse revolutsioonilise liikumise ärkamine ja kasv, töölishulkade eneste poliitilise teadlikkuse arenemine etendab raamatus tähtsaimat osa. Selle protsessi lahtimõtestamine määrab kindlaks teose kompositsiooni. Gorki novaatorlus teose kompositsioonis endas avaldus selles, et tegelaste isiklik saatus on antud tihedas orgaanilises seoses ühiskondlik-poliitiliste sündmustega, töölisklassi revolutsioonilise võitluse tõusuga.

Raamatu esimestes peatükkides rõhutab Gorki tööliste harima-

tust, poliitilist ebateadlikkust, rõhutust. Rõhutades kujutatava massilist, üldistavat iseloomu, nimetamata nimesid ja kasutades umbisikulisi tegusõnu mitmuses, jutustab Gorki töölisaguli elu-olust. Rõõmutult töötasid sünged inimesed tehases. Pühadel käisid vanemad inimesed kirikus. Noored istusid trahteris või korraldasid tantsuõhtuid, «mängisid lõõtspilli, laulsid rõvedaid, inetuid laule, tantsisid, ropendasid ja jõid». Ning Gorki kirjutab: «Vilumatu ning jõuetu mõtte üksikuid sädemeid vilkus hädiselt päevade igavas üksluisuses.»

Paveli ja ta sõprade töö ei saanud töölisi ükskõikseks jätta. Ent rahvahulga poliitiline ärkamine edeneb keerukalt ja raskepäraselt. Noorsugu luges innu ja poolehoiuga revolutsioonilisi proklamatsioone. Kuid enamus töölisi suhtus üleskutse leegitsevaisse sõnadesse umbusklikult: «Midagi ei tule, — kuidas siis saab? . . .»

Esmakordselt esines Pavel tööliste ees avalikult kõnega revolutsioonilisest tõest seoses ebaseadusliku «sookopika» mahaarvamisega. Kuid rahvas ei toetanud Pavelit. Pavelile mõjub see ebaõnnestumine masendavalt. «Ei usutud mind, ei mindud minu tõe järele — tähendab — ei osanud seda õelda! . . .» Ent Pelageja Nilovna kõneleb: «Täna ei mõistetud — homme mõistetakse . . .»

Ja tõepoolest, Paveli ja tema sõprade revolutsiooniline propaganda hakkab vilja kandma. Mitte enam «vilumatu ning jõuetu mõtte üksikuid sädemeid», vaid sotsialistlike ideede leek süttib tööliste keskel. Esimese mai demonstratsiooni suurepärastest stseenidest on näha, missugust revolutsioonilist energiat ja entusiasmi äratasid proletariaadis kommunistid.

Kohtustseenis, kus Pavel esineb oma kõnega, mis kujutab endast sotsialistliku revolutsiooni programmi, on saalis viibivate tööliste poolehoid tervikuna tema poolel. Nii näitab Gorki, et töölisi ei innustanud üksnes üldine emotsionaalsuse tõus, mis valitses demonstratsioonil. Nende südametes kajastub elavalt suurejooneline võitlusprogramm isevalitsuse vastu, maailma sotsialistliku ümberkujundamise programm. Episoodid revolutsioonilisest tööst maal, Pelageja Nilovna viimased sõnad rahva jõudude koondamisest tunnistavad, et vabadusvõitlusse tõmmatakse kaasa üha laiemad rahvahulgad ja et revolutsiooni jõud on võitmatud.

Massistseenide rohkus on romaani iseloomustavaks jooneks. Töölisaguli kirjeldus, episood «sookopikaga», esimese mai demonstratsioon, Paveli kõne kohtus, lõppstseenid — kõik need annavad edasi rahvahulkade teadvuse ärkamist, proletariaadi revolutsioonilise võitluse kasvavat jõudu.

«Ema» sotsialistliku realismi teosena.

Romaan «Ema», mis oli novaatorlik oma sisu ning teoses väljendatud ideede poolest, oli tähelepanuväärseks nähtuseks ka oma kunstilise meetodi — sotsialistliku realismi poolest. Missugused uue meetodi jooned väljendusid Gorki suurepärases teoses?

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU

Gorki näitab «Emas» elu selle revolutsioonilises arenemises, võitluses vana ja uue, oma ea äraelanu ja tekkiva vahel. Seejuures näeb kirjanik, et ei võida need jõud, kes antud momendil valitsevad ja on arvulises ülekaalus, vaid need, kes võitmatult arenevad, kellele kuulub tulevik. Sajandi alguses näis paljudele, et kapitalism ja isevalitsus on kõigutamatud ning revolutsiooniline proletariaat ja tema partei on nõrgad ja jõuetud. Kuid Gorki, kes vaatas tulevikku, kinnitas oma romaanis, et kapitalism ja isevalitsus on hukkumisele määratud, tööliskiass aga võidab paratamatult ja tuleb võimule.

Siit tulenebki Gorkil tüüpilisuse eriline peegeldamine. Tema romaanis on tüüpiline mitte ainult see, mis on kindlaks kujunenud ja arvulises ülekaalus, vaid ka see, mis on uus ja pole küll veel laialdaselt levinud, kuid on kasvamas, muutub massiliseks ja võidab.

XX saj. alguses ei moodustanud niisugused inimesed, nagu Pavel ja Pelageja Nilovna, veel enamust tööliskiassis, kuid nad kehastasid uut, võitmatult kasvavat, nad väljendasid vene proletariaadis toimuvate protsesside seaduspärasust. Ajalugu kinnitas Gorki õigsust ja ettenägelikkust. 11 aastat pärast «Ema» kirjutamist tõusid võitluseks kodanlaste ja mõisnike korra vastu üles tuhanded ja sajad tuhanded vlassovid. Kodusõja ja Suure Isamaasõja aastail hämmastas meie kodumaa kogu maailma massilise kangelaslikkusega. Pavel Vlassovi ja Pelageja Nilovna kangelastegudes nägi Gorki geniaalse ettenägelikkusega, mis suunas me rahvas areneb.

Gorki tegi oma raamatu kesksteks kujudeks positiivsed kangelased. Pavel Vlassov ja tema sõbrad on loova, uue, ülesehitava elu kandjad. Nad on tõelised elu peremehed, rahvaliku, revolutsioonilise tõe väljendajad.

Romaanis «Ema» viis Gorki ellu leninliku põhimõtte kirjanduse parteilisusest. Kirjanik ei esine siin sündmuste passiivse vaatlejana, kes «head ja halba kuulab ükskõikselt», ta rõhutab otsustavalt, et kogu tema sümpaatia, kogu tema armastus ja poolehoid on Paveli ja tolle sõprade poolel, ja et see tõde, mille eest nad võitlevad, ongi tema, Gorki, tõde. «Ema» kaudu on ellu viidud Lenini nõudmine luua kirjandus, mis on avalikult seotud proletariaadiga, selle võitlusega sotsialismi eest.

Gorki romaan on tulvil revolutsioonilise võitluse heroilist romantikat. Pavelit ja tema seltsimehi kujutades väldib Gorki naturalistlikke detaile, olustikulisi üksikasju. Ta keskendab tähelepanu kõige tähtsamale — revolutsioonilisele tegevusele, ideelistele motiividele, võitluse eesmärkidele. Ta tõstab esile tegelaste kangelaslikku iseloomu, nende üllaid unistusi helgest tulevikust, mille nimel nad kartmatult lähevad vastu piinadele ja surmale. Romantiline suunitlus tulevikku on romaanis katkematult seotud sügava ja järjekindla elutõega.

Sellest hoolimata, et romaanis jutustatakse raskest ja vaevarikkast võitlusest, ajutistest lüüasaamistest ja ebaõnnestumis-

test, on teos ülimalt optimistlik. Romaani juhtmotiivi väljendavad Nikolai Ivanovitši sõnad:

«Ma kõnelen noortest töölistest — tugevad, erksad, täis iha kõike mõista. Vaatad neid ja näed — Venemaast saab maailma kõige eredam demokraatia!»

Ülev optimistlik ning patriootiline mõte sellest, et vene proletariaat on pandiks Venemaa hiilgavale tulevikule, oli erandliku tähtsusega revolutsioonilise ideoloogia tugevdamiseks võitluses renegaatidega, reeturitega, halisejatega ja nõrgausulistega, kes reaktsiooniaastail püüdsid igati rahvahulki revolutsioonist eemale tõmmata.

Uus loominguline meetod avaldus teose kompositsioonis ja keeles. Nagu eespool öeldud, pidi «Ema» kompositsioon lahti mõtestama tegelaste kasvamisprotsessi tihedas seoses rahvahulkade poliitilise teadvuse ärkamisega, näitama proletariaadi vabadusvõitluse kasvavat jõudu. Ent süžee arengus, romaani kompositsioonis on veel üks tähtis iseärasus: Gorki rõhutab, et tema kangelaste elutöö ja saatus ei ammendu ega lõpe nende sündmustega, mida on kujutatud romaanis. Pavel ja Pelageja Nilovna on arreteeritud, kuid Paveli sõnadest, Pelageja Nilovna hüüetest on lugejale selge, et see suur üritus, mille eest nad vanglasse lähevad, jätkub võidukalt elus eneses. Gorki looming oli suunatud tulevikku ning oli täis proletaarse revolutsiooni vältimatu võidu ennustust.

Romaani «Ema» keelest.

Sotsialistliku realismi põhimõtted väljendusid romaanis juba keeleliste vahendite valikus. Romaani keskseks teemaks on rahva elu. Ent romaani keele süsteem on kahtlematult erinev neist põhimõtteist, mis olid aluseks paljudele teostele rahva elust.

Mõnede narodniklike kirjanike ja Gorki kaasaegsete kirjanike-naturalistide teostes oli tegelaste — tööliste ja talupoegade keel kas läägelt ülespuhutud või täis vulgarisme, ebarahvalikke, mõttetuid sõnu ja väljendusi. Sageli imiteeris tegelaste keel isegi heliliselt kurikuulsat «lihtrahva» keelt («он» asemel «ён» jt.). Gorkile olid need tendentsid täielikult võõrad. Ta järgis nende vene klassikute paremaid õpetusi, kes arvasid, et lihtsaid inimesi tuleb kujutada lihtsalt ja õilsalt, ilma sõnadeta «пущай» ja «таперича». Nii on Rõbini, talupoegade, Pjotri, Stepani ja Tatjana keel vaba murdesõnadest, selles ei ole mingisuguseid «lihtrahva» keele naturalistliku kopeerimise elemente.

Isegi ukrainlasest töölise Nahhodka kõnes, kes elab juba kaua venelaste seas, on kasutatud ainult üht ukrainakeelset sõna — «ненько» venekeelse sõna «мать» asemel.

Arendades klassikute traditsioone rikastas Gorki ühtlasi poeetilist keelt uute vahenditega. Ta taotles mitte üksnes üllast lihtsust kõnes, vaid oskas ka kõnevahenditega edasi anda oma kangelaste-

revolutsionääride elamusi, *hingeelu rikkust,* ideede sügavust ja poliitilist maailmavaadet. Näiteks annab Gorki töölisnooruki Fedja Mazini elamusi läbiotsimise ajal edasi suure väljendusrikkusega. Fedja jutustab Nilovnale: «Kartsin, et ohvitser lööb! Ta oli musta habemega, paks, tema sõrmed olid karvased, ninal aga olid mustad prillid, just nagu oleks ta silmitu. Karjus, trampis jalgadega! Vanglas määndan ära, ütles ta! Mind aga pole kunagi pekstud, ei isa ega ema poolt — ma olen ainus poeg, nad armastasid mind... Kui mind kunagi lüüakse, tungin ma tervelt nagu nuga inimesse — hammastega hakkan purema — löödagu parem siis juba kohe surnuks!» Selles lühikeses stseenis avaldub Mazin täielikult: tema terav pilk ümbritseva tegelikkuse tähelepanemisel (ta märkab niisugust üksikasja nagu sandarmi karvased sõrmed), tema ääretu viha vägivallatsejate ja timukate vastu, tema elamuste ebatavaline jõud, kaunis inimuhkus ning inimväärikuse tunne.

Suurepäraselt kujutab Gorki Pavel Vlassovi keele arenemist: ebateadliku töölisnooruki primitiivsest, vaesest keelest kuni töölise-revolutsionääri ereda, ilmeka, mõtetest ja kujunditest rikka kõneni kohtus.

Kuivõrd hästi oskas Gorki kangelase kõnenüansside varal näidata tema hinge evolutsiooni, võib näha Pelageja Nilovna juures. Algul on ta kõne vaene ja kannab peamiselt olustikulist iseloomu. Kuid sedavõrd kuidas Pelageja Nilovna ühineb revolutsioonilise võitlusega, muutub tema kõne rikkamaks ja komplitseeritumaks. Vlassova keeles esineb ikka enam laiu poliitilisi üldistusi ja definitsioone. Niisugune on näiteks tema kõne esimese mai demonstratsioonil ja kõnelus talupoegadega Nikolskis.

Pavel Vlassovi, Nikolai Ivanovitši, Nataša ja Pelageja Nilovna kõnelaad väljendab proletaarsete revolutsionääride sotsialistliku maailmavaate hoogu ja ülevust.

Autorikõne tähelepanuväärseks iseärasuseks romaanis on see, et kirjanik kasutab laialdaselt oma varasemate revolutsioonilis-romantiliste teoste keelelisi tavasid, nende pidulikku tooni, nende ülevat emotsionaalsust. Väga kunstipäraselt on Gorkil sealjuures õnnestunud ühendada pidulikku paatost lihtsa igapäevase intonatsiooniga.

Üleva paatose ühinemine sügava ja lihtsa südamlikkusega iseloomustab romaani jutustamisviisi üldse. «Ema» on erakordselt rikas kõige mitmekesisemate poeetiliste väljendusvahendite poolest. Epiteetide, võrdluste ja metafooride valikus avaldub Gorkil aktiivse, energilise ellusuhtumise põhimõte. Pooltoonid ja varjundid kirjanikku ei huvita. Ta kirjeldab inimest, eset, nähtust teravas ja tugevas valguses ning valib värvid, mis kõige jõulisemalt väljendavad nähtuse olemust ja selle hinnangut.

Gorki iseloomustab töölisagulit järgmiste epiteetide, võrdluste ja metafooridega. «*Suitsune, õline* õhk», «vaikses *hallid* majad», inimesed jooksid tänavale «otsekui ehmunud tarakanid», vabrik «valgustab *porist* teed kümnete *õliste* silmaruutudega». Vihatud, rõõmutut tööd, milles töölised näevad sünget ja ähvardavat karis-

tust, rõhutatakse niisuguste üksikasjadega: «Süngelt ja kurjalt mustasid kaugusest kõrged tumedad korstnad, tõustes *jämedate teivastena* aguli kohale.» Nii näitab Gorki jõuliste ja teravate värvidega töölise sunniviisilist tööd kapitalismi ajal.

Samasuguste jõuliste ja teravate sõnadega kujutab Gorki esimese mai demonstratsiooni. Epiteedid ja metafoorid väljendavad siin rõõmsat vabaduse, solidaarsuse ja ühinemise tunnet, võimsat ja helget veendumust, mis valdas proletaarlasi. Sealjuures väljendab kirjanik kahe-kolme joonega ka mõne demonstrandi kõhklemisi («Nende järel astus mõnikümmend inimest ja iga samm edasi sundis kedagi kõrvale hüppama, nagu oleks tee keset tänavat hõõguv, põletaks jalataldu»), emade kartust laste pärast, kes ühinesid demonstratsiooniga («Mitenka!» — värises tasa naisehääl. «Hoia ennast!...»), ja «pealtvaatajate külma uudishimu».

Romaani «Ema» tähtsus.

Revolutsioonilise põrandaaluse, proletaarsete revolutsionääride kujutamine kogu nende kõlbelises ilus ja jõus ning kangelaslikkuses, rahvahulkade vabadusvõitluse kujutamine olid täiesti uueks nähtuseks kirjanduses.

Gorkil oli ka eelkäijaid. Üheks niisuguseks eelkäijaks tuleb lugeda revolutsiooniliste demokraatide suurt juhti — Tšernõševskit. Romaanis «Mida teha?» jäädvustas ta Rahmetovis 60-ndate aastate vene revolutsionääri kuju.

Rahmetov ei olnud proletaarne revolutsionäär. Ta peegeldas raznotšinetsite perioodi Venemaa vabadusvõitluse ajaloos. Pavel Vlassov on revolutsioonilise võitluse arengus uue, kõrgema etapi, proletaarse revolutsiooni etapi väljendajaks. Siit tuleneb tema sügavaim side rahvaga, tema poliitilise programmi avarus ja reaalsus.

Revolutsioonilise võitluse kujutamise sügavuselt ei ole maailmakirjanduses teist sellist teost nagu «Ema». See oli uue kunstivoolu — sotsialistliku realismi — silmapaistev teos. Romaani aluseks on kommunismi ideed, Lenini töö «Mis teha?» geniaalsed teesid töölisliikumise ühinemisest sotsialismiga.

Õigesti hindas selle romaani tähtsust V. I. Lenin. Kohtudes Gorkiga 1907. a. partei V kongressil Londonis väljendus Lenin suure poolehoiuga romaani kohta, mida ta oli lugenud juba käsikirjas. «... See on vajalik raamat,» kõneles Lenin «Emast». «Paljud töölised võtsid revolutsioonilisest liikumisest osa ebateadlikult, stiihiliselt, ja nüüd on «Ema» lugemine neile väga kasulik. See on väga õigeaegne raamat.»

Gorki romaan oli tõepoolest «väga õigeaegne raamat». Reetlikkusele, halisemisele, pessimismile, uskumatusele, mida jõudsasti propageeris kodanlik kirjandus reaktsiooniajastul, vastandas Gorki revolutsioonilise optimismi, murdumatu usu inimesesse, helgete ja

loovate algmete võidusse elus, sotsialistliku revolutsiooni võidusse, mis muudab Venemaa kõige eredamaks demokraatiamaaks.

Raamatul oli määratu suur tähtsus proletariaadi revolutsioonilises valgustamises. Vaatamata tsaarivalitsuse jälitamisele jõudis revolutsiooni suur tõde, leninlike ideede tõde, mis valgustab romaani, laiade rahvahulkadeni Venemaal ja Läänes.

Oma õnnitluses Gorki neljakümneaastase loomingulise tegevuse puhul kirjutas K. J. Vorošilov:

«Teie kirjandusteosed kasvatasid terveid põlvkondi vene proletaarlasi, kes esmakordselt nägid neis neile arusaadava ja omase kõrge ja suurepärase kunsti eeskujusid... Suurepärane jutustus «Ema» on tõepoolest töölisklassi autobiograafiaks, niivõrd palju on selles erakordselt lähedast, mida on üle elanud iga proletaarlane, kes on läbi teinud vene vana neetud elu karmi kooli.»

Otsekohe pärast ilmumist tõlgiti romaan peaaegu kõikidesse maailmakeeltesse. Gorki suur teos sai kõigi maade proletaarlaste tõeliseks lemmikraamatuks.

Näidend «Vaenlased».

Romaanile «Ema» on ideeliselt lähedane näidend «Vaenlased», mis on samuti 1906. a. kirjutatud. Näidendis «Vaenlased» näitas Gorki proletariaadi ja kodanlaste klassi vaheliste vastuolude lepitamatust ning revolutsiooni võidu paratamatust.

Gorki näitab kapitalist Mihhail Skrobotovi, inimest, kelles ta paljastab lõplikult ekspluataatori röövelliku olemuse. Skrobotovi kõrval kujutab Gorki Zahhar Bardini, keda peetakse liberaaliks. Aga kui on mängus kodanluse huvid, siis on liberaal Bardin, keda kubermangus «punaseks» peeti, seaduspäraselt Mihhail Skrobotoviga ühel pool barrikaadi. Nii Skrobotov kui ka Bardin esinevad töölisklassi vihaste vaenlastena.

Kodanluse esindajaile vastandab Gorki töölisi — Sintsovi, Grekovit ja teisi. Neid iseloomustab oma klassi eesmärkide kindel tundmine. Nad vihkavad omanike maailma, osutades õigesti sellele, et ei ole olulist vahet hea ja halva peremehe vahel. Kui ta on peremees, kodanlane, siis on ta töölise klassivaenlane. Proletaarlased on teadlikud vastuolude lepitamatusest kodanlusega, neil on vankumatu usk oma ürituse õigsusse ja selle lõplikku edusse.

Jefim Levšin kõneleb: «Elasime küllalt seadusetuse pimeduses, aitab! Nüüd süttisime ise — enam ei kustuta. Mingi hirmuga meid ei kustuta enam, ei kustuta!»

Tsensuur ei lubanud näidendit lavastada. Tsensori ettekandes märgiti:

«Neis stseenides on eredalt rõhutatud lepitamatut vaenu tööliste ja tööandjate vahel, kusjuures esimesi on kujutatud visade võitlejatena, kes lähevad teadlikult oma püstitatud eesmärgi — kapitalismi hävitamise poole, teisi aga (tööandjaid) on kujutatud

piiratud egoistidena. Muuseas, ühe tegelase sõnade järgi on täiesti ükskõik, missugused on peremehe omadused, küllalt on sellest, et ta on peremees, et ta töölistele vaenlane oleks. Autor ennustab vabrikudirektori vennanaise Tatjana suu läbi tööliste võitu. Need stseenid on lakkamatu propaganda rikaste klassi vastu, mille tõttu neid ei saa lavale lasta.»

Gorki pamfletid.

On täiesti seaduspärane, et paljastades halastamatu teravusega vene kodanluse kontrrevolutsioonilist olemust, lõi Gorki esimese vene revolutsiooni aastail oma geniaalsed Euroopa ja Ameerika imperialistide vastu suunatud pamfletid. 1906. a. avaldas ta sarja olukirjeldusi-pamflette «Ameerikas». See on oma ettenägelikkuse ja elutõe poolest vapustav kapitalistliku «tsivilisatsiooni» pahede paljastamine. Neis pamflettides avaldus Gorkile omane geniaalselt meisterlik *satiiriline üldistus.*

Sarja esimese olukirjelduse-pamfleti nimi on «Kollase Saatana linn». Kollane Saatan — see on kuld. Linn, millest on jutt, on New York. Sügava kibestusega kõneleb Gorki sellest paljukiidetud «ameerika elulaadi» tsitadellist. Raua saatanlik mürin, mustus, mis «on läbi immutanud kõik: majaseinad, aknaklaasid, inimeste riided, nende ihupoorid, ajud, soovid, mõtted», elu «ilma päikeseta, laulude ja õnneta» — niisugune on New York ... «Kaldal seisavad kahekümnekorruselised majad, vaikivad ja tumedad «pilvelõhkujad». Nelinurksed, nürid rasked hooned, mis ei soovi olla kaunid, kerkivad üles süngelt ja igavalt. Igas hoones tundub kõrki upsakust oma kõrguse, oma inetuse üle. Akendel pole lilli ja pole näha lapsi ...»

Gorki jutustab töötutest ja kerjustest, lastest, kes hilisööni tuhnivad mustuse sees, et leida hallitanud leivakoorukest, surmavast igavusest, mis valitseb ses linnas selle mürina, tulede, sagina ja reklaamiga.

Miks see tohutu linn siis haige on? Gorki vastab sellele: sest et kogu elu, kõiki mõtteid, kõiki soove ja unistusi juhib Kollane Saatan — kuld, pime ja hullumeelne kasumi tagaajamine, pime ja hullumeelne kasuhimu. See lakkamatu «business'i», isikliku kasu tagaajamine hukutab inimese, «imeb verd ja aju», «õgib lihaseid ja närve». Ja Gorki rõhutab, et selle Kollase Saatana riigi inimene ei saa olla kõlbeliselt vigastamata ja moonutamata.

«Ma näen esmakordselt säärast koletuslikku linna, ja kunagi varem pole inimesed tundunud mulle nii väetitena, nii orjastatuina. Kuid ühtlasi pole ma neid kuskil kohanud nii halenaljakalt endaga rahulolevaina ...»

Tulvil prohvetlikku ettenägelikkust on Gorki sõnad sarjast «Minu intervjuud». Kõneldes kujuteldavast jutuajamisest ameerika miljonäriga kirjutas Gorki imperialistide isust: «... ei oma-

nud minu kujutlus miljonärist lõplikku kuju. Lühidalt, see oli eelkõige pikad, elastsed käed. Need on haaranud ümber kogu maakera, lähendanud selle suurtele, mustendavatele lõugadele, ja need lõuad imevad, närivad ja mäluvad meie planeeti, niisutades teda ahne süljega nagu tulist küpsekartulit . . .»

Oma olukirjeldustes ja jutustustes Ameerikast kirjutas Gorki sümpaatia ja poolehoiuga lihtsatest inimestest, headest ja julgetest. Säärane on samanimelisest jutustusest suure soojusega kujutatud jahimees Charley Man. Kuid tundes sümpaatiat ameerika rahva vastu väljendas Gorki seda suurema selgusega oma eitavat suhtumist Kollase Saatana riigisse, kus kõik inimlik omandab moonutatud, eemaletõukava, inetu kuju.

Paljastades kapitalistlikku korda, näidates vene revolutsiooni kogu jõudu, ülevust ja hoogu, esineb Gorki seega oma loomingu teisel perioodil proletariaadi geniaalse kunstnikuna, uue loomingulise meetodi — sotsialistliku realismi — rajajana, kes on oma kirjanduslikus tegevuses praktiliselt rakendanud suurt leninlikku põhimõtet kirjanduse parteilisusest.

GORKI LOOMING REAKTSIOONI- JA UUE REVOLUTSIOONILISE TÕUSU AASTAIL.

Reaktsiooniaastad, mis saabusid pärast 1905. a. revolutsiooni lüüasaamist, olid Gorkile äärmiselt intensiivseteks tegevusaastateks. Seda ajastut nimetas Gorki üheks kõige häbiväärsemaks aastakümneks vene haritlaskonna ajaloos. Raevuselt õiendas tsaarivalitsus arveid revolutsionääridega. Võllaste, mahalaskmiste ja vanglatega tahtis Nikolai Verise valitsus lämmatada rahva vabadusvõitlust. Revolutsiooni lüüasaamine kutsus haritlaste ringkonnis esile ideelisi kõhklemisi, hajaliolekut, dekadentlikke meeleolusid. Seda ajastut tähistas reaktsiooni pealetung ka poliitika, filosoofia ning kirjanduse alal. Paljud kirjanikud — Sologub, Artsõbašev ja teised — püüdsid igati halvustada revolutsiooni. Jutlustati müstikat, komblusetust, luuletajad ülistasid põlgust rahva vastu, loobumist mis tahes ühiskondlikest ideaalidest.

Sel raskel ajal hoidis Gorki kõrgel revolutsioonilippu. Kuid nagu juba eespool öeldud, ei suutnud kirjanik siis vältida vigu. Seda tunnistab jutustus «Pihtimus». Kuid «Pihtimuse» laadi teosed ei määranud Gorki kogu loomingulist tegevust. Reaktsiooniajastul, neil raskeil ideelise laokiloleku ja renegaatluse aastail võitles partei eesotsas Leniniga järjekindlalt ja väsimatult rahva huvide eest, paljastas töölisklassi vaenlasi, valmistas rahvahulki ette tulevaseks revolutsiooniliseks võitluseks. Oma kirjanduslik-ühiskondliku tegevuse parimate saavutuste eest on Gorki tänu võlgu kommunistliku partei mõjutusele. Reas selle perioodi artiklites («Isiksuse hävitamine», «Karamazovlusest», «Kaasaegsusest») paljastas ta dekadente, näitas reaktsioonilise teooria «kunst kunsti pärast» rahva- ja revolutsioonivastast olemust. Erilise erutuse ja

uhkusega kirjutas ta neis artiklites suurest vene kirjandusest, selle austusest inimese, rahva vastu, kutsus üles järgima klassikute õpetust, kinnitas lugejas usku revolutsioonilise ürituse võidusse.

Selle perioodi ilukirjanduslikes teostes püüdis Gorki selgitada esimese vene revolutsiooni ajaloolist õppetundi ja peamine küsimus, mille ta püstitas, oli küsimus revolutsiooni sõpradest ja vaenlastest, küsimus ühiskondliku progressi ja reaktsiooni jõududest.

Hoolimata reaktsionääridest, reetureist, kes jooksid üle vaenlase leeri, tõendas Gorki, et revolutsioon ei ole lõppenud, et ta tegelikult alles algab, tõmmates oma mõjupiirkonda uued sotsiaalsed jõud — talupojad ja linna väikekodanluse.

Novellis «Suvi» (1909) kirjeldab Gorki vene küla pärast 1905. aasta revolutsiooni, klasside kihistumise, klassivõitluse protsessi külas.

«Küla kihistus otsekui demonstreerimiseks. Astahhov Skornjakoviga on esimesel kohal, nende kõrval on Ljadov, valvuri vend, — meie mustsada, täissöönud, ent oma rikkuse pärast muret tundvad inimesed: oma kapsasupi poti pärast lähevad nad kas või jumala vastu; nende järel, ülalt alla lugedes, on auväärsed talupojad, töökad ja õnnele lootvad, murravad selgroogu tühjaks imetud ja viljatu maa kohal, kuid räägivad ikka veel:

«Vast jumal aitab, ehk läheb asi kuidagi paremaks!»»

Astahhovitele, skornjakovidele, ljadovitele vastandatakse revolutsioonilise küla uued inimesed. Nende hulka kuuluvad Jegor Dossekin, Varenka ja Smirnov.

Võitlusvalmi revolutsioonilise üleskutsena kõlavad jutustuse lõppsõnad: «Häid pühi, suur vene rahvas! Peatset ülestõusmispüha, kallis!»

Needsamad mõtted laiade rahvahulkade ärkamisest, isegi nende ärkamisest, kes enne olid osavõtmatud ja paigalpüsivad, on «Okurovi sarja» jutustuste «Okurovi linnake» ja «Matvei Kožemjakini elu» aluseks. Neis kujutatakse provintsilinna Okurovi elu-olu. Epigraafiks «Okurovi linnakesele» võttis Gorki Dostojevski sõnad «... maakondlik metsik kolgas». Kuid kujutades seda pimedat kolgast tema kohutava ja tardunud eluga, rõhutab Gorki, et isegi Okurovis, selles paigalseisaku ja rutiini riigis, puhkeb elu, kasvab rahulolematus eksisteeriva korraga, tõuseb protest ja, mis kõige tähtsam, eralduvad parimad inimesed, kes tõusevad üles okuurovliku roiskunud elu vastu.

Paljastades okuurovlikku väikekodanlust, mille kohta Tiunov ütleb, et ta nagu pendel siia-sinna kiigub, näitab Gorki ühtlasi, et ka okuurovlikus kolkas ärkavad inimväärikuse tunded, protest eksisteeriva korra vastu ja tung teise, helgema elu poole. Ega muidu kõlaks just «Okurovi linnakeses» patriootilised sõnad:

«Ja ütlen sulle südamest sõna — hea on maa peal vene rahvas! ... Hea, visa, andekas rahvas!»

Gorki hülgab pessimistliku arvamuse Venemaast kui «maakondlikust metsikust kolkast», kus ei saa juttugi olla mingisugu-

sest revolutsioonist. Lugeja näeb, kuidas tärkava rahvarevolutsiooni sügavus ja hoog on pannud liikuma «metsiku kolka» ja äratanud elavad, terved jõud, mis on võimelised liituma üldrahvaliku võitlusega.

«Muinasjutud Itaaliast».

Aastail 1911—1912 kirjutas Gorki «Muinasjutud Itaaliast». «Muinasjutud Itaaliast» avaldati bolševistlikus ajalehes «Zvezda». Neid hindas kõrgelt Lenin, nimetades neid «suurepärasteks».

«Muinasjutud Itaaliast» on läbi imbunud sügavast proletaarsest, internatsionaalsest solidaarsustundest. Elava kaastundega kujutas Gorki itaalia tööliste revolutsioonilist võitlust. Kirjaniku arvamuse järgi on proletariaat ainukeseks tõeliseks inimlike omaduste kandjaks. Revolutsioonilise ühtsuse, tõelise inimlikkuse, seltsimehelikkuse vaim, eneseväärikuse tunne — need on jooned, mis iseloomustavad «Muinasjuttude» kangelasi.

Seda jutustuste sarja nimetas Gorki tingimisi «Muinasjuttudeks». Ta võttis epigraafiks Anderseni sõnad: «Pole olemas paremaid muinasjutte kui need, mida loob elu ise.» Sellega rõhutas ta tegelikkuse enda ilu ja õpetlikkust.

«Muinasjutud Itaaliast» koosnevad reast episoodidest ja stseenidest, mis on seotud ühe ühise mõttega.

Napolis on hakanud trammitöölised streikima. Kui nad oleksid võitluses üksinda, siis saavutaksid võidu peremehed ja võimud. Kuid neile tuleb appi rahvas ja võimud on sunnitud järele andma. Streikijad väljuvad võitlusest võitjatena.

Parmas streigivad töölised; et päästa lapsi näljast, saadetakse nad seltsimeeste juurde Genuasse. Sel puhul ütleb üks tegelastest: «Mõistad, kui see juurdub... Raske on meist siis jagu saada, eks ole?»

Gorki rõhutas, et proletariaadi revolutsioonilise võitluse protsessis kujunevad parimad inimlikud omadused ja et just selles võitluses avaneb inimhing kogu oma kauniduses.

«Muinasjutud Itaaliast» on ülev hümn loova töö auks. Väga iseloomustav on jutustus Simploni tunneli ehitamisest.

«Muinasjutud» on tulvil suurt optimismi. Maastikukirjeldused on «Muinasjuttudes» täis juubeldavaid, helgeid, rõõmsaid värve. Tegevus areneb särava, lõpmatult kauni mere taustal. «Muinasjuttude» optimistlik toon on seotud kindla veendumusega proletariaadi võidus, mis tähendab uute, mõistlike, helgete ja inimväärsete suhete maksvusele pääsemist.

Mõtiskledes teravmeelse Pepe tempude üle jutustab Gorki: «... tisler... hõbedast valatud peaga ja otsekui vanalt rooma rahalt võetud näoga vanamees, tark ja kõigist lugupeetud Pasqualino räägib omamoodi:

«Lapsed saavad olema meist paremad ja ka nende elu saab olema parem!»

Väga paljud usuvad teda.»

«Muinasjuttudes Itaaliast» jaatas Gorki rahvusvahelise proletaarse solidaarsuse ideed, revolutsioonilise optimismi ideid, neis väljendas ta oma maailmavaate üht kõige olulisemat joont — austust inimese loova jõu vastu, loova töö võimsuse vastu.

Autobiograafiline triloogia.

Reaktsiooniaastail alustas Gorki autobiograafilise triloogia kirjutamist. Esimene osa — jutustus «Lapsepõlv» ilmus 1913.—1914. aastal. Teine osa — «Inimeste seas» — avaldati 1916. aastal ja kolmas — «Minu ülikoolid» juba pärast revolutsiooni, 1923. aastal.

Gorki autobiograafiline triloogia on kirjaniku silmapaistvamaid teoseid. Esimene osa on pühendatud Aljoša Peškovi elu kirjeldamisele vanaisa perekonnas selle ajani, kui pärast ema surma poiss anti teenistusse jalanõudekauplusse. Teine osa jutustab Gorki elust «inimeste seas» 1878. kuni 1884. aastani. Kolmas osa on pühendatud Kaasani perioodile — 1884. aastast kuni 1888. aastani.

Gorki triloogial on tohutu suur tähtsus tema elutee tundmaõppimiseks, tema vaimse kujunemise mõistmiseks. Gorki jutustab oma lapsepõlveaastaist Kaširinite perekonnas, kõikidest alandustest ja viletsustest, mis tal tuli läbi elada, raskest ja rõõmuta elust «inimeste seas», oma vintsutustest ja pingelistest vaimsetest otsingutest.

Autobiograafilist žanri XIX sajandi vene kirjanduses esindasid niisugused silmapaistvad teosed, nagu L. Tolstoi «Lapsepõlv», «Poisi-iga» ja «Noorus», Aksakovi «Perekonnakroonika» ja «Bagrovi-pojapoja lapsepõlv», Pomjalovski «Jutustusi bursast», Saltõkov-Štšedrini «Pošehhonje vana-aeg». Gorki kasutas ammendavalt vene kirjanduse klassikute loomingulisi kogemusi, nende suurt meisterlikkust lapse psühholoogia edasiandmises kõigi selle varjunditega. Kuid Tolstoi ja Aksakovi autobiograafilised teosed kujutasid lapsepõlve peamiselt helgetes värvides, hingelise puhtuse, selguse, värskuse ja muretuse ajana, mis ei pöördu enam tagasi. «Õnnelik, õnnelik lapsepõlv, mis ei tule iial tagasi!» hüüdis Tolstoi. Hoopis teisiti on kirjutatud Gorki autobiograafiline triloogia. Selles triloogias on kujutatud varjamatut ja kohutavat elutõde kõigi teravate, karmide sotsiaalsete vastuoludega.

Selles mõttes on triloogia lähem Saltõkov-Štšedrini ja Pomjalovski autobiograafilistele teostele, kes kujutasid suure paljastava jõuga feodaalse pärisorjusliku ühiskonna sünget olustikku, kooli ja kombeid. Gorki erinevus neist kirjanikest seisis selles, et kirjeldades halastamatu tõepärasusega väikekodanlaste «rumala sugupõlve» elu, püstitas Gorki ühtlasi oma triloogias sügavamalt ja laialatuslikumalt kui tema eelkäijad küsimuse vene tegelikkuse positiivsetest alustest. Triloogia sisemise mõtte formuleeris Gorki ise.

Gorki kirjutas jutustuses «Lapsepõlv»:

«Mitte ainult selle poolest pole meie elu imetlemisväärne, et siin igasuguse elajaliku närususe kiht on nii sigitav ja rammus, vaid ka selle poolest, et ere, terve, loov jõud tungib läbi selle kihi ikkagi võidukalt esile, et idanevad headus ja inimlikkus, äratades vankumatut lootust meie kunagiseks uuestisünniks heledale ja inimlikule elule.»

Oma triloogias paljastab Gorki muidugi tegelikkuse tumedaid külgi, kuid näitab ka seda positiivset, helget, lootustäratavat, mis ennustab kodumaa tulevast õitsengut. Seega vaadeldakse triloogias elu arenemises, erinevate aluste võitluses, s. o. sotsialistliku realismi positsioonilt.

«Vanaisa maja,» kirjutab Gorki, «oli täidetud vastastikuse vaenu hõõguva leitsakuga, mis hõlmas kõiki; see mürgitas täiskasvanuid ning isegi lapsed võtsid sellest elavalt osa.»

Kuid nagu juba mainitud, on Gorki triloogias peale väikekodanlaste süngete ja julmade loomalike iseloomude kujutamise lahti mõtestatud ka vene rahva suurepärane vaimujõud, tema kirglik iha õigluse järele, tema hinge ilu ja visadus.

Lugeja eest möödub terve rida lihtsaid ja häid vene inimesi. Nende seas on Kaširinite perekonna kasulaps Mustlane, avara ja hea südamega lõbus inimene; meister Grigori oma südamliku soojuse ja armastusega töö vastu; inimene, keda hüüti veidra hüüdnimega «Hea Asi»; laevakokk Smurõi, kes äratas Aljošas lugemishimu; Romass ja Derenkov, kes tõid ta lähemale revolutsioonilisele haritlaskonnale, ning paljud teised.

Erilist osa etendab triloogias Akulina Ivanovna Kaširina — Gorki vanaema. Kuivõrd tähtis see kuju on, võib näha sellestki, et esialgu oli Gorkil isegi kavatsus jutustusele «Lapsepõlv» anda nimeks «Vanaema». Kaširina kuju triloogias on eepiliselt ülev. See on suure mõistuse, ereda kunstilise andega ja erksa osavõtliku südamega inimene.

Rahva vaimse jõu kõige eredamaks väljendajaks on raamatu peakangelane — Aljoša Peškov.

Gorki näitab erakordse sügavusega rahva seast võrsunud Aljoša Peškovi suurepärase isiksuse kujunemist ja kasvu ning tema vaimset rikastumist.

Poisi ja seejärel nooruki ning noormehe Peškovi peamised iseloomujooned on otsustav protest väikekodanlaste labase, mõttetu ja julma elu vastu, iha teise, mõistliku, kauni ja õiglase elu järele, vaimu jõud ja tugevus.

Protest Kaširinite perekonna metsikute kommete vastu kasvab järk-järgult teadlikuks võitluseks isevalitsusliku ühiskonnakorra põhialuste, ekspluataatorliku korra vastu üldse. Elu kibedad muljed, raamatud, revolutsionäärid, «tööelu muusika», mida kirjanik ülistas «Minu ülikoolides», viivad Gorki üsna lähedale revolutsioonilistele järeldustele. Ses mõttes muutub triloogia jutustuseks sellest, kuidas rahva alamkihtidest võrsunud andekas vene inimene võidab kõik takistused oma teel ja saab võitlusega õiguse

suurele ja tähendust omavale elule. Triloogias on kujutatud rahva väljapaistva poja tee kultuurikõrguste poole, ühinemine revolutsioonilise võitlusega sotsialismi eest.

Laiaulatuslikkuse, õigluse ja sotsiaalse tüüpilisuse poolest meisterlik rahva elu kujutus, tegelikkuse näitamine vastandlike põhialuste võitluses, positiivse kangelase formeerumise ja tema kasvu lahtimõtestamine — see kõik teeb Gorki triloogia sotsialistliku realismi väljapaistvaks nähtuseks.

Revolutsioonieelset aastakümmet tähistab seega Gorki loomingu edasine süvenemine. Gorki võitleb ka sel raskel ajal energiliselt ja kirglikult revolutsiooni võidu eest. Ta hoiab kõrgel eesrindliku revolutsioonilise kirjanduse lippu, paljastades halastamatult dekadentlikke, mandunud, rahvavastaseid kunstivoolusid.

GORKI LOOMING PÄRAST SUURT SOTSIALISTLIKKU OKTOOBRIREVOLUTSIOONI.

Gorki looming pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni on eriti sügava ja mitmekülgse iseloomuga. Nii ilukirjanduslikes teostes kui ka publitsistikas pöördub kirjanik nõukogude kaasaja poole. Suure patriootliku innuga jäädvustab ta sotsialismi ehitava nõukogude rahva kangelastegusid. Täis raevu ja vihkamist on tema teosed, mis paljastavad meie ürituse vaenlasi. Tsüklis «Mööda Nõukogude Liitu» (1929—1930), mis põhineb muljetel Gorki reisidest mööda Nõukogudemaad 1928. ja 1929. aastal, rõhutas kirjanik väljendusrikkalt kontrasti revolutsioonieelse mineviku ja tormilise ülesehitustöö vahel, mida ta nägi Bakuus ja Nižni Novgorodis, Kurjaži koloonias ja Dnepri kallastel, kus ehitati gigantset elektrijaama. «Jutustustes kangelastest» (1930—1931) räägib ta lihtsaist ja tagasihoidlikest nõukogude inimestest, nende tavalisest ja argipäevasest sangarlikkusest.

Näidendis «Somov ja teised», mis on kirjutatud 30-ndate aastate alguses, paljastas Gorki suurepärase kunstilise jõuga sotsialistliku ülesehitustöö vaenlasi, kahjureid ja diversante, ja näitas, et vaenulikud katsed segada meie maa võidukat edasiliikumist kommunismile on juba ette määratud täielikule nurjumisele.

Samal ajal kujutab Gorki reas ajaloolis-filosoofilise iseloomuga teostes minevikku. Pöördudes raamatuis «Minu ülikoolid», «Artamonovite ettevõte», «Klim Samgini elu», «Jegor Bulõtšov» oma oktoobrieelse perioodi loomingu peamise teema ja kujude poole, arendab ja süvendab Gorki neid revolutsiooni suure ajaloolise kogemuse põhjal.

Neis ilukirjanduslikes teostes mõtestab kirjanik lahti sotsialistliku revolutsiooni ajaloolise seaduspärasuse, vajalikkuse ja paratamatuse. Sellega on seletatav tema terav tähelepanu revolutsioonieelse vene ühiskonna juhtivate klasside saatuse, nende hukkumise protsessi suhtes ja tung näidata sotsialistliku revolut-

siooni suurte sündmuste eeldusi. Sellesamaga saab seletada ka kiindumust avaratesse ajaloolistesse mastaapidesse, sest rahva ja riigi elu on kirjaniku kunstiliste huvide keskpunktiks.

Seega kasvab teos «Klim Samgini elu», mille Gorki on kirjutanud biograafilise romaani žanris ja pühendanud Klim Samgini sündimisele, elule ja surmale, grandioosseks ajalooliseks epopöaks, mis haarab neljakümneaastast perioodi ja mahutab oma raamidesse nii tähtsaimad sündmused peaaegu poole sajandi jooksul kui ka tolle aja ideelis-filosoofilise ning poliitilise võitluse.

Püüdu sündmusi ajalooliselt lahti mõtestada näeme me ka romaanis «Artamonovite ettevõte» ja Gorki nõukogudeaegseis draamateostes — näidendeis «Jegor Bulõtšov ja teised», «Dostigajev ja teised».

«V. I. LENIN».

Gorki nõukogude ajal kirjutatud teoste hulgas on tähtsamail kohal sügavuse ja ereduse poolest tähelepandav essee «V. I. Lenin» (1924—1930).

Lenini surm vapustas Gorkit. Ühes oma kirjas kirjutas ta: «... ma armastasin ja hindasin Iljitši sügavalt, palavalt, ja kunagi ei ole ma end tundnud niisuguse orvuna, nii jõuetuna kui tema surma-aastal ...» Seda palava sügava armastuse tunnet Lenini vastu väljendaski Gorki oma essees.

Kirjas M. Andrejevale 4. veebruarist 1924. aastal, varsti pärast Lenini surma, ütleb ta:

«Sain sinu kirja — väga hea kirja — Leninist. Ma kirjutasin mälestusi temast, räägitakse, et mitte halvasti.

... Kirjutasin ja — valasin pisaraid. Nii ei kurvastanud ma isegi Tolstoi üle. Ja praegu — kirjutan, aga käsi väriseb. Kõiki vapustas see enneaegne surm, kõiki ... Ja igalt poolt kirjutatakse kirju, mis on täis sügavat siirast kurbust.»

Essee on kirjutatud 1924. aastal V. I. Lenini surma vahetul mõjul ja märksa laiendatud 1930. aastal.

Essee oluliseks omaduseks on see, et ta põhineb peamiselt kirjaniku isiklikel muljetel. See annab teosele erilise veenvuse.

Kirjanik jutustab ajastu suurimast inimesest, teda ümbritsenud inimestest, tema sõpradest ja vaenlastest. Samal ajal jutustab Gorki ka enesest — oma elamustest pärast 1905. a. revolutsiooni ja esimestel nõukogude võimu aastatel, oma kõhklemistest, sellest, kuidas ta hakkas mõistma revolutsiooni tõde ja sellest, kui tohutu suurt ja positiivset osa etendas tema elus Lenin.

Kompositsiooniliselt jaguneb essee kahte ossa: esimeses jutustatakse Gorki välismaistest kohtumistest Leniniga — Londonis, Pariisis, Capril revolutsioonieelsel ajal. Teises räägib Gorki oma kohtumistest ja kõnelustest Leniniga juba nõukogude ajal, kui Lenin oli maailma esimese sotsialistliku riigi eesotsas.

Essee süžeeline areng, materjali valik ja selle paigutuse print-

siibid põhinevad püüdel iseloomustada Leninit igakülgselt *suure poliitilise tegelasena* ja *inimesena*, anda kuju, mis on tulvil elujõudu ja kunstiliselt tõetruu.

Essee algab suurepärase episoodiga, mis kujutab Leninit partei V kongressil 1907. aastal Londonis.

Esmakordselt kohtus Gorki Leniniga 1905. aasta novembris. Kuid Gorki tuli siis Lenini juurde haigena, kõrge palavikuga ja mäletas seda sündmust nii segaselt, et ei söandanud sellest kohtumisest isegi mälestustes jutustada. Just sellepärast kandis kirjanik nende lähedaste suhete tõelise alguse üle 1907. aastasse.

Lihtsus, tõe kõikevallutav jõud, tagasihoidlikkus, tugev ja vankumatu usk oma ürituse õigsusse — niisugusena kujutab Gorki Leninit kongressil: kõnemehena, partei juhina, revolutsioonilise strateegia suure meistrina.

Järgnevad episoodid, vaatlused, faktid, autori mõtisklused arendavad joont, mis on kavandatud algsteenides kongressil olles. Gorki kujutab Leninit geniaalse mõtlejana, kes näeb ette ajaloolise arengu käiku (vt. Lenini sügavaid arutlusi paratamatust sõdade ja sotsiaalsete vapustuste perioodist, millest võitjana väljub proletariaat). Gorki näitab Lenini vankumatut parteilist printsipiaalsust Capri episoodides, kui Lenin kategooriliselt keeldub kokkuleppest Bogdanovi ja tema rühmaga, sest need revideerivad, võltsivad ja vulgariseerivad marksismi. Terves reas essee teise osa stseenides kujutab Gorki Lenini energilist, mitmekülgset tööd Nõukogude riigi juhina kodusõja, interventsiooni ja valgekaartlaste poolt sepitsetud vandenõude karmides tingimustes. Ka siin rõhutab kirjanik Leninis ammendamatut energiat, vaimuerksust, optimismi.

Gorki näeb Lenini jõudu selles, et ta hindas õigesti vene rahva tohutuid võimalusi ja erakordset andekust ning oskas suunata tema energia Venemaa hüvanguks, kogu töötava inimkonna hüvanguks.

«Ta oli vene inimene... Ta hindas õigesti tema (Venemaa) potentsiaalset jõudu, rahva erakordset andekust...»

Essee tähelepanuväärseks iseärasuseks on see, et suure riigitegelase ning poliitilise juhi iseloomujooni ja Lenini isiku inimlikke omadusi kujutab Gorki lahutamatus seoses. Töötava inimkonna uute masside uus juht — see otsustav iseärasus leidis väljenduse Lenini kogu moraalses palges. Siit tuleneb tema olemuse suurepärane harmooniline terviklus. Sellest ka Lenini sügav rahvalikkus, tema hämmastav tagasihoidlikkus, vähimagi efektitaotluse puudumine, vastikus igasuguse teatraalsuse vastu.

Gorki rõhutab, et Leninile oli vastik ülbus ja auahnus, iseteadlik veendumus oma eksimatusest, püüdlus asetada end massidest, parteist kõrgemale.

Iseloomulik on see irooniline varjund, millega Gorki joonistab rahvusvahelise ja vene reformismi liidrite portreid.

Irooniat on tunda siis, kui on juttu saksa sotsiaal-demokraatia

juhtide enesega rahulolust. Avaliku mõnitamisega kirjutab Gorki ühest vene menševike juhist Danist. «Lüheldane Fjodor Dan kõneles niisuguse inimese kombel, kellele täiuslik tõde on oma lihane laps, ta ise on selle sünnitanud, kasvatanud ja kasvatab seda veel praegugi.»

Isegi Plehhanovis, keda Gorki väga austas kui revolutsioonilise liikumise suurimat tegelast ja väljapaistvat teadlast, märgib kirjanik ära «aristokratismi» ja enesearmastust. «... ta suhtus inimestesse üldse üleolevalt, mõistagi mitte nii nagu jumal, aga sinnapoole.»

Teine lugu oli Leniniga. Talle oli võõras igasugune enese ülistamine. Ta kuulas erksalt rahvast, kellega ta oli lahutamatult liidetud. «Ma ei suuda kujutleda teist inimest, kes muudest inimestest nii palju kõrgemal olles oskaks end hoida auahnuse kiusatuse eest ega kaotaks elavat huvi «lihtsate inimeste» vastu.»

Gorki kujutab Leninit mitmel viisil; tähtsal kohal on mitmesuguste inimeste suhtumise näitamine temasse, eriti tööliste, lihtsate inimeste suhtumine, kelle juhiks ja õpetajaks oli Lenin.

Gorki annab edasi tööliste — kongressi delegaatide iseloomustava kõneluse, kes esmakordselt nägid Leninit:

«Ei tea, võib-olla siin, Euroopas, on töölistel ka teine niisugune tark inimene — Bebel või mõni teine. Aga et leiduks teine inimene, keda ma kohe armastama hakkaksin, — ei usu.»

Teine tööline lisas naeratades:

«Tema on meie oma!»

Talle väideti vastu:

«Ka Plehhanov on meie oma.»

Ma kuulsin tabavat vastust:

«Plehhanov on meie õpetaja, meie härra, aga Lenin on meie juht ja seltsimees.»

Mitte ainult vene töölised, vaid ka kogu maailma proletaarlased nägid Leninis südamelähedast inimest.

Suurepäraselt on essees näidatud Lenini hingelisi omadusi, tema seltsimehelikku delikaatsust, tema hoolitsust inimeste eest. Ta süveneb Londoni kongressi delegaatide kõigisse elulistesse pisiasjadesse: hoolitseb, et neil midagi ei puuduks, muretseb, kas Gorki toas ei ole niiske.

Pärast Oktoobrirevolutsiooni, olles koormatud suure riigijuhtimise tööga, leiab ta aega huvi tunda üksikute töötajate tervise ja meeleolu vastu. Ta nõuab, et Gorki end tõsiselt raviks. Leninit kujutatakse tõelise humanistina, töötava inimkonna suure hoolitseva sõbrana. Mitte ainult suure mõtlejana, teadlasena, poliitikuna, vaid ka kui «... tore seltsimees, lõbus inimene, elava ja väsimatu huviga kõige vastu maailmas, hämmastavalt heatahtliku suhtumisega inimestesse» — niisugusena esineb Lenin essees.

Gorki jäädvustas Lenini vaimsete huvide avaruse ja mitmekülgsuse. Ta näitas, millise innuga Lenin mängis malet, kuidas ta armastas head muusikat.

Gorki jutustab, missuguse vaimustusega suhtus Lenin Lev Tolstoi ilukirjanduslikku loomingusse. Sellega seoses rõhutab Gorki Leninis rahvuslikku patriootilist uhkusetunnet:

««Missugune kaljurahn, ah? Missugune vägev inimesemürakas! Vaata see, isake, on kunstnik... Ja teate, mis veel on hämmastav? Enne seda krahvi polnud kirjanduses tõelist talumeest.»

Siis küsis ta, vaadates mulle vidukil silmadega otsa:

«Keda võib Euroopas talle kõrvale seada?»

Vastas endale ise:

«Ei kedagi.»

Gorki unistused kangelaslikust ja kaunist inimesest leidsid elava ja reaalse kehastuse Leninis. Ei ole juhus, et Gorki tarvitab ka siin võrdkujuna põlevat tõrvikut, mis valgustab inimkonnale teed tulevikku, võrdkuju, mida ta jutustuses «Vanaeit Izergil» kasutas revolutsioonilise kangelasteo kujutamiseks:

«...ja ei ole jõudu, mis suudaks kustutada tõrvikut, mille on üles tõstnud Lenin hullunud maailma umbses pimeduses.»

Essee lõpeb sõnadega: «Vladimir Lenin on surnud. Tema mõistuse ja tahte pärijad elavad. Elavad ja töötavad nii edukalt, nagu pole keegi, kunagi, kuskil maailmas töötanud.» Neis sõnades väljendus Gorki armastus ja andumus meie kommunistliku partei ja Keskkomitee vastu.

«Artamonovite ettevõte».

Kõige väljapaistvamate nõukogude kirjandusteoste hulka kuulub Gorki romaan «Artamonovite ettevõte». Romaan avaldati 1925. aastal. Kuid kavatsetud oli ta juba sajandi alguses enne revolutsiooni. Seda kinnitab Gorki ise. Mälestustes Lev Tolstoist esitab kirjanik järgmise vestluse Tolstoiga, mis toimus 1909. aastal:

«Ma jutustasin talle mulle tuttava kaupmeheperekonna kolme põlvkonna lugu, — lugu, kus mandumisseadus mõjus eriti halastamatult; siis sikutas ta mind erutatult varrukast ja ütles:

«See on tõsi! Seda ma tean, Tuulas on kaks niisugust perekonda. Ja sellest peaks kirjutama. Lühidalt, kirjutada suur romaan, kas saite aru? Tingimata!»

Ja ta silmad hakkasid särama.

«...See on väga tõsine asi. See, kes läheb mungaks, et palvetada kogu perekonna eest, — see on suurepärane! See on tõeline elu ise: teie patustage, aga mina lähen teie patte andeks paluma. Ja teine — igavust tundev nöörija-ehitaja, on ka õige! Ja et ta joob ja on elajas, liiderlik ning armastab kõiki, kuid — järsku — tappis, — ah, see on hea!»»

«Kolme põlvkonna lugu», kus «mandumisseadus mõjus eriti halastamatult», «See, kes läheb mungaks, et palvetada kogu perekonna eest», «igavust tundev nöörija-ehitaja» — need on teose

«Artamonovite ettevõte» süžee elemendid ja tegelaste esialgsed visandid. Vestluses V. I. Leniniga jutustas Gorki talle hiljem oma kavatsustest. «Suurepärane teema,» vastas Gorkile Lenin, «raske muidugi, nõuab palju aega. Ma mõtlen, Teie tuleksite sellega toime, kuid ma ei näe, millega Te selle lõpetate? Lõppu ju tegelikkus ei anna. Ei, seda on vaja kirjutada pärast revolutsiooni.»

Tolstoi nägi Gorki poolt jutustatud süžees peamiselt usulis-filosoofilist problemaatikat. Jutustuse keskpunktiks oli talle Nikita kuju. «Teie patustage, aga mina lähen teie patte andeks paluma!» See on Tolstoi jaoks «tõeline elu ise». Lenin nägi elulises ainestikus, mille vastu Gorki huvi tundis, sügavat ja õpetlikku sotsiaal-ajaloolist tähendust. Lenin rõhutas, et ainult revolutsioon suudab lahendada kodanlaste ja mõisnike Venemaa vastuolusid. Just sellepärast soovitas ta Gorkil teostada oma kavatsus pärast revolutsiooni, kui tegelikkus ise annab lahenduse.

Nii Gorki tegigi. Ta kirjutas «Artamonovite ettevõtte» siis, kui ajalugu oli otsustanud kodanluse saatuse.

Romaani kronoloogilised raamid on kirjanik määranud väga täpselt. Tegevus «Artamonovite ettevõttes» algab, nagu näitab Gorki, «paar aastat pärast priikslaskmist», s. o. pärast talupoegade vabastamist pärisorjusest, teiste sõnadega 1863. aastal. Romaani viimased stseenid toimuvad 1917. aastal. Seega haarab «Artamonovite ettevõte» ulatusliku perioodi — 54 aastat.

Kirjanik näitab kaupmeeste ja vabrikantide perekonna kolme põlvkonna ajalugu selle aja kestel.

Äärmiselt lakoonilises vormis, harukordse meisterlikkusega kujutab Gorki Artamonovite perekonna esindajaid — tema tõusust ja õitsengust kuni tema laostumise ja hukkumiseni.

Perekonna pea ja «ettevõtte» algataja on Ilja Artamonov. Romaanis on talle pühendatud võrdlemisi vähe ruumi. Tema iseloomustus on nagu sissejuhatuseks jutustusse.

Endiste maa peremeeste — aadli — asemele tuleb pärast 1861. aasta reformi uus ülevõimule pretendeeriv klass — kodanlus. Ja Ilja Artamonovis on individuaalselt väljendatud selle klassi tüüpilisi omadusi. Artamonov on täis vastuolusid. Kuid temas võib kindlaks teha mõningaid määravaid omadusi: need on — jõud, raudne energia, veel lõplikult katkestamata side rahvaga, kelle hulgast ta on võrsunud, ja ühtlasi metsik julmus.

On tähelepandav, et oma loomuse kogu võimsa terviklikkuse ja kiskjaliku ahmimise juures hakkab Ilja Artamonovis koitma arusaamine selle «ettevõtte» mõttetusest ja kahjulikkusest, mida ta alustas ja mis lõpuks tema hävitas. Sureva Ilja suhu, kes oli end vigastanud katla mahatõstmisel, paneb Gorki sõnad, mis on täis salajast tähendust:

«Matke meie omale, meie eneste kalmistule, mitte linna. Ei taha sinna, noh, mis neist . . .»

Ja ta sosistas suure ahastusega:

«Oh, ma eksisin, issand, eksisin . . .»

Artamonovite teises põlvkonnas, Ilja poegades Pjotris ning Nikitas ja tema vennapojas Alekseis, on sisemise laostumise, mandumise ja hukkumise protsess täiel määral välja arenenud.

Pjotr, Nikita ja Aleksei on selle protsessi kolm võimalikku arenemisteed. Pjotr Artamonovit on romaanis näidatud kõige laiaulatuslikumalt. Algul on ta antud vaikse, unistava ja kohusetundliku inimesena. Ta unistab laiadest kuldsetest nurmedest, steppide ääretust avarusest, rahulikust talupojaelust.

Pärast isa surma saab Pjotrist «ettevõtte» pea. Ja Gorki näitab suure meisterlikkusega lihtsa noormehe järkjärgulist ja paratamatut muutumist omanikuks — ahneks, kuritegelikuks, joobnud ja kõlvatuks koletiseks.

Ilja Artamonov tundis end elu ja «ettevõtte» «peremehena», Pjotr tunneb end ikka rohkem, ikka teravamalt ja lootusetumalt «ettevõtte» orjana.

Ilja Artamonovi teises pojas — küürakas Nikitas — väljenduvad teised vene kodanluse ajaloolise olemuse jooned. Nikita kuju sümboliseerib teadlikkust kodanluse pattudest ja kuritegudest, kõlvatusest ja alatusest ning ühtlasi viljatuid pingutusi sellest häbistavast ringist lahti rabelda.

Kuigi Nikita ei usu jumalat, läheb ta kloostrisse. See on meeleheiteväljendus, põgenemine Artamonovite kohutava elu eest, see on tunnistus Nikita moraalsest pankrotist.

Aleksei, Ilja Artamonovi vennapoeg, on erinevalt Pjotrist osav, edukas ja ilus. Südametunnistus ei piina teda. Ta on hoolimatult julm, halastust ta ei tunne. Aleksei püüab saada oma saatuse peremeheks; temas kujutab Gorki uue kodanluse esindaja omadusi, kes tahab teha kogu Venemaa oma pärusmõisaks.

Kuid ajalooline olukord Venemaal kujunes nii, et kodanlus hakkas arendama oma tegevust ja esitama oma nõudmisi siis, kui kapitalismi päevad olid loetud: töölisliikumine oli jõudnud niikaugele, et kerkis esile küsimus proletaarsest revolutsioonist, mis pidi kukutama mitte ainult tsaari ja mõisnikud, vaid ka kodanluse. Sellepärast ei annagi Aleksei Artamonovi püüe mängida poliitilise juhi osa kuigivõrd tõsiseid tulemusi, ja lõppude lõpuks mandub tema energia samuti tühisteks sõnakõlksudeks ja viljatuks askelduseks.

Nii näeme me Artamonovite perekonna teise põlvkonna inimeste juures, kuidas kodanlus saatuslikult ja paratamatult mandub. See protsess saavutab kõige suurema ulatuse Artamonovite kolmandas põlvkonnas. Pjotri poeg Jakov elab mõttetut, parasiitlikku, vegeteerivat elu. Peamine, mis teda haarab, on tung rahu järele, täissöönud, mugava väikekodanliku rahu järele, ilma erutuste ja ärevuseta.

Ilja Artamonov käis ringi peremehena, Pjotr — «ettevõtte» orjana. Jakov tunneb end vabrikus tüütava ja tarbetu külalisena, kellest maa tõelised peremehed peatselt vabanevad.

Kodanluse laostumine ei avaldu ainult klassi loovate jõudude hääbumises, vaid ka selles, et kõige ausamad, eluvõimelisemad,

ettenägelikumad kodanluse võsud Gorki väljenduse järgi «murravad end lahti» oma klassist ja kas hukkuvad või ühinevad revolutsiooniga ja võtavad sellest tegelikult osa.

Niisuguse inimesena on kujutatud Iljad — Pjotri poega.

Mõistes täiel määral kodanliku maailma ebaõiglust ja pahelisust, katkestas Ilja Artamonov sellega sidemed ja leidis tegeliku tõe revolutsioonis.

Tähtsat osa etendab romaanis Tihhon Vjalov. Ta ilmub tegevusväljale Artamonovite elu kõige kriitilisematel perioodidel. Ta tunneb nende kuritegusid, tumedaid ja julmi tegusid, mida nad on sooritanud. Teatava ajani räägib ta vihjamisi, poolikute lausetega, katkestades ootamatult oma arutlused, ja tema paljutähendavad sõnad näivad Pjotrile «solvavalt rumalatena».

Kuid romaani lõpus heidab Tihhon endalt kohtlase ja rumala nuhi maski.

Viimases kõneluses Pjotriga ütleb Tihhon teravalt otse näkku kibeda ja karmi tõe Artamonovite kuritegudest.

Paralleelselt Artamonovite perekonna laostumise ja mandumise looga kujutab Gorki kangrute Morozovite töölisperekonna kasvu. Siin näeme samuti kolme põlvkonda. Nende saatuse näol demonstreerib Gorki vene töölisklassi poliitilise teadlikkuse kujunemist ja arengut. Esimese põlvkonna esindaja on vana kangur Boriss Morozov. Ta ei saa aru proletariaadi klassihuvidest, poliitilistest eesmärkidest. Artamonovisse suhtub ta vaimustuse ja alandlikkusega. Boriss Morozovist pole kaugel ka teise põlvkonna esindaja Ivan Morozov, kuigi tal pole enam seda innukat austust peremeeste ees, mis oli tema isal. Uued revolutsioonilise proletaarlase jooned ilmnesid täie selgusega Ivani poja — Zahhar Morozovi juures. Ta astub aktiivsesse revolutsioonilisse võitlusse Artamonovite maailma vastu. Ta tunneb end elu peremehena. Oktoobrirevolutsiooni ajal on ta uue maailma eest võitlejate esiridades.

Nii mõtestatakse lahti romaani idee — ajaloolise seaduspärasuse, proletaarse revolutsiooni paratamatuse ja vajalikkuse idee, mille on esile kutsunud ühelt poolt valitseva klassi roiskumine ja laostumine, teiselt poolt — laiade rahvahulkade eesotsas oleva proletariaadi poliitilise aktiivsuse, teadlikkuse ja organiseerituse kasv.

«Klim Samgini elu».

Ajaloolise seaduspärasuse ja Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni vältimatuse teemat arendab Gorki ka romaanis «Klim Samgini elu». Romaan oli kavatsetud juba pärast 1905. aastat. Gorki alustas selle kirjutamist aga alles 1925. aastal, kohe pärast «Artamonovite ettevõtte» lõpetamist. Epopõa kallal töötas ta oma elu viimaste päevadeni. Neljas köide jäigi lõpetamata.

Romaanis «Klim Samgini elu», mis kannab alapealkirja «Nelikümmend aastat», tuleb eraldada kaks peamist joont: 1) Suure

Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ajalooliste eelduste näitamine ja 2) kodanliku haritlaskonna, kodanliku individualismi paljastamine. Need mõlemad jooned on välja arendatud Venemaa sotsiaalse ja vaimse elu laial taustal XIX sajandi 70-ndaist aastaist kuni 1917. aastani.

Gorki epopöal ei ole võrdset ajaloolise tegelikkuse laiahaardelisuse poolest. Lugeja ees mööduvad Venemaa tähtsamad ideelis-poliitilised sündmused 40 aasta kestel. Narodnikluse krahh ja marksismi tekkimine, revolutsiooniliste marksistide kirglik võitlus poliitiliste vastastega, kuulus Nižni Novgorodi aastalaat, Nikolai II kroonimine ja verine Hodõnka, kus meeletus tunglemises hukkus tuhandeid inimesi ja mis valgustas viimase Romanovi valitsemist kurjakuulutava valgusega, 1905. aasta revolutsiooni sündmused, maailmasõda, 1917. aasta tormilised päevad — need on ajaloolised sündmused, mis kajastuvad romaanis.

Sellel taustal kujutab Gorki kaht peamist tegelast, kes kehastavad vastandlikke ideoloogiaid — kodanlikku ja sotsialistlikku.

Esimest leeri esindab Klim Samgin. Gorki iseloomustab teda järgmiselt:

«Ma tahtsin kujutada Samgini isikus niisugust keskpärast haritlast, kes on läbi teinud terve rea meelemuutusi, otsides endale kõige sõltumatumat kohta elus, kus tal oleks mugav nii materiaalselt kui ka sisemiselt.»

Klim Samgin on kodanlik haritlane, ta mõtleb ainult endale, oma heaolule, oma huvidele. Ta on ohjeldamatu egoismi, poliitilise kahekeelsuse ja reetlikkuse kehastus. «Inimene on õnnelik ainult siis, kui ta on üksildane», — see Samgini lemmikaforism väljendab hästi tema maailmavaadet. Samginil pole ideaale ja ta ei usu neisse, ta on rahvale võõras ning vaenulik. Samginiga toimuvate muutuste olemus seisab selles, et vastavalt revolutsiooni arengule, vastavalt võitluse kasvule vabaduse ja sotsialismi eest, paljastub ikka rohkem Samgini kontrrevolutsioonilisus, ikka selgemini ilmneb tema vaenulikkus revolutsiooni vastu, ikka selgemaks saab tema vaimne närusus.

Samginile ja tema laadi inimestele on romaanis vastandatud Stepan Kutuzov — revolutsionäär-bolševik.

Kutuzov on elukutseline revolutsionäär. Kehva möldri pojana on ta olnud maal kaks aastat õpetajaks, õppinud Kaasani ülikoolis.

Kutuzov on suure poliitilise silmaringiga inimene. Ta kehastab energiat, tahet, mõistust, püsivust, veendumust proletaarse revolutsiooni võidus. Talle on võõras väikekodanlik pseudorevolutsiooniline poseerimine.

«Revolutsionäärid, kes on seda eluigavusest, vaprusest, romantikast, evangeeliumi järgi — need kõik on halb püssirohi. Haritlane, kes tahab kätte maksta oma isikliku elu nurjumiste eest, et tal pole kuhugi rakenduda, juhusliku arreteerimise ja kuu-ajalise türmi eest — ka see pole revolutsionäär.»

Kuivõrd Klim Samgin on hall, ilmetu, sedavõrd ere ja oma-

pärane, vaimselt rikas ning sügav on Stepan Kutuzov. Selle kontrastiga rõhutab Gorki mõtet, et kapitalistliku maailma hukkumise ja proletaarse revolutsiooni arenemise ajastu viib ühelt poolt kodanliku isiksuse kängumisele, mandumisele ja hukkumisele. Teiselt poolt loob ta tingimused sotsialistliku ajastu uue, ereda isiksuse tekkimiseks, kasvuks ja arendamiseks.

Gorki romaani ideelis-kunstiline tähtsus on tohutu suur. Selles paljastas kirjanik erakordse sügavusega kapitalistliku maailma põhilise aluse, kodanliku individualismi, ja näitas kodanliku maailmavaate krahhi. Hoolimata valelikust kodanlikust propagandast, mis püüab tõendada, et ainult kapitalistlik kord kindlustab isiksuse arenemise, näitas Gorki veenvalt, et kapitalism sisaldab surmavat ohtu inimkonnale ja et ainult revolutsiooniline võitlus, ainult sotsialism on võimelised päästma ja uuendama maailma.

Gorki romaan, mis paljastab poliitilist kahepaiksust ja reetlikkust, kujutab endast teravat ja tõhusat relva võitluses revolutsiooni ja sotsialismi vaenlaste vastu, kuidas need end ka ei maskeeriks.

Romaanid «Artamonovite ettevõte» ja «Klim Samgini elu» näitasid kapitalismi vältimatut hukkumist ja sotsialistliku revolutsiooni võidu paratamatust.

Gorki nõukogudeaegsed näidendid.

Peale «Artamonovite ettevõtte» ja «Klim Samgini elu» käsitles Gorki Suure Oktoobrirevolutsiooni ajaloolisi eeldusi ka näidendeis «Jegor Bulõtšov ja teised» ja «Dostigajev ja teised».

Näidend «Jegor Bulõtšov ja teised» on kirjutatud 1931. aastal. Selles on arendatud mõningaid Gorki varasema loomingu teemasid, eriti küsimust neist kodanliku klassi inimestest, kes kirjaniku enda väljenduse järgi olid «küljega» oma klassi poole, «tõusid» teataval määral selle vastu. Niisuguseks tegelaseks Gorki varasemas loomingus oli Foma Gordejev. Kuid Jegor Bulõtšov, kes mõnes suhtes meenutab Fomad, on esitatud hoopis teistes ajaloolistes tingimustes: näidendi tegevus toimub 1916. aasta lõpus ja 1917. aasta alguses ning lõpeb veebruarirevolutsiooni sündmustega. Ja vana teema nagu saaks uue lahenduse.

Jegor Bulõtšov on rikas kaupmees. Vaataja näeb teda sel ajal, kui ta on parandamatult haige. Üldine tsaarikorra lagunemine, Bulõtšovi ränk haigus — see kõik teravdab tema ellusuhtumist. Ja nähes, millise jultumusega omaksed tülitsevad tema pärandi pärast, tuleb ta süngele mõttele, et ta «ei ole sellel tänaval elanud», et peale mõnede talle tõesti lähedaste inimeste on tema ümber õelad halastamatud vaenlased ja nende hulgas on isegi tema naine. Bulõtšov paljastab viha ja kibedusega seda elu, mida ta kuni viimase ajani on elanud. See näib talle «haisva riigina». Ja tõepoolest — «haisva riigi» esindajaina näivad näidendis nii

Bulõtšovi naine Ksenia kui ka nunnakloostri ülem Melania, liberaalne fraasitegija Zvontsov, papp Pavlin. Paljud tegelased ja episoodid on näidendis antud groteskses stiilis, s. t. inetu ja kohutav on segatud koomilisega. Niisugune on episood Gavrila Üvekoviga, tuntud petisega, kes pasuna abil tahab Jegori terveks ravida. Kogu näidendis ja eriti selles episoodis on Gorki edasi andnud šarlataanluse, petturliku nõidumise atmosfääri, mis oli nii iseloomustav valitsevate klasside elu-olule revolutsiooni eelõhtul.

Kujutades kodanlust tema kommete ja moraaliga, rõhutab Gorki oma aja äraelanud ja justkui arutuks muutunud maailma hukkumise paratamatust.

Näidendi «Jegor Bulõtšov» temaatika jätkub 1932. aastal kirjutatud näidendis «Dostigajev ja teised». Kui esimeses teoses oli keskseks kujuks tark ja andekas Bulõtšov, kes enne elu lõppu tunnetas oma klassi kohutavat palet, siis teise näidendi keskse kujuna on esitatud teistsugune tegelane. Dostigajev on poliitiline kameeleon. Erinevalt mõnest teisest tema mõttekaaslasest, kes tahavad avalikult võidelda proletaarse revolutsiooni vastu, tahab tema minna teist teed, «järeleandmise», maskeerimise teed, et rahvast sisemiselt nõrgestada.

Tegevus näidendis toimub viimastel Oktoobrirevolutsioonieelsetel päevadel. Tundes lähenevate sündmuste võitmatust soovitab Dostigajev kurikavalat järeleandmistaktikat. «Tähendab, targemad pääsevad,» ütleb ta, ja see «tark» tahabki ta olla.

Peale Dostigajevi annab Gorki ka rea teisi hukkuva korra esindajaid: siin on mustasajalane Nestrašnõi, vanadusest ogaraks muutunud kindral Betting, revolutsioonist ärevile aetud kaupmehed ja spekulandid. Ent Gorki rõhutab, et eriline hädaoht peitub just Dostigajevis. Ta on üks neid inimesi, kes on võimeline tooma meie üritusele kõige suuremat kahju. Näidend kutsus valvsusele, õpetas ära tundma dostigajeveid kõikjal, kus need salaja oma musta tööd teevad.

Dostigajevitele, zvontsovitele ja nestrašnõidele vastandatakse näidendeis revolutsiooniline rahvas. Ta on esindatud niisuguste inimestega, nagu Rjabin, Laptev, Donat. Need inimesed paistavad silma vaimujõu, eesmärgi selguse ja usu poolest helgesse tulevikku.

Eriline koht Gorki näitekirjanduses on 30-ndate aastate alguses kirjutatud näidendil «Somov ja teised». Näidend on tähelepanuväärne selle poolest, et Gorki pöördub siin kaasaja teema poole, sotsialismi ülesehitamise poole. Tegevus näidendis toimub 20-ndate aastate lõpus. Gorki kujutab sotsialismi ülesehitamist kui protsessi, mis areneb terava klassivõitluse olukorras. Somov on andekas insener, kuid ta peab end üliinimeseks, põlgab rahvast ja suhtub revolutsioonisse vaenulikult. Ta kogub enese ümber grupi salgajaid, kahjureid, kes püüavad nurja ajada uue maailma ehitamise suurt üritust. Gorki näitab tugeva kunstilise veenvusega, et need kuritegelikud plaanid on täielikult hukkumisele

määratud. Nõukogude inimesed, sotsialistliku ülesehitustöö entusiastid, kes on piiritult ustavad rahvale ja parteile, tõmbavad kriipsu peale somovite jäledatele tegudele.

Gorki publitsistina.

Hiilgav peatükk Gorki loomingulises biograafias on tema publitsistika, millega ta tegeles aktiivselt juba revolutsioonieelsel ajal. Gorki nõukogudeaegsed artiklid ja olukirjeldused on pühendatud mitmesugustele teemadele. Ta käsitleb kirjandusalaseid küsimusi ja sotsialistliku realismi teoreetilisi probleeme, ta jutustab sotsialistliku ülesehitustöö ning kultuuri suurtest saavutustest ja paljastab imperialismi.

Oma publitsistikas toob Gorki esile revolutsiooni suurte saavutuste maailma-ajaloolise tähenduse, mida ta näeb selles, et kommunistliku partei poolt juhitud nõukogude rahva tahtejõu ja energiaga on avatud maailma-ajaloo uus ajastu — inimsoo kodanluse ikkest vabastamise ajastu, kommunismi ajastu. Ta on vaimustatud uuest, nõukogude inimesest, keda ta nimetab oma «rõõmuks ja uhkuseks».

Rõõmustades nõukogude kultuuri arengu üle paljastas Gorki oma publitsistlikes artikleis halastamatult imperialismi hukutavat mõju Lääne-Euroopa ja Ameerika kultuurile. Artiklis «Kelle poolt olete teie, «kultuurimeistrid»?» kirjutas ta: «Euroopa ja Ameerika kirjandus on tulvil andekate inimeste viljatu hävingu kirjeldusi. Kodanluse ajalugu on tema vaimse vaesumise ajalugu.» Ning artiklis «Soldatite ideedest» rõhutas ta: «Kodanluse kultuur jääb puutumatuks raamatukogudes ja muuseumides, just puutumatuks. Aga kodanluse elu-olu muutub üha mustemaks, metsikumaks, poliitika muutub üha sadistlikumalt ebainimlikumaks.»

Kultuuri saatuse küsimust kodanlikus ühiskonnas puudutab Gorki ka artiklis «Kultuuridest» (1935).

Gorki publitsistlikud artiklid kuuluvad peamiselt 30-ndaisse aastaisse, millal hitlerlik Saksamaa teiste kodanlike riikide imperialistide abil valmistus hoogsalt Teiseks maailmasõjaks. Ja viidates uue verise sõja kasvavale ähvardusele häbimärgistas ta suure jõuga fašistlikke sõjaõhutajaid ja kogu kapitalistlikku korda, mis on võimeline tekitama nii häbiväärseid nähtusi nagu fašism.

Gorki teeb järelduse, et kodanlik kord on ajaloolises mõttes oma aja ära elanud. Kapitalistlikule maailmale vastandab ta oma artikleis Nõukogude Liidu, maa, mis on rajatud vabadusele, üheõigusele ja õiglusele.

Ja seoses sellega määrab Gorki meie sotsialistliku proletaarse humanismi alused. Paljastades kodanluse valelikku, silmakirjalikku humanismi, mis ülistab kannatusi ja püüab lepitada kurnatavaid ja kurnajaid, kirjutab Gorki:

«Proletariaadi humanism nõuab kustumatut väikekodanluse,

kapitalistide (üle)võimu, tema lakeide, parasiitide, fašistide, töölisklassi timukate ja reeturite vihkamist — kõige selle vihkamist, mis sunnib kannatama, kõigi nende vihkamist, kes elavad sadade miljonite inimeste kannatustest.»

Gorki võitles publitsistina kirglikult rahu eest, fašismi ja imperialistide leerist pärinevate sõjaõhutajate vastu.

Artiklis «Kui vaenlane ei alistu, ta hävitatakse» (1930), kutsudes nõukogude inimesi valvsusele ja võitlusvalmidusele, esitab ta kaks ülesannet. Esiteks kõneleb ta töötajate ideelise kasvatuse tugevdamise vajadusest. Nõukogudemaa kogu grandioosse revolutsioonilise töö mõte on väljendatud lihtsates ja selgetes sõnades «luua uus maailm», kuid selleks, et seda hiiglasuurt ülesannet lahendada, tuleb energiliselt ja järjekindlalt võidelda kapitalismi igandite vastu inimeste teadvuses ja igapäevases elus.

See on asja üks külg. Teine seisab selles, et Oktoobrirevolutsioon kutsus välja proletariaadi vaimse ärkamise kogu maailmas ja on täiesti arusaadav, et kõigi maade kodanlus vihkab Nõukogudemaad. Sellepärast on terav poliitiline valvsus hädavajalik.

Gorki publitsistlike artiklite hulka kuuluvad ka sari «Mööda Nõukogude Liitu» ja teised kirjaniku nõukogudeaegsed olukirjeldused. Tuleb märkida, et *Gorki hindas olukirjeldust kui kirjanduslikku žanri väga kõrgelt.* «Olukirjeldus, seltsimehed,» kõneles ta kirjanikele, «on täielikult kunstiväärtuslik ja sealjuures päevakohane — ning see on äärmiselt raske. See on õnnestunud niisugustel kirjanikkudel nagu Maupassant või Turgenev.» Sealjuures ei piirdu olukirjeldus Gorki arvamuse järgi ainult ühtede või teiste konkreetsete sündmuste ühekülgse fotografeerimisega. Olukirjeldaja peab tema arvates olema kirglik publitsist, vana vaenlane ja uue eest võitleja, ta peab «filosofeerima» ja üldistama tegelikkuse fakte. Gorki oli täis meelepaha selle üle, et «paljud meie olukirjeldajad on nagu erapooletud fotograafid, kes jäädvustavad ainult pinnapealseid, rohkem silmatorkavaid elunähtusi, tungimata nende nähtuste sügavusse».

Gorki omistas olukirjeldustele nii tõsise tähtsuse, et organiseeris nende avaldamiseks eri ajakirja «Naši Dostiženija». Selles ajakirjas avaldati ka Gorki enese olukirjeldused «Mööda Nõukogude Liitu». Need ilmusid Gorki 1928. ja 1929. a. tehtud reiside tulemusena neisse kohtadesse NSV Liidus, mis ta oli juba varem, enne revolutsiooni läbi käinud: Kesk-Venemaa, Volgamaa, Ukraina, Kaukaasia jne. Mõistagi on Gorki olukirjeldused rajatud vana ja uue, mineviku ja oleviku vastandamisele. Kirjanik ise seletab, miks ta Bakuust, Dneprostroist, sotsialistlikust ülesehitustööst jutustades alati pöördub mineviku poole: «Ma olen uue ja vana vahel toimuva võitluse tunnistajaks. Ma annan tunnistusi ajalookohtus töölisnooruse ees, kes vähe tunneb neetud minevikku ja seepärast tihti alahindab ning ei tunne hästi ka olevikku.»

Vana on Gorkile vajalik selleks, et sügavamini ja õigemini näidata seda uut, mis on tema olukirjelduste peateemaks. Kirjanik

joonistas neis eredaid pilte nõukogude rahva loovast elust. «...kõikjal Nõukogude Liidus tehakse julgeid, suure tähtsusega katseid, ehitatakse uut elu,» niisugune on olukirjelduste sarja «Mööda Nõukogude Liitu» juhtmotiiv. Olukirjelduste peategelaseks on uus, nõukogude tööline, kes teostab maa industrialiseerimist.

Olukirjeldustega «Mööda Nõukogude Liitu» liitub sari «Jutustused kangelastest», mis avaldati samuti ajakirjas «Naši Dostiženija». Kuid selle sarja teema on teine: siin jutustatakse põllumajanduse kollektiviseerimisest ning peategelaseks on nõukogude talupoeg, sotsialismi ehitaja külas. Seega võimaldasid reisid mööda Nõukogude Liitu Gorkil näha nõukogude tegelikkuse kõige olulisemaid külgi ja teha kõige viljakamaid järeldusi ning üldistusi. Üht neist — kõige tähtsamat — formuleerib Gorki järgmiselt: «Meie aja kangelaseks on inimene rahva hulgast, kultuuri mustatööline, lihtne parteilane, tööliskirjasaatja maalt, sõjakirjasaatja, lugemistoa juhataja, vastutusrikkale kohale määratud tööline, külakooliõpetaja, maal töötav noor arst või agronoom, talupoeg-«katsetaja» ja aktivist, tööline-leiutaja, üldse inimene rahva seast!»

Gorki olukirjeldused avaldasid suurt mõju nõukogude kirjanduse arengule. Nad andsid tõuke olukirjelduse arenemisele ja sundisid meie kirjanikke pöörduma niisuguste tähtsate teemade läbitöötamisele, nagu maa industrialiseerimine ja küla kollektiviseerimine.

Gorki nõukogude kirjanike juhina ja õpetajana.

Kirjandusalastele küsimustele on pühendatud niisugused suurepärased Gorki tööd, nagu «Kirjandusest» (1930), «Sotsialistlikust realismist» (1933), «Näidendeist» (1933), «Keelest» (1934), kõne nõukogude kirjanike esimesel üleliidulisel kongressil ja teised.

Neis artikleis kõneles Gorki uhkustundega noore nõukogude kirjanduse edusammudest. Ta märkis selle avarat ja rikast elukujutust, tema sotsialistlikku ideelisust. «Meie noor kirjandus,» kirjutas Gorki, «teenib energiliselt kogu töötava rahva ühiseks kultuurirevolutsiooniliseks jõuks koondumise üritust.»

Gorki paljastas raevukalt kõike, mis segas meie kirjanduse arengut: apoliitilisust, formalismi, dekadentsi igandeid.

Gorki kirjanduslik-kriitiliste artiklite üheks keskseimaks teemaks oli sotsialistliku realismi küsimuste läbitöötamine.

Selgitades meie kirjanduse loomingulise meetodi olemust, rõhutas Gorki, et sotsialistliku realismi peaeesmärk on kujutada nõukogude tegelikkust. Oma raamatute peategelasteks peavad nõukogude kirjanikud valima tööinimesi. Gorki näitas, et sotsialistlikku realismi kuulub revolutsiooniline romantika kui iseloomulik erijoon.

«Meie literaatide töö on raske ja komplitseeritud,» kirjutas Gorki. «See ei seisa üksnes vana tegelikkuse kritiseerimises ja

tema pahede nakkavuse paljastamises. Nende ülesanne on uurida, formeerida, kujutada ja sellega jaatada uut tegelikkust... Noortel kirjanikel on, mida öelda uutest eluröömudest, mitmesuguste loovate jõudude õitsengust meie maal. Nad peavad otsima inspiratsiooni ja materjali laias ja keevas töövoolus, mis loob uued eluvormid, neil tuleb elada võimalikult lähedal meie ajastu loovale tahtele — see tahe on kehastatud töölisklassis.» («Meie ajakirja eesmärgid».)

Gorki pööras pidevalt nõukogude kirjanike tähelepanu vajadusele sügavalt tundma õppida klassikalist kirjandust, Puškini ja Shakespeare'i, Tolstoi ja Goethe, Turgenevi ja Balzac'i ning teiste suurte sõnameistrite loomingut. Nõukogude ajal kirjutas ta suurepäraseid mälestusi Lev Tolstoist, Korolenkost, Tšehhovist ja teistest vene kirjanikest. Gorki pööras noorte literaatide tähelepanu sisu, vaatlusandmete ja teadmiste rohkusele klassikute raamatuis, nende sõnameisterlikkusele, kõigele sellele, mida tema arvates pole veel enamikul noortel kirjanikel.

Nagu juba eespool öeldud, olid algajad ja noored nõukogude kirjanikud Gorki eriliseks hoolitsusobjektiks. Tema kõnelused algajate kirjanikèga ja kirjad neile on tõeliseks tarkuse ja kirjandusliku kogemuse allikaks. «Kirjanik peab teadma kõike,» õpetas Gorki, «kogu eluvoolu ja tema väikesi niresid, kõiki tegelikkuse vastuolusid, tema draamasid ja komöödiaid, tema heroismi ja labasust, valet ja õigust. Ta peab teadma, et kui väikesena ja tähtsusetuna talle ka ei tunduks mõni nähtus, on see kas vana lõhutava maailma kild või uue idu.» Ühes ettekandes ütles A. Fadejev Gorki kohta järgmiselt: «Ta oli meie esimeseks ja parimaks kunstiliseks kasvatajaks. Minu põlvkonna kirjanike seas pole ühtegi, kes kirjandusteele astudes ei oleks temalt õnnistust saanud.»

Gorki artikleis ja ettekannetes oli tähtis koht keeleküsimustel. Ta lahendas neid tihedas seoses sotsialistliku realismi probleemidega.

Keel, väitis Gorki, on kirjanduse esimene element. Ilukirjanduslikult teoselt, mille eesmärgiks on kujutada elu seesmist olemust kogu selle tähendusrikkuses ja täiuses, selguses, «nõutakse selget, täpset keelt, hoolsalt valitud sõnu». Võitlus täpse, kujuka ning selge keele eest oli Gorki meelest üks tähtsamaid sotsialistliku kultuuri ülesandeid. Just sellepärast võitleski Gorki niisuguse otsustavusega «parasiitliku kolu» vastu mõnede nõukogude kirjanike teostes. Ta kritiseeris karmilt murdesõnu, sest need risustavad keelt. «Kohalikud väljendused, «murdesõnad»,» kirjutas ta, «rikastavad väga harva kirjanduslikku keelt, sagedamini risustavad nad seda, tuues sisse väheiseloomulikke, arusaamatuid sõnu.» Ta võitles keele moonutamise vastu, arusaamatute, mõttetute, inetute murde- või žargooniliste sõnade vastu, nagu «скупожился», «буза», «мура» jt.

Gorki kõneles, et meie lugejal «on täielik õigus nõuda, et kirjanik kõneleks temaga väga rikka ja paindliku keele lihtsate sõna-

dega, selle keele sõnadega, mis lõi Euroopas XIX sajandi võibolla kõige võimsama kirjanduse». Rõhutades vajadust rikastada kirjanduslikku keelt, võidelda tema täpsuse, selguse, puhtuse ja väljendusrikkuse eest, lisas Gorki: «Just niisuguse keelega kirjutasid «klassikud», töötades selle välja järk-järgult, sajandite jooksul.»

Gorki artiklid ja ettekanded keeleküsimustest olid tulvil suurt hoolitsust meie kultuuri õitsengu eest, hoolitsust nõukogude kirjanduse jõu ja rikkuse eest.

Gorki loomingu tähtsus.

Aleksei Maksimovitš Gorki elu- ja loominguline tee oli erakordselt suur ja rikas. Tema elu ja loomingut ei saa eraldada vene revolutsioonilise proletariaadi ajaloolisest saatusest. Gorki kirjanduslik tegevus on tihedalt ja kindlalt seotud töölisklassi revolutsioonilise võitluse võimsa arenguga, kodanlaste ja mõisnike valitsuse hävitamisega, Suure Oktoobrirevolutsiooni võiduga ja sotsialismi ehitamisega meie maal.

Peegeldades oma loomingus Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni mõju ülemaailmset ulatust sai Gorki nõukogude kirjanduse rajajaks. Vene klassikalise kirjanduse suurte traditsioonide jätkajana ja sotsialistliku realismi rajajana avaldas ta ja avaldab edasi suurt mõju nõukogude kirjandusele, kõigi nõukogude kirjanike tegevusele. Gorki loomingu põhiideed ja kujud: kodanliku maailma ja selle kultuuri paljastamine, revolutsioonilise kangelaslikkuse ülistamine, töö paatos, tuline patriotism, uus positiivne kangelane — revolutsionäär-bolševik — arenesid edasi parimate nõukogude kirjanike — Majakovski, Serafimovitši, Fadejevi, Šolohhovi, Fedini, N. Ostrovski, Makarenko, Gladkovi ja teiste loomingus. Sotsialistliku realismi põhimõtted, mis kehastusid Gorki ilukirjanduslikes teostes ja mida ta aktiivselt propageeris oma artiklites, muutusid kogu nõukogude kirjanduse juhtivateks põhimõteteks.

Nõukogude rahva armastus Gorki vastu on piiritu. Revolutsiooniaastate kestel ilmusid Gorki teosed 65 Nõukogude Liidu rahvaste keeles tiraažiga üle 40 miljoni eksemplari. On lõpetatud Gorki NSV Liidu valitsuse otsusega väljaantud 30-köitelise «Kogutud teoste» trükkimine.

Gorkit armastavad ja austavad kõik maailma rahvad. Ei ole niisugust nurka maakeral, kus suure vene kirjaniku nimi ei oleks tuntud.

Silmapaistvad välismaa kirjanikud — Romain Rolland, Barbusse, Anatole France, Dreiser, Andersen-Nexö ja paljud teised rõhutasid Gorki tohutut mõju maailmakirjanduse arengule. Euroopa, Ameerika ja Idamaade eesrindlikele inimestele oli ta alati vene rahva parimate iseloomujoonte kehastajaks, revolutsiooni vaimustatud laulikuks. Juba 1905. a., kui tsaarivalitsus pani Gorki Petropavlovski kindlusse, astus suur prantsuse kirja-

nik Anatole France välja kirgliku üleskutsega «Kõikidele vabadele inimestele». Selles üleskutses oli öeldud, et tsaarivalitsus ja tema käsilased on ühinenud selleks, et Gorki näol «anda hoop kõigele sellele, mida nad vihkavad: mõttele, kodanikujulgusele ja armastusele rahva vastu. Tsiviliseeritud maailma südametunnistus ei või rahulikult suhtuda sellesse seaduspärastatud kuriteosse. Gorki ... kehastab käesoleval ajal isiksuse loomulikke õigusi: õigust mõelda, õigust luua, õigust avalikult kaasa aidata üldiseks hüvanguks. Kõik inimesed, kes on väärilised kandma inimese nime, peavad Gorki näol kaitsma neid pühi õigusi».

Gorki ülemaailmse tähtsuse kohta ütles hästi silmapaistev saksa kirjanik Heinrich Mann: «Gorki jäi kogu südamega seotuks kurnatute ja vabaduse eest võitlejate saatusega. See säilitas tema loomingulised jõud ja kindlustas tema teoste surematuse ...

... Gorki laiendas kirjandusliku loomingu ala, avas uued teed ja perspektiivid maailmakirjandusele. Ta andis uued teemad ja uue lugeja. Gorki tõi esimesena kirjandusse tegelastena selle klassi esindaja, keda seni kirjanduses ei olnud.

Gorki muutis laiad proletaarlaste hulgad kirjanduse sõpradeks, raamatute sõpradeks.»

Romain Rolland kirjutas: «Gorki oli kõige esimene, kõige suurem maailma sõnakunstnik, kes puhastas teed proletaarsele revolutsioonile, kes andis sellele kogu oma jõu, oma kuulsuse prestiiži ja niisuguse inimese rikkad elukogemused, kes on lapsepõlvest saadik tunda saanud seda viletsust ja ahandust, mille osaliseks on orjastatud proletariaat.»

Revolutsiooni tormilinnuna, kodanliku korra ähvardava paljastajana, oma kodumaa tulise patrioodina ning Lenini ustava sõbrana kehastas Gorki endas vene rahva parimaid iseloomujooni.

Nõukogude kirjanduse arengus etendas Gorki looming suurt osa. Selle humanism, kangelastegude paatos, töö poetiseerimine, töölisklassi maailma-ajaloolise osa lahtimõtestamine, kapitalismi halastamatu paljastamine, rahvahulkade võitluse kujutamise geniaalne novaatorlus, filosoofilis-ajaloolise eepose avarus, kirjaniku poolt loodud uue ajaloo kangelase kuju — kõik see sai iseloomustavaks parimatele nõukogude kirjandusteostele.

NÕUKOGUDE KIRJANDUS KODUSÕJA PERIOODIL.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon kaotas kapitalistide ja mõisnike võimu, kehtestas proletariaadi diktatuuri ja andis töötajate kätte tehased ja vabrikud, maa ja transpordi. Revolutsiooni võit ja nõukogude võimu kindlustumine põhjustasid kukutatud klasside ja välismaiste imperialistide hulgas lepitamatu viha. Neliteistkümmend imperialistlikku riiki tungis noore Nõukogude vabariigi kallale, sisemaal püüdsid kontrrevolutsioonilised valgekaartlikud jõud kukutada nõukogude võimu. Eesotsas kommunistliku partei poolt juhitava tööliskiassiga tõusis nõukogude rahvas sotsialistlikku kodumaad kaitsma. Algas kodusõda. Rasketes tingimustes mobiliseerisid partei ja nõukogude võim kõik jõud selleks, et kaitsta revolutsiooni saavutusi. Samaaegselt algas sotsialistliku kultuuri ülesehitamine.

Partei poliitika kultuuri ja kirjanduse alal.

Kohe pärast Oktoobrirevolutsiooni viivad partei ja Nõukogude valitsus ellu rea ülitähtsaid üritusi, mille eesmärgiks on kultuurirevolutsiooni teostamine, teadusalaste teadmiste andmine laiadele rahvamassidele ja uue kunsti arendamine.

Juba 1918. a. ilmuvad Nõukogude valitsuse dekreedid kultuurivarade kaitsest, laialdasest juurdepääsust muuseumidele, raamatukogudele jt. VK(b)P programmis, mis partei VIII kongressil (1919) vastu võeti, räägiti sellest, et «on tingimata vaja avada ja töötavale rahvale kättesaadavaks teha kõik kunstiaarded, mis on loodud nende töö ekspluateerimise alusel ja mis seni olid ainuüksi ekspluateerijate käsutuses».

Tohutu tähtsus oli Nõukogude valitsuse otsustel «kirjanduse korüfeede loomingu» natsionaliseerimisest, riikliku kirjastuse organiseerimisest ja «vene klassikute odavast väljaandmisest». Kodusõja ja purustatuse rasketes tingimustes anti välja miljoneid köiteid klassikalisi teoseid. Täitus mineviku parimate kirjanike soov: nende teosed said rahva omanduseks.

Selleks et anda rahvale reaalsed võimalused vene ja maailma kultuurivarade vallutamiseks, korraldatakse otsustavalt ümber töö

rahvahariduse alal: organiseeritakse ühtne töökool, teostatakse õigekirjutusreform, mis kergendab vene keele õppimist, antakse välja dekreet kirjaoskamatuse likvideerimisest elanikkonna hulgas.

Võitluses sotsialistliku kultuuri eest osutas partei erilist tähelepanu ilukirjandusele. Ta paljastas revolutsioonile vaenulikku ilukirjandust, viis niikaugele, et töö kirjanduse alal muutus üheks osaks üldproletaarsest, üldrahvalikust tööst, suunas noore nõukogude kirjanduse realismi ja rahvalikkuse teele. Artiklis «Meie ajalehtede iseloomust» (1918) kutsus V. I. Lenin kõiki nõukogude ajakirjanduse töötajaid üles: «Lähemale elule. Rohkem tähelepanu sellele, kuidas tööliste ja talupoegade mass oma igapäevases elus *tegelikult* ehitab midagi *uut.*» [1]

Partei õpetas kirjanikke tõepäraselt kujutama konkreetset tegelikkust tema arengus, kasvatama töötajaid kommunismi vaimus. V. I. Lenin viitas pidevalt kirjaniku vajadusele teraselt vaadelda nõukogude tegelikkust, uurida kujuneva nõukogude korra elulisi jooni, kirjutada lihtsas ja arusaadavas keeles, elavalt ja selgelt. «Vähem poliitilist sõnakõlksutamist, rohkem tähelepanu kommunistliku ülesehitustöö kõige lihtsamaile, kuid elavaile, elust võetud, elus kontrollitud faktidele, — seda loosungit on vaja väsimatult korrata meil kõigil, meie literaatidel, agitaatoritel, propagandistidel, organisaatoritel ja nii edasi,» [2] kirjutas Vladimir Iljitš artiklis «Suur algatus» (1919). On iseloomustav, et V. I. Lenin ei eralda kirjanike ülesandeid maa ühiskondlik-poliitilisest ülesehitustööst aktiivselt osa võtvate propagandistide, agitaatorite ja organisaatorite ülesannetest.

V. I. Lenin osutas ka, et pöördumisel kaasaja poole peab esimeses järjekorras «hoolikalt uue võrseid tundma õppima, neisse suurima tähelepanuga suhtuma, nende kasvamist igati soodustama . . .» [3] Nagu need, nii said ka teised V. I. Lenini juhtnöörid kujuneva nõukogude kirjanduse aluseks.

Nõukogude kirjanduse rajajad.

Kodusõja aastail arendab ilukirjanduslikku ja organisatsioonilist tegevust rida kirjanikke, keda õigusega võib pidada nõukogude kirjanduse rajajateks. Nende hulgas on esikohal Maksim Gorki.

Proletaarse kirjanduse rajaja Gorki looming oli laialt levinud juba enne Oktoobrirevolutsiooni. Neil aastail kirjandusse tulnud Gorki, proletaarsete kirjanike organiseerija osatähtsus oli suur.

Läkituses «Rahvale ja töötavale intelligentsile», mis avaldati «Pravdas» 1918. a. detsembris, kutsus Gorki kirjanikke ja kogu demokraatlikku intelligentsi üles: «Tulge koos meiega uude ellu,

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 28. kd., lk. 81.
[2] V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 386.
[3] Sealsamas, lk. 392.

mille loomiseks me töötame... Tulge koos meiega võitlusse vana korra vastu, tööle uue elulaadi loomiseks, — tulge koos meiega vabaduse ja elu ilu juurde!»

Neil aastail esineb ajakirjanduses aktiivselt vanim proletaarne kirjanik Aleksander Serafimovitš. «Pravda» korrespondendina sõidab ta palju mööda kodusõja rindeid ja avaldab ajalehe veergudel artikleid ning olukirjeldusi sõjaelust rindel ja Punaarmee võitlejate, Oktoobrirevolutsiooni ennastsalgavate kaitsjate piiritust kangelaslikkusest ja mehisusest.

Suur tähtsus oli Demjan Bednõi (Jefim Pridvorovi) ja Vladimir Majakovski luuletegevusel. Demjan Bednõi avaldas tollal ligi 30 kogu värsse ja poeeme, millest paljud said rahva seas väga populaarseks. Tema valmid, värssfõljetonid, laulud, poeemid, poliitilised satiirid ja epigrammid kandsid kommunistliku partei ideed ja nõukogude võimu üleskutsed lihtsas ja selges vormis rahva sekka.

Demjan Bednõi ise andis oma kodusõja-aastate luulele luuletuses «Julgemini!» (1933) järgmise iseloomustuse:

Мой голос в годы фронтовые
Подобен часто был трубе.
Писал я песни боевые
И призывал народ к борьбе.

(Mu hääl sarnanes rindeaastail sageli pasunaga. Ma kirjutasin lahingulaule ja kutsusin rahvast võitlusse.)

Ulatuslikult arenes kodusõja aastail välja V. Majakovski looming. Ta kirjutas luuletusi, töötas ROSTA-s, lõi esimese nõukogude näidendi «Müsteerium-Buff» (1918) ja poeemi nõukogude rahvast-võitjast «150 000 000» (1920).

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon andis avara avaldumisvõimaluse rahvatalentidele, keda kapitalism oli rõhunud ja lämmatanud.

Ebatavaliselt laialt levivad draamaringid, isetegevuslik teater, rahvalik näitekirjandus, mis kajastab revolutsiooni ja kodusõja sündmusi värskete jälgede põhjal. Tekib massiline töölisluule, eriti rindeluule. Punaarmeelastest poeedid avaldavad rindeajalehtedes oma värsse, mis väljendavad patriotismitunnet ja valmisolekut võidelda revolutsiooni vaenlaste vastu viimse veretilgani. Nimetatud autorid kirjutasid neil aastail hulga populaarseks saanud laule, näiteks: «Julgelt läheme me sõtta»:

Слушай, рабочий,
Война началася.
Бросай свое дело,
В поход собирайся.
Смело мы в бой пойдем
За власть советов
И, как один умрем
В борьбе за это

(Kuule, tööline, sõda on alanud. Jäta oma töö ja valmistu sõjaretkele. Julgelt läheme me sõtta nõukogude võimu eest ja sureme nagu üks mees võitluses selle eest.)

Punaarmeelasena alustas oma luuletegevust Vassili Lebedev-Kumatš (1898—1949). 1919. aastast alates on ta aktiivseks kaastööliseks ROSTA sõjaosakonnas, avaldab rindelehtedes ja -ajakirjades agiteerivaid värsse, milles ta kutsub sotsialistlikku isamaad kaitsma, ja naeruvääristab revolutsiooni vaenlasi satiirilistes fõljetonides. «See periood,» kirjutas Lebedev-Kumatš hiljem, «oli bolševistliku ajakirjanduse kool, tuline, karm, unustamatu kool, mis jättis jäljed kogu pärastisele loomingule. Kujunes harjumus olla alati loomingulises mõttes eesmisel tulejoonel, istumata «puhta kunsti» tagalas, mida tol ajal paljud tegid.»

Relv käes kaitsesid nõukogude võimu ka paljud teised nõukogude kirjanikud, kes esinesid kirjanduses mõnevõrra hiljem. Nende hulgas on D. Furmanov, N. Ostrovski, A. Fadejev, M. Solohhov, N. Tihhonov, V. Ivanov ja teised.

Nii pandi kodusõja aastail alus nõukogude kirjandusele. See kirjandus kujutas töötajate võitlust sotsialismi eest, propageeris kommunistliku partei ideid, ei pöördunud mitte koorekihti kuuluva kümne tuhande, vaid miljoniliste rahvahulkade poole. Uue kirjanduse positiivseks kangelaseks sai nõukogude inimene, kes kujundab elu sotsialismi põhimõtetel ümber ja kaitseb Oktoobrirevolutsiooni võite kodusõja rinnetel. Eriti suuri edusamme tegi nõukogude luule.

Nõukogude proosa ja dramaturgia kogusid neil aastail üksnes jõudu, ja meie kirjanikud ei suutnud veel luua laiaulatuslikke realistlikke maalinguid. Kuid nõukogude kirjanduse saavutused neil aastail olid tema edasise viljaka arengu aluseks.

V. BRJUSSOV.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni mõju vene kultuurile ja kirjandusele oli nii tugev, et isegi mõned suured kirjanikud, kes enne revolutsiooni olid kuulunud sümbolistide hulka, asusid tema poolele. Selliste kirjanike hulka kuuluvad V. Brjussov ja A. Blok.

Valeri Jakovlevitš Brjussov (1873—1924) alustas oma loomingulist teed ja kujunes poeedina sümbolistiks. Tema revolutsioonieelsel luulet iseloomustasid kõik jooned, mis on omased sümbolismile, sellele dekadentlikule voolule vene luules. Oma värssides ja artiklites jutlustas ta «puhta kunsti» teooriat, äärmist individualismi ja astus demonstratiivselt välja realistliku kunsti vastu.

Kuid juba revolutsioonieelseil aastail avalduvad Brjussovi luules teemad ja motiivid, mis teevad ta erinevaks teistest sümbolistidest. Mõnedes luuletustes ülistab ta loovat tööd («Vastuseks»), püüab näidata sotsiaalseid vastuolusid («Müürsepp») ja väljendab põlgust logelejate vastu («Rahulolevatele»).

Need sotsiaalsed motiivid V. Brjussovi loomingus tugevnesid vastavalt revolutsiooniliste sündmuste arenemisele Venemaal.

Oktoobrirevolutsioon tõi Brjussovi loomingusse järsu murrangu. Poeedi teene oli selles, et ta püüdis mõista revolutsiooni ajaloolist seaduspärasust ja katkestas otsustavalt ning lõplikult sidemed minevikuga.

Я вырастал в глухое время,
Когда весь мир был глух и тих,
И людям жить казалось в бремя,
А слуху был ненужен стих...
. . . . . .

Мне видеть не дано, быть может,
Конец, чуть блещущий вдали,
Но счастлив я, что был мной прожит
Торжественный день земли ...

(Ma kasvasin umbsel ajal, kui kogu maailm oli umbne ja vait ja elu tundus inimestele koormana, värss aga oli kõrvale tarbetu ... Mulle võib-olla ei ole antud näha lõppu, mis vaevalt helgib kauguses, kuid ma olen õnnelik, et elasin läbi maa kõige pidulikuma päeva ...)

kirjutas Brjussov Oktoobrirevolutsioonist 1920. aastal.

Pärast revolutsiooni lülitub Brjussov aktiivselt nõukogude ühiskondlikku ja kultuurhariduslikku töösse. Ta juhatab Hariduse Rahvakomissariaadi teaduslike raamatukogude osakonda, võtab osa kirjanduslike ajakirjade väljaandmisest, tõlgib maailmakirjanduse klassikuid massiliste väljaannete jaoks, juhib kirjanduslik-kunstilist instituuti, peab kirjanduse loenguid Moskva I ülikoolis, esineb sageli kirjanduskriitikuna, toetades uue kunsti esindajaid, eriti Majakovskit, ja annab välja oma värsikogusid. 1920. aastal astub Brjussov Venemaa Kommunistlikku (bolševike) Parteisse.

Brjussovi otsustav lahkulöömine minevikust, tema ühiskondlik ja luulealane tegevus põhjustasid tema endiste kirjanduslike võitluskaaslaste raevukaid rünnakuid poeedile. Kuid Brjussov kaitseb oma uut positsiooni visalt ja järjekindlalt.

Luuletuses «Seltsimeestele intelligentidele» pöördub poeet viha ja põlgusega kaunihingeliste kodanlike intelligentide poole, kes küll unistasid ühiskondlikest tormidest ja vapustustest, kuid niipea, kui revolutsioon muutus reaalsuseks, olid otsekohe vaenlaste leeris:

Иль вам, фантастам, иль вам, эстетам,
Мечта была мила как дальность?
И только в книгах да в лад с поэтом
Любили вы оригинальность?

(Kas teile, fantaseerijad, või teile, esteedid, oli unistus armas kaugusena? Ja üksnes raamatutes ning poeedipäraselt armastasite te originaalsust?)

Uutes värsikogudes («Sellistel päevadel», «Kaugused» jt.) kõneleb Brjussov vaimustusega Nõukogude Venemaast. Tema pärast revolutsiooni kirjutatud värsid on oma kunstiliselt vormilt sageli arhailised ja pisut retoorilised, kuid neis kõlab poeedi siiras usk nõukogude rahva loovatesse jõududesse ja oma maa õnnelikku tulevikku:

Мы землю вновь вспоим трудом,
Меч вражий будет вновь расколот:
Недаром мы, блестя серпом,
Взметнули дружно мощный молот,

(Me joodame maad uuesti tööga, vaenlase mõõk lüüakse uuesti katki: mitte ilmaaegu ei tõstnud me sirpi välgutades sõbralikult üles võimsat haamrit,)

teatab Brjussov luuletuses «Sirp ja Vasar». Poeedi ühiskondlik ja poliitiline silmaring laieneb üha rohkem. Selle tõenduseks on niisugused luuletused, nagu «Lenin», «Venemaale», «Ainult venelane» jt.

Brjussovi looming ja ühiskondlik tegevus revolutsioonijärgsetel aastatel on suurepärane näide vana, revolutsioonieelse intelligentsi ausalt käituvast esindajast, kes oskas resoluutselt katkestada sidemed minevikuga, oma endistest eksimustest aru saada ja need hukka mõista.

Brjussovi 50-nda sünnipäeva juubelil (1923) andis Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee Presiidium talle ametliku kirja, milles poeedile avaldati «Töölis-Talupoegade Valitsuse tänu».

Selline oli V. Brjussovi ideelise arengu tulemus. Ta alustas loomingulist teed dekadendi ja võitleva esteedina, lõpetas selle aga revolutsiooni leeris.

Niisama keerukas oli ka A. Bloki loominguline tee.

A. BLOK.

Aleksander Blok (1880—1921) oli nagu Brjussovgi poeedina üks silmapaistvamaid sümboliste. Tema varajased värsid on läbi imbunud paratamatu hääbumise ja pessimismi meeleoludest, tema klassile hukatust toova katastroofi paisumise tajumisest. Väljendid «must liisk», «rusuv uni», «igatsus», «kurbus», «pimedus» esinevad tema varajastes luuletustes kõige sagedamini. Koos sellega oli poeeti mõjustanud idealistlik filosoofia, mis viib ta tegelikkusest eemale müstiliste uneluste maailma («Värsid Kaunist Daamist»).

1905. a. revolutsiooni sündmused viisid Bloki tahtejõuetust kangestusest välja. Poeet vastas revolutsioonile värssides, milles ta kujutab elu tegelikke vastuolusid, paljastab kodanlust («Söönud») ja väljendab sümpaatiat töötajate vastu.

1905. a. revolutsioonis tekkinud küsimused panid Bloki sügavalt mõtlema vene rahva üle. Need mõtisklused leidsid oma väljenduse värsitsüklis Venemaast. Neis värssides, mida läbib kuum armastus kodumaa vastu, pöördub Blok vene rahva kangelasliku mineviku poole («Kulikovo väljal»), poetiseerib muistset Venemaad ja ennustab Venemaale suurt tulevikku. Koos sellega tugevneb temas üha mõte maksva riigikorra purustamise ajaloolisest paratamatusest, vältimatust ajaloolisest kättemaksust kodanlik-aadellikule ühiskonnale.

Lõpetamata poeemis «Kättemaks» kirjutas Blok, et tulevik

Сулит нам, раздувая вены,
Все разрушая рубежи,
Неслыханные перемены,
Невиданные мятежи.

(...tõotab meile soontesse hõõgust puhudes, kõiki piire maha lõhkudes ennekuulmatuid muutusi, ennenägematuid mässe.)

Ajalooliselt õiglase ja vältimatu «ennenägematu mässuna» võttiski Blok vastu Oktoobrirevolutsiooni. Ta pühendas sellele poeemi «Kaksteist» (1918).

Poeemi esimestest ridadest alates laseb Blok tunda meie suure revolutsiooni tohutut ulatust ja purustavat ning puhastavat jõudu. Revolutsioon kangastub poeedile vana maailma minema pühkiva marutuulena:

Ohtu must
ja lumi valge.
Tuul, oi tuul!
Vaevalt seisad veel kuidagi jalgel.
Tuul, oi tuul
süngel talvekuul!

Bloki poeemi läbib äge minevikku vajunud elu vihkamine. Põlgusega kirjeldab poeet revolutsiooni vaenlaste kujusid: tigedat kodanlast, arga pappi, hüsteerilist intelligenti. Vana maailm kardab revolutsioonitormi, väriseb oma elu pärast, aimates vältimatut hukku:

Pursui, näe, ristteel seisab norgus
ja nina peidab taha krae.
Ta kõrval kössis, saba sorgus,
üks kärnas peni, silmil kae.
Pursui, näe, nagu peni nälgiv,
risttänaval kui pehkiv känd.
See vana maailm — peni jälgiv
ta selja taga, sorgus händ.

Blok rõõmustab mineviku purustamise üle ja tervitab revolutsiooni kuumalt: «Revolutsioonilist käige sammu! Veel vaenlasel ei ole murtud rammu!» — «Edasi, edasi, vahvast', sa töötav rahvas!» saadab ta poeemi kangelasi — kahteist punakaartlast, kes sümboliseerivad revolutsioonilist rahvast.

Pühendanud «Kaksteist» revolutsiooni kujutamisele, püüdis Blok loomulikult uusi, teemale vastavaid kunstilisi väljendusvahendeid leida. Ta toob poeemi rahvalaulude ja tšastuškade sõnu ning rütme, revolutsioonilisi hüüdlauseid, püüab toimuvate sündmuste pingelisust edasi anda värsimõõtude sagedase vaheldumisega.

Kuid vanadest sümbolistlikest traditsioonidest lõplikult lahku lööma ei olnud Blok poeemis «Kaksteist» suuteline. Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni esitatakse poeemis kui ühiskonna alamkihtide stiihilist vihaväljendust kodanliku korra vastu. Revolutsiooni organiseerivaid ja juhtivaid jõude ei ole poeemis näidatud. Punakaartlaste, revolutsiooni ideede kandjate teod on kaksipidised: nende kätetöö on nii õiglane arveteõiendamine kodanlusega kui ka Katka mõttetu tapmine. Nad peavad revolutsioonilist sammu, kuid võivad ka «noakesega susata». Vanale maailmale hukatust toovate punakaartlaste ees ilmub ootamatult Kristus, kes just nagu tõestaks revolutsiooni pühadust. Tegelikkuse reaalne kujutamine põimub «Kaheteistkümnes» läbi müstilise sümboolikaga.

Ent kõigist Bloki eksimustest hoolimata on tähtsaim ja olulisim see, et tema, väljapaistev andekas poeet, asus Oktoobrirevolutsiooni poolele ja ülistas seda oma parimas teoses — suurepärases poeemis «Kaksteist».

Samal 1918. aastal kirjutas Blok artikli «Haritlaskond ja revolutsioon», mis raevukalt paljastab revolutsioonist kohutatud intelligentsi, kes ei taha häbiväärse minevikuga lõppu teha. «Mida teie siis mõtlesite? Et revolutsioon on idüll? Et looming ei purusta oma teel midagi? Et rahvas on kuulekas lapsuke?» Artikkel lõppes kirglike sõnadega, millega poeet pöördus vene intelligentsi poole: «Kuulake revolutsiooni kogu keha, kogu südame ja kogu teadlikkusega.»

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ajal ilmutasid Brjussov ja Blok üllaid kodanikutundmusi. Nende tulekus nõukogude võimu juurde avaldus sotsialistliku revolutsiooni suurte vabadusideede tugev mõjujõud.

Võitlus vaenulike suundadega kirjanduses.

Oktoobrirevolutsiooni tagajärjel muutus ideelis-poliitiline piiritõmbamine kirjanike hulgas täiesti selgelt arusaadavaks; nõukogude kirjandus kujunes võitluses vaenulike kodanlik-aadellike vooludega.

Partei ja parteiline ajakirjandus, Gorki, Majakovski ja teised nõukogude kirjanikud pidasid lepitamatut võitlust proletariaadile võõraste suundade vastu kirjanduses, mitmesuguste dekadentide vastu.

Osa nõukogude võimule vaenulikke kirjanikke põgenes kohe pärast Oktoobrirevolutsiooni välismaale. Need olid revolutsioonieelse kirjanduse rahvavaenulike, estetistlike voolude esindajad, ja pole juhus, et emigreerus hulk kirjanikke-sümboliste ja dekadente (Merežkovski, Balmont jt.). Neid ühendas viha end kodanluse ja mõisnike ikkest vabastanud rahva vastu. Oma välismaal kirjutatud artiklites laimasid nad revolutsiooni ja kutsusid imperialiste interventsioonile ning arveteõiendamisele revolutsioonilise rahvaga. Nende loominguline saatus oli häbistav. Lahus rahvast ja kodumaast ei võinud need kirjanikud luua ega loonudki ühtki nimetamisväärset teost. Hulkudes mööda võõraid maid kadusid nad kuulsusetult, jätmata endast mälestustki järele.

Osa revolutsioonieelseid kirjanikke jäi Nõukogude Venemaale. Suurem osa neist asus revolutsiooni poolele, kuid mõned olid «sise-

emigrandid» ja lootsid nõukogude võimu langust ära oodata. Nende kirjanike reaktsioonilisus, nende äärmine individualism ja põgenemine elu eest «puhta kunsti» valdkonda väljendusid pärast revolutsiooni veel teravamalt.

Tuleb märkida, et kodanlik-aadelliku kunsti esindajate rahvavastasus kajastus ka nende teoste stiilis ja keeles. Nad suhtusid põlgusega üldrahvalikku vene keelde ja kirjutasid erilises žargoonis, mis oli arvestatud kodanliku haritlaskonna jaoks. Nende teoste kunstlik, tinglikult poeetiline keel oli udustest väljendustest, surnud, iganenud sõnadest ja võõrkeelsetest terminitest üleküllastatud. Vihaga kirjutasid nad uuest sõnavarast, mis tekkis kirjanduses seoses revolutsiooniga. Sellised sõnad, nagu «proletariaat», «kapitalism», «Nõukogud», «sotsialism» jne. tekitasid neis vaenu ja näisid neile «ebakaunitena» ning «kohmakatena».

Nõukogude kirjanduse rajajad võitlesid otsustavalt vaenulike suundade vastu kunstis, järgides partei juhtnööre kultuurilise ülesehitustöö alal.

Juba Oktoobrirevolutsiooni eelõhtul kirjutas M. Gorki dekadentlikest vooludest kirjanduses: «Enamikus on need voolud varjamatult antisotsiaalsed, antidemokraatlikud ja eluvõimetud, sest nad on puhtkirjanduslikud, väljamõeldud, vene pinnale ja vene oludesse kunstlikult sisse toodud.»

V. Majakovski, kes nagu M. Gorkigi juba enne revolutsiooni oli kodanliku kunsti vastu välja astunud, mõistis nüüd «Käskkirjas nr. 2 kunstiarmeele» järsult hukka igasuguseid «futuristikesi, imažinistikesi, akmeistikesi», «puhta kunsti» «pikajuukselisi jutlustajaid».

D. Bednõi naeris oma nende aastate värssides («Lihtsad on mu laulud» jt.) julmalt välja kodanlikud «muusade teenrid», kes «puhtale publikule» «vilepilli mängivad». A. Serafimovitš piitsutas halastamatult kodanlikke literaate, kelle tegevuses oli nagu veetilgas näha vana maailma viha noore Nõukogude vabariigi vastu (essee «Tilgas»).

Partei Proletkult'ist.

Nõukogude kirjandus kujunes võitluses mitte ainult vanade kodanlik-aadellike kirjandussuundadega, mis oma ea olid ära elanud, vaid ka mõningate uute kirjanduslike rühmitustega, mis astusid küll «revolutsioonilise novaatorluse» lipu all välja, kuid olid tegelikult nõukogude kirjandusele võõrad ja pakkusid uue, proletaarse kunsti pähe kõikvõimalikke veidraid väljamõeldisi. Selliste rühmituste hulka kuulus Proletkult.

Proletkult'i juhtkond suunas tööliskiassi loovad pingutused kunstis valeteele ja püüdis proletaarseid kultuuriorganisatsioone vastandada parteile ja nõukogude võimule.

Kui kaugel olid Proletkult'i kirjanikud tõelisest revolutsioonili-

sest kunstist, seda näitab nende nihilistlik, eitav suhtumine vene klassikalisse kirjandusse ja mineviku kultuuripärandisse. Selles ühinesid nad futuristide rühmaga, viimane aga kuulutas end «uue kunsti» loojaks ja kutsus üles muuseume, teatreid, paleesid ja klassikalist kirjandust hävitama, väites, et «proletariaat on tuleviku looja, mitte mineviku pärija».

Just sellekssamaks kutsusid üles ka Proletkult'i kirjanikud:

Во имя нашего завтра — сожжем
Рафаэля,
Разрушим музей, растопчем
искусства цветы,

(Meie homse nimel põletame Raffaeli, lõhume muuseumid, tallame kunsti lilled,)

kirjutas üks proletkultlastest luuletajaid.

Proletkultlased ei kirjutanud revolutsioonist mitte ainult maa peal, vaid ka kosmoses, proletaarse kirjanduse «planetaarsusest». Abstraktsetes värssides ülistasid nad «Tehast», «Rauda», «Tööd» ja «Proletariaati» suure algustähega universumi mastaabis ning unistasid «Marsi kanaleile Maailma Vabaduse Paleed» püstitada. Neid huvitas vähe kodusõja rinnetel isamaad kaitsva ja sotsialismi ehitava proletariaadi reaalne, igapäevane elu ja võitlus. Nende «elektripoeemid» ja «hümnid rauale» olid tegelikkusest nii kaugel kui vähegi võimalik.

Proletkultlaste ja futuristide põlgus kultuuripärandi ja klassikalise kirjanduse vastu viis nad paratamatult ebaõigele suhtumisele vene keelesse. Nad kuulutasid, et vene keeles tuleb teostada revolutsioon, et on vaja «õhku lasta» «vana» keel ja luua «uus». Tegelikkuses põhjustas see üldrahvaliku vene keele häbitut moonutamist ning väänamist, tema üleujutamist mitmesuguste tähenduseta sõnakestega ja kõlavate, kuid tühjade fraasidega.

Partei ei võinud arusaadavalt Proletkult'i vigadega ja kunstialase pseudonovaatorlusega leppida. Koolivälise haridustöö ülevenemaalisel kongressil a. 1919 astus V. I. Lenin otsustavalt välja selle vastu, et «... millegi uue pähe esitati kõige totramat vigurdamist ja puhtproletaarse kunsti ja proletaarse kultuuri maski all serveeriti midagi üleloomulikku ning absurdset».[1]

Oktoobri alguses 1920. a. toimus proletkultlaste kongress. Lenin kirjutas kongressi jaoks resolutsiooni projekti, milles väljendus partei seisukoht proletaarse kultuuri ülesehitamises. Resolutsioonis öeldi, et proletaarset kultuuri tuleb ehitada mineviku kultuuri omandamise ja ümbertöötamise alusel, ja mõisteti otsustavalt hukka Proletkult'i katsed Nõukogude riigi ees seisvatest ülesannetest kõrvale hoiduda.

Et Proletkult'i kahjulikke positsioone lõpuni näidata, avaldas partei Keskkomitee 1. detsembril 1920. aastal spetsiaalse dokumendi «Proletkultlastest» (VK(b)P Keskkomitee kiri).

[1] V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 308.

Kirjas öeldi, et partei ei anna proletkult'idele juhtimisõigust uue kultuuri ülesehitamisel: seda juhtimist teostavad partei ja Nõukogude riik.

Kirjas näidati, et «sõltumatuse» nõue meelitas Proletkult'i proletariaadile võõraid elemente. «Futuristid, dekadendid, marksismile vaenuliku idealistliku filosoofia pooldajad ja lõpuks lihtsalt hädavaresed, kodanliku publitsistika ja filosoofia ridadest tulnud hakkasid siin-seal juhtima kogu tegevust proletkult'ides.» Ja selle asemel et uue, tõeliselt proletaarse kultuuri koldeks olla, muutus Proletkult proletariaadile võõraste teooriate taimelavaks.

Lenini esinemistel ja VK(b)P Keskkomitee kirjal Proletkult'i küsimuses oli otsustav tähtsus nõukogude kirjanduse arengus. Need kutsusid nõukogude literaate üles parteid ja Nõukogude riiki nende ees seisvate ülesannete täitmisel abistama, olema tihedas seoses kaasaja eluga, mitte sulguma eraldi seisvatesse rühmadesse ja suundadesse, mis anarhistlikult jutlustavad «sõltumatust», «loominguvabadust» jms. Nõukogude kirjanduse eduka arenemise pandina viidati mineviku kultuuripärandi loova omandamise vajadusele.

NÕUKOGUDE KIRJANDUS RAHVAMAJANDUSE TAASTAMISE JA SOTSIALISTLIKU INDUSTRIALISEERIMISE AASTAIL.

Kodusõda oli lõppenud. Nõukogude rahva ette kerkisid uued ülesanded. Oli vaja taastada purustatud rahvamajandus: tööstus, transport ja põllumajandus. 1921. aastal võttis partei X kongress vastu äärmiselt tähtsa otsuse üleminekust uuele majanduspoliitikale (nep).

Uue majanduspoliitika teel saavutasid nõukogude rahvas ja partei otsustavat edu maa majanduse taastamisel. Sotsialismi ja kapitalismi võitluses võitis sotsialism. Iga aastaga tugevnes põllumajandus üha enam, arenes sotsialistlik tööstus ja paranes tööliste ning talupoegade materiaalne olukord.

1925. aastaks oli rahvamajanduse taastamine peaaegu lõpetatud.

Nõukogude rahvas asus sotsialistliku industrialiseerimise juurde. Kogu maal ehitati tööstushiiglasi (Dneprostroi, Uralmaštroi jt.), maad haaras enneolematu tõus.

Nõukogude kirjanduse kasv.

Edukalt areneb sel ajal nõukogude kirjandus. Kirjanike read tihenevad tunduvalt.

Suurte elukogemustega ja poliitilise vilumusega rikastunult tulevad kodusõja rinnetelt kirjandusse legendaarse Tšapajevi diviisi komissar D. Furmanov, Kaug-Ida partisanisalkade võitleja A. Fadejev, aktiivne osavõtja võitlusest kontrrevolutsiooniga Donil M. Šolohhov, sotsialistliku kodumaa kaitsjad V. Ivanov, B. Lavrenjov, N. Tihhonov ja teised.

Nende kirjanike eluteed iseloomustas A. Fadejev oma esinemises miitingul Pariisis 1949. aastal: «Kirjanikuna olen ma oma sünni eest sellele ajale tänu võlgu. Ma õppisin tundma selle rahva paremaid külgi, kelle seast ma tulin. Kolme aasta jooksul läbisin ma koos nendega tuhandeid kilomeetreid, magasin ühe sineli alla ja sõin ühisest sõdurikatelokist.»

Laialt saavad tuntuks F. Gladkovi, K. Fedini, A. Tolstoi,

I. Ehrenburgi, N. Assejevi ja teiste kirjanike nimed, kes juba enne revolutsiooni ilmusid kirjandusse, kuid lõid oma olulisemad teosed nõukogude võimu aastail. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon soodustas nende ideelist kasvu ja rikastas nende talenti. A. Tolstoi ütles, et kui revolutsiooni poleks olnud, oleks teda oodanud «keskmise revolutsioonieelse kirjaniku hall, värvitu tegevus.»

Nõukogude kirjanduse ajaloos olid 20-ndad aastad sotsialistliku realismi tekkimise ja kindlustumise aastateks. M. Gorki kunstilisi saavutusi omandades ja edasi arendades lõid nõukogude kirjanikud rea suurepäraseid realistlikke teoseid, milles kujutati kapitalismi hukkumist, revolutsiooni võitu, kodusõda ja rahvamajanduse taastamist. Nende aastate paremais kirjandusteoseis on rahvamasside kangelasteod ja revolutsiooni liikumapanevad jõud õigesti esile toodud, on näidatud partei organiseerivat ja juhtivat osa ning põhjalikumalt kui varem kirjeldatud uute kangelaste, sotsialismi eest võitlevate ja sotsialismi ehitavate nõukogude inimeste kujusid. Inimese ja sündmuste skemaatiline ning deklaratiivne kujutamine, mis sageli oli omane kodusõja perioodi teostele, asendub 20-ndate aastate teostes inimeste ja ühiskondliku elu realistliku kujutamisega. Võõrastest mõjudest, formalismist ja naturalismist üle saades sammub nõukogude kirjandus ideelise kasvu ja kunstilise täiustumise teed. Nõukogude kirjanikud omandavad sihikindlalt kirjanduspärandit: nende teoste keel muutub rikkamaks ja ilmekamaks, kompositsioon selgemaks ja harmoonilisemaks, kujud eredamaks ja tüüpilisemaks. Neil aastail ilmuvad nõukogude kirjanduses sellised tähelepanuväärsed teosed, nagu M. Gorki «Minu ülikoolid», mälestused Leninist, «Artamonovite ettevõte» ja esimene osa epopöast «Klim Samgini elu», V. Majakovski poeemid «Vladimir Iljitš Lenin» ja «Hästi!», D. Furmanovi «Tšapajev», A. Serafimovitši «Raudne vool», A. Fadejevi «Kaotus», F. Gladkovi «Tsement», A. Tolstoi «Õed» ja «Kaheksateistkümnes aasta», M. Šolohhovi «Vaikse Doni» kaks esimest osa, K. Trenjovi «Ljubov Jarovaja» jt.

Juba 1923. aastal märgiti partei XII kongressi resolutsioonis «Propaganda, ajakirjanduse ja agitatsiooni küsimustest», et «. . . viimase kahe aasta jooksul on ilukirjandus Nõukogude Venemaal muutunud suureks ühiskondlikuks jõuks, mis avaldab mõju eelkõige töölis-talupoegade noorsoo hulkadele . . .»

VK(b)P resolutsioon «Partei poliitikast ilukirjanduse alal».

20-ndail aastail oli kirjanduses palju erinevaid rühmitusi. See on seletatav terava klassivõitlusega, mis kirjanduses toimus.

V. I. Lenin näitas, et nep tähendab meeleheitlikku võitlust kapitalismi ja sotsialismi vahel. Ägestunud klassivõitlus maal peegeldus loomulikult kirjanduses.

Täiesti kahjulik ja nõukogude kirjandusele absoluutselt võõras suund oli rühmal «Serapioni Vennad», mis ei tekkinud juhuslikult koos nepi rakendamisega maal ja orienteerus kodanlikule lugejale. Selle rühmituse liikmed kuulutasid avalikult oma poliitilist printsiibitust ja ideetust. Sellesse rühma kuuluvad kirjanikud sattusid kirjanduse ideelist sisu hüljates formalismi. Vastupidi realistliku kunsti põhimõtetele andsid nad sageli oma teostele sihilikult kunstliku kompositsiooni, jutustasid erandlikest või ebatõepärastest sündmustest jms. Selle rühma kahjulike vaadete iseloomustavaks peegelduseks olid Zoštšenko jutustused, milles ta meie tegelikkust väikekodanlikult moonutades kujutas nõukogude inimesi primitiivsetena ja hingeliselt vaestena. Vene keelt murdes ja väänates kirjutas Zoštšenko erilises žargoonis, mis kujutas endast vähekultuurses keskkonnas käibel olevate valesti hääldatud sõnade, spetsiifiliste «sõnakeste», jämedate inetute väljenduste jms. segu.

Vaenulikke või ekslikke vaateid propageerisid tollal ka mõned teised kirjanduslikud rühmitused: «Pereval», «Konstruktivistid», «Lef» (Pahempoolne rinne kunstis). Nad eitasid uue, nõukoguliku kirjanduse loomise võimalust ennast, lömitasid kodanliku Lääne kultuuri ees, suhtusid halvustavalt vene kirjanduse klassikasse ja levitasid kunstis formalismi ning naturalismi.

Kodanlike mõjude vastu kirjanduses püüdis välja astuda ajakirja «Na Postu» (1923) ümber koondunud proletaarsete kirjanike rühm. See kujunes tuumaks 1925. a. organiseeritavale Venemaa Proletaarsete Kirjanike Assotsiatsioonile (RAPP), kuhu kuulusid A. Fadejev, A. Serafimovitš, M. Solohhov jt. Kuid RAPP-i juhtkonnas oli ka inimesi, kes tõukasid organisatsiooni marksismi-leninismi vulgariseerimise teele. Raplased võtsid ebaõige seisukoha parteitute kirjanike suhtes: jämeda mehhaanilisusega kirjutati need kodanliku kirjanduse arvele. Kirjanike kasvatamise asemel kasutati nende suhtes palja administreerimise, kärkimise ja surve, «RAPP-i nuia» primitiivset meetodit. Teiselt poolt iseloomustas napostlasi-raplasi kildkonnavaim, enesekriitika puudumine ja kõrkus ehk, nagu tol ajal öeldi, «kommunistlik upsakus». Noori proletaarseid kirjanikke liialt kiites suhtusid raplased kultuuripärandisse alahindavalt, korrates Proletkult'i vigu.

Ebaõigetel, real juhtudel aga ka nõukogude rahvale otseselt vaenulikel positsioonidel asuvate kirjanduslike rühmituste huigaline olemasolu põhjustas segadust nõukogude kirjanduses, pidurdas tema ideelis-kunstilist arengut ja mõjus kunstiloomingule kahjulikult. Oli tarvis tuua selgust tekkinud olukorda ja puhastada teed nõukogude kirjanduse edasiseks arenguks ja õitsenguks. Sellel eesmärgil võttis Venemaa Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee 18. juunil 1925. aastal vastu otsuse «Partei poliitikast ilukirjanduse alal», milles põhjalikult analüüsiti nõukogude kirjanduse olukorda ja näidati kätte tema arengu edasised teed. Resolutsiooni aluseks olid Lenini poolt artiklis «Partei organisatsioon ja parteiline kirjandus» formuleeritud printsiibid.

Resolutsioonis öeldi, et meie maa on astunud *kultuurirevolutsiooni ajajärku,* «... mis loob eelduse edasiliikumiseks kommunistliku ühiskonna poole». Üheks selle tõenduseks on *nõukogude kirjanduse kasv.* Kuid samaaegselt annab end mõnede kirjanike teostes tunda kodanlik ideoloogia, mis väljendab uue, nepiga seoses tekkinud kodanluse huvisid. Sellest tegi resolutsioon järelduse: «Nagu meil ei lakka klassivõitlus üldse, nii ei lakka see ka kirjanduse rindel.»

Nendes tingimustes *osutas partei proletaarsetele kirjanikkudele kõikvõimalikku abi kunstiloomingu alal juhtiva koha saavutamiseks* ja eduka võitluse pidamiseks kodanliku ideoloogia kirjandusse tungimise vastu. Samal ajal hoiatas partei, et mitte kõiki «kaasajooksikuid», s. o. kõikuvaid parteituid kirjanikke, ei tule arvata kodanluse leeri: «Üldiseks direktiiviks peab siin olema nendesse taktiline ja hoolika suhtumise direktiiv, s. o. selline suhtumine, mis kindlustaks kõik tingimused võimalikult kiireks ülemineku kuks kommunistliku ideoloogia poole.»

Partei näitas, et proletaarsed kirjanikud ei pea muutuma upsakaks, et neil tuleb kannatlikult õppida kunstimeisterlikkust ja hinnata kultuuripärandit.

Koos sellega määratleti ka kirjanduskriitika ülesanded, mis «loovutamata hetkekski kommunismi positsioone, sammugi taganemata proletaarsest ideoloogiast...» peab ühtlasi «üles näitama suurimat taktitunnet, ettevaatust ning kannatlikkust kõigi nende kirjanduslike kihtide suhtes, kes võivad proletariaadiga kaasa minna ja lähevad temaga kaasa».

Partei astus otsustavalt välja jämeda administreerimise vastu kirjanduses. «Kommunistlik kriitika peab loobuma käsutavast toonist kirjanduse suhtes,» öeldi resolutsioonis ja märgiti, et kirjanduse alal «peab partei pooldama vaba võistlust...»

Resolutsiooni lõpposas kõneldi vajadusest luua *miljonitele töötajatele arusaadavat ja mõistetavat* kirjandust: «Partei peab rõhutama tõelise massilise lugeja — töölise ja talupoja jaoks ettenähtud ilukirjanduse loomise vajadust; tuleb julgemalt ja otsustavamalt lõpp teha härraslikele eelarvamustele kirjanduses ja, kasutades vana meisterlikkuse kõiki tehnilisi saavutusi, välja töötada vastav vorm, mis oleks arusaadav *miljonitele.*»

Partei võitles kodanlike mõjude vastu nõukogude kirjanduses, kasvatas kirjanikke kommunismi vaimus, astus välja nõukogude rahvale vajaliku kirjanduse loomise eest ja suunas sellega nõukogude kirjanduse sotsialistliku realismi teele.

VK(b)P Keskkomitee resolutsioonil «Partei poliitikast ilukirjanduse alal» oli määratu tähtsus nõukogude kirjanduse edasisele arengule. Kirjanikud tervitasid partei poliitikat. «VK(b)P Keskkomitee resolutsioon annab avaldumisvabaduse niihästi proletaarsete ja talurahvakirjanike kui ka kaasajooksikute talentidele,» kirjutas A. Novikov-Priboi. «Meile, vene kirjanikele, langeb

eriline vastutus,» ütles A. Tolstoi, avaldades tänu usalduse eest, mida partei kirjanike laiadele ringidele osutas.

VK(b)P Keskkomitee resolutsioon aitas paljusid kirjanikke õigesti määrata oma loominguteed. Partei juhtimisel loovad nõukogude kirjanikud suurteoseid, mis vastavad nõukogude rahva ja riigi huvidele.

Kahekümnendate aastate teisel poolel ilmusid sellised silmapaistvad nõukogude kirjanduse teosed, nagu A. Fadejevi romaan «Kaotus» (1926), V. Majakovski poeem «Hästi!» (1927), teine osa A. Tolstoi triloogiast «Kannatuste rada» (1928), M. Solohhovi epopöa «Vaikne Don» esimene ja teine köide (I — 1928, II — 1929) ning teised. Nii väljendus neil aastail suur positiivne mõju, mida partei poliitika ilukirjanduse alal avaldas selle ideelis-kunstilisele arengule.

Lenini märge «Vene keele puhastamisest».

Suur tähtsus nõukogude kirjanduse arengule oli V. I. Lenini märkmel «Vene keele puhastamisest» (1919), mis avaldati «Pravdas» 1924. a. detsembris. See oli suunatud vene keele moonutamise vastu, tema võõrsõnadega risustamise vastu ja kaitses suure ning võimsa vene keele puhtust. «Me rikume vene keelt. Tarvitame võõrsõnu ilma vajaduseta. Tarvitame neid valesti,» kirjutas V. I. Lenin, rõhutades, et «... literaatidele seda andestada ei saa.»[1]

Lenin näitas, et võõrsõnade põhjendamatu tarvitamine vähendab meie mõju rahvahulkadele.

«Näiteks,» kirjutas V. I. Lenin, «tarvitatakse sõna «budeerima» tähenduses: erutama, häirima, äratama. Kuid prantsuskeelne sõna «bouder» (budee) tähendab vihastuma, pahaseks saama. Sellepärast tähendab budeerimine tegelikult «vihastumist», «pahaseks saamist». Võtta üle provintslik võõrkeele väänamine tähendab võtta üle kõige halvem vene mõisnikeklassi kõige halvematelt esindajatelt, klassi, kes prantsuse keelt õppis, kuid, esiteks, seda selgeks ei saanud, ja teiseks, rääkis vene keelt üle kivide ja kändude.

Kas ei oleks aeg kuulutada sõda vene keele moonutamisele?»[2]

Nii näitas Lenin, et vene keele puhtus on hädatarvilik tingimus laiale lugejaskonnale määratud kirjanduse arenemiseks.

Kui hoolikalt suhtus Lenin vene keelesse, näitab ka tema mure «Vene keele sõnaraamatu» koostamise pärast. Juba 1920. aastal vihjas ta A. Lunatšarskile: «Kas poleks aeg koostada *kaasaegse* vene keele sõnaraamat, näiteks sõnaraamat nende sõnade kohta, mida kasutatakse *praegu* ja mida kasutavad *klassikud*, Puškinist Gorkini.»[3]

V. I. Lenin pööras nõukogude kirjanike tähelepanu vajadusele hoolikalt suhtuda vene keelesse, vene klassikalise kirjanduse keelesse. Lenini juhtnöörid olid ülimalt õigeaegsed, sest revolutsiooni esimestel aastatel polnud vähe literaate-sümboliste, futuriste, serapioni vendi jt., kes vene kirjanduskeelt inetu «sõnaloominguga» moonutasid, teda võõrsõnade, murdesõnade ja žargooniväljenditega risustasid, keerulisi võrdlusi, ebaharilikke epiteete ja metafoore leiutasid, sihilikult lühikeste «hakitud» lausetega kirjutasid jne.

Lenini väljaastumistel keeleküsimustes oli suur mõju nõukogude kirjanduse arengule. M. Gorki meenutas kirjanikele korduvalt leninlikku suhtumist keelesse, vajadust kirjutada lihtsalt, selgelt ja kujukalt. D. Bednõi soovitas noortele kirjanikele Lenini märge «Vene keele puhastamisest» «Pravdast» välja lõigata ja

[1] V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 272.

[2] Sealsamas.

[3] V. I. Lenin, Teosed, 35. kd., lk. 379.

«klaasi alla raami» panna, et ta neile alati meenutaks Iljitši õpetust: «Kirjutage lihtsalt.» A. Tolstoi vastas Lenini märkmele ulatusliku artikliga «Vene keele puhtus». Selles andis ta kuumalt nõu kirjanduslikku keelt «laiade masside arusaamisele» lähendada, ja andes kõrge hinnangu klassikalise kirjanduse keelele, laitis dekadentide surnud, ebakirjanduslikku keelt. «Oktoobrirevolutsioon,» kirjutas Tolstoi, «hävitas põhjani ja igaveseks need tingimused, milles arenes inglik kirjanduslik keel.» Lenini märkmele toetus Tolstoi ka oma protestis võõrsõnade tarbetu kasutamise vastu: «Mis puutub vene keelde toodud võõrsõnadesse, siis on Vladimir Iljitš Leninil õigus: ei ole vaja neid peljata, kuid ei pea neid ka kuritarvitama.»

Partei õpetas vene kirjanikke hoolt kandma *vene keele puhtuse ja rikkuse eest*, aitas nõukogude kirjanikel M. Gorkil, V. Majakovskil, A. Tolstoil, A. Fadejevil, M. Solohhovil ja teistel võidelda formalistlike ja naturalistlike stiilimoonutuste vastu ja soodustas nõukogude kirjandusliku keele viljakat arenemist.

Partei juhtimisel tugevneb ja rikastub nõukogude kirjandus ning täiustub kunstiliselt.

Revolutsioon ja kodusõda — 20-ndate aastate nõukogude kirjanduse peateema.

Luule kõrval (mis valitses kodusõja aastail) hakkab üha tähtsamat kohta omandama *proosa*. Kui varem esindasid proosat peamiselt olukirjeldused, siis nüüd luuakse sellised romaanid-epopöad, nagu «Artamonovite ettevõte», «Raudne vool», «Tšapajev», «Kaotus», «Tsement», «Kannatuste raja» ja «Vaikse Doni» esimesed osad jne. 20-ndate aastate paremaid proosateoseid iseloomustavad teravad sotsiaalsed konfliktid ja ajaloo kujutamine progressiivses, revolutsioonilises arengus. Romaanide-epopöade kangelaseks on ajalugu loov rahvas. Meie prosaistid loovad rea kujusid (Tšapajev, Levinson, Tšumalov, Telegin jt.), kelles on jäädvustatud tolleaegsete nõukogude inimeste tüüpilised jooned.

Nende aastate nõukogude proosa peateemaks oli *Oktoobrirevolutsioon ja kodusõda*. Oktoobrirevolutsiooni ja kodusõja suured sündmused muutusid loomulikult paljude nõukogude kirjanike tähelepanu keskpunktiks, sest nad tähistasid otsustavat pööret meie rahva elus ja kogu inimkonna ajaloos.

Üks sel ajal esinenud kirjanikke oli Vsevolod Ivanov (sünd. 1895. a.). Reas oma teostes, mis on kogutud pealkirjaga «Partisani jutustused» (1921—1923), kajastas kirjanik siberi partisanide kangelaslikku revolutsioonilist võitlust valgekaartlike vägede ja interventidega. V. Ivanov jutustab oma teostes sellest, kuidas talurahvahulgad tõusid võitlusse igipõlise mõisaikke vastu. Tema kangelased on ennastsalgavad, mehised ja julged inimesed, kes visalt võitlevad nõukogude võimu eest. Nii näiteks jutustuses «Soomusrong 14-69» kujutatakse kangelaslikku episoodi halvasti relvastatud partisanisalga võitlusest soomusrongi varjule pugenud valgekaartlastega. Partisanid lasevad rööpaid õhku, ründavad julgelt soomusrongi ja võidavad vaenlase ägedas heitluses. Vallutatud soomusrongiga ruttavad talupojad-partisanid appi linnas ülestõusnud töölistele.

Partisanivõitluste romantikast on tulvil Boriss Andrejevitš Lavrenjovi (sünd. 1891. a.) jutustused. Tuulena kihutab ringi

maad revolutsiooni vaenlastest puhastav partisanisalk madrus Vassili Guljavini juhtimisel («Tuul», 1924). Sattudes lahinguülesande täitmisel raskesse olukorda, paneb Guljavin viimse minutini vastu, hukkub, kuid ei anna end vaenlase kätte. Jutustuses «Neljakümne esimene» (1924) kujutab B. Lavrenjov tütarlast-partisani, kes halastamatult õiendab arveid revolutsiooni vaenlastega. Peamine tunne, mis teda juhib, on revolutsiooniline kohusetunne.

V. Ivanovi ja B. Lavrenjovi teosed jutustavad revolutsioonilistе hulkade kangelaslikkusest, nende ennastsalgavast võitlusest nõukogude võimu eest. Nendes kajastus revolutsiooni esimeste aastate revolutsiooniline võitlusromantika, kui põlisest orjusest vabanenud töötav rahvas, relv käes, tõusis sotsialistlikku isamaad kaitsma. Kuid esimeste kodusõjateemaliste teoste autorid ei peegeldanud küllaldaselt üht kõige olulisemat joont — töölisklassi ja kommunistliku partei juhtivat osa revolutsioonis, võitluses nõukogude võimu eest ja töörahvahulkade kommunistlikul kasvatamisel. Selles suhtes astusid A. Serafimovitš ja D. Furmanov otsustava sammu edasi, milles seisnebki nende teoste tähtsus.

Romaanis «Raudne vool» (1924) kujutab A. Serafimovitš organiseerimata ja stiihilise talupoegkonna kujunemist võitlevaks revolutsiooniliseks jõuks.

Peaaegu üheaegselt A. Serafimovitši romaaniga «Raudne vool» ilmus D. Furmanovi romaan «Tšapajev» (1923). Selles on töölisklassi ja partei osa revolutsioonis näidatud veel selgemalt.

Furmanoviga ühel ajal astus 1920-ndate aastate kirjandusse A. Fadejev. Fadejevi romaan «Kaotus» (1927) tunnistati otsekohe nõukogude kirjanduse silmapaistvaks teoseks. «Jutustus siberi partisanisalga kaotusest on võiduks meie proletaarse kirjanduse rindel,» kirjutas tol ajal «Pravda».

Nõukogude kirjanduse edusammud: seos revolutsioonilise tegelikkusega, partei organiseeriva ja juhtiva osa mõistmine, kommunistide — meie ajastu eesrindlike inimeste täisvereline kujutamine, ajaloolise optimismi sügav tunnetamine, gorkilike traditsioonide järgimine — need avalduvad Serafimovitši, Furmanovi ja Fadejevi teostes väga selgelt.

Siit näeme, kui edukalt arenes nõukogude kirjandus sotsialistliku realismi meetodi alusel.

Esimene romaan sotsialistlikust ehitustööst.

Juba rahvamajanduse taastamise aastatel hakkavad ilmuma esimesed teosed sotsialistlikust ülesehitusest ja nõukogude rahva kangelaslikust tööst. Nende hulgas on väljapaistvaim Fjodor Vassiljevitš G l a d k o v i romaan «Tsement» (1925). F. Gladkov (sünd. 1883. a.) oli vaesest talupojaperekonnast ja hakkas varakult töötama. Alates 1906. aastast on ta bolševike partei liige. Revolutsioonilisest tegevusest osavõtmise pärast saadetakse ta

kolmeks aastaks Siberisse. Pärast Oktoobrirevolutsiooni võtab Gladkov aktiivselt osa kodusõjast. Gladkovi esimesed teosed ilmusid juba enne revolutsiooni, kuid üldtuntuks sai kirjanik romaani «Tsement» avaldamisega.

Romaani keskpunktis on eesrindlik tööline Gleb Tšumalov. taastavad tsemenditehast. Nende teel on suuri raskusi. Tehas on sõja-aastatel peaaegu vundamendini lammutatud. Vaeslasteks jäetuna kõrguvad hüljatud korpused. «Seespool on tsemenditolmune ämblikuvõrk. Ja kaugetest hämaratest vahelagedest levib hallituselõhna ja vana ümbertöötatud tolmu.»

Töölisklass, elu uus peremees, astub võitlusse laostumisega ja võidab selle, nagu ta hiljuti võitis oma vaenlased kodusõja rinnetel. Sõja-aastate kangelaslikkus asendub igapäevase töö paatosega. «... argipäevad — need on ju visasse töökohustusse ülekantud unistus,» mõtleb üks romaani kangelastest.

Romaani keskpunktis on eesrindlik tööline Gleb Tšumalov. Tulnud koju Punaarmeest, kus ta sõjakomissarina teenis, juhib Tšumalov võitlust kodulinna tehase taastamise eest. Ta hakkab ägedalt tööle, rakendab sellesse kogu oma kire ja energia, andmata endale mahti hinge tõmmata. Kangelase sihiteadlik energia ei tunne tõkkeid. Tema juhtimisel ületavad töölised kõik raskused, mis nende teel seisavad (tööriistade puudumine, nõrk distsipliin, sabotaaž vana tehnilise intelligentsi poolt jms.), taastavad tehase ja annavad maale rahvamajanduse uuestisünniks ja nõukogude maa industrialiseerimiseks vajalikku tsementi.

Teose viimastel lehekülgedel antakse taastatud tehase lai panoraam ja paljutuhandelise töölishulga miitingu kirjeldus. Romaan lõpeb rõõmuhümniga nõukogude inimeste töövõidu auks. «Siin ta on, tehas, — hiiglane ja kaunitar! Hiljuti oli ta surnud. Aga nüüd — diislid mürisevad, elektriga laetud juhtmed undavad, breemsbergide rullikud helgivad ja vagonetid ragisevad. Homme hakkab undama ja oma telgedel keerlema pöörleva ahju esimene hiiglatsistern, sellest hirmuäratavast korstnast seal pahvib aga halle tolmu- ja aurupilvi. Kas see kõik pole väärt seda, et need arvutud rahvahulgad tuleksid siia ja rõõmustaksid ühise võidu üle?» Tehase käikulaskmisele pühendatud miitingul viibivad töölised moodustavad ühtse tihedalt liitunud kollektiivi. Neid liitis loov töö, pingelises võitluses kujunes sotsialistlik distsipliin. «Tsement — see oleme meie, seltsimehed, töölisklass,» ütleb Gleb Tšumalov tehase parteikoosolekul. Kommunist Gleb Tšumalovis, kes sai töövõitude initsiaatoriks ja õhutajaks, on kehtestatud partei juhtiv ja suunav osa võitluses rahvamajanduse taastamise eest.

Selle keskse teema kõrval püstitas Gladkov romaanis rea antud perioodi jaoks ülitähtsaid küsimusi. Näiteks antakse teoses palju ruumi nõukogude perekonna ja kommunistliku moraali küsimustele.

Nõukogude inimeste uute tunnete ja mõtete väljendamiseks püüdis Gladkov leida ka vastavat keelt. Ent mõnikord on tal puu-

dunud mõõdutunne: romaanis leidub vähe arusaadavaid väljendeid ja murdesõnu, tegelaste kõne kaldub vahetevahel žargooni. Romaani järgmistes trükkides kõrvaldas Gladkov need puudused.

Romaan «Tsement» on esimene teos sotsialistlikust ehitustööst. Temas kajastusid nõukogude rahva elu olulised küljed. Kõrgelt hindas «Tsementi» M. Gorki. «Minu arvates,» kirjutas ta Gladkovile, «on see väga tähtis, väga hea raamat. Selles on esmakordselt revolutsiooniajast alates tõsiselt võetud ja eredalt valgustatud kaasaja tähtsaimat teemat — tööd. Enne Teid ei ole keegi seda teemat käsitlenud sellise jõuga. Ja nii arukalt. Minu arvates on ka iseloomud Teil jälle väga õnnestunud. Gleb on välja lõigatud täpselt, ehkki ta on romantiseeritud, kuid nii nagu peabki olema.»

Nõukogude luule 20-ndatel aastatel.

Olulisi muutusi toimub 20-ndatel aastatel mitte üksnes proosas, vaid ka luules. Luule hakkas sügavamalt kujutama nõukogude inimeste mõtteid, tundeid ja elamusi, tema side eluga tugevnes. Proletkult'i abstraktne, kosmiline luule muutub minevikuks. Mõjustatuna Majakovskist, kelle looming neil aastail saavutas ebahariliku jõu, ja D. Bednõist, pöördub nõukogude luule kangelasliku ja üleva otsinguil konkreetse «argipäevase» tegelikkuse juurde. Selles kõiges ei saa nägemata jätta kommunistliku partei viljastavat mõju kirjanduse arengule.

20-ndatel aastatel viljakalt töötanud poeetide seast tuleb esmajoones mainida Nikolai Tihhonovi (sünd. 1896. aastal). Paljud tema selleaegsed luuletused paistavad silma revolutsioonilis-romantilise paatosega ja ülistavad nõukogude inimese mehisust, sitkust ja paindumatut tahet.

Eriti suure populaarsuse omandasid N. Tihhonovi ballaadid «Perekop». «Ballaad sinisest pakist» jt. Nendes ülistas poeet kaunilt vormitud värssidega «revolutsiooni sõdureid», kes annavad oma elu rahva ürituse eest:

Катятся звезды, к алмазу алмаз,
В кипарисовых рощах ветер затих,
Винтовка, подсумок, противогаз
И хлеба — фунт на троих.
Тонким кружевом голубым
Туман обвил виноградный сад.
Четвертый год мы ночей не спим,
Нас голод глодал, и огонь, и дым.
Но приказу верен солдат.

(«Perekop»)

(Veerevad tähed, teemandi juurde teemant, küpressisaludes vaikis tuul, vintpüss, padrunitasku, gaasimask ja leiba — nael kolme peale. Peene taevassinise pitsina mähkis udu viinamarjaaeda. Neljandat aastat ei maga me õid, meid piinas nälg, ja tuli, ja suits. Kuid käsule on sõdur ustav.)

Juba 1920. aastal kirjutas Tihhonov kauni poeemi «Sami». Selles näitas poeet, kuidas kolooniate rõhutud rahvad ärkavad Oktoobrirevolutsiooni ja Lenini õpetuse mõjul teadlikule elule ja võitlusele. Isegi õigusteta hindu poisikese Samini kaugest Amritsari linnast on jõudnud sõnumid suurest ja heast Leninist. Ja juba ainult selle tunnetamine, et maailmas on olemas Lenin, teeb Sami mehiseks ja tugevaks:

Будто снова он родился в Амритсаре —
И на этот раз человеком, —
Никогда его больше не ударит
Злой Сагиб своим жестким стеком.

(Nagu sünniks ta Amritsaris uuesti — ja seekord inimesena, — kunagi enam ei löö teda kuri Sahib oma kõva nuudiga.)

Väljapaistva koha 20-ndate aastate luules omandas andeka nõukogude luuletaja Eduard Bagritski (1895—1934) looming. Bagritski paremaid värsse hingestab revolutsiooni ja kodusõja ülev romantika. Ta laulab vihkamisest eraomandusliku maailma vastu, väikekodanluse vastu, ülistab töötavaid inime Bagritski teoste kangelased on lihtsad nõukogude inimesed. Nad peavad kalliks meie elu, peavad kalliks kangelastegusid, sõprust, raamatut, laule.

Прошедшие с боем леса и воды,
Всем ливням подставившие лицо,
Чекисты, механики, рыбоводы,
Взойдите на строганое крыльцо.

(Läbinud lahingus metsad ja veed, kõigi vihmavalingute alla asetanud näo, astuge hööveldatud trepile, tšekistid, mehhaanikud, kalakasvatajad.)

Oma suurimas teoses, poeemis «Laul Opanassist» (1926), maalib poeet pildi kodusõjast Ukrainas ja ülistab revolutsioonilist kohusetruudust suure lüürilise jõuga. Rahva ürituse reetmine põhjustas poeemi kangelase Opanassi hukkumise. Ent selline positiivne kuju, nagu nimekas väejuht Kotovski, on poeemis kahvatu, ukraina revolutsioonilisi töölisi ja talupoegi aga pole poeemis üldse näidatud. Mõnedes selle aja luuletustes maksis Bagritski lõivu langusmeeleoludele. Bagritski sai edukalt üle võõrastest mõjudest ja lõi elu lõpul rea teoseid («Inimene eeslinnast», «Pioneeri surm» jt.), mis kuuluvad nõukogude luule parimate saavutuste hulka.

Väga komplitseeritud oli suurepärase lüürilise luuletaja Sergei Jessenini (1895—1925) elutee ja looming. Ta tuli kirjandusse juba revolutsioonieelseil aastail. Oma varajastes luuletustes kujutas Jessenin armastusega talupoegade elu ja vene loodust:

Край любимый! Сердцу снятся
Скирды солнца в водах лонных.
Я хотел бы затеряться
В зеленях твоих стозвонных.

(Armastatud paik! Sõda näeb unes päikesenaprasid vete süles. Ma tahaksin ära eksida sinu sajahelilisse haljusesse.)

Kui toimus Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon, tervitas Jessenin seda. Tema pärast revolutsiooni kirjutatud värsside hulgas pole vähe neid, mida läbib kuum armastusetunne Nõukogude Venemaa ja uue elu vastu; ta ühendas nad kogusse «Nõukogude Venemaa». Poeet nägi, kui kiiresti on muutunud nõukogude küla pale:

С горы идет крестьянский комсомол,
И под гармонику, наяривая рьяно,
Поют агитки Бедного Демьяна,
Веселым криком оглашая дол.

(Mäest tulevad alla küla kommunistlikud noored ja laulavad lõõtspilli saatel, õhinal vihtudes, Demjan Bednõi agitkasid[1], pannes oru lõbusa kisaga rõkkama.)

Kõik paremad teosed kirjutas Jessenin pärast revolutsiooni. Nende hulgas on poeem «Anna Snegina», värsitsükkel «Pärsia motiivid», lüürilised läkitused omastele, värsid armastusest, loodusest ja kodumaast. Majakovski sõnadega rääkides on Jessenin lüürik «värsside olemuse enda poolest». Tema lüürika toetub paljus rahvaluule traditsioonidele ja vene klassikalise luule saavutus-

[1] agiteerivaid värsse.

tele. Tema paremad värsid paistavad silma imetlusväärse lihtsuse, selguse ja tõepärasusega. Sügava siirusega kirjutas poeet oma rõõmudest ja kurbustest, soovidest ja kahtlustest:

Полевая Россия! Довольно
Волочиться сохой по полям!
Нищету твою видеть больно
И березам и тополям.
Я не знаю, что будет со мною...
Может, в новую жизнь не гожусь,
Но и все же хочу я стальною
Видеть бедную, нищую Русь.

(«Ebahubane niiske kuuvalgus...»)

(Põldude Venemaa! Küllalt on lohisemisest adraga mööda põlde! Sinu viletsust on valus näha nii kaskedel kui ka paplitel. Ma ei tea, mis saab minust... Võib-olla uude ellu ei kõlba, kuid ikkagi tahan terasena näha vaest, kerjuslikku Venemaad.)

Kuid uut, nõukogulikku elu tervitades kahetses Jessenin samal ajal vana, minevikku kaduvat küla-Venemaad. Luuletuses «Lahkuv Venemaa» ütleb Jessenin enese kohta:

Я человек не новый!
Что скрывать?
Остался в прошлом я одной ногою,
Стремясь догнать стальную рать,
Скольжу и падаю другою.

(Ma pole uus inimene! Miks seda varjata? Jäin minevikku ühe jalaga, püüdes järele jõuda terasest malevale, libisen ja kukun teisega.)

Kõik see tõi poeedi teadvusse ebakõla. Ta ei suutnud vastu panna võõrastele mõjudele, mis nepiaastail küllalt tugevasti väljendusid. Jessenin lähenes kirjanduslikele boheemlastele. Tema loomingus hakkavad kõlama languse ja väljapääsuta kurbuse meeleolud. Luuletaja elas raskelt läbi oma ohjeldamatust, mõistis hukka oma nõrkusi, kuid ei suutnud neist jagu saada. 1925. aastal lõpetas Jessenin oma elu enesetapmisega.

M. Gorki pühendas Jesseninile eraldi essee «Sergei Jessenin» (1927). Suure sümpaatiaga kirjutas ta poeedi «hoogsatest, eredatest, hämmastavalt südamlikest» värssidest ja kinnitas, et Jessenin on «looduse poolt ainult luule jaoks» loodud inimene. Mõnevõrra hiljem märkis Gorki ära ka Jessenini nõrgad küljed: «Külapoiss, unistaja, pehmeloomuline noormees ei leidnud enesele kohta linnas, kus töötavad väga energilised inimesed, kes on endale seadnud üsna kõrged ülesanded.»

Edukalt tegutses neil aastail V. Majakovski sõber ja võitluskaaslane — luuletaja Nikolai Assejev (sünd. 1889. a.). Ühena esimestest hakkab Assejev kirjutama laule kodusõjast. Tuntud on tema «Budjonnõi marss» (1922), mis on pühendatud Esimese Ratsaarmee kangelaslikkudele retkedele («Lõõsk keskpäevasest taevast — ära lähene...»). Populaarne oli Assejevi poeem «Kakskümmend kuus» (1925) — nõukogude luule suurepärasemaid saavutusi. «Kakskümmend kuus» on teos kahekümne kuue Bakuu komissari hukkumisest, kelle inglise intervendid 1918. aastal maha lasksid. Pühendades oma poeemi meie kodumaa sõltumatuse eest peetud võitluses langenud kommunistide helgele mälestusele, lõpetab poeet selle vihaste ridadega, mis on määratud veresauna juhtivale inglise kaptenile:

Ты гордишься
военной выправкой,
капитан
Реджиналь Тиг Джонс!

Ты забыл, как,
все слезы выплакав,
каменели глаза их жен!
Ты теперь
красуешься в Лондоне,
ты —
на первых занят ролях.
Нет надежней
и верноподданней
офицера у короля!
. . . . . .
Но не всё
королевской оперы
украшать тебе—пурпур лож,
и когда-нибудь
смуглые докеры
приведут тебя в пот и дрожь.

(Sa uhkustad sõjaväelise rühiga, kapten Reginald T. Jones! Sa oled unustanud, kuidas kivinesid nende naiste silmad, mis olid kõik pisarad välja nutnud! Sa toretsed praegu Londonis, sina oled tegev peaosades. Ei ole ustavamat ja truualamlikumat ohvitseri kuningal!... Kuid mitte alatiseks ei ehi sa kuningliku ooperi loožide purpurit, ja kunagi panevad tõmmud dokitöölised sind higistama ja värisema.)

Laialt tuntuks said 20-ndatel aastatel noored luuletajad Aleksander Bezõmenski (sünd. 1898. a.), Aleksander Žarov (sünd. 1904. a.) ja Mihhail Svetlov (sünd. 1903. a.). Majakovski jälgedes astusid nad ägedalt välja Proletkult'i elust-irdunud luule vastu ja tegelikkusesse suunatud luule eest. Need luuletajad kutsusid laulus ülistama revolutsioonilist argipäeva, nõukogude inimeste, nõukogude noorsoo tööd ja elu-olu, armastust ja sõprust.

Oma parimates teostes (A. Bezõmenski poeem «Kommunistlik noorsugu» ja tuntud laul «Edasi, koidule vastu», A. Žarovi poeem «Lõõtspill», M. Svetlovi populaarne luuletus «Granada» jt.) tõestasid noored poeedid oma loominguliste printsiipide viljakust praktiliselt.

Nõukogude dramaturgia 20-ndatel aastatel.

Nõukogude draamakirjandus, nagu öeldud, tekib juba kodusõja aastail. Esimeseks nõukogude näidendiks oli V. Majakovski «Müsteerium-Buff» (1918). Selsamal ajal hakkas ilmuma ka teisi näidendeid. Ent need olid üksnes esimesed katsed dramaturgia alal.

VK(b)P XII kongress (1923) rõhutas oma resolutsioonis «Propaganda, ajakirjanduse ja agitatsiooni küsimustest», et «... juhtivaid jõude nii keskuses kui ka kohtadel kaasa tõmmates on vaja intensiivistada tööd vastava revolutsioonilise repertuaari loomise ja valiku alal, kasutades sealjuures esmajoones töölisklassi võitluse kangelaslikke momente».

Niisugune repertuaar loodi 20-ndatel aastatel. Just sel ajal kirjutati tõeliselt huvitavad ja kunstipärased näidendid, mis tõetruult kajastasid leppimatut võitlust hukkuva vana maailma ja võitva uue vahel, avasid üksikisikute saatuses tervete klasside saatuse ja näitasid uue kangelase, kommunisti kuju. Need näidendid panid aluse nõukogude realistliku draamakirjanduse arengule.

Üks nõukogude dramaturgia paremaid teoseid oli Konstantin

Trenjovi (1878—1945) «Ljubov Jarovaja». Esimest korda etendati seda 1926. a. Moskva Väikeses Teatris, näidend sai tuttavaks kõigis meie maa linnades ja püsib siiani nõukogude teatrite repertuaaris. Näidend kirjeldab lihtsa vene inimese, õpetajanna Ljubov Jarovaja saatust. Trenjov näitas oma näidendis tõetruult ja eluliselt, kuidas raskes töös elukooli läbiteinud Ljubov Jarovaja enesestmõistetavalt seob oma elu ja saatuse revolutsioonilise proletariaadi võitlusega. Üleminekut revolutsiooni poole teeb Ljubov Jarovajale raskemaks see, et tema mees on revolutsiooni vaenlaste leeris: ta on valgekaartlik ohvitser. Kuid kangelanna ühiskondlikud, kodanikutundmused on tugevamad isiklikkudest. Ta leiab endas jõudu katkestada suhted lähedase inimesega ning astub temaga ka võitlusse kui revolutsiooni vaenlasega. Autor kirjutas oma näidendist: «Ma püüdsin joonistada neid kujusid, mis kodusõja ajajärgul kujunesid rindel.» Trenjovil õnnestus see täielikult. Oma kangelanna tüüpilises kujus andis ta revolutsioonile lähenenud ja tema võidu eest aktiivselt võitlevate inimeste iseloomuliku saatuse, nende inimeste, keda see võitlus muutis Nõukogudemaa teadlikeks kodanikeks. Seda uute inimeste kujunemise protsessi mõjustas kommunistlik partei väga tugevasti. Trenjovi näidendis kehastab parteilist juhtimist komissar Roman Koškin. Töötava rahva kangelaslikkuse kujutamine põimub Trenjovi näidendis ühte revolutsiooni vaenlaste — valgekaartlaste, spekulantide, usuteenrite jt. — lõikav-satiirilise paljastamisega. Terav konflikt, selgelt joonistatud karakterid, ilmekas keel ja rahvalik huumor otsustasid Trenjovi näidendi kunstilise väärtuse.

Nõukogude draamakirjanduses on väga tähtis koht B. Lavrenjovi näidendil «Murrang» (1927). Selles kujutatakse sündmusi Oktoobrirevolutsiooni eelõhtul, kui vana kodanlik-feodaalne Venemaa laguneb ja murdub. Puruneb ka näidendi kangelase perekonnaelu: ühed kaitsevad vana ja hukkuvad, teised asuvad revolutsiooni poolele ja nende ees avaneb helge tulevik. Näidendi tegevus toimub Kroonlinnas. Ta lõpeb stseeniga, milles näidatakse, kuidas sõjalaeva ülestõusnud meeskond madruse-bolševiku juhtimisel läheb appi revolutsioonilisele Petrogradile.

Nimetatud näidendite kõrval rikastub nõukogude teatri repertuaar neil aastatel nõukogude kirjanike tuntud kodusõjateemaliste teoste lavastustega. Siia kuuluvad näidendid, nagu D. Furmanovi «Mäss», V. Ivanovi «Soomusrong 14-69» ja teised. Viimasel näidendil oli märkimisväärne osa nõukogude teatri arengus. Ta oli esimesi nõukogude näidendeid, mille esitas Moskva Akadeemilise Kunstiteatri (MXAT) kollektiiv (1927).

Selliste näidendite, nagu Majakovski «Saun» ja «Lutikas», ilmumine tõendas tugeva satiirilise voolu olemasolu 20-ndate aastate dramaturgias. Näitekirjanikud paljastasid nepmaneid, kritiseerisid puudusi ja ebaterveid nähtusi nõukogude ühiskonna elus.

Nii kasvas nõukogude kirjandus partei juhtimisel aasta-aas-

talt. Partei hoolitses vanema põlvkonna kirjanike kaadri eest ja aitas noortel kirjanikel kirjandusse astuda. Partei kasvatas nõukogude kirjanikke kommunismi vaimus, püstitas neile ülesande luua kõrge ideelisusega ja kunstiliselt täisväärtuslikke teoseid, mis oleksid seotud rahva ja Nõukogude riigi huvidega. Tänu sellele rikastus nõukogude kirjandus suurteostega, mille põhiteemadeks on tähtsaimad etapid nõukogude rahva elust: Oktoobrirevolutsioon, kodusõda ja sotsialistlik ehitustöö.

VLADIMIR MAJAKOVSKI.

20-ndatel aastatel arenes Vladimir Majakovski looming erakordse jõuga.

Majakovski luule on lahutamatult seotud Suure Oktoobrirevolutsiooni ja sotsialismiga. Majakovski teostes on kajastunud revolutsiooni ja selle poolt loodud uue maailma suurus, ülistatud töörahva juhti Leninit, avatud nõukogude inimese tüüpilised jooned ja paljastatud oma aja äraelanud minevikujõud.

Majakovski oli luuletaja, kes on vene ja maailma poeesiat rikastanud surematute kunstisaavutustega.

M. I. Kalinini sõnade järgi [Majakovski] «pidas end revolutsiooni võitlejaks ja ta oli seda ka oma loomingu olemuselt. Ta püüdis revolutsioonilise rahvaga liita mitte ainult oma teoste sisu, vaid ka vormi, nii et tulevased ajaloolased kindlasti ütlevad, et tema teosed kuulusid inimsuhete suurde murrangu ajajärku».[1]

Lapsepõlveaastad.

Vladimir Vladimirovitš Majakovski sündis 19. juulil 1893. a. Bagdadi külas (praegu Majakovski küla, Gruusia NSV). Majakovski isa töötas Bagdadis metsaülemana.

[1] Kalinin. Kommunistlikust kasvatusest. Tallinn, 1947, lk. 86.

Poisike Majakovski kasvas metsiku ja kauni looduse rüpes vabalt. Ta veetis terved päevad tänaval koos oma grusiinlastest eakaaslastega. Üks esimestest raamatutest, mille ta läbi luges, oli Cervantese romaan «Don Quijote». «On see alles raamat! Tegin puumõõga ja soomusrüü, togisin ümbruses ringi,» meenutab ta hiljem oma autobiograafias. Kogu eluks jäi Majakovskile armastus päikesepaistelise Gruusia vastu, mida ta alati hellusega meenutas.

Kuid juba lapsepõlves tuli Majakovskil veenduda, et sellel «rõõmsal maal», nagu ta Gruusiat nimetas, valitsevad rõhumine, õigusetus ja vägivald. 1902. a. astus ta Kutaissi gümnaasiumi ja sai varsti 1905. a. revolutsiooni sündmuste tunnistajaks ning isegi osavõtjaks.

Esimene vene revolutsioon pani liikuma ka Gruusia töötajate hulgad. Tormiliselt arenesid revolutsioonilised sündmused ka Kutaissis. Linnas ilmusid üleskutsed ja proklamatsioonid, algasid töötajate demonstratsioonid ja miitingud. Majakovskit kiskus revolutsioonilise tõusu laine kaasa. Ta käib demonstratsioonidel ja miitingutel, tutvub revolutsiooniliste lendlehtede ja värssidega (need tõi Moskvast õde Ludmilla), võtab aktiivselt osa kooli streikidest ja rahutustest. «Gümnaasium ja reaalkool streikisid. Ja oli ka, milleks streikida. Gümnaasiumi peale sihiti suurtükid, reaalkoolis aga tehti veel paremini. Suurtükid paigutati õuele, öeldes, et esimese hüüde puhul ei jäeta kivi kivi peale ... Kutaissi relvastub samuti. Tänavail on kuulda ainult «Marseljeesi» helisid,» jutustas Majakovski erutatult selleaegsetest sündmustest kirjas Moskvasse sõitnud õele.

Noorus. Revolutsiooniline töö.

1906. a. suri ootamatult Majakovski isa. Perekonna majanduslik seisund halvenes järsult. Elatusvahendite otsingul kolis ema lastega Moskvasse.

Lapsepõlve revolutsioonimuljed ei möödunud Majakovskist jäljetult. Ta otsib võimalust revolutsioonilisest võitlusest osa võtta. Varsti aitasid elutingimused teda selles. Majakovski ema andis üürile toa oma korteris. Elanikeks olid kaasmaalased — gruusia üliõpilased. See oli revolutsiooniliselt häälestatud noorsugu. Varsti muutus Majakovskite korter tegevuspaigaks bolševistlikult meelestatud noorte põrandaalusele ringile, millest ka Vladimir Majakovski aktiivselt osa võttis.

Majakovski hakkab lugema illegaalset kirjandust. Ise kirjutas ta hiljem sellest: «Ei ole kunstiteost, mis oleks mind köitnud rohkem kui Marxi «Eessõna».[1] Üliõpilaste tubadest tuli salajast kirjandust. «Tänavavõitluse taktika» jms. Selgesti mäletan Lenini sinakat «Kaht taktikat». Meeldis, et raamatul on servad tähtedeni ära lõigatud. Illegaalseks läbipoetamiseks.» (Autobiograafia.)

[1] s. o. eessõna K. Marxi «Poliitilise ökonoomia kriitikale».

Tutvumine marksismiga valmistas noort Majakovskit ette praktilisest revolutsioonilisest tööst osavõtmiseks. Üliõpilased viisid ta põrandaalusesse bolševistlikku organisatsiooni, kus ta täitis mitmesuguseid ülesandeid. 1908. aastal astus Majakovski bolševike partei ridadesse. «Astusin VSDT (bolševike) parteisse. Sooritasin eksami kaubanduslik-tööstuslikus allrajoonis. Läks korda. Propagandist. Läksin pagarite, siis kingseppade ja lõpuks trükitööliste juurde... Kutsuti «seltsimees Konstantiniks».» (Autobiograafia.)

Samal, 1908. aastal arreteeriti Majakovski töölise Trifonovi korteris, kus politsei avastas bolševike Moskva komitee põrandaaluse trükikoja. Arest ei kestnud kaua. Majakovski vabastati kuni kohtuni, ent pandi politsei valve alla. Spioonid ei lasknud «Pikka», nagu teda nende ettekannetes nimetati, silmist.

1909. a. juulis põgenes Moskvas naistevanglast rühm sunnitööle mõistetud poliitilisi naisvange. Põgenemine õnnestus, kuid selle organiseerijad vahistati. Ühe põgenemise organiseerija korteris vahistati ka Majakovski. Poolkirjaoskamatud politseinikud, kes vahistamise teostasid, ei osanud kaua koostada protokolli. Siis hakkas Majakovski neile dikteerima: «Я, Владимир Маяковский, пришел сюда по рисовальной части, отчего я, пристав Мещанской части, нахожу, что Владимир Маяковский виноват отчасти, а посему надо разорвать его на части».

(Mina, Vladimir Majakovski, tulin siia joonistamise asjus, millest mina, Meštšanski jaoskonna pristav, leian, et Vladimir Majakovski on osaliselt süüdi ja sellepärast on vaja ta tükkideks rebida.)

Kuid asi võttis tõsise pöörde. Majakovski korteris avastati revolver, mis suurendas kahtlustust. Nooruk pisteti Butõrski vangla üksikkongi, kus ta kohut oodates viis kuud istus. Nagu dokumendid kuulutasid, ähvardas teda «väljasaatmine Narõmi kraisse politsei avaliku valve alla tähtajaga kolm aastat». Üksnes tänu ema energilisele tegutsemisele õnnestus Majakovskit tema kohal rippuvast ohust päästa. Ta vabastati «alaealisuse» pärast (Majakovski oli 16-aastane).

Nii on Majakovski noorusaastad aktiivse revolutsioonilise tegevuse aastad. Töö bolševistlikus põrandaaluses avaldas suurt mõju Majakovski maailmavaatele, avas ta silmad elu jaoks ja kasvatas temas vihkamist kodanliku korra vastu.

Kirjandusliku tegevuse algus.

Vanglas töötab Majakovski intensiivselt. Ta valmistub andma küpsuseksamit, loeb palju. Õde ei jõua talle küllalt raamatuid tuua. «Küsi,» kirjutas Majakovski talle ükskord, «kas Vladimiril või Sergeil ei leidu Marxi «Kapitali» I köidet...»

Majakovski huvitus eriti filosoofiast, ühiskondlik-poliitilistest küsimustest ja maalikunstist. Suur huvi tekib tal kaasaegse kirjan-

duse, eriti luule vastu. Oma sõnade järgi luges ta vanglas istudes «läbi kõik uusima».

Vanglast vabanemise ajaks tekib Majakovskil põlev tung töötada kunsti alal. «Tahan teha sotsialistlikku kunsti,» avaldas ta ühele parteiseltsimeestest. Majakovski astub Moskva maalikunsti-, skulptuuri- ja arhitektuurikooli (1911). «Ma katkestasin parteitöö. Ma hakkasin õppima,» kirjutas poeet oma autobiograafias. Majakovski eemaldumine partei tegevusest oli kahtlemata tema viga, mis end varsti tunda andis.

Õpingud maalikunstikoolis ei kestnud kaua. Selle põhjuseks oli Majakovski kohtumine rühma noorte kunstnike ja poeetidega, kes kuulutasid end uue kunsti, tuleviku kunsti loojateks. Siit ka rühma nimetus — futuristid (ladinakeelsest sõnast futurum — tulevik). Tegelikult seisnes futuristide «novaatorlus» selles, et nad põlglikult suhtusid vene klassikalisse kirjandusse, astusid välja ideelisuse vastu kunstis ja muutsid luuleloomingu mänguks, uute sõnade väljamõtlemiseks ja häälikuühendite kombinatsioonideks. Loomulikult olid paljud nende teosed «tähenduseta», s. t. ilma igasuguse mõtteta, ja sarnanesid pigem sõnatrikkidele või mõistatustele kui luulele. Näiteks koostas Hlebnikov, kelle futuristid kuulutasid «geeniuseks», sedalaadi teoseid:

Немотичей и немичей
Зовет взыскующий сущел
И в новом трохоте мечей
Ему ответит будущел.

Sellist mõttetust esitasidki futuristid uue kunsti pähe. Vene keelt oma isikliku keele väljamõtlemisega armutult rikkudes, väänates ja moonutades kahjustasid futuristid vene luulet.

Sellesse futuristide seltskonda sattuski noor Majakovski. Saamata algul aru futurismi kahjulikust olemusest ja pidades seda revolutsiooniliseks «mässutsemiseks» kunstis, hakkas Majakovski katsetama värsside kirjutamist futuristide vaimus. Näiteks võib tuua ühe tema esimesi luuletusi «Tänavalt tänavale» (1913).

Kuid juba varsti tuli Majakovski teostes ilmsiks see, mida ei olnud futuristide värssides, nimelt sotsiaalne sisu. Siin väljendus revolutsioonilise töö ja marksismiga tutvumise mõju. Ja vastavalt ühiskondlik-poliitiliste motiivide tugevnemisele tema loomingus eemaldub ta futuristide formalismist üha rohkem. Majakovski ei unustanud oma nooruslikku unistust «teha sotsialistlikku kunsti».

Revolutsioonilised motiivid varajases loomingus.

Juba Majakovski esimestes värssides, mis hakkasid ajakirjanduses ilmuma 1912. a., väljendub poeedi otsustav protest kodanliku korra vastu. Kapitalistlikku linna kirjeldades *paljastab Majakovski kodanliku ühiskonna sotsiaalseid paiseid.* Need on «põrgulinnad»,

milles pole rõõmu ega õnne. Raske ja morn on linna vaatepilt: «vildakad väljakud», «põlenud kvartal», «räpaste teede nöörid», «turgude kuningriik». Mööda linna lohisevad «väsinud trammid». Tuul on «nutune ja sünge», loojuv päike näib poeedile «väljajooksva silmana», öösel ripub linna kohal «tohletanud kuu», linnas aga vilksatavad «koormavad frakid».

Kapitalistlik linn rõhub ja lämmatab Majakovskit, kutsub temas esile tülgastuse.

Все вы на бабочку поэтиного сердца
взгромоздитесь, грязные, в калошах и без калош, —

(Kõik te ronite poeedisüdame liblika peale, räpased, kalossides ja ilma,)

heidab ta näkku «rasvastele» — linna peremeestele («Võtke!»).

Protestimotiivid kapitalistliku tegelikkuse vastu väljendusid eredalt ka luuletaja varajases tragöödias «Vladimir Majakovski» (1913). Selle teose keskkujuks on poeet ise. Ta tahab õnnetuid ja viletsaid kannatustest vabastada. Tema juurde tulevad hirmsad inimesed, keda on moonutanud kapitalistlik kord. Nad toovad poeedile oma «pisarad» ja «pisarakesed». Poeet laob endale tohutu koorma inimlikku muret, et seda inimestelt ära viia. Tragöödia fantastiliste kujude ja sündmuste ning kohati raskepärase keele taga on nähtav tema humanistlik tendents.

Kapitalistliku tegelikkuse kujutamisel loobus Majakovski käimast futuristide jälgedes, kes kaasaegsest linnast vaimustusid, ja sai pealegi nende vastaseks. Poeet järgis vene klassikalise kirjanduse traditsioone, esmajoones Nekrassovit, kelle loomingu üheks peateemaks oli kapitalismi ja kapitalistliku linna paljastamine. Noore Majakovski linnateemalistes värssides on juba kujundid ise vahel väga lähedased Nekrassovi omadele. Piisab sellest, kui meenutada Nekrassovi tuntud linnavõrdlust «kulunud kergatsiga põskede punata» («Ilmast»).

«Pilv pükstes».

1915. aastal loob Majakovski oma revolutsioonieelsete aastate tähtsaima teose — poeemi «Pilv pükstes». Selles leidsid Majakovski revolutsioonilised meeleolud sügavama väljenduse. Majakovski rõhutas seda oma autobiograafias: «Kirjutan «Pilve». On süvenenud lähedase revolutsiooni aimus.»

Poeemi läbib kehtiva korra pahelisuse ja möödapääsematute sotsiaalsete vapustuste tunnetamine. Tsaaritsensuur märkas kohe teose revolutsioonilis-mässulist olemust ja rookis temast välja kuus lehekülge värsse. Tsensuur noris ka teose esialgse pealkirja «Kolmeteistkümnes apostel» kallal, nähes selles «pühaduse teotamist» ja irvitamist religiooni üle. Alles pärast Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni ilmus poeem tervikuna.

Teise trüki eessõnas formuleeris Majakovski poeemi suunitlust

järgmiselt: «Maha *teie* armastus», «maha *teie* kunst», «maha *teie* kord», «maha *teie* usk» — neli karjet neljast osast.»

Ülevat ja helget armastustunnet moonutatakse kapitalistlikus ühiskonnas halastamatult. Armastatu lahkub poeedi juurest. Ta «varastati» temalt raha ja luksusega ahvatledes. Nii rikub raha inimlikke suhteid. Sellepärast — «maha *teie* armastus».

Kodanlik kunst ilustab seda näotut tegelikkust, lakeerib teda ja peidab sotsiaalset viletsust. Sellel eesmärgil poeedid «aurutavad riimidega kilistades armastusest ja ööbikuist välja mingit keetu». See salongiluule teenib väikesearvulist kodanlikku ladvikut. Ta on kaugel rahvamasside huvidest, ei väljenda nende mõtteid ega tundeid. «Keeletul tänaval» «ei ole millegagi kisendada ega rääkida».

Kodanliku ühiskonna halbust varjab ka usk. Ta püüab õigustada ja seaduspärastada maksvat korda, mis määrab inimesed kannatustele ja viletsusele. Siit tulevad poeemi jumalavastased motiivid. Et kaitsta omast ilmajäetute õigusi, keda religioon petab, ähvardab poeet jumalat ja ingleid:

Крыластые прохвосты!
Жмитесь в раю!
Ерошьте перышки в испуганной тряске!
Я тебя, пропахшего ладаном, раскрою
отсюда до Аляски!

(Tiivulised kaabakad! Tõmbuge paradiisi! Ajage suled segi kohkunud värinas! Mina su, viirukist haisva, paljastan siit kuni Alaskani!)

Poeet mitte üksnes ei paljasta kodanlikus ühiskonnas valitsevat ebaõiglust, valet ja silmakirjalikkust, vaid kutsub ka maksva ühiskondliku korra revolutsioonilisele kukutamisele. «Tõmmake, jalutajad, käed taskust — võtke kivi, nuga või pomm,» hüüab poeet. Nagu loosung ülestõusuks elu «rasvaste» peremeeste vastu kõlavad sõnad: «Kõrgemale tõstke, laternapostid, kaubitsejate verised kered!»

Vankumatult usub Majakovski rõhututele vabastamist toova revolutsiooni vältimatusse saabumisse:

Kus näljaseid hulki võid ainult märgata,
kui aegade kaugusse vaatad,
sealt revolutsioonide okaspärjaga
juba tuleb kuueteistkümnes aasta.

Mida rohkem teravnesid sotsiaalsed vastuolud ja tugevnes klassivõitlus meie maal, seda jõulisemalt kõlasid *revolutsioonilised motiivid Majakovski teostes*. 1914. aastal algas Esimene maailmasõda. Majakovski reageeris sellele poeemiga «Sõda ja maailm» (1916), milles ta suure jõu ja kirega hukka mõistis imperialistliku tapatalgu julmuse ja ebaõigluse.

Mida rohkem riigis teravnesid sotsiaalsed vastuolud ja tugevnes klassivõitlus, seda jõulisemalt kõlasid *revolutsioonilised motiivid Majakovski teostes.* 1914. a. algas Esimene maailmasõda. Majakovski vastas sellele poeemiga «Sõda ja maailm» (1916), milles ta hiiglasuure jõu ja kirglikkusega mõistis hukka imperialistlike sõdade julmuse ja ebaõigluse.

Seda, kuivõrd sõda tugevdas Majakovski vihkamist kodanliku korra vastu, tõendavad tema 1915. a. kirjutatud «hümnid». «Hümnid» on kodanluse raevukas paljastamine, söönute ja «rasvaste», keda poeet on «lapsepõlvest peale harjunud vihkama», satiiriline väljanaermine. Põlastusega, tahtliku jõhkrusega kirjutab Majakovski hümnis «Minu suhtumine sellesse» vabrikandist:

Внизу суетятся рабочие,
нищий у тумбы виден,
а у этого брюхо и все прочее —
лежит себе сыт, как Сытин.
. . . . . .
Я спокоен, вежлив, сдержан тоже,
характер — как из кости слоновой точен,
а этому взял бы да и дал по роже:
не нравится он мне очень.

(All askeldavad töölised, kerjus on näha kõnnitee posti juures, kuid sellel on vats ja kõik ülejäänu, lebab täissöönuna nagu Sõtin... Ma olen rahulik, viisakas, ka tagasihoidlik, iseloom — nagu elevandiluust treitud, aga sellele võtaksin ja annaksin vastu molu: ei meeldi ta mulle põrmugi.)

«Rasvaste» kujutamisel kasutab Majakovski sageli hüperbooli, mille tõttu nende reaalsed jooned on eriti teravalt tajutavad:

Глядишь и не знаешь: ест или не ест он.
Глядишь и не знаешь: дышит или не дышит он.
Два аршина безлицого розоватого теста:
хоть бы метка была в уголочке вышита.
Только колышутся спадающие на плечи
мягкие складки лоснящихся щек.

(Vaatad ega tea: kas ta sööb või ei söö, vaatad ega tea: kas ta hingab või ei hinga. Kaks arssinat ilma näota roosakat tainast, oleks kas või märk nurgakeses välja õmmeldud. Ainult heljuvad õlgadele langevad läikivate põskede pehmed voldid. — «Villand».)

See Majakovski kuju meenutab börsitegelase portreed, mille joonistas N. Nekrassov poeemis «Kaasaegsed»:

Князь Иван — колосс по брюху,
Руки — род пуховика,
Пьедесталом служит уху
Ожиревшая щека.

(Vürst Ivan on vatsalt hiiglane, käed — sulgpadja liik, kõrva pjedestaaliks on rasvunud põsk.)

Tsiteerides neid ridu, ütles Majakovski:
«Kas seda tõesti ei kirjutanud mina?»
Majakovski «hümnide» hüperboolsed kujud on lähedased ka mõnedele M. Saltõkov-Štšedrini kujudele ja eelkõige Glupovi linna agaratele ülematele, kellel on kadunud inimlikud jooned: Ugrjum-Burtsejevile, «mängutoosile», täidispeaga linnaülemale ja teistele. Andes «rasvase» kuju «Hümnis lõunale», nimetab poeet teda «kõhuks panamas»: temas, nagu ka Štšedrini kujudes, pole midagi inimlikku.
Kuid poeedi ideeline kujunemine pole neil aastail veel lõpule jõudnud. Reaalset väljapääsu kapitalismi vastuoludest ei kujutle ta veel täiesti selgelt. Tema looming ei olnud vaba individualistlikest motiividest. See väljendus ka tema teoste stiilis.
Majakovski selle perioodi teoste keeles ja kujundite süsteemis võib märgata järeleandmisi, mida ta tegi futurismile. Tema tolleaegsetes luuletustes leidub vahel nii keerukate kujundite kuhjumist kui ka formalistlikke eksperimente ja ebaõnnestunud sõnatuletusi. Järk-järgult vabanes Majakovski kõigist nendest puudustest. Otsustav tähtsus poeedi arengule oli Suurel Sotsialistlikul Oktoobrirevolutsioonil.
Esinedes 1930. a. Kommunistlike Noorte Majas Krasnaja Presnja kommunistlike noorte ees, märkis Majakovski ise oma varajaste teoste puudusi: «Ma loen teile kaheteistkümnenda aasta asju. Peab ütlema, et need on kõige segasemad ja on kõige sagedamini põhjustanud juttu sellest, et nad pole arusaadavad. Sellepärast tõuseb kõigis edaspidistes töödes arusaadavuse küsimus juba mu enese ees, ja ma püüdsin neid teha juba nii, et nad jõuaksid võimalikult suurema hulga kuulajateni.»

Majakovski ja Gorki.

Tähtis osa Majakovski ideelises ja luulealases kasvus oli M. Gorkil. Olgugi et poeet esines koos futuristidega, olid tema luule mõned jooned suguluses suure proletaarse kirjaniku loominguga. Viha kapitalistliku ühiskonna elu peremeeste vastu, mis eredalt väljendub Gorki teostes, on ka Majakovski «hümnide» ja poeemide teemaks. Nagu Gorki, nii oli ka Majakovski uhke inimese üle (üks ta poeemidest kannab nime «Inimene») ja võitles tema vabastamise eest.
Gorki suhtumine futurismi oli järsult eitav. Ta liigitas selle antirealistlikkude kirjandusvoolude hulka.
Futurismi hukka mõistes hindas Gorki samal ajal positiivselt Majakovski luulet. Gorki kirjutas: «Võtke näiteks Majakovski — ta on noor, ta on alles kahekümne-aastane, ta on lärmakas ja taltsutamatu, kuid tal on kaheldamatult kuskil vaka all anne. Tal tuleb töötada, tuleb õppida, ja siis hakkab ta kirjutama häid, tõelisi värsse. Ma lugesin ta värsiraamatukest. Miski pani mind peatama. See on kirjutatud ehtsate sõnadega.»

Luuletaja tutvus Gorkiga 1915. a., kui ta külastas suurt proletaarset kirjanikku (Soomes, suvilas), et talle lugeda oma teoseid. «Pilv pükstes» ja «Flööt-selgroog» jätsid Gorkile väga sügava mulje.

«Aleksei Maksimovitšile armastusega V. Majakovski,» pealkirjastab poeet poeemi «Pilv pükstes» Gorkile kingitud eksemplari. Gorki kingib Majakovskile oma raamatu «Lapsepõlv» lühikese, kuid väljendusrikka pealkirjaga: «Sõnadeta, südamest.»

Gorki tõmbab Majakovski kaasa töötama tema poolt juhitavas ajakirjas «Letopiss» ja soodustab tema värsikogu «Lihtne nagu ammumine» (1916) ning poeemi «Sõda ja maailm» (1916) kirjastamist.

Majakovskis tajus Gorki seda luuletajat, kellest ta juba ammu unistas. «Venemaa vajab suurt poeeti,» kirjutas Gorki 1913. aastal. «Andekaid on palju . . . Kuid tarvis on nii suurt poeeti nagu Puškin, nagu Mickiewicz, nagu Schiller, on vaja poeeti-demokraati ja romantikut, sest meie, Venemaa, oleme demokraatlik ja noor maa.»

Majakovski ja revolutsioon.

1917. a. veebruaris-märtsis toimus Venemaal kodanlik-demokraatlik revolutsioon.

«Värsskroonikas» «Revolutsioon» tervitas Majakovski isevalitsuse kukutamist.

Kuid samaaegselt ei rahuldanud poeeti veebruarirevolutsiooni piiratud iseloom. Oma värssides paljastas ta kodanliku Ajutise Valitsuse poliitikat, mis oli suunatud rahva huvide vastu. Luuletuses «Vastuseks» astub Majakovski imperialistliku sõja jätkamise vastu, asetades järsult küsimuse: «Mille eest võitleme?» Satiiris «Muinasjutt punamütsikesest» naerab ta välja kadettide partei võltsi «revolutsioonilisuse».

1917. a. septembris kirjutas poeet tšastuška:

Ешь ананасы, рябчиков жуй,
День твой последний приходит, буржуй!

(Laanepüüd näri, ananast sööl Viimne tund varsti, pursui, sulle lööb!)

Seda tšastuškat laulsid töölised ja madrused, rünnates 25. oktoobril Talvepaleed, kus asus Ajutine Valitsus. Majakovski meenutas seda fakti kogu eluaeg uhkusega.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võttis Majakovski vaimustusega vastu. Oma tegevusega oli ta selleks ette valmistatud. Küsimust, kas revolutsiooni «vastu võtta või mitte võtta» ei olnud Majakovski jaoks olemas. *«Minu revolutsioon. Läksin Smolnõisse. Tegin tööd. Kõike, mis ette tuli,»* kirjutas poeet oma autobiograafias.

Kohe pärast revolutsiooni lülitus Majakovski aktiivselt noore Nõukogude Venemaa ühiskondlikku ja kirjanduslikku ellu.

17. novembril võttis ta osa kirjanike, kunstnike ja muude kunstitegelaste nõupidamisest, kus arutati küsimust koostööst nõukogude võimuga. Majakovski esines selge ja resoluutse ettepanekuga: «Tuleb tervitada uut võimu ja astuda sellega kontakti.» Nii seob Majakovski Oktoobrirevolutsiooni esimestest päevadest alates oma tegevuse partei ja nõukogude võimu poliitikaga, proletaarse revolutsiooni ülesannetega.

Esimesed revolutsiooniteemalised teosed.

Esimestes teostes, mis on kirjutatud pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni, väljendab Majakovski sotsiaalsest survest vabanenud inimese rõõmu. «Ood revolutsioonile» andis ta pealkirjaks ühele 1918. a. luuletusele. Pidulikult ülistas poeet selles ülestõusnud rahva võitu:

Тебе обывательское
— о, будь ты проклята трижды! —
и мое,
поэтово
— о, четырежды славься, благословенная!

(Sulle väikekodanlik — oo, ole kolmekordselt neetud!, ja minu, poeedi — oo, ole neljakordselt kiidetud, õnnistatu!)

Just tollal kirjutab Majakovski esimese nõukogude näidendi «Müsteerium-Buff». «Müsteerium» Majakovski näidendis — see on revolutsiooni allegooriline kujutus; «buff» on vana hukkuva maailma satiiriline kujutus. Näidendi alapealkiri kõlas: «Meie ajastu kangelaslik, eepiline ja satiiriline kujutus.» Ülemaailmne veeuputus — revolutsioon — uhub maakeralt ära kõik vana. Ainult töötajad — töölised, talupojad, sulased — jäävad Maa peale elama. Nad ehitavad rõhumisest ja orjusest vaba kommunistlikku ühiskonda.

«Müsteerium-Buffi» etendati Oktoobrirevolutsiooni esimesel aastapäeval — 7., 8. ja 9. novembril 1918. aastal. «Selle teose sisu on antud kaasaja kõigis hiiglaslikes elamustes,» kirjutas näidendist A. Lunatšarski.

Majakovski teiseks selleaegseks suurteoseks oli tema poeem «150 000 000» (1920). Selles taotles luuletaja anda laia, rahvaeepose stiilis üldistust noore Nõukogude vabariigi võitlusest ülemaailmse kapitalismi jõududega. Bõliinade vägilane Ivan, kes kehastab sajaviiekümnemiljonilise nõukogude rahva jõudu, astub kahevõitlusse kapitalismi jõude sümboliseeriva Wilsoniga. Kogu maailm jaguneb kaheks lepitamatuks leeriks: Ivani poolel on töölised, Wilsoni poolel — rõhujad:

Из мелких фактов будничной тины
выявился факт один:
вдруг
уничтожились все середины —
нет на земле никаких середин.

(Argipäeva pori pisifaktidest selgus üks fakt: äkki oli kadunud kõik keskmine — ei midagi keskmist maailmas.)

Selles ülemaailmses võitluses saab Ivan võidu. Poeem lõpeb pildiga Oktoobrirevolutsiooni sajanda aastapäeva pühitsemisest. Niisiis juba nõukogude võimu esimestel aastatel *ülistas Majakovski Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni ja näitas tema maailma-ajaloolist tähendust* näidendis «Müsteerium-Buff» ja poeemis «150 000 000». Kuid mõlemad teosed kannatasid veel skemaatilisuse ning stiili ja keele keerukuse all, mis laiadel lugejate hulkadel raskendas nendest arusaamist.

«Vasak-marss».

1918. a. detsembris palusid rindele minevad revolutsioonilised madrused Majakovskit sõita nende juurde ja lugeda oma värsse. Otse selleks puhuks kirjutas poeet luuletuse «Vasak-marss».

«Vasak-marss» tähendab revolutsioonilist marssi. Luuletus kõlab nagu hümn revolutsioonile, kui kutse relvade juurde, mehisele, aktiivsele ja üksmeelsele võitlusele vana maailma vastu, interventsiooni ja imperialismi vastu. «Aitab elamisest Aadama ja Eeva antud seaduse järgi,» hüüab luuletaja, kutsudes võitlusse orjuse ja vägivalla, nende vana maailma põliste seaduste vastu; ta kutsub tulevikku, sinna, kus on «päikeseküllus».

Luuletuse pingeline, selge marsirütm vastab ta sisule. Selles on kuulda revolutsioonilise ajastu päevakäske ja sõjakommunismi aastate dekreete, mis kutsuvad üldrahvalikule võitlusele revolutsiooni võidu eest. «Vasak! Vasak! Vasak!» — see korduv käsklus luuletuses iga salmi lõpul kutsub lahingutegevusele, reipale ja julgele edasiliikumisele. Selles näeb poeet panti revolutsiooni võidule Nõukogude riigi kallale tunginud vaenlaste üle:

Las märatseb
Briti kiss-silm,
keda häirind me sirp ja vasar.
Kommuuni ei alista miski.
Vasak!
Vasak!
Vasak!

«Vasak-marss» kutsub sõnadelt tegudele üle minema («Rind ette, kus vaprust ja rammu!»). «Sõnadele, lausetele» on vastu seatud «mauser» (revolver). Ja pole juhus, et just need kaks luuletuse sisule niivõrd olulist sõna omavahel riimuvad:

Read, joonduge marsside kõlas!
Pole kohta nüüd lihvitud lausel.
Tasa, oraatorid!
Sõna
on sinul,
seltsimees mauser.

Luuletuse eriliseks omapäraks on tema oraatorlik iseloom. Majakovski pöördub kuulajate poole agitaatori tulise kõnega («Read, joonduge marsside kõlas!», «Hei, sinipluusne! Reisi! Uusi avasta randu!», «sajamiljoni-sammune, astu» jms.). See oraatorlik stiil areneb hiljem poeedi-rahvajuhi loomingus edasi ja saab ta luule kõige olulisemaks iseärasuseks. «Vasak-marss» on Majakovski esimesi luuletusi, mida ta luges revolutsioonilisele rahvale. Siit saavad alguse luuletaja edasised arvukad esinemised nõukogude kuulajaskonna — tööliste, talupoegade, intelligentsi — ees.

«Venemaa ei ela Entente'i all» — selline on «Vasak-marsi» põhiidee, millest hõngub usku revolutsioonilise rahva jõusse, tema võidusse vaenlaste üle.

«Vasak-marss» on uue, Oktoobrirevolutsiooni poolt sünnitatud revolutsioonilise kunsti teos. Luuletus sai otsekohe laialt tuntuks ja oli esimene nõukogude kirjandusteos, mis tõlgiti paljudesse maailma keeltesse.

Töö ROSTA-s.

Sellise töö otsimine, mis oleks praktiliselt seotud nõukogude võimu ülesannetega, tõi Majakovski 1919. a. sügisel ROSTA-sse (Venemaa Telegraafiagentuur, hiljem TASS — Nõukogude Liidu Telegraafiagentuur). Koos kunstnik M. Tšeremnõhhiga annab Majakovski välja «ROSTA Aknaid» — suuri käsitsi joonistatud, värsivormis pealkirjadega plakateid. «ROSTA Aknaid» riputati üles Moskva tänavatel ja saadeti teistesse linnadesse. Need olid massilise poliitilise agitatsiooni vahendiks. ROSTA-s töötades (üle kahe ja poole aasta) valmistas Majakovski tuhandeid värsspealkirju ja joonistusi. Poeet nimetas neid «oma teiseks teostekoguks».

Hiljem andis Majakovski osa neist joonistest ja pealkirjadest välja eri raamatuna pealkirjaga «Ähvardav naer» (1929). Selle eessõnas jutustab luuletaja tööst ROSTA-s: «Mäletan — puhkust ei olnud. Töötati hiiglasuures kütmata, kössitamapanevalt külmas ROSTA töötoas. Koju tulles joonistasin jälle, kuid eriti kiire tähtaja puhul panin magama heites padja asemel puuhalu pea alla selle arvestusega, et halu peal eriti kaua ei maga, ja maganud täpselt niipalju, kui hädasti tarvis, hüppad uuesti töö juurde...»

Luuletaja sõnade järgi on tema «ROSTA Aknad» «revolutsioonilise võitluse kõige raskema kolme aasta protokolliline üleskirjutus, mis on edasi antud värvilaikudega ja loosungite kuminaga». Nagu teada, olid need aastad noorele Nõukogudemaale raskete katsumuste aastad. Kapitalistlikud riigid püüdsid Koltšaki, Denikini, Judenitši, Wrangeli ja teiste valgekaartlike kindralite abiga lämmatada Nõukogude vabariiki. Nõukogude rahvas kaitses end imperialistide ja valgekaartlaste vastu kangelaslikult.

«ROSTA Akendes» kutsus Majakovski üles vastupidavusele ja mehisusele võitluses vaenlasega, väljendas veendumust Puna-

armee võidus, ülistas ta võite ja naeruvääristas revolutsiooni vaenlasi. Kui interventide (Entente'i) arvestused valgekaartlike kindralite suhtes purustati, kirjutas Majakovski ühes plakatis:

Антанта признавала Юденича,
Антанта признавала Деникина,
Антанта признавала Врангеля.
Теперь ничего не осталось, знать,
кроме как дурой себя признать.

(Entente tunnustas Judenitšit, Entente tunnustas Denikinit, Entente tunnustas Wrangelit. Nüüd ei jäänud teadagi muud, kui ennast lolliks tunnistada.)

Majakovski laulis ka nõukogude rahva töövõitudest, kutsus võitlusse laostumisega ja sõjast laastatud rahvamajanduse taastamisele:

На Двине ль, на Днепре ль, на Дону ли —
гниль и прель мы с дороги спихнули.
Эй, крестьяне,
рабочие,
в ногу!
На широкую выйдем дорогу!
Но...
дорога закрыта Разрухой!
. . . . . .
За Разрухой —
сынок ее,
Голод...
За работу,
лопата и молот!
За работу
на фронте бескровном!
Станет путь
и свободным и ровным!!

(Kas Dvinaal, kas Dnepril või Donil — roisu ja kopituse me pühkisime teelt. Hei, töölised, talupojad, üles! Läheme avarale teele! Kuid... tee on suletud Laostumisega... Laostumise taga on tema pojake Nälg... Tööle, labidas ja haamer! Tööle veretul rindel! Tee muutub nii vabaks kui ka siledaks!!)

«ROSTA Aknad» olid adresseeritud rahvale. Seepärast otsis Majakovski nende jaoks lihtsat ja kergesti arusaadavat kunstilist vormi. Eriti laialt kasutab ta «akendes» vanasõnu ja kõnekäände, kohandades neid jooksvatele poliitilistele sündmustele: «Venemaa pole seale paarimees» (Denikin ja Venemaa), «Ruumipuuduses, ja pole lõunastanud» (spekulant vanglas). «Sattus kits kivi otsa» (Judenitš Peterburi all) jms.

Rahva mõtteterade stiilis püüdis luuletaja kirjutada ka muudel juhtudel:

Что единица?
Ерунда единица!
Надо
в партию коммунистическую объединиться.

(Mis on üks? Üks on tühi lori! Tarvis on kommunistlikku parteisse ühineda!)

Plakatite värsspealkirjadesse toob Majakovski laialdaselt niisuguseid sõnu, mis levisid pärast revolutsiooni, nagu «punaarmeelane», «proletaarlane», «nõukogud», «bolševikud», «sotsialism», «kommunism» jne. ROSTA plakatites hakkab ta esmakordselt ulatuslikult kasutama neid uusi sõnu, mis sellest ajast peale saavad tema luules aukoha.

Töö ROSTA-s oli väga tähtis Majakovski ideelis-kunstilisele arengule. See lähendas poeeti nõukogude rahvale ja soodustas ühtlasi miljonitele arusaadavate kunstiliste kujundite väljatöötamist, puhastas tema teoste keele futuristlikest iganditest. Eessõnas raamatule «Ähvardav naer» kirjutas Majakovski selle kohta: «Minu jaoks on see suure sõnalise tähendusega raamat, töö, mis meie keele poeetilistest kõlgastest puhastas teemadega, mis ei luba paljusõnalisust.»

Majakovski tööl ROSTA-s oli suur tähtsus kogu nõukogude luule arengu jaoks. Majakovski andis kõigile teistele luuletajatele eeskuju sotsialistliku isamaa ja nõukogude võimu tähtsaimate ülesannete võitlevas teenimises. Suure Isamaasõja aastail lõid nõukogude luuletajad ja kunstnikud Majakovski kogemustele toetudes «TASS-i Aknad», milles kutsuti isamaad kaitsma ja fašistlikke röövvallutajaid hävitama.

Majakovski sotsialistliku ülesehitustöö aastail.

Kodusõda lõppes. Algasid rahuliku ülesehitustöö aastad. Majakovski reageeris otsekohe uutele ülesannetele, mis nõukogude rahva ette olid tõusnud. 1921. aastal avaldab ta luuletuse «Kodusõja viimane lehekülg», kus ta kirjutab, et rahvas on kätte võitnud «suure õiguse töötada».

Luuletaja elu oli neil aastatel täidetud loomingust, aktiivsest ajalehetööst, reisidest kodu- ja välismaal, arvukatest esinemistest lugejate ees.

Sel ajal algab Majakovski kaastöö parteilisele ja nõukogude ajakirjandusele, millele ta andis suure põhimõttelise tähenduse. Mitmesugustes ajakirjades ja ajalehtedes ilmuvad pidevalt luuletaja värsid — mitmesuguste sündmuste võitlevad kajastused. Lugenud ajalehes «Izvestija» Majakovski luuletust «Istungite palavik», kõneles V. I. Lenin sellest kiitvalt kui õigest teosest vajalikul poliitilisel teemal (võitlus bürokratismiga). Eriti aktiivselt töötas Majakovski «Komsomolskaja Pravdas». Siin avaldati paljud tema nõukogude noorsoost kirjutatud luuletused.

1923. a. organiseeris Majakovski ajakirja «Lef» («Levõi front»), mis hiljem ümber nimetati «Novõi Lef'iks». Toimetajana püstitas Majakovski ajakirjale ülesande võidelda kodanlike mõjudega kirjanduses ja soodustada kirjanduse lähenemist nõukogude tegelikkusele. Kuid ajakirja kaastööliste hulgas oli palju endisi futuriste ja formaliste. Tekkinud lahkhelid põhjustasid seda, et Maja-

kovski keeldus ajakirja toimetamast, ja 1928. aastal lõpetati selle väljaandmine.

Püüdes oma silmaga näha maal toimunud muutusi, *tegi Majakovski igal aastal pikki sõite mööda Nõukogude Liitu.* Luuletaja külastas paljusid meie kodumaa linnu: Bakuud, Kaasanit, Sverdlovskit, Kiievit, Simferoopolit, Harkovit, Smolenskit, Minskit, Rostovit ja teisi. Ta nägi, kuidas Venemaa ümber kujuneb. «See, kes kunagi pole olnud niinimetatud «provintsis», kujutab seda provintsi praegu halvasti ette,» kirjutas Majakovski olukirjelduses «Sündinud pealinnad». «Eelkõige on nimetus «provints» ise pööraselt aegunud. Arhailine keel kaldub veel provintsiks nimetama isegi selliseid linnu, nagu Minsk, Kaasan ja Simferoopol, kuid need linnad, mis revolutsiooni tahtel on saanud pealinnadeks, ehitavad, ja mis kõige tähtsam, õhkuvad oma vabastatud maa iseseisvat kultuuri.»

Matkad kodumaal andsid luuletajale ülirikkalikku loomingumaterjali. Nad olid tähtsad ka teises suhtes: Majakovski esines kõikjal oma teoste lugemisega. «Ma lugesin talupoegadele Livaadia lossis. Ma lugesin viimase kuu jooksul Bakuu dokkides, Bakuu Šmidti-nimelises tehases, Šaumjani klubis, Tifliisi tööliskl ubis, lugesin, roninud treipingi otsa, lõunavaheajal, masina kord-korralt vaibuva kiunumise saatel,» jagas ta matkamuljeid.

Elav suhtlemine lugejatega oli viljakas ja huvitav. Oma värsside suurepärase esitajana oskas Majakovski haarata ja alistada auditooriumi, isegi neid kuulajaid, kes seni olid tema luulet «raskeks» pidanud. Oma värsside esitamisega aitas Majakovski neid sügavamalt mõista. Samal ajal astus luuletaja otsustavalt välja luulesse ja oma värssidesse pealiskaudselt kergemeelse suhtumise vastu. Suurepärase poleemikuna lõi Majakovski momentselt tagasi tema luule «mittemõistjate» ja oma isiklikku arvamust üldise pähe esitada katsujate rünnakud. Kui ühel õhtul keegi karjus saalist: «Majakovski, teie värsid on massidele arusaamatud: meie seltsimehega lugesime neid kogu õhtu ega saanud midagi aru,» vastas luuletaja otsekohe: «Peab omama arukaid seltsimehi.» Kuid selliseid «vähetaiplikke» polnud palju. Enamik kuulajaid tervitas luuletaja esinemisi vaimustusega.

Majakovski tundis suurt huvi ka välismaa elu vastu. Ta sõitis *korduvalt välismaale, külastas Ameerikat ja paljusid Euroopa maid.* «Mul on vaja sõita. Suhtlemine elavate asjadega asendab mul peaaegu raamatute lugemise,» kirjutas Majakovski nende sõitude kohta. Luuletaja nimetas end «luule täisvoliliseks esindajaks». Igal oma välismatkal esines ta suure auditooriumi ees, luges menuga oma värsse ja pidas ettekandeid nõukogude luulest. Üks Ameerikas ilmuvatest vene ajalehtedest kirjutas Majakovski esinemisest New Yorgis järgmiselt: «Tormilise vooluna saabub New Yorgi ja ümbruskonna revolutsiooniline proletariaat Central Opera House'i, et näha ning kuulda Oktoobrirevolutsiooni laulikut Vladimir Majakovskit ... tuhanded sädelevad silmad on suunatud

ajakirjanduse ja proletaarsete organisatsioonide esindajatega täidetud estraadile. Hinge kinni pidades oodatakse «uusima nõukogude luule vägilast».»

Sageli korraldas Majakovski oma loomingulisi õhtuid. Ta pidas vajalikuks oma tööst nõukogude lugejate ees regulaarselt aru anda. Sel eesmärgil organiseeris ta 1929. aastal näituse «20 aastat tööd», mis eredalt demonstreeris poeedi mitmekülgset ja viljakat tegevust. Siin oli esitatud 72 Majakovski raamatut, üle viiekümne ajalehe ja paljud ajakirjad, kus ta avaldas oma teoseid. Kaart Majakovski matkadest mööda Nõukogude Liitu näitas, et ta on viibinud 54 linnas. «Selle näituse mõte,» ütles Majakovski, «on näidata, et kirjanik-revolutsionäär pole taanduja, kelle värsikesed kirjutatakse raamatukesse ja lebavad riiulil ning tolmuvad, vaid kirjanik-revolutsionäär on inimene, kes võtab osa igapäevasest elust ja sotsialismi ehitamisest.»

Selline oli sotsialistliku ühiskonna teenimisele jäägitult andunud suurepärase nõukogude luuletaja pulbitsev ja pingerikas elu.

MAJAKOVSKI LÜÜRIKA.

Majakovski reageeris alati kaasaja tähtsamaile poliitilistele sündmustele, jäädes sügavalt lüüriliseks poeediks. Ta astus kirglikult välja «kammerluule» vastu ja kinnitas luule uut mõistmist, kus nõukogude inimese meeleolud poleks suletud «korteri maailmakesse», vaid sulaksid ühte kogu nõukogude rahva tunnetega. Majakovski taotles avada nõukogude inimese sisemaailma kogu selle rikkuses, näidata sotsialistlike tunnete ja uue moraali kujunemist. Luuletaja kirjutas ka armastusest. Kuid see tunne oli tema jaoks ühiskondlikust elust lahutamatu. Tema poeemis «Armastan» (1922) sulab ühiskondlikust survest vabanemise rõõm ühte kodanliku ühiskonna kõntsast ja jälkusest vabanenud armastustundega. Erinevalt armastuse traagilisest kujutamisest Majakovski revolutsioonieelsetes poeemides läbib seetõttu poeemi «Armastan» optimism ja õnn, sügav usk armastuse kindlusesse ja truudusesse:

Не смоют любовь
ни ссоры,
ни версты.
Продумана,
выверена,
проверена.
Подъемля торжественно стих стокоперстый,
клянусь —
люблю
неизменно и верно!

(Armastust ei pese maha tülid ega verstad. Läbi mõeldud, kontrollitud, proovitud. Tõstes pidulikult üles värsi sõrmerea, vannun — armastan püsivalt ja truult!)

Koos sellega avardas Majakovski julgelt lüürilise luule piire. Tema kui sotsialistliku ajastu luuletaja isiklike lüüriliste elamuste sfääri ei kuulu mitte üksnes intiimsed, vaid ka kodaniku-, ühiskondlikud tunded. Näiteks võib tuua Majakovski mis tahes luuletuse. Võtame kas või «Jutustuse Kuznetskstroist ja Kuznetski inimestest» (1929), kus poeet laulab Kuznetski metallurgiahiiglase ehitamisest. Tühjal kohal alustavad töölised hiiglasuure tehase ehitamist. Nad taluvad mehiselt kõik viletsused ja puudused, on uhked oma tööle ja usuvad võidusse, nad unistavad imekaunist tulevikust: «Nelja aasta pärast on siin aedlinn!» Poeedi elamusi ei saa lahutada tööliste tunnetest, tema erutatud hääl sulab nende häältega ühte:

Я знаю —
город
будет,
я знаю,
саду —
цвесть,
когда
такие люди
в стране
в советской
есть!

(Ma tean — linn tekib, ma tean, aed hakkab õitsema, kui Nõukogudemaal on sellised inimesed!)

Majakovski lüürika on rikas ja mitmekesine. Tema parimates lüürilistes luuletustes avaldub nõukogude patriotismi tunne üllatava jõuga. Palju suurepäraseid lüürilisi luuletusi lõi poeet kommunistlikust parteist. Raevuga kirjutas ta Nõukogude riigi vaenlastest. *Majakovski värssides leidis tüüpilise väljenduse nõukogude inimese-kodaniku, patrioodi, sotsialismiehitaja pale.* Sotsialistliku lüürika suurepärasteks näideteks on Majakovski luuletused «Seltsimees Nettele — aurikule ja inimesele» ja «Luuletus nõukogude passist».

«Seltsimees Nettele — aurikule ja inimesele».

1926. aastal hukkus rongis diplomaatilise posti kaitsmise juures kangelaslikult nõukogude diplomaatiline kuller Teodor Nette, kelle tappis ühe kapitalistliku riigi poolt saadetud mõrvar. Tema nime järgi nimetati üks Musta mere laevastiku aurikutest. Majakovski tundis Nettet, ta oli teda kohanud oma välisreisidel. Kangelase surm vapustas teda.

Oma mõtteid ja elamusi väljendas Majakovski luuletuses «Seltsimees Nettele — aurikule ja inimesele» (1926).

Teema sissejuhatuseks on pilt luuletaja kohtumisest Teodor Nette nime kandva aurikuga. Kuid samm-sammult aurik nagu elustuks ja poeedi ette kerkib inimese kuju:

Päästerõngast tundsin:
see on tema!
Täpselt tema prillidega silmad.
Tere, Nette!

Järgnevad luuletaja mälestused Nettest, kes oli ta sõber. Need antakse olustikulises plaanis. Majakovski taaselustab Nette lihtsa igapäevase olemuse («jõi teed», «higistas naljakalt, õppides värsse», «lobises» kirjandusest).

Luuletuse keskne osa on lihtsa nõukogude inimese kangelasteo kirjeldus. Siin ei esine Nette mitte ainult kui luuletaja isiklik sõber, vaid kui kodanik, oma kodumaa ustav poeg, ennastsalgav võitleja nõukogude võimu eest. Vastavalt sellele muutub ka tema kunstiline iseloomustus: luuletuses hakkab kõlama ülev romantiline paatos («vead kaasa kangelase jälge, heledat ja verist», «Me elame, seotuna raudsest vandest»). Tekib teema kahest vaenulikust maailmast, mille vahelt nagu piir läheb läbi kangelase verine jälg. Nii avarduvad luuletuse raamid; alanud tavaliste sõbraga kohtumiste kirjeldamisest, tõuseb ta sügava sisu ja tähendusega mõteteni kodumaast, võitlusest kommunismi eest ja surematusest.

Sellised inimesed nagu Nette ei sure: nende elu on lahutamatu rahva elust ja võitlusest, rahvas aga on igavene; nende elu on antud kommunismile, kommunism aga on surematu. Nende elu ja kangelasteod vaimustavad inimesi ja kehastuvad

в пароходы,
в строчки
и в другие долгие дела.

(...aurikutes, värssides ja muudes kauakestvates asjades.)

Lõppstroofil on üldistav iseloom: luuletuses kirjeldatud sündmus haarab poeedi südame, saab tema eluloo osaks ja kutsub temas esile tugevad tundmused:

Elada
ma tahan
täiel rinnal
ja kui surmatundi
valida saaks ette,
sooviksin
ka mina
surma minna
nõnda
kui läks surma
Teodor Nette

«Seltsimees Nettele — aurikule ja inimesele» on *ere näide sotsialistlikust lüürikast,* kus luuletaja isiklikud mõtted ja tundmused on ühte sulanud kogu nõukogude rahva mõtete ja tunnetega.

«Luuletus nõukogude passist».

1929. aastal, välismatkalt tagasi tulles, kirjutas Majakovski oma kuulsa «Luuletuse nõukogude passist». Poeet räägib luuletuses juhtumist, mis toimus temaga välismaal. Kuid ka siin kasvab üksiksündmuse kujutamine laiaks üldistuseks; ja *siin väljendab luuletaja oma isiklikke elamusi edasi andes iga nõukogude kodaniku tundeid.* Väheldane lüüriline teos kõlab nagu hümn Nõukogude kodumaale.

Luuletus algab passikontrolli kirjeldusega raudteevagunis rongi piirile jõudmise silmapilgul. Esimesel pilgul pole selles sündmuses midagi tähelepandavat. Kuid nõukogude luuletaja märkab paljugi. Ta näeb ja kirjeldab tapva irooniaga, kuidas «üliviisakas ametnik», «lakkamata kummardamast», võtab ameeriklase ja inglase passid «austusega», «mingeid tundmusi tundmata» saab taanlase ja rootslase passid, avaliku halvakspanuga vahib poolaka passi.

Ning järsku,
kui kahmates pihku
tuld,
suu kõverdab
härral
jahmatus.
Nii
võtab
härra ametnik mult
minu punase
passiraamatu.

Sellest algab teose põhiteema, siin on tema sõlmpunkt. Sündmuste rahulik kulg on rikutud, nad omandavad kohe pingelise iseloomu. Rõhutades momendi teravust, kasutab Majakovski hüperbooli («võtab kui pommi»).

Kaks maailma kerkivad meie ette: üht kehastab «üliviisakas ametnik», teist «nõukogude kodanik». «Härra ametnik», «sandarm» ja «nuhk» — kogu see «sandarmite seisus» on valmis viskuma luuletaja kallale. Kuid tema käes — ja siin leiab poeet uued sõnad — on «sirbikas, haamrikas nõukogude pass», tema taga seisab sotsialismimaa, ta on «Nõukogude Liidu kodanik». Siit tuleb luuletaja rahulik mehisus vaenlaste palge ees, tema iroonia nende suhtes («nüri politseilik elevantsus», «inglise lõvike») ja uhkus oma suure, vägeva kodumaa üle:

Las
tunnevad kadedust.
Mina olen
Nõukogude Liidu
kodanik.

Rahulik jutustus vaheldub luuletuses iroonia ja nördimusega. Hellusega kõneleb poeet «vereva nahaga passist», paatosega oma

armastusest kodumaa vastu. Mitmekesised sõnalis-kujundilised vahendid (iroonia, hüperbool, neologismid jne.) avavad nõukogude inimese rikka hingeelu ja tema patriotismi.

«Kõnelus luulest finantsinspektoriga».

Kommunism ja kodumaa on Majakovski luule peateemad. Palju kauneid luuletusi on ta pühendanud ka oma lemmiktegevusele — luulele («Juubelipäevane», «Sergei Jesseninile», «Läkitus proletaarsetele poeetidele», «Täiel häälel» ja teised). Väga tähtsal kohal on nende hulgas «Kõnelus luulest finantsinspektoriga» (1926). See on monoloog luulest, poeedi esteetiline deklaratsioon.

Majakovski lahendab luuletuses nii teda kui ka iga kirjanikku erutava küsimuse «luuletaja kohast töörahva seas», luule tähtsusest rahvale ja selle võitlusele kommunismi eest. Majakovski tahab suurendada austust luuletaja töö vastu ja annab luulele tähtsa osa ühiskonna elus. Tema arvamuse järgi on nõukogude luuletaja koht «kõige vaesemate tööliste ja talupoegade seas», tema definitsiooni kohaselt on poeet «rahva juht ja ühtlasi rahva teener». Poeedi sõnad

приводят в движение
тысячи лет
миллионов сердца.

(... panevad tuhanded aastad liikuma miljonid südamed.)

Luule pole Majakovski kinnituse järgi mitte ainult elu ja tema uute külgede peegeldus («sõit tundmatusse»), vaid ka võimas kasvatusvahend:

... рифма поэта —
ласка
и лозунг,
и штык,
и кнут.

(... poeedi riim on hellitus ja loosung, ja tääk, ja piits.)

Luuletaja pilkab oma kujutletavat kaasvestlejat — finantsinspektorit, näidates raamatupidamisliku luulele lähenemise absurdsust («kulud minu tootmises», «korraldus», «tariif», «bilanss», «lisakulud», «amortisatsioon», «protsendid ja viivised» jne.). «Kodanik kantseleiametniku» primitiivse suhtumise kunstiloomingusse vastandab Majakovski arusaamaga luulest kui lahingurelvast võitluses kommunismi eest. Ta võrdleb riimi dünamiidivaadiga, täägiga ja võitlusloosungiga, otsib selliseid riime, mis «kohe surmaksid, sihtides».

«Poeet on alati maailma võlgnik,» hüüab Majakovski, rõhutades *poeedi vastutust nõukogude ühiskonna ees, tema kohustust kajastada oma teostes kõiki kaasaja olulist nähtusi, aidata rahval kommunismi ehitada.*

Majakovski tõstis luule tähtsuse kõrgele ja nõudis samal ajal luuletajatelt vastutustundelist suhtumist oma töösse, visa, pingelist

tööd värsi kallal. Võitlus luule kõrge kvaliteedi eest on üks teose «Kõnelus luulest finantsinspektoriga» peamisi ideid.

Majakovski laitis alati suhtumist luuletamisse kui kergesse tegevusse. Selles luuletuses mõistab ta järsult hukka luuletaja, kes «võõraid sõnu kasutades» «paneb paigale võõra rea ja rõõmustab».

Majakovski arvab, et luuletaja ei tohi säästa jõudu vajalike riimide, rütmide ja metafooride leidmiseks, «et võrratu sõna-aare välja tuua jäägita inimhinge sügavaist arteesia kaevudest». Majakovski jaoks on luule rõõmus, aga ka visa ja keeruline töö:

Luule
on sama kui raadiumisaak:
aastase higi eest
vaid grammike saaki.
Selleks,
et ainukese sõnakese saaks,
uuri tuhat tonni
toorest sõnade-maaki.

Nii paistab Majakovski luule silma kõrge ideelisusega, rahvalikkusega, temaatilise mitmekesisusega, kunstilise kehastamise vahendite külluse ja väljendusrikkusega. Temas peegelduvad luuletaja sisemised tunded ja meeleolud, nõukogude inimese seesmine maailm.

MAJAKOVSKI SATIIR.

Suure armastusega kirjutas Majakovski kodumaast ja nõukogude inimestest, kes töös ja võitluses lõid uue ühiskonna. Just seepärast astus ta raevukalt välja nende vastu, kes takistavad sotsialismi ehitamist. Selles Nõukogude riigile vaenulike jõudude vastu peetavas võitluses näitas luuletaja end väljapaistva satiirikuna. «Armastatuim relvaliik» — nii määratles Majakovski oma suhtumist satiiri.

Majakovski ei kujutlenud kunagi elu vaikse pilvitu olesklemisena, ei silunud kunagi tegelikkuse vastuolusid. Ta nägi väga selgesti, et Nõukogude riik ehitab ja tugevneb iganenud ning hukkumisele määratud kapitalistlike jõudude raevutseva vastupanu tingimustes. *Kõige vana vastu, mis aheldab elu ja takistab uue sündimist, oligi suunatud Majakovski terav, ühe hoobiga tabav satiir.* See aitas nõukogude rahval paljastada vaenlasi ja võidelda nendega, puhastada nõukogude ühiskonda mineviku iganditest.

Majakovski «teravmeelsuste ratsavägi» ründas vaenlast laial rindel, ükskõik kus ta teda kohtas. Luuletaja satiirilised värsid on oma temaatikalt erakordselt rikkad ja mitmekesised.

Juba «ROSTA Akendes» pilkas Majakovski halastamatult intervente, kes püüdsid kägistada revolutsiooni. Hilisematel aastatel jätkab ta seda joont. 1923. aastal annab luuletaja välja kogu «Majakovski galerii». Selles pilkas ta halastamatult neid, kes veel ei olnud loobunud Nõukogude vabariigi hävitamise unistusest.

20-ndatel aastatel kirjutab Majakovski terve seeria värsse, kus ta annab Nõukogude Liidu vastu vaenu õhutavate sõjasüütajate satiirilised kujud («Inglise liider» jt.). Niisama halastamatu oli Majakovski oma satiiris nepmanite, kulakute ja kahjurite vastu, kes püüdsid nurja ajada sotsialistlikku ülesehitustööd («Klassivaenlase pale», «Kahjur» jt.). Palju jõudu pühendas Majakovski satiirikuna võitlusele väikekodanlusega («Eriarvamus», «Raskuste harrastajad») ja minevikust säilinud halbade tavade ja harjumustega («Tallalakkuja», «Laimaja», «Altkäemaksuvõtja», «Ametnik»). Satiiriliste vahenditega võitles poeet nende vastu, kes kodanlikku maitset ja kombeid järele ahvisid («Marusja mürgitas enese»), kes nõukogude inimese väärikust alandasid («Nooruse saladus»).

Oma satiiriliste teostega naeris Majakovski salvavalt välja kõik iganenu ja tardunu, mis takistab meie edasiliikumist.

Majakovski satiiri iseärasuseks on see, et ta meil veel leiduvaid pahesid ja puudusi piitsutades neile samal ajal vastandas meie edusammud ja saavutused. Halva eitamise kõrval jaatas Majakovski oma satiiris positiivset. Mineviku suured satiirikud (Gogol, Štšedrin) taunisid pärisorjusliku, kodanliku riigi aluseid ja kõigutasid neid. Nõukogude satiir teenib minevikuigandeid paljastades ja nendega otsustavasse võitlusse astudes Nõukogude riigi kindlustamist. Just nimelt nii mõistis Majakovski satiiri ülesandeid:

Me nõuame igalt,
et luuni lõikaks
ta kriitika
pahesid uhtudes,
ning paremat sellest
ei leidu tõika,
mis räägiks
me võimsusest,
puhtusest.

Majakovski kasutas šarži, irooniat, hüperbooli, paroodiat, ja see andis tema satiirilistele teostele erinevad varjundid. Ta pilkas sotsialismi vaenlasi järsult ja halastamatult, naeris välja üksikuid puudusi meie töös, naljatas veidrike kulul. «Majakovski naeratab, Majakovski naerab, Majakovski irvitab» (1923) — nii nimetas luuletaja ühe oma värsikogudest.

Aktiivselt tugines Majakovski oma töös vene klassikalise kirjanduse satiirialastele kogemustele, esmajärjekorras Gogoli ning Štšedrini kogemustele. Mõnele oma satiirilisele luuletusele andis ta suurte satiirikute teostega vahetult seotud nimetused. «Pljuškin» — nii kõlab väikekodanlast-kopikakoid paljastava luuletuse nimetus. Štšedrini kujudest on ajendatud luuletuste «Pompaduur» ja «Tõlplastele» nimetused. Järgides XIX sajandi satiirilise kirjanduse paremaid saavutusi, loob Majakovski väikekodanlaste, bürokraatide ja teiste nõukogude ühiskonnale võõraste kommete ning harjumuste kandjate satiirilised portreed.

«Istungite palavik».

Majakovski satiiri näidiseks võib olla luuletus «Istungite palavik» (1922). Neil aastatel rääkis V. I. Lenin korduvalt sellest, et vanalt korralt pärandiks jäänud bürokratism ja asjaajamise venitamine riigiasutustes on nõukogude võimu kõige kurjemad ja ohtlikumad vaenlased. Nende vastu suunaski Majakovski oma luuletuse satiirilise astla.

«Istungite palavikus» on need nõukogude teenistujad, kes on muutunud bürokraatlikeks ametnikeks. Selle asemel et tegelda elava, konkreetse tööga, veedavad nad kogu oma tööpäeva lõpututel koosolekutel ja sisututes kõnelustes.

Kriipsutades alla koosolekutega askeldamise täielikku mõttetust, mainib Majakovski TEO (teatriosakonna) ja GUKON-i (hobutranspordi peavalitsuse) ühist istungit. Teised istungid on esimese laadi: ühel neist otsustatakse säärast «riiklikku» küsimust, nagu «tindipoti ostmine Gubkooperatiivi poolt». Lõpuks viibivad koosolekute palavikus bürokraadid «kahel istungil korraga».

Selle luuletuse karakteerseimaks iseärasuseks on kujundite hüperbolism, nende satiiriline teravdamine: istungipidajad rebenevad pooleks ja edaspidi on istungitel üksnes nende poolkehad.

Maalides pilte ja stseene sellest, kuidas «paberivihmaga uputatakse», lõpetab Majakovski luuletuse hüüdega, milles kõlab üleskutse bürokratismile lõputegemiseks:

Hommikuni lama ja ohka.
«Oo, kunas küll toimuks
üks istung
veel
istungite kaotamise kohta!»

Kui täpselt Majakovski luuletus märki tabas, annab tunnistust see, et V. I. Lenin seda luuletust otsekohe tähele pani. Järgmisel päeval pärast luuletuse avaldamist ütles V. I. Lenin, esinedes kommunistidele — metallitööliste kongressi saadikutele: «... ammu pole ma tundnud niisugust rahuldust, poliitiliselt ja administratiivselt seisukohalt võttes. Oma luuletuses naerab ta hävitavalt välja istungid ja pilkab kommuniste sellepärast, et nad muudkui peavad istungeid ja aina istungeid. Ma ei tea, kuidas on poeesiaga, kuid poliitika suhtes ma annan pea, et see on täiesti õige.» [1]

See Lenini hinnang näitab, et *Majakovski satiir tõstis üles tähtsad poliitilised küsimused ja teenis Nõukogude riigi huvisid.*

Lenini arvamusel oli suur osa Majakovski loomingu arenemises. Lenini poolt ergutatuna ja toetatuna kajastab Majakovski oma teostes julgelt tähtsamaid poliitilisi sündmusi.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 196.

Majakovski satiirilised näidendid.

Majakovski satiiriliste teoste hulgas on eriline koht tema näidenditel «Lutikas» (1928) ja «Saun» (1929).

Näidendi «Lutikas» kohta kirjutas Majakovski ise: «»Lutikas» — see on teatrivariatsioon põhiteemale, millest ma olen kirjutanud värsse ja poeeme, joonistanud plakateid ja agitkasid. See on väikekodanlasega võitlemise teema.» Sellise väikekodanlasena esineb näidendis «endine tööline» Prissõpkin, kes on endale võtnud «ilusa» nime — Pierre Skripkin. Ta on kodanluse mõju alla sattunud inimene, kes milleski ei meenuta nõukogude töölist. Temas võtab võimust rikastumistung, püüd väikekodanliku heaolu poole, ta on tervenisti väikekodanlike maitsete ja meeleolude võimuses. Näidendi teises osas viib Majakovski vaataja «kümne viisaastaku võrra edasi». Kommunistliku ühiskonna inimesed «äratasid Prissõpkini ellu» ja sulevad ta jälestustundega loomaaia puuri, kinnitades tema juurde pealkirja:»«Obõvatelius vulgaris» [1].

Näidendis «Saun» naerab Majakovski satiir välja nõukogude asutustesse tunginud bürokraadid. «Kooskõlastamise peavalitsuse ülem (glavnatšpups)» Pobedonossikov ja tema sekretär Optimistenko teevad töölistele-leiduritele kõikvõimalikke takistusi. «Seda võib. Korraldada ja kooskõlastada — seda võib. Iga küsimust võib korraldada ja kooskõlastada,» kordavad nad seda bürokraatlikku fraasi mitmel viisil, tuues elavale tööle määratut kahju. Kuid kommunistlikust tulevikust ilmub saadik, kes võtab kaasa kõik need, kes ei säästa vaeva kommunismi ülesehitamiseks meie maal. Pobedonossikov ja Optimistenko on minema heidetud kui tarbetu prügi. «Minu näidend pole uus asi. Partei teab seda isegi. Minu näidend on üks raudne raag selles raudses luuas, millega me selle prügi välja pühime. Rohkemat ma ei arvestagi,» kõneles Majakovski oma näidendist.

Fantastika elemendid, mis on Majakovski satiiriliste näidendite üheks kunstiliseks iseärasuseks, *suurendavad nende paljastavat jõudu.* Nii ühes kui ka teises näidendis vaatleb Majakovski tänapäeva tuleviku kõrguselt, ja see võimaldab selgemini näha neid puudusi, millega ta otsustavat võitlust peab.

POEEM «VLADIMIR ILJITŠ LENIN».

Juba enne Oktoobrirevolutsiooni oli noor Majakovski tutvunud Lenini töödega, ja need aitasid tal mõista kapitalistliku ühiskonna arenguseadusi. ROSTA-s töötamise ajal pöördus Majakovski korduvalt Lenini artiklite, kõnede ja esinemiste poole, propageerides Lenini mõtteid ja loosungeid.

1920. aastal, kui nõukogude avalikkus tähistas V. I. Lenini viiekümnendat sünnipäeva, kirjutas Majakovski luuletuse «Vladimir Iljitš», milles ta hüüdis: «Ma ülistan Leninis maailma ja enese usku!» 1923. aastal haigestus Lenin elukardetavalt, ja Majakovski pühendas talle luuletuse: «Meie ei usu!» «Alati jääb Lenini süda tuksuma revolutsiooni rinnas,» kirjutas poeet.

Sellal tekkiski Majakovskil kavatsus kirjutada Leninist poeem. Lenini surm vapustas Majakovskit. Teda haaras soov luua tähelepanuväärne, suur teos nõukogude rahva juhist.

Selleks ajaks oli Majakovskil juba avar poliitiline silmaring. Kuid usaldamata ainult isiklikke kogemusi, uuris ta Marxi ja Lenini töid. Need süvendasid Majakovski teadmisi inimühiskonna arengust, proletariaadi revolutsioonilisest liikumisest, kommunist-

[1] Tõlkes umbkaudu «Harilik väikekodanlane».

liku partei ajaloost ja Leninist. Poeemis on palju kohti, kus Majakovski annab ajalooliste sündmuste kunstilise iseloomustuse, kasutades peaaegu sõna-sõnalt Lenini väljendusi (Plehhanovi seisukohast 1905. aastal, Bresti rahust, nepist ja mõned teised).

Kavatsuse suurus tingis *poeemi kompositsioonilise ehituse:* tema kolm osa annavad laia ajaloolise panoraami ja jutustavad maailma revolutsioonilise liikumise kõige tähtsamatest etappidest. *Kõik kolm osa on orgaaniliselt seotud poeemi peateema — Lenini teema kaudu.* Nendes on näidatud Lenini ilmumise ajalooline seaduspärasus, tema revolutsiooniline tegevus ja ülemaailmne tähtsus.

«Paarsada aastat on vanad vist esimesed teated Leninist,» kirjutab Majakovski poeemi alguses. Ta jutustab siin sellest, kuidas tekib proletariaadi revolutsiooniline protest, kuidas «keldrite hüüd tõuseb korruselt korrusele», kuidas «töölised tegid revolutsiooniteel esimese sammukese», kuidas «proletariaat sai täisealiseks ja kasvas laste seast välja», kuidas «viha paisumine jõuab lõpule ülestõusus».

Esimese osa lõpp viib mõistmisele, et Lenini, revolutsioonilise proletariaadi juhi ilmumine oli möödapääsematu:

Kommunismitont
Euroopas uitas,
ulatus
ta aste
iga maa ja teeni.
Selle kõige põhjusel
Simbirski urkas
sündis
tavaline poisslaps
Lenin.

Poeemi teine osa kujutab vene proletariaadi revolutsioonilist võitlust — uut etappi maailma revolutsioonilise liikumise arengus. Selle poeemi keskse osa põhisisuks on jutustus Lenini revolutsioonilisest tegevusest Venemaal Töölisklassi Vabastusvõitluse Liidu organiseerimisest alates kuni Oktoobrirevolutsiooni võiduni. Kogu seda osa läbib revolutsioonilise tormi kujutus ja Leninkapten juhib revolutsiooni laeva osavalt ning kartmatult:

...ja sujuvalt
rahusse,
ehitusdokki
läks
Lenini tüürides
Liidu laev.

Niisugune on suur ajalooline kokkuvõte revolutsiooniüritusest, millele Lenin andis kogu oma elu.

Poeemi kolmas osa on pühendatud üldrahvaliku leina kujutamisele seoses Lenini surmaga («Nagu vanamehed tõsinesid lap-

sed, ja nagu lapsed nutsid hallihabemelised»). Ebahariliku emotsionaalse jõuga kujutab Majakovski Lenini matuseid, oma elamusi sel raskel momendil, juhi sarka, mis «nutu ja marsside turjal ujub».

Lenini matuste pilt läheb loomupäraselt üle «Lenini kutse» parteisse kirjeldamiseks. «On saanud suurimaks kommunistiksorganisaatoriks isegi Lenini surm,» ütleb luuletaja, näidates tööliste massilist parteisse astumist selleks, et ühiste pingutustega tugevdada partei jõudu.

Lenini surematuse teema muutub poeemi lõpposas põhiliseks. Seoses sellega muutuvad teose põhitoon ja kujundite süsteem: must leinavärv loovutab koha punasele, eluvärvile. Punase lipu kuju kroonib kogu poeemi:

Igast
selle lipu voldileegist
uuesti
elusalt
hüüab Lenin.
— Proletaarlased,
koonduge
viimseks löögiks!

Tõuske,
kes orjuses
küürdunud seni.

Lenin on surnud, kuid tema töö elab — selline on poeemi lõpposa mõte, mis annab kogu teosele *optimistliku kõla.*

Poeemi «Vladimir Iljitš Lenin» sisule ei vasta mitte ainult kompositsioon, vaid ka keel.

On täiesti loomulik, et Majakovski kasutab ajaloolis-revolutsioonilises poeemis ühiskondlik-poliitilist terminoloogiat (tööpuudus, kriis, kapital, interventsioon jms.) ja et seal leidub sõnu ning väljendusi, mis pärast Oktoobrirevolutsiooni kindlalt juurdusid üldrahvalikus keeles (leninism, proletariaat, kodusõda, «kommuuni lipp», «võim Nõukogudele!» jms.). Poliitiline sõnavara on üks poeemi keele eredalt väljenduvatest iseärasustest.

On vajalik meenutada, et Majakovski lõi oma poeemi tingimustes, kus «puhta kunsti» pooldajad süüdistasid teda selles, et ta justkui risustaks luulet sellele mitteomaste poliitilist laadi sõnade ja mõistetega. Nad arvasid, et need sõnad pole küllalt «peened», «ilusad» ja «poeetilised», et tõeline poeet peab neid põlgama. Nende arvamuste taga ei peitunud miski muu kui püüe eraldada kirjandus revolutsioonist ja nõukogude ajastust.

Majakovski kritiseeris «puhta luule» kaitsjaid karmilt paljudes artiklites ja esinemistes. Samal seisukohal asub ta ka poeemis, kaitstes tuliselt nõukogude luuletaja õigust revolutsioonilisest epohhist kirjutada selle poolt loodud ja seaduspärastatud sõnadega. «Kapitalism pole ilus sõna, palju kaunimalt kõlab —

«ööbik»,» kirjutab Majakovski «puhta» luule harrastajaid pilgates. Ja sõnad, mida enne Majakovskit peaaegu keegi luules ei kasutanud, hakkasid poeemis ebatavalise jõuga kõlama, muutusid esteetiliseks faktiks, luule faktiks. «Ma tahan uuesti hiilgama panna kõige ülevama sõna — partei,» kirjutab poeet ja lahendab selle ülesande edukalt.

Heites kõrvale estetistlikud kaebused luulekeele «rikkumise» üle, kõneles Majakovski nõukogude rahvaga sellele arusaadavas ja lähedases nõukogude inimese keeles:

Proletariaatki, tean,
ei huvita
neid,
kommunism kelle hauaks saab.
Kuid meile
see sõna
on sügavaim muusika,
mis surnuid
võitlema tõsta võib maast.

Lenini kuju.

Maailma revolutsioonilise liikumise ja vene proletariaadi kangelasliku kapitalismivastase võitluse foonil joonistab Majakovski Lenini tõepärase, sügavalt realistliku kuju.

Neil aastatel, kui Majakovski poeem ilmus, kujutasid mõned luuletajad Leninit poliitikategelasena, kes seisab rahvahulkadest kõrgemal ja juhib kogu ajalookäiku. Sedalaadi teostes, mis põhinesid isikukultusel, moonutati Lenini kuju ja muudeti see üliinimese kujuks, kes mitte ei käi, vaid astub pidulikult, mitte ei kõnele, vaid avaldab mõtteid jms. Arusaadavalt on tööliste juhi säärane kujutamine vale nii ideeliselt kui ka kunstiliselt, sest Leninit esitati rahvast eraldatuna, temast kõrgemal seisvana.

Majakovski lahendab oma poeemis küsimuse Leninist ja rahvast õigesti. Esimestest lehekülgedest peale vaidleb ta teravalt Lenini antimarksistliku kujutamise vastu ja heidab kõrvale niisugused ebasobivad hinnangud, nagu «prohvet», «kuninglik olek», «juht jumala armust», «majesteetlik ja jumalik» jms. «Mõõta selle küünarpuuga Leninit ei saa!» protesteerib luuletaja, nimetades sääraseid määranguid «läägeks palsamiks», «kompvekilikuks iluks». Vastukaaluks toodule rõhutab Majakovski, et Lenin on «kõige inimlikum inimene», «kõige maisem», et ta on «nagu teie ja mina, päris samasugune», et «nii temale kui meile on kallis üks ja sama». Kõige sellega taotleb poeet näidata juhi ja rahva lahutamatut sidet.

Keeldudes Leninit kujutamast kui rahvast kõrgemal seisvat ja teda «ohjadest tõmmates» valitsevat juhti, kinnitab luuletaja, et just nimelt rahvas on ajaloo peamine liikumapanev jõud, et ta toidab Leninit oma jõududega. *Õigesti mõistes isiku osa ajaloos, räägib Majakovski Lenini ja rahva vastastikusest seosest järgmiselt:*

Mühas
Lenini ümber
tume klass.
Valgustas Lenin teda
ja veenis,
ja jõus ning nõus,
mida andis mass,
klassiga
kasvas
Lenin.

Kujutades Leninit lihtsa «maise» inimesena, kõneleb Majakovski temast ühtlasi kui väljapaistvast ajaloolisest isiksusest, kellele oli omane teaduslik ettenägemine: «Kogu maad korraga haarates nägi seda, mis aja poolt varjatud.» Luuletajale on ühteviisi võõras nii isikukultus kui ka Lenini tohutu ajaloolise osa ükskõik milline vähendamine. Oma poeemis kirjeldab ta Leninit kui suurt ja väljapaistvat ajalootegelast, kui rahvahulkade juhti. Lenini kui juhi ja inimese tõeliselt realistlikus kujutamises seisab Majakovski poeemi jõud.

Lenini kogu tegevus rajaneb rahva vajaduste ja püüdluste sügaval mõistmisel. Talle on poeedi sõnade järgi lähedased «nii talupoja karje kui rinde valukisa ja nobellase ja putiilovlase tahe» [1]:

Kõhn noorsoldat
midagi teistele vestab.
Iljitši pilk
jäi peatuma tal.
Kui südant
see kooriks
sõnade kestast,
kui kisuks
ta hinge
fraaside alt.

Lenini armastus rahva vastu on tugev oma aktiivse iseloomu tõttu. Juhi revolutsiooniline tegevus tugineb proletaarse humanismi ideedele, mille aluseks on sügav kaasatundmine töötajate hulkadele, valmisolek võidelda nende huvide eest ja viha töölisklassi vaenlaste vastu. «Ta armastas seltsimeest inimliku hellusega. Ta tõusis vaenlase vastu rauast kõvemana,» kirjutab Majakovski Leninist.

Luuletaja räägib rahva piiritust armastusest oma juhi ja õpetaja vastu. Erakordse jõuga on seda näidatud poeemi kolmandas osas — revolutsiooni juhi matuste pildis. Tänav, mida mööda töötajate lõputu vool liigub Lenini kirstu juurde, on «nagu lahtine haav, nii valutab ja oigab»; «Siin Leninit tunneb iga tööline...», «siin iga talupoeg Lenini nime kirjutas südamesse armastavamalt kui pühade kalendrisse»:

[1] Nobellased ja putiilovlased — töölised suurimates Peterburi tehastes, mis enne revolutsiooni kuulusid töösturitele Nobelile ja Putilovile.

Kui nüüd kostaks
imetegija hõik:
et ellu ta ärkaks,
seks meil vaja surra,
siin lauluga
tormaksid surma
kõik,
kui pais,
mis vesiväravad murrab.

Näidates rahva armastust Lenini vastu, toob luuletaja sellesse poeemi osasse vanade revolutsiooniliste laulude sõnad, milles väljendub rahva sügav tunnustus revolutsioonivõitlejaile, kes langesid võitluses rahva ürituse eest: «Jää hüvasti, seltsimees, ausasti sul on õilsate elutee käidud», «Su kotkalaud enese käega me oleme sulgenud siin». Need leinalaulud põimuvad sõnadega, milles kõlab rahva ustavus Lenini tööle, tema otsus võidelda Lenini ideede eest:

Me lippe
ei langeta
kaotanud väena,
pea lahingus
lehvib neil
leegitsev tiib.

Majakovski kujutab Leninit lahutamatuna mitte ainult rahvast, vaid ka revolutsiooniliste hulkade avangardist — kommunistlikust parteist.

Juba oma revolutsioonilise tegevuse alguses mõistab Lenin isevalitsuse vastu üksikult võitlemise kasutust, võtab arvesse narodnikute viljatute terroristlike aktide õppetunni. «Meie pole üksi, meie oleme töölisklassi vabastusvõitluse liit,» toob Majakovski ära Lenini, bolševistliku partei aluseks saanud revolutsiooniliste töölisorganisatsioonide juhi sõnad, «üks bolševistlik partei on maailmas». «Partei on miljonite õlad, mis on tihedalt surutud üksteise vastu», «Klassi aju, klassi üritus, klassi jõud, klassi au — see on partei», — nii lühidalt ja ilmekalt kõneleb Majakovski kommunistlikust parteist.

Niisama eredas aforismilaadses keeles kirjutab luuletaja partei ja tema looja, organiseerija ning innustaja Lenini lahutamatust ühtsusest:

Lenin ja partei
on kaksikvennad,
neid
koos näeb ajalugu
võitlusareenil.
Meie kõneleme —
Lenin,
mõtleme — partei.
Mõtleme parteile,
kõneleme —
Lenin.

Lenin ja rahvas, Lenin ja partei — sellised on poeemi kaks peajoont, niisugune on õige tee, millele asus Majakovski, et luua Lenini — juhi ja inimese — kuju.

Poeemi lüro-eepiline iseloom.

Stiililt on poeem «Vladimir Iljitš Lenin» lüro-eepiline teos. Temas ühinevad revolutsiooni ajaraamat, ajaloolis-revolutsioonilise sündmuste eepiline kirjeldamine ja luuletaja enese kirglik suhtumine nendesse sündmustesse.

Gogol kirjutas epopöa kohta: «Ta valib kangelaseks alati märkimisväärse isiku, kes oleks paljude inimeste, sündmuste ja nähtustega seoses, suhtlemises ja kokkupuutumises, kelle ümber tingimata peab üles ehitama kogu tema ajastu ja aja, millal ta elas. Epopöa ei hõlma mitte üksikuid jooni, vaid kogu epohhi, millesse langeb kangelase tegutsemisaeg . . .»

Meie ajastul lõi Majakovski just sellise teose: selles liituvad kangelase ja epohhi kujutamine ühtse tervikuna, antakse ajalooliste sündmuste lai pilt rohkem kui saja aasta jooksul ja nende sündmuste foonile on maalitud Lenini hiiglakuju.

Kuid luuletaja ei piirdunud ajaloo kunstilise elustamisega, ta tõstis jutustuse ajaloolistest sündmustest lüürilise, erutava, poeetilise teose tasemele. Lürism on poeemi olulisim joon.

N. Assejev meenutab muljet, mille Majakovskile jättis Lenini surm, järgmiselt: «Mina isiklikult polnud selle ajani Vladimir Vladimirovitši kunagi näinud niivõrd tusasena ja süngena. Ta nagu isegi tumenes näost. Kuigi tavaliselt elav ja järsult reageeriv kõigile muljetele, ei rääkinud ta neil päevil peaaegu üldse.»

Nii sügavalt tabas Majakovskit Lenini kaotus. Selles väljendus luuletaja tunnete lahutamatu side kogu nõukogude rahva elamustega. Just sellepärast tõi ta Leninist ja rahvast jutustades poeemi eredalt väljendatud isikliku suhtumise sündmustesse, andis sellele lüürilised toonid.

Millest Majakovski selles teoses ka ei jutustaks, alati tajume me poeedi juuresolu. «Süda hääletab — ma kirjutama pean, pean kohuse mandaadi järgi,» ütleb Majakovski poeemi alguses ja jääb kogu jutustuse kestel lugeja ustavaks ning aktiivseks teekaaslaseks.

Isegi kauge mineviku sündmusi kujutavatesse piltidesse, mille tunnistajaks ta ei saanud olla, toob Majakovski sisse lüürilise sugeme. Isegi jutustusse kapitalismi «sugukonnaportreest» tungivad sisse tema sõnad: «Poeedijõu kõlava võimsuse annan ma jäägitult sinule, ründav klass.»

Ja edasi, vastavalt ajalooliste sündmuste arenemisele, kõlab luuletaja hääl ikka sagedamini ja jõulisemalt. Ta hakkab eriti valjusti helisema Oktoobrirevolutsiooni algusega:

Kui
elatud päevi
kokku võttes
ma eredamad
ette säen,
siis üks ja sama
on ikka mõttes —
kahekümne viies,
esimene päev.

Lüürilised kõrvalepõiked esinevad poeemis pidevalt. Kõige tugevam ja ilmekam neist on paigutatud Lenini matuste kirjeldamisse. Kujutades arvutut, vapustavast murest haaratud rahvahulka, hüüab poeet:

Õnn
sellele jõule
end murdosaks anda,
meil ühised
pisarad,
kurbuselast.
Ei puhtamalt
iial
saa eneses kanda
suurt liituvustunnet
nimega —
klass!

Majakovski «mina» ei väljenda poeemis mitte ainult luuletaja enese, vaid ka kõigi nõukogude inimeste mõtteid ja elamusi.

See luuletaja ja rahva ühtsus väljendub eriliselt ka selles, et oma häält masside häälega ühte sulatades kasutab Majakovski sageli niisuguseid väljendusvorme, nagu: «Me teame...», «me võitsime...», «me oleme tormiga harjunud...», «me asume töö kindluse piiramisele...», «meile pole hirmus...» jms.

Majakovski poeem väljendab kunstiliselt nõukogude inimesi iseloomustavat isikliku ja ühiskondliku orgaanilist ühtesulamist. Et sellise monumentaalse lüro-eepilise teose loojaks on nõukogude luule rajaja Majakovski, poeet ning kodanik, kes elas tundmuste ja mõtetega, mis on ühised kogu nõukogude rahvale, see pole juhuslik.

Poeemi tähtsus.

Poeem «Vladimir Iljitš Lenin» on nõukogude kirjanduse väljapaistev teos. *Poeem tähistas sotsialistliku realismi meetodi lõplikku võitu Majakovski loomingus.* Ta tõendas, et Majakovski oli kujunenud meie nõukogude ajastu suurimaks ja andekaimaks poeediks. Oma poeemis kehastas Majakovski ajastu eesrindlikke ideid, peegeldas tegelikkust tema revolutsioonilises arengus, kujutas rahvast kui ajaloo otsustavat jõudu, näitas kommunistliku partei juhtivat osa, Lenini töö surematust ning ülemaailmset tähtsust. Kõik see tegigi poeemi «Vladimir Iljitš Lenin» sotsialistliku

realismi silmapaistvaks teoseks. Koos sellega lahendas Majakovski oma teoses ühe nõukogude kirjanduse esmajärgulise ja peamise ülesande: anda uue inimese, sotsialismiajastu kangelase kuju kunstiline kehastus. V. I. Lenini ülev kuju, mille lõi Majakovski, on eeskujuks kõigile nõukogude inimestele. Selles on Majakovski poeemi tohutu kasvatuslik tähtsus.

Just sellepärast hindas nõukogude avalikkus seda kõrgelt. Pärast seda, kui Majakovski luges poeemi Moskva parteiorganisatsiooni aktiivile, mainiti ajalehe aruandes: «Saal oli tulvil. Poeem võeti vastu kogu saali sõbraliku aplodeerimisega. Alanud arutlustes ... ütles rida seltsimehi, et see on kõige tugevam selle hulgas, mis Leninist on kirjutatud. Ülisuur enamus esinejatest jõudis üksmeelsele arvamusele, et poeem on täiesti meie oma, et Majakovski tegi oma poeemiga ära suure proletaarse töö.»

Majakovski luges poeemi Nõukogude Liidu linnades ja oma välisreisidel väga sageli. Viimast korda luges Majakovski oma poeemi 21. jaanuaril 1930. a. Suures Teatris Lenini surma kuuendale aastapäevale pühendatud pidulikul leinakoosolekul. Luuletajat kuulasid ja talle aplodeerisid VK(b)P Keskkomitee Poliitbüroo liikmed.

Majakovski pöördus korduvalt Lenini kuju poole ka pärast poeemi lõpetamist. Leninile on pühendatud tema luuletused «Komsomolist» (1924), «Lenin on meiega» (1927), «Kõnelus seltsimees Leniniga» (1929), «Leninlased» (1930) ja teised. Poeemiga «Vladimir Iljitš Lenin» on tihedalt seotud Majakovski teine niisama tähtis teos — poeem «Hästi!».

POEEM «HÄSTI!».

Poeemi «Hästi!» kirjutas Majakovski 1927. aastal Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni kümnendaks aastapäevaks. Selles teoses leidis üldistatud kunstilise kehastuse Majakovski loomingu põhiline teema — revolutsiooni teema. ««Hästi!» pean ma programmiliseks asjaks,» ütles Majakovski. «See on pronksi valatud Oktoobrirevolutsioon,» iseloomustas A. Lunatšarski poeemi tabavalt.

Erinevalt teostest «Müsteerium-Buff» ja «150 000 000», kus revolutsiooni kujutati abstraktselt, kirjeldab Majakovski poeemis «Hästi!» sündmuste reaalset käiku, nõukogude rahva konkreetset ajaloolist teed sotsialismile. Poeemi «Vladimir Iljitš Lenin» järel, kus jutustati Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni eellugu, kõneleb Majakovski poeemis «Hästi!» selle võidukäigust, sotsialismi ehitamisest meie maal.

Süžee ja kompositsioon.

Poeemi süžee ja kompositsioon kajastavad revolutsiooniajastu sündmuste tormilisust ja dramatismi. *Majakovski eraldab revolutsiooni arengus kolme põhilist perioodi.*

Esimene neist on sotsialistliku revolutsiooni küpsemine maal ja oktoobripööre. «Kord kõuena, kord sosinana» murrab läbi rahva rahulolematus imperialistliku sõjaga ja Ajutise Valitsuse poliitikaga, haarates järk-järgult kogu maa. Rahva viha «leidis külasse, maamehe tarre tee, terashambaid tehastes krigistas». Kodanlikkude parteide tegelased (Kerenski, Miljukov, Kuskova) valmistuvad rahva üritust sõnamurdlikult reetma. Revolutsiooniliste rahvahulkade juhiks saavad bolševikud. Saabub otsustava kokkupõrke tund: «kärgatas «Aurora» kuuetolline» ja juba «käed kohtusid kõril, palee hoolitsetud kõril».

Teine periood on kodusõja-aastad. «Leiva eest! Rahu eest! Vabaduse eest!» lähevad noore Nõukogude vabariigi töölised ja talupojad. Nad püüavad rahuliku töö poole, tahavad ehitada uut, õnnelikku elu. Kuid sotsialismimaa kallale tungivad intervendid ja valgekaartlased: «Igast küljest blokaadi ring ja kahurid vahivad näkku», «keeva seatinaga kallatakse meid üle». Hoolimata hirmsast puudusest, näljast, külmast ja viletsusest kaitsevad nõukogude inimesed, «mõtetes Lenin ja pihus nagaan», visalt revolutsiooni saavutusi. Poeet kirjeldab, kuidas «kättevõidetut hoiame nii, et küünte all veri on meil».

Interventsiooni ja valgekaartluse purustamisega lõpevad kodusõja pildid. Nõukogudemaa kaitsjad pöördusid tagasi rahuliku töö juurde, «läksime, varrukaga pühkides higi, jättes valvurid valvetorni».

Kolmas etapp revolutsiooni kunstilisest ajaraamatust, mille kirjutas Majakovski, — see on sotsialistlik ülesehitustöö. Poeet maalib pilte nõukogude rahva vabast loovast tööst. Et saada võimalust rahulikult töötada, püstitada sotsialismi hoonet, selleks pidasid massid revolutsioonilist võitlust, teostasid oktoobripöörde, tõid ohvreid ja kannatasid viletsust. Seetõttu on poeemi viimased osad orgaaniliselt seotud eelneva jutustusega — sellel rajaneb teose, tema kompositsiooni ja süžee ühtsus. «Viimane osa on üleminek ehitustööle ja poeedi ning iga nõukogude vabariigi kodaniku rõõmus läbiminek Moskva tänavatest» — nii defineeris Majakovski ise poeemi viimase peatüki sisu («Ma rännanud olen palju maailma peal...»). «Meie vabariik ehitab, tõuseb jalule,» hüüatab poeet rõõmsalt, lõpetades oma teose vaimustatud hümniga noorele Nõukogudemaale:

Sada
aastat me
noorelt
kasvame.
Ei meil
aastad saa
uljust
laastata.
Tõstku
vasar
ja laul
meie noorusmaa au!

Rahvas ja partei.

Poeemi «Hästi!» peakangelaseks on rahvas, revolutsiooni ja sotsialismiehitamise liikumapanev jõud. Kuuendas peatükis, mis on pühendatud Talvepalee ründamisele, näeb lugeja Kroonlinna meremehi, sõdureid-«pavlovlasi», «madruste, tööliste, kehvikute salku». Tööliste ja talupoegade võimu kindlustades avab relvastatud rahvas uue epohhi maailma ajaloos. Laupäevaku pilt annab edasi «miljonilise klassi» tööentusiasmi. Poeemi lõpp-peatükis mööduvad meie eest Punaarmee polgud — nad kaitsevad nõukogude inimeste rahulikku tööd. Nii tekib poeemis «töös ja võitluses» maailma esimest sotsialistlikku riiki ehitava kangelasliku nõukogude rahva-võitja kollektiivkuju.

Poeemis on rõhutatud, et *selle võidu innustajaks on kommunistlik partei, hulkade organisaator ja juht.* See mõte on eredalt välja toodud seitsmendas peatükis, kus luuletaja A. Blokiga revolutsiooni üle vaidleb. Poeemis «Kaksteist» nihutas A. Blok esiplaanile vihale aetud rahva stiihilise mässu. Majakovski aga näeb revolutsiooni tormilistes sündmustes partei juhtivat kätt. Oktoobripöörde ettevalmistamise momendil relvastab kommunist, «seltsimees sõjaväelisest büroost», töölisi, seletab neile ülestõusu plaani, annab edasi Lenini näpunäited («Täna, ütleb, on alata vara, kuid ülehomme on hilja»). Partei organiseerib revolutsioonilist talurahvast, alistades stiihilised mõisnikevastased väljaastumised teadlikule revolutsioonilisele distsipliinile. Majakovski näitab talupoegade raevukat viha rõhujate vastu ja samal ajal nende nõrka organiseeritust:

Pugatšovi,
Stenka töö
olgu meil
puhas.
Tuli katusesse löö:
Sakste
pesad
tuhaks.

Ja kohe pärast talupoegade mässude kirjeldamist räägib luuletaja partei mõistusest ja tahtest:

Seda keerist,
tuld ja mõtteid neid,
ehitust ja laostust
iga päev
vankumatult
hoidis vaos
partei,
suunas,
juhtis,
koondas võitlusväeks.

Kodumaa teema.

Poeemis «Hästi!» väljendas Majakovski suure jõuga oma armastust kodumaa vastu. Luuletaja avas kaks vastupidist patriotismimõistet.

«Rahvuslik päevavaras», kes on harjunud rahva kulul elama ja ainult isikliku heaolu eest hoolitsema, kujutleb endale kodumaad järgmiselt: «Vaat jooksev arve, korter ja naine — see on juba kodumaa, paradiis maine.»

Sellele võltspatriotismile vastandab Majakovski ennastsalgava armastuse sotsialistliku kodumaa vastu, nõukogude patriotismi ülla tunde, millele on võõrad egoistlikud huvid ja saamahimu.

Mida raskem on emakesel-kodumaal, seda kuumem ja sügavam on nõukogude patrioodi pojalik kiindumus temasse. Kerge on unustada võõraid sooje maid, milles sa kunagi viibisid, «kuid maa, mille seltsis sa nälginud kord, unuda iial ei saa».

Kuid maa,
mille võitluses
endale said
ja surma suust
välja kiskusid,
kus tulest
sind läbi viis
tormijooks,
kus rahvaga
rõõmus ja kurb sa,
selle
maaga
lähed elama koos,
lähed tööle,
peole,
surma!

Hõõguvast patriotismitundest läbiimbununa on poeem «Hästi!» nii kaugel täispuhutud või ükskõiksest deskriptiivsusest kui iganes võimalik. *Kogu poeemi läbib luuletaja enda,* sündmuste aktiivse ja huvitatud osavõtja *kuju.* See on väljendatud juba poeemi nimetuses endas. Esialgselt oli ta pealkirjastatud «25. oktoober 1917. aastal». Kuid enne teose ilmumist nimetas Majakovski poeemi «Hästi!». Nii muutus nimetus ise lüüriliseks, rõhutades, et autor mitte ainult ei kujuta revolutsiooni sündmusi, vaid väljendab otseselt ka oma suhtumist nendesse.

Kas maa
või armeega
on juhtunud nii,
või
mu südames
sündinud
kõik...

kirjutab Majakovski poeemi alguses, väljendades oma veresidet üldrahvaliku võitlusega. Poeet esineb oma teoses kirgliku nõukogude patrioodina.

Majakovski mõistab nõukogude patriotismi kui aktiivset, tegutsevat jõudu, mis on suunatud kodumaa hüvanguks. Kui sa oled patrioot, ütleb tema poeem, siis ära tõenda oma armastust kodumaa vastu sõnade, vaid tegudega. Selles seisab poeemi viimase peatüki järgmiste ridade mõte:

Pilgu
raamatuletile löön.
Enda
nime
hooman
ma.
Vaatan
ja rõõmustan:
minu töö
mu vabariigi
töösse
on voolamas.

Kõigi nõukogude inimeste tööl on üks eesmärk — kommunismi ehitamine. Ja Majakovski näeb ette seda kaunist tulevikku, näeb, kuidas «kommuuni majad kasvavad». Kui ta jutustab nõukogude rahva võitlusest kodusõja aastail, tema ennastsalgavast tööst taastamisperioodil, näeb ta selgesti enda ees Nõukogude riigi arenguperspektiivi, näeb tulevikku — kommunismi. Ta teab, et meie rahva poolt toodud ohvrid ei kao asjatult:

Magage, võitlejad,
vaikselt ...
Rahu
kes rikkuda võiks?
Tõuseme
kodumaa kaitseks
hüüdega
«edasi!»
kõik,

pöördub luuletaja Kremli seina juurde maetud revolutsioonivõitlejate poole.

Poeem «Hästi!» on suunatud tulevikku.

Majakovski rõõmustub Nõukogudemaa edusammudest ja usub tema veel ilusamasse, kommunistlikku tulevikku:

Ma isamaad
kiidan seda,
mis on,
kuid kolm korda rohkem, mis tekib.

Poeemi kunstilised iseärasused.

Poeem «Hästi!» on *edasine etapp Majakovski loomingulises arenemises*. Selles arendas luuletaja neid ideelis-kunstilisi printsiipe, mis iseloomustasid poeemi «Vladimir Iljitš Lenin».

Majakovski süvendas tegelikkuse realistlikult konkreetset kujutamist. Ta andis nõukogude inimeste tööpäevale laiaulatusliku kirjelduse ja näitas nende uut, sotsialistlikku suhtumist töösse:

Pakane paugub,
vihiseb tuisk.
Ometi
higist laup läigib sul.
Meie,
kommunistid,
laadime puid
taastamistööde laupäevakul.
Me kanname halge,
nagu meil
polekski soove
muid.
Laadime
oma vaguneid,
kanname
oma puid.

Niisama realistliku täisverelisusega on maalitud Talvepalee vallutamise stseen (putiilovlane — «papake») ja revolutsiooni esimeste aastate eluraskused (toiduainete ja rõivaste saamine mandaadiga, tüüfuse-epideemia, teede puhastamine rongis sõitjate poolt jms.).

Majakovski süvendas ka sündmustest osavõtvate inimeste realistlikku kujutamist. Ta varustas igaühe neist individuaalsete joontega ja *ereda karakteerse kõnega*.

Võimust joobunud Kerenski «lobiseb rõõmsa harakana», tema huultelt purskuvad «sõnad ja sõnad», millega ta püüab varjata Ajutise Valitsuse rahvavaenulikku olemust. Niisama silmakirjalik on kodanlike parteide esindajate Miljukovi ja Kuskova keel. Nende läbipõlenud politikaanide seesmist valskust paljastab Majakovski teravmeelselt selle abil, et ta parodeerides kõrvutab nende kõned Puškini Tatjana südamliku ja siira pihtimusega oma hoidjale. Valgekaartlaste, adjutandi ja staabikapten Popovi jultunud kõne väljendab julma viha rahva vastu («laseme neil maod maha»).

Revolutsioonileeri esindajate keel paistab silma kindluse ja otsustavusega, annab täpselt ning lakooniliselt edasi rahva mõtted ja püüded:

Lõpetage sõda!
Küllalt!
Piisab!
Kõikjal on näljaõud,
käib üle jõu.

Nii kõnelevad sõdurid, kes ei taha kodanluse huvides sõdida. «Värise, kapitali teenijaskond! Vappuge, kroonid laupadel!» kuuldub tööliste kõne, mis on lähedane revolutsiooniliste laulude sõnadele. «Terita kirved, tõsta vikatid,» kostab hüüe vene küladest.

Väljendusrikas on kommunisti, ülestõusu ühe organisaatori asjalik kõne: «Teil, kes Viiburi poolelt, teil tuleb tulla Liteinõi sillalt», «säh sulle, mauseri jaoks, võta kakssada, aga need — sada padrunit vintpüsside jaoks». Tänu ühele «karastatud bassiga» öeldud fraasile: «Kes on siin ajutised? Ronige alla! Läbi on teie aeg», kerkib meie ette terava, täpse ja tabava kõnega, otsustava ja julge revolutsioonilise madruse kuju.

Autorikeel on poeemis rikas. Temas on selgesti kuulda jutustavad intonatsioonid (interventsiooni kirjeldus kümnendas peatükis), oraatori kõne (seitsmeteistkümnes peatükk), üleskutsed ja loosungid. Autorikeele eredaimaks jooneks on emotsionaalsus, siiras lürism. Poeet ei jää kuskil ega kunagi kiretuks ja ükskõikseks pealtvaatajaks. Kui on juttu sõpradest, leiab Majakovski sõnad, mis sügavalt väljendavad armastust ja südamlikku kiindumust («ei tohi inimeste jaoks kahetseda tekki ega hellitust»); kui tema ees seisab vaenlane, muutub ta hääl raevukaks, täitub vihkamisega («Olge te neetud, mädanenud kuningriigid ja demokraadid . . .»).

Kogu poeemi läbivad *lüürilised kõrvalepõiked,* milles kuuldub poeedi hääl — kõigi oma maa rõõmude ja muredega kaasa elava nõukogude ajastu inimese hääl: «Meie maa vaesusest kisendan: — ma armastan seda maad!» — «Ma olen nendega, kes läksid ehitama ja kätte maksma . . .» — «Ma armastan meie plaanide hiiglaslikkust . . .»

Ja sinust,
minu
Nõukogudemaa,
kui kevadest
inimsoo teel,
mu vabariik,
mu kodumaa,
ma laulan
veel ja veel.

Majakovski arendab poeemis «Hästi!» seda tegelikkuse kujutamise lüro-eepilist meetodit, mis väljendus juba poeemis «Vladimir Iljitš Lenin». Poeemis «Hästi!» põimub orgaaniliselt ühte epohhi ajalooliselt tähtsate nähtuste ja luuletaja eluloo faktide kujutamine. Ajastu tähtsatest sündmustest võib lugeja teada saada nende peegeldumise järgi poeedi isiklikus elus. Nii näiteks antakse Wrangeli põgenemine Krimmist Majakovski tuttava Lavuti jutustuse kaudu. Puudust ja nälga näitab luuletaja jällegi oma eluloo fakti kaudu: nagu hinnalise kingituse viib poeet oma armastatule «kaks porgandikest».

Poeemi «Hästi!» kirjutas Majakovski oma poeetilise küpsuse ajajärgul. Selles üllatab kunstilise kujutamise vahendite mitmekesisus. Revolutsiooniline paatos ja kõrge pateetika kõlavad neis poeemi kohtades, kus kõneldakse sotsialismi võidust ja revolutsiooni suurusest; paljusid poeemi lehekülgi läbib südamlik lürism; *satiiri ja groteski poole pöördub poeet revolutsiooni vaenlasi paljastades.* Suurepärase satiirilise efekti saavutab ta kontrrevolutsioonilise leeri esindajate Miljukovi, Kuskova ja Kerenski karakteriseerimiseks Puškini ja Lermontovi tuntud teoste («Jevgeni Onegin»; «Õhulaev») kujusid, värsimõõte ja üksikuid ridu kasutades.

Poeem «Hästi!» on erinevate rütmide poolest Majakovski kõige rikkam teos. *Poeemi mitmekesine rütmika* vastab tema üksikute peatükkide sisule ja mõttele. Peaaegu igal poeemi peatükil on oma iseseisev rütm.

Talupoegade ülestõusude stiihilisust rõhutab poeemis tšastuška rütm. Kui kõne on parteist, asendub see rütm revolutsioonilise marsi rütmiga. Kirjeldades Talvepalee vallutamist tööliste ja punakaartlaste salkade poolt, rõhutab marsirütm rünnakuleminejate organiseeritust, üksmeelt, otsustavust ja teadlikkust.

Viimane peatükk on kirjutatud rõõmsas, selges rütmis, mis annab väljendusrikkalt edasi oma kodumaa edusammude üle uhkust tundva nõukogude inimese rõõmu.

Majakovski poeem «Hästi!» on sotsialistliku realismi eredamaid teoseid. Nõukogude tegelikkuse ajalooliselt konkreetne kujutamine tema liikumises kommunismile liitub selles nõukogude patriotismi leegitseva propagandaga, armastusega sotsialistliku kodumaa vastu.

LUULETUSED VÄLISMAAST.

Kirglikult ülistas Majakovski sotsialismimaad. Samal ajal paljastas ta halastamatult kapitalistliku maailma pahesid, olles selle kombeid ja olusid oma sõitudel Ameerikasse, Prantsusmaale, Hispaaniasse, Saksamaale ja teistesse maadesse hästi tundma õppinud. Nende reiside tulemusena ilmusid Majakovski arvukad värsid välismaast.

Nende teoste põhiteemaks on *teravad sotsiaalsed vastuolud kapitalismimaades.*

Briljantide,
pärlite säraga
sarmind
pariislannad
pildil
on mõndagi meist.
Kuid tegelikult, seltsimehed,
elu on karmim,
pariislanna minu
on midagi teist,

nii algab Majakovski luuletus «Pariislanna», milles ta annab alandavasse seisundisse asetatud prantsuse naistöölise kuju. «... On raske Pariisis naisel, kui naine ei müü end, vaid teenib,» kirjutab Majakovski.

Kaht Prantsusmaad — kaht Pariisi näeb lugeja Majakovski värssides. Luuletuses «Versailles» on antud kodanliku Prantsusmaa, selle luksuse ja rikkuse pildid («Ilu — lihtsalt hinge sööb seest!»). Kuid see väline hiilgus ei pimesta poeedi silmi. Pariisi paraadilu ei varja ta eest nende rasket olukorda, kelle tööga see on loodud. «Värsid arhitektuuri kaunidusest» lõpevad küsimusega: «... musjöö Pariis, kui paljudel kontidel puhkab su toredus?»

«Pariisi»-tsükli luuletustes võtab Majakovski Pariisilt romantilise loori ja joonistab tõetruid pilte ebameeldivast tegelikkusest («Välismaa nali», «Kaunitarid» jt.).

Niisama kainelt ja realistlikult kujutab Majakovski Hispaaniat. «Ma mõtlesin, sa oled paradiisiaed. Purjus bardide vale,» — nii alustab ta luuletust «Hispaania», kirjeldades irooniliselt hispaania eksootikat («Vingumine... laulmine... kired!»). Teises luuletuses «Kuus nunna» näitab Majakovski, kuidas katoliku usk muudab inimese Hispaania «paradiisis» inimese vastikuks karikatuuriks.

Inimliku mure pilte näeb poeet Mehhikos, mis kunagi oli vabadustarmastavate indiaani hõimude maa. Luuletaja, keda nooruses veetles Fennimore Cooperi ja Mayne Read'i raamatute romantika, näeb, kuidas «Montigomo Haukaküüs» sattus võlaorjusse «kahvanäoliste vendade», kolonisaatorite kätte. Endine romantika on tagasipöördumatult asendunud karmi eluproosaga.

Majakovski välismaateemaliste värsside hulgas on *oluline koht värssidel Ameerikast.*

Esseedes «Minu Ameerika-avastamine» (1925) tsiteeris Majakovski omaenda ridu: «Ameeriklasi on mitmesuguseid, ühed proletaarsed, teised kodanlikud.» Need read võib panna kõigi Majakovski «ameerika»-värsside epigraafiks. Majakovski ei vaheta miljardäride Ameerikat kunagi ära lihtsa ja andeka rahva Ameerikaga. Luuletaja nägi rabavaid kontraste Ühendriikide elus. Mitte juhuslikult ei andnud ta ühele oma luuletustest nimeks «Black and white» («Must ja valge»). Siin jutustatakse «valge» — «suhkrukuninga» — metsikust omavolitsemisest «musta» — neegri-töölise — kallal.

Säärastest kontrastidest on Ühendriikide elu tulvil. «Demokraatlikus» Ameerikas hävitatakse kolonisaatorliku jõhkrusega terved suguharud ja rahvad («Tunnistan»), «Ei vabadust ega elu» ole seal, kus valitseb dollar («Mehhiko — New York»), vaevaline ja alandav on töö, mis on pandud kasumi teenistusse («Preili ja Woolworth»).

Vihastad,
kui näed,
mis taha halli kesta
peitnud on
need

kandilised mäed.
Edasi
ma kihutasin
7000 versta,
7 aastat
tagasi
ent jõudsin, nagu näen,

kirjutas Majakovski luuletuses «Pilvelõhkuja läbilõikes» (1925), näidates, et kaasaegses Ameerikas valitseb seesama kapitalistlik kord, mille Venemaal lõpetas Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon.

«Meile omane uhkus on nõukogude sorti: ülalt alla buržuidele kaeda», kirjutas Majakovski ühes luuletuses Ameerikast («Broadway»), väljendades sellega mõtte sotsialistliku süsteemi üleolekust kapitalistliku ees.

Kuid samal ajal *ei alahinnanud Majakovski kunagi välismaa edusamme ja saavutusi.* Nõukogude nooruse poole pöördudes kirjutas luuletaja («Meie noorsoole»):

Kuid alati kaine
ja tark olgu pea,
kui avate ajukoopa
kogu sellele,
mis on su kodumaal head,
ja heale,
mis leidub Euroopas.

«Brooklyni sild».

«Hea jaoks pole minulgi sõnadest kahju,» — nii alustab poeet oma luuletust «Brooklini sild» (1925), jutustades ühest ameerika suuremast tehnikasaavutusest. *Luuletaja on uhke inimmõistuse üle*, mis lõi selle silla üle Hudsoni, teda vaimustab selle silla ehitanud inimeste töö. See sild on «terasest miil», «mutrite ja terase range arvestus», ta kogus endasse kõik kaasaegse tehnika saavutused. Juba üksi tema järgi «aegade geoloog me tänase päeva taastab». «Ja ... See on asi!» hüüab inimgeeniuse üle uhke luuletaja.

Kuid need tugevad muljed ei varja Majakovski eest Ühendriikides valitsevate sotsiaalsete vastuolude sügavust. Veel enam, nad aitavad veelgi paremini mõista kapitalistlikku tegelikkust. Luuletuse suurem osa, milles poeet siira vaimustusega kõneleb Brooklyni silla ilust ja täiuslikkusest, on selleks, et veel tugevamini rõhutada teose põhilist mõtet: need, kelle tööga püstitati see sild, kes on kõigi väärtuste ainsaks loojaks maa peal, on määratud näljasurmale, nende ränga töö vilja aga kasutavad ekspluataatorid.

Siin
mõnele
elu on olnud
söömine,
nälg teistele
palehigi sees,

siit
on töötatöölised
end Hudsoni heitnud, pea ees.

Rusuvad kontrastid välismaa elus torkasid eriti teravalt silma Majakovskile — Nõukogude Liidu kodanikule, inimesele sotsialismimaalt, kus inimese ekspluateerimine inimese poolt on igaveseks kaotatud.

Just sellepärast tundis ta oma välisreiside ajal nii valusalt lahusolekut kodumaast. Iga kord tõmbas teda vastupandamatult tagasi. Oma telegrammides ja kirjades omastele mainis ta seda pidevalt. «Hirmsasti tahaksin Moskvasse,» kirjutas ta Prantsusmaalt, «väga igav», telegrafeeris Ameerikast. Seesama tunne läbib ta värsse. Ühes neist («Sõidan») tungib lõbutseva Pariisi kirjeldusse («Pariisis nukrutseda? Vaevalt küll!») ootamatult kodukoha järele igatseva luuletaja hääl:

Сейчас бы
в сани
с ногами —
в снегу,
как в газетном листе б...
Свисти,
заноси снегами
меня,
прихерсонская степь...

(Kui praegu saani jalgadega — lumme, nagu ajalehepaberis... Vihise, tuiska mind lumega, Hersoni-lähine stepp...)

Iga kord pöördus Majakovski suure rõõmuga kodumaale tagasi. Ja asjatult polnud tema välisreiside poeetiliseks tulemuseks niisugused sügavalt patrioötilised värsid, nagu «Koju» ja «Luuletus nõukogude passist».

MAJAKOVSKI VÕITLUSES NÕUKOGUDE LUULE EEST.

Revolutsiooni esimestest päevadest kuni oma elu lõpuni pidas Majakovski väsimatut võitlust uue revolutsioonilise kunsti ja võitleva nõukogude luule eest. Sidunud kogu oma loomingu nõukogude rahva ja sotsialistliku riigi huvidega, laitis Majakovski tuliselt neid kirjanikke, kes püüdsid eralduda kaasajast, siirduda «puhta kunsti» valdkonda ja kirjutada teoseid «väheste jaoks». Ta pilkas «riimide ämblikuvõrgus eksinud» poeete ja kirjutas juba 1921. aastal oma «Käskkirjas nr. 2 kunstiarmeele»:

Мастера,
а не длинноволосые проповедники
нужны сейчас нам.

(Me vajame praegu meistreid, mitte pikajuukselisi jutlustajaid.)

Võitluses ideelise nõukogude luule eest ei olnud Majakovski üksi. Temaga koos läksid D. Bednõi, N. Tihhonov, N. Assejev.

Majakovski lahingusõpradeks olid noored komsomolipoeedid: M. Svetlov, A. Bezõmenski, A. Žarov. Luuletaja kritiseeris neid vahel, kuid suhtus neisse alati kui seltsimeestesse ühises töös, kui liitlastesse kirjanduslikus võitluses. Luuletuses «Läkitus proletaarsetele poeetidele» (1926) kirjutas Majakovski, ulatades neile sõbrakäe:

Õpime, seltsimehed,
pidama sammu.
Milleks see mask meile,
kiruv ja pragav?
Tuleb tapelda tuju —
katsu vaenlastega rammu.
Jätkub neid
punaste
barrikaadide taga.

Majakovski jaoks ei olnud kunstis «ülevat» ja «madalat». Ta lähenes luulele teisiti: kas see on revolutsioonile kasulik või kahjulik? Seepärast, näiteks, kui kodusõda lõppes ja maa asus majanduslikule ja kultuurilisele ülesehitustööle, jätkas Majakovski ROSTA traditsioone: joonistas plakateid ja kirjutas reklaame nõukogude kaubandusele («Mitte kusagil mujal kui Mosselpromis» jne.).

Ja vastavalt sellele, kuidas kasvas ja tugevnes nõukogude riik ning võttis hoogu sotsialistlik ülesehitustöö, *astus Majakovski aina visamalt välja apoliitilise «liblikapoeesia» vastu, mis mõttetult lendleb mööda juhuslikke ja väikesi teemasid, ja kutsus looma teoseid, mis vääriksid meie ajastut.* «Kirjanduse olukord tänapäeval õigustab meie alatist võitlust apoliitilisuse vastu. Aga tervikuna kõlab ta visa nõudmisena kunstile — pidada sammu sotsialistliku ülesehitustööga, asuda klassivõitluse eesmistele positsioonidele,» ütles ta ühes oma esinemises 1929. aastal.

Luule ja elu seose eest välja astudes nõudis Majakovski samal ajal luuletajalt, et see ei muutuks kiretuks fotograafiks, ei sõrgiks sündmuste sabas, vaid jõuaks ajast ette ja valgustaks rahvale teed kommunismi.

У нас
поэт
события берет —
опишет
вчерашний гул,
а надо
рваться
в завтра,
вперед,
чтоб брюки
трещали
в шагу!

(«Verlaine ja Cézanne»)

(Meil võtab poeet sündmused — kirjeldab eilset kõmu, aga on vaja kippuda homsesse, edasi, nii et püksid rebeneksid astudes!)

«Nõrgajõulised tammuvad kohal ja ootavad, kuni sündmus möödub, et teda siis peegeldada, tugevad jooksevad samavõrra ette, et lahtimõtestatud aega järele tõmmata,» kinnitas poeet artiklis «Kuidas teha värsse?» (1926), väljendades sellega üht sotsialistliku realismi juhtmõtet. Rääkides sellest, et «tõeline poeesia peab elust alati ette jõudma, kas või tunni võrra» (artikkel «Aga mida te kirjutate?», 1926), nõudis Majakovski luuletajalt, et ta näeks elu selle revolutsioonilises arengus.

Majakovski vaatas nõukogude luulele nagu tõhusale lahingurelvale. Luuletaja peab Majakovski sõnade järgi olema «aktiivne võitleja, aktiivne tööline meie sotsialistliku ülesehitustöö rindel». «Ja laul ja värss — see on pomm ja lipp,» kirjutas Majakovski. Oma värsse nimetas ta «hambuni relvastatud vägedeks», oma raamatute näitust aga võrdles sõjaväeparaadiga («Täiel häälel»). Pöördudes luuletajate poole, küsis Majakovski: «Ütle, kas sa oled oma värssidest teinud või püüdnud teha klassi relva, revolutsiooni relva» (Esinemine dispuudil, 1927). Kõik need Majakovski nõuded nõukogude luulele ja nõukogude luuletajatele kehastusid tema enese loomingus kõige eredamalt ja järjekindlamalt.

«Täiel häälel».

Sotsialismi edusammud sisendasid Majakovskile mõtte kirjutada poeem viisaastakust, kuid ta jõudis sellest valmis ainult sissejuhatuse «Täiel häälel» (1930), mis on lõpetatud teos iseseisva ideelis-kunstilise tähendusega.

See teos väljendab Majakovski vaateid nõukogude luule ülesannetele ja kutsumusele kõige täielikumalt. Vene klassikaline luule tunneb rida selliseid programmilisi luuletusi, milles üks või teine poeet väljendab oma vaateid luulele ja oma loomingu ülesandele (G. Deržavini «Mälestussammas», A. Puškini «Mälestussammas», N. Nekrassovi «On õnnis tasane poeet» jt.). Nõukogude tegelikkuse tingimustes arendas ja jätkas seda traditsiooni uuel alusel Majakovski oma sissejuhatusega «Täiel häälel». Poeet meenutab oma tööd ROSTA-s, kui ta «plakati kareda keelega» aitas noort Nõukogude vabariiki mineviku kõntsast puhastada, kõneleb oma loomingu mõjujõust olevikus, väljendab lootust, et tema teosed on vajalikud kommunistliku tuleviku inimestele («Ma tulen teie juurde kommunismi kaugusse . . .»). Luuletaja peab end õigustatuks oma loomingust niiviisi kõnelema, sest see oli algusest lõpuni töölisklassi huvide teenistuses ja abistas teda revolutsioonilises võitluses.

Individualistlikku kunsti hüljates *peab Majakovski tõeliselt sotsialistlikuks luuleks vaid seda, mis on relvaks võitluses sotsialismi võidu eest.* Sellel põhinevad tema kunstilised definitsioonid oma loomingule: värsid on sõdurid, kes seisavad raudses reas, poeemid kahurid, teravmeelsused ratsavägi, riimid «teritatud piigid».

Ja kõik
need hammasteni relvastatud read,
kakskümmend aastat mis
jäid võitlustulle,
mu viimse lehekülje veergudeni,
tea,
planeedi proletaarlane,
ma annan sulle.

Kuid selleks, et poeedi värsid saaksid revolutsiooni relvaks, peab neil olema ka *kunstiliselt täiuslik vorm*. Majakovski hülgab nende ükskõikse käsitöölislikkuse, kellest «üks kallab värsse kastekannust, teine piserdab suust . . .». «Mu luule murrab tööga läbi aastate rahnudest,» ütleb luuletaja, rõhutades vajadust kunstiteose kallal visalt ja raugematult töötada.

Määratu vaimustusega kõneleb poeet lõppridades oma luule kommunistlikust parteilisusest:

Keskkontrollkomisjonis
kaugel ajal veel
poeetiliste kiskjate
ja koide
jõugu üle
kõik oma
parteiraamatute sada köidet need
kui parteipileti
ma tõstan üles.

Esinedes 25. märtsil 1930. a. Krasnaja Presnja kommunistlike noorte ees selle teose lugemisega, ütles Majakovski: «Ma olen resoluutne inimene, ma tahan ise kõnelda järelpõlvega, mitte oodata, mis talle mu arvustajad tulevikus kõnelema hakkavad.»

Nõukogude luule uusi printsiipe tuli Majakovskil kaitsta kirjanduslik-poliitilises võitluses, mis 1930. aastaks omandas eriti terava iseloomu. Luuletaja vaenlased avaldasid laimava artikli poeemi «Hästi!» kohta, ründasid näidendit «Saun». Nad nimetasid Majakovskit «väikekodanlikuks kaasajooksikuks», «ümberorienteerumata intelligendiks», lõid tema ümber tagakiusamise ja intriigitsemise õhkkonna.

Majakovski kaitses oma ideelis-poliitilisi põhimõtteid mehiselt. Oma sõnade järgi võitles ta, «käised üles käärinud», laimajatega, «otsustades oma õigust olemasolule revolutsiooni kirjanikuna revolutsiooni jaoks, aga mitte taandujana». See võitlus röövis Majakovskilt rohkesti jõudu ja tervist, viis ta mõnikord tasakaalust välja.

1930. aastal lisandusid sellele keerukad olukorrad isiklikus elus ja kestev kurguhaigus, mis võttis Majakovskilt võimaluse elavaks suhtlemiseks lugejatega. See kõik tekitas närvilise tujulanguse ning tasakaalutuse ja viis katastroofile: 14. aprillil 1930. aastal lõpetas Majakovski elu enesetapmisega.

Kuni oma elu viimaste päevadeni jäi Majakovski võitluspos-

tile. Tema surmaeelseks teoseks oli sissejuhatus poeemile «Täiel häälel», mis on täis elujaatavat paatost ja selget teadmist oma lahutamatust sidemest kommunismi ehitava nõukogude rahvaga.

MAJAKOVSKI LUULE TÄHTSUS.

Majakovski loomingus liituvad vene klassikalise kirjanduse parimad traditsioonid ja sotsialismiajastu poeedi novaatorlus orgaaniliselt.

Igasugune ehtne novaatorlus on mõeldamatu ilma eelnevate sugupõlvede saavutuste loova omandamiseta. Üksnes vene klassikalise kirjanduse suuri ideelis-kunstilisi saavutusi järgides ja tema traditsioone uuel ajastul sotsialistliku realismi alusel jätkates võisid nõukogude kirjanikud luua silmapaistvaid teoseid nõukogude rahva elust, tööst ja võitlusest. Selle eredaks näiteks on Majakovski looming.

Majakovski ja vene klassikaline luule.

Majakovski looming on tihedalt seotud vene XIX sajandi poeesia eesrindlike traditsioonidega. *Patriotism, rahvalikkus, humanism* moodustasid selliste suurte poeetide, nagu Puškin, Lermontov ja Nekrassov, loomingu olemuse. Igaüks neist oli nii poeet kui ka oma rahva ustav poeg. Puškin, dekabristide kaasaegne, kutsus «hellitatud lüürat» puruks lööma, selleks et «maailmale vabadust laulda ja troonidel üllatada pahet». «Poeet võid sa mitte olla, kuid kodanik pead olema,» kirjutas Nekrassov, kajastades vabadusvõitluse revolutsioonilis-demokraatlikku etappi Venemaal. Neid ja nendetaolisi poeedi ühiskondliku osa määranguid arendas Majakovski uuel, sotsialistlikul epohhil. «Ma pole poeet, vaid inimene, kes on oma sule andnud kõigepealt käesoleva tunni, käesoleva tegelikkuse ja selle juhi, Nõukogude valitsuse ja partei teenistusse, pange tähele — teenistusse.»

«Sõnaga põletama inimeste südameid» kutsus Puškin kunsti ühiskondlikku tähtsust rõhutades. Lermontov nägi poeedi kutsumust selles, et ta «sütitaks võitlejat lahingu jaoks». «Ja laul ja värss — see on pomm ja lipp, ja lauliku hääl tõstab klassi,» — nii väljendas Majakovski mõtet poeesia aktiivsest, mõjusast tähendusest revolutsioonilises võitluses.

Majakovski vaenlased eitasid seda poeedi seesmist lähedust klassikutele, nad püüdsid teda nihilistina kujutada ja süüdistasid halvustavas suhtumises kultuuripärandisse. Majakovski vaidles korduvalt nende väljamõeldiste vastu. Vastuseks süüdistusele «klassikute tühistamises» ütles ta 1930. aastal: «Kunagi pole ma tegelnud selle rumala asjaga . . .» «Mineviku poeesiaga ei ole vaja tülitseda — see on meile õppematerjaliks,» kirjutas Majakovski artiklis «Kuidas teha värsse?»

Majakovski suhtumine XIX sajandi suurimatesse vene poeetidesse tõendab seda, kui kõrgelt ta hindas mineviku suurmeistreid.

Ühel oma esinemisel ütles Majakovski, juhtides kõrvale etteheidet «eelkäijate mitteaustamise» kohta: «... kuu aega tagasi, töö ajal, kui Brik hakkas lugema «Jevgeni Oneginit», mida ma peast tean, ei saanud ma end lahti rebida ja kuulasin lõpuni ja käisin kaks päeva võlutuna nelikvärsist:

Я знаю: жребий мой измерен,
Но, чтоб продлилась жизнь моя,
Я утром должен быть уверен,
Что с вами днем увижусь я.

(Ma tean: mu liisk on langenud, kuid et mu elu edasi kestaks, pean ma hommikul olema veendunud, et päeval kohtan teid.)

Loomulikult pöördume me selliste kunstiteoste juurde sadu kordi tagasi, ja isegi sel hetkel, kui surm hakkab meile silmust kaela panema, tuhandeid kordi; õpime neid maksimaalselt ausameelseid loominguvõtteid, mis annavad lõputu rahulduse ja omaksvõetud, dikteeritud, tunnetatud mõtte õige formuleeringu.»

Kui meie maa pühitses Puškini saja kahekümne viiendat sünnipäeva, kirjutas Majakovski tuntud luuletuse «Juubelipäevane» (1924) ja väljendas selles oma sügavat ning õrna armastust suure poeedi vastu. «Ma armastan teid, aga elusat, mitte muumiat,» hüüatab Majakovski tuliselt, protesteerides selle «lugemikuhiilguse» vastu, millega pseudoõpetlastest pedandid poeedi üle ujutasid. Luuletust läbib siiras kahetsus, et Puškin praegu pole elavate hulgas.

Luuletuses «Juubelipäevane» ei mainita Nekrassovit juhuslikult. «See on meile kambamees,» kõneleb Majakovski temast Puškini poole pöördudes. Sellega osutab Majakovski vene klassikalise luule sellele joonele, mille jätkamiseks ta oma loomingut pidas. Pärast Puškinit väljendas Nekrassov rahva huvisid, sügavat järelemõtlemist tema ajalooliste teede üle ja usku tema helgesse tulevikku.

Suure soojusega avaldas Majakovski oma arvamust Lermontovist, hinnates kõrgelt tema luule romantilisi motiive. Majakovski kaitses poeeti vulgaarsete kriitikute eest, pilkas nende katseid teda «individualistiks» kuulutada, sest tema luules ju «kõik kohad on taevakehasid täis, ja mitte sõnagi elektrifitseerimisest». Luuletuses «Tamara ja Deemon» kasutas Majakovski Lermontovi loomingu motiive. «Meis on ühise lüürika kestvus,» kirjutab ta siin enesest ja Lermontovist.

Majakovski novaatorlus.

Klassikute parimaid traditsioone järgides esines Majakovski ka tähelepandava novaatorina. Ta rikastas luulet uute ideeliskunstiliste saavutustega.

Ühena esimestest ülistas Majakovski Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni, mis oli inimkonna ajaloos murranguetapiks. Ta sidus oma loomingu sotsialistliku ehitustöö ülesannetega meie maal ja kajastas oma teostes nõukogude ajastu tähtsaid sündmusi. Majakovski luule väljendas nõukogude rahva huvisid. Nõukogude patriotismi ideed läbivad poeedi kogu loomingut.

Majakovski oli tähelepandav meister luulevormi alal. *Uue sisu jaoks leidis ta uued kunstilise väljenduse vahendid.*

Luuletuses «Poeetidest» pilkas ta neid epigoone, kes tegutsevad vastavalt retseptile: «Võetakse klassikud, keeratakse rulli ja lastakse hakkmasinast läbi.» Majakovski ise arendas klassikalisi traditsioone loovalt.

Ta võitles estetismi ja formalismi vastu luules, nihutas esiplaanile teose sisu, kuid omistas samal ajal väga suurt tähtsust tööle kunstivormi kallal. «Väljatöötamisele, nõndanimetatud tehnilisele töötlemisele ei tule omistada iseseisvat väärtust. Kuid just töötlemine muudabki luuleteose niisuguseks, et seda kõlbab tarvitada,» kirjutas ta artiklis «Kuidas teha värsse?» (1926) tõele vastavalt.

Majakovski poeetikast kõneldes tuleb eelkõige rõhutada poeedi orienteerumist *rahva kõnekeelele.* «Enamik minu luuletustest on üles ehitatud igapäevase kõne intonatsioonile,» kirjutas Majakovski. Tõepoolest on tema teoste aluseks elav kõnekeel. Mitte juhuslikult ei andnud ta paljudele oma luuletustele nimeks «kõnelus», «jutustus», «läkitus» jms. («Kahe dessantlaeva kõnelus Odessa reidil», «Kõnelus luulest finantsinspektoriga», «Valaja Ivan Kozõrevi jutustus...», «Töölise Pavel Katuškini jutustus...», «Läkitus proletaarsetele poeetidele» jne.).

Majakovski pöördub meelsasti *vanasõnade ja kõnekäändude* poole. Need on paljude ta värsiridade aluseks. Luuletuses «Sergei Jesseninile» on rida: «Ни тебе аванса, ни пивной.» Poeet ise näitas, et selle rea aluseks on kõnekäänd: «Ни тебе дна, ни покрышки.» Tuntud reas: «Сочтемся славою, ведь мы свои же люди» võib näha ümbersõnastatud ja -mõtestatud kõnekäändu: «Свои люди — сочтемся». Niisuguseid näiteid on Majakovski teostes väga palju.

Majakovski teostes kuulduvad selgesti *poeedi-tribuuni*, «agitaatori, kisakõri, eestvedaja» *oraatorlikud intonatsioonid.*

Majakovski võitles pidevalt «puhta kunsti» pooldajate poolt levitatud väärkujutluse vastu, nagu oleks olemas eriline «poeetiline keel», milles ainuüksi võibki värsse kirjutada. Ühele oma artiklitest, mis oli suunatud selliste vaadete pooldajate vastu, andis luuletaja väljendusrikka pealkirja: «Taevast maa peale». Toetudes V. I. Lenini ja M. I. Kalinini juhtnööridele lihtsas, selges ja arusaadavas keeles kirjutamise vajadusest, astub Majakovski selles artiklis välja «uduste ja arusaamatute värsside» vastu. Ta kritiseerib teravalt neid luuletajaid, kes kirjutavad

tinglik-poeetilises žargoonis, halvustavad üldrahvalikku keelt, risustavad vene keelt sellele mitteomaste võõrsõnadega jms. «Välismaatsemine õpikute järgi,» kirjutab Majakovski, «jõle jõledus rikub seni keelt, milles me kirjutame. Ja samal ajal on luuletajad ja kirjanikud selle asemel, et keelt juhtida, roninud niisugustesse pilvetagustesse kõrgustesse, et neid sabapidigi alla ei tiri. Avad mingi ajakirja — puha värssidest kirju: seal on nii «pärlihambakesed» kui ka «kitoonid» ja «Parthenon» ja «unelmad», ja kurat teab, mis seal veel ei ole.»

Niisamasuguse energiaga võitles Majakovski literatuursete stampide vastu keeles, kulunud, iganenud, mittemidagi ütlevate väljenduste vastu. Samas artiklis kirjutas ta: «Kõigis ajalehtedes vilksatavad seniajani harjumuseks saanud, kuid mitte kellelegi arusaadavad, mittemidagi väljendavad fraasid: «läbib punase niidina», «saavutas apogee», «jõudis kulminatsioonipunkti», «lõppes fiaskoga» jne. jne. lõpmatuseni.»

Majakovski kasutas ulatuslikult kõiki vene keele rikkusi. Kui see vajalik oli, ei põlanud luuletaja vananenud sõnu — *arhaisme ja slavisme.* Nii kasutas ta selleks, et värsile pidulikkust lisada, «Oodis revolutsioonile» vanaslaavi sõna «благословенная» (õnnistatu). Selleks kasutas ta ka sääraseid sõnu, nagu «истый» (tõeline) [kommunist], «лоно» (süli, rüpp) [revolutsiooni-], «вещий» (prohvetlik), «алчба» (nälg) jms. Teiselt poolt tõi Majakovski vananenud sõnu ka selleks, et saavutada koomilist efekti. Pilgates luuletuses «Bürokratiaad» kantseleilikku paberitega viivitamist, kirjutas ta: «Ищите и обрящете — пойди и «рящь» её! — которая «входящая» и которая «исходящая»?!» (Otsige ja leidke — mine ja «kindlaks tee!» — missugune «sisse tuleb» ja missugune «välja läheb».)

Majakovski kasutas sageli ka neologisme — tema enda poolt loodud sõnu. Majakovski neologismide iseärasuseks on see, et nad on loodud üldtarvitatavate vene keele sõnade baasil ja on oma mõttelt alati selged ning täpsed: «Haamrikas, sirbikas (молоткастый, серпастый) nõukogude pass», «ma armastan meie plaanide hiiglaslikkust (громадьё)» jne. Nagu nende, nii ka teiste Majakovski neologismide eesmärgiks on ilmekalt rõhutada luuletuse sisu, tema mõtet.

Majakovski keele aluseks on kaasaja elav kõnekeel.

See määras ära ka *Majakovski värsside rütmilise ülesehituse iseärasused.*

Ammusest ajast valitseb vene luules värsimõõdu süllaabilis-tooniline süsteem. Süllaabilis-tooniline süsteem põhineb rõhuliste ja rõhuta silpide reeglipärasel vaheldumisel. Majakovski ei piirdunud varem olemasolnud luulereeglitega. On tõsi, et suur hulk Majakovski luuletusi on kirjutatud harilikes süllaabilis-toonilistes värsimõõtudes («Eriskummaline lugu...», «Sõja-mere armastus» jt.). Kuid koos sellega on tal palju teoseid, mille rütm rajaneb ainult rõhuliste silpide reeglipärasel vaheldumisel. Niisugust

värssi nimetatakse *tooniliseks*. See lähtub vene rahvalaulu värsiehitusest. Mõnikord kasutasid seda XIX sajandi luuletajad (Puškini «Muinasjutt kalamehest ja kalakesest»), kuid ainult Majakovski loomingus tuli see värss laialdaselt kasutamisele.

Näiteks kirjutab luuletaja:

Гражданúн фининспéктор!
Простúте за беспокóйство.
Спасúбо...
не тревóжьтесь...
я простою...
У меня́ к вам
дéло
деликáтного свóйства:
о мéсте
поэ́та
в рабóчем строю́.

(Kodanik finantsinspektor! Vabandage, et segan. Tänan... ärge tülitage end... — ma seisan... Mul on teile delikaatset laadi asi: luuletaja kohast tööliste rivis.)

Siin on igas reas neli rõhku, rõhuta silpide arv aga muutub. See on neljarõhuline tooniline värss.

Vahel liidab Majakovski erinevate rõhkudega read mõne sõna esiletõstmise või rõhutamise eesmärgil. Sellel põhimõttel on üles ehitatud näiteks «Luuletuse nõukogude passist» kaks viimast rida (neljarõhuline ja kaherõhuline):

Читáйте,
завúдуйте,
я — гражданúн
Совéтского Сою́за.

(Lugege, kadestage, ma olen — Nõukogude Liidu kodanik.)

Selles vabas rütmis nägi luuletaja rikkalikke võimalusi elava kõnekeele väljendamiseks.

Et värsi üksikelementide mõtet rõhutada, lõhub Majakovski värsirea «astmeteks» ja paigutab need «trepina», võimaldades õiget lugemist koos vajalike pausidega, ilma kiirkõneta:

Время —
начинаю
про Ленина рассказ...

(On aeg — alustan Leninist jutustust...)

Väga suur tähtsus on Majakovski teostes *riimil*. Artiklis «Kuidas teha värsse?» kirjutas Majakovski: «... ilma riimita (mõistes riimi avaralt) laguneb luuletus koost. Riim viib teid tagasi eelneva rea juurde, sunnib seda meenutama, sunnib koos püsima kõiki neid ridu, mis seisavad selle teenistuses, et anda kuju ühele ja sellelesamale mõttele.» Poeet ei rahuldunud vana riimimismeetodiga, mille puhul sõnad riimusid üksnes sõnalõppude ühtelange-

misel: любовь — кровь, народа — свобода jms. Majakovski riimib sageli sõnu, arvestades mitte ainult nende lõppe, vaid ka eelnevaid häälikuid, mitte ainult silpide täht-tähelist ühtelangemist, vaid ka sõnade ühesugust kõla. Majakovski riimid on erakordselt mitmekesised ja ilmekad. Poeemis «Hästi!» riimib ta: обняться — нации, деться — красногвардейцы, кронштадцы — шататься, шар — хороша jms.

«Ma asetan värsirea lõppu alati kõige iseloomulikuma sõna ja püüan talle leida riimi, maksku mis maksab,» kirjutas luuletaja. See tähendab, et Majakovski riimib neid sõnu, mis väljendavad teose põhilist mõtet. Näiteks riimib Majakovski laenu tellima kutsudes just seda peamist sõna:

Поэзия любит в мистику облекаться,
говорит о вещах едва касаемо.
Я ж открыто агитирую за покупку
облигаций
государственного выигрышного
займа

(Poeesia armastab müstikasse mähkuda, kõnelda asjadest vaevu puudutades. Mina aga agiteerin avalikult riikliku võidulaenu obligatsioonide ostmise poolt.)

Riimi rikastamise ühe vahendina kasutab Majakovski sageli liitriime («Лет до *ста расти* нам без старости», — «Aastat sada kasvame vanaduseta»; «Славьте, *молот и стих*, землю молодости» — «Kiitke, vasar ja värss, nooruse maad» jne.).

Kõneldes sellest, et «on tarvis viimase võimaluseni välja arendada värsi ilmekust», näitas Majakovski: «Üks ilmekuse saavutamise tähtsamaid vahendeid on kujund.» Selle juures ei andnud poeet kujundile luules iseseisvat osa, ta ei tunnistanud kujundite «omaväärtust». «Kujund peab olema tendentslik,» kirjutas ta. Sellise tendentsliku, s. o. poliitiliselt suunatud kujundina esineb näiteks poeemis «Vladimir Iljitš Lenin» pärisorjusliku Venemaa kujutamine. Maastikupilti joonistades kõneleb Majakovski sellest maast sõnadega, mis iseloomustavad vene rahva orjaelu.

Kõrgusest,
ülalt
Venemaad vaata —
sinavad
jõgede jooned,
otsekui
piitsaga
teda aastad
oleksid
peksnud toorelt.
Aga on sinisemad
jõgede veest
orjuse muhud
su pilgu ees.

Hoolikalt töötas Majakovski ka värsi *kõlalise* külje kallal. Majakovski kinnitas, et «ei ole tingimata tarvis varustada luuletust otsitud alliteratsioonidega», ja kui ta ise kasutas alliteratsiooni, siis ainult esiletõstmiseks, temale tähtsa sõna veel tugevamaks rõhutamiseks. Sellise alliteratsiooni näitena kasutas Majakovski rida: «Где он, бронзы звон или гранита грань?» (Kus on ta, kas pronksi helin või graniidi tahk?) Häälikute *нз* tõttu liituvad sõnad «бронзы» ja «звон» omavahel tihedamalt. Sama toimub ka sõnadega «гранита» ja «грань» häälikute *гр* abil. Need häälikud rõhutavad stroofi üldist mõtet, sest kõneldakse mälestussambast, mida tavaliselt valatakse pronksi või raiutakse graniiti.

Niisugused on Majakovski poeetika põhilised iseärasused. Nad tõendavad, et Majakovski arendas seaduspäraselt vene värsiehitust, avardas ja rikastas seda.

Majakovski ja nõukogude luule. Majakovski loomingu ülemaailmne tähtsus.

Majakovski looming avaldas ja avaldab mõju kogu nõukogude luule arenemisele. See on näide sügavalt ideelisest loomingust. Majakovski luule on tõhus relv ideetuse ja formalismi vastu kirjanduses.

Majakovski poeetilised printsiibid on nõukogude luule jaoks niisama tähtsad kui tema loomingu ideelised alused. Majakovski töö oma teoste kunstilise külje juures on nõukogude luuletajatele eeskujuks. Tema luuletuste rütmiline rikkus, värsked originaalsed riimid, julged ja eredad luulekujundid ning võrdlused, nõtke ja väljendusrikas lauseehitus ning elav kõnekeel moodustavad nõukogude luule rikkaima arsenali.

Mida olen teinud,
see kõik kuulub teile,
riimid,
teemad,
diktsioon,
bass,

kirjutas Majakovski nõukogude luuletajate poole pöördudes («Läkitus proletaarsetele poeetidele», 1926).

Majakovskit järgida ei tähenda tema luulemaneeri järele aimata, tema värsiehitust pimesi kopeerida. Majakovski ise kutsus üles selleks, et nõukogude luules oleks «rohkem häid ja *erinevaid* poeete». Selle kohta ütles K. Simonov õigesti: «Kui tema (Majakovski) astus kirjanduslikesse vaidlustesse, ei tunginud ta kunagi peale sellepärast, et teised luuletajad ei kirjuta «trepina». Ta võitles selle eest, et teised luuletajad just nõnda nagu tema vaataksid luule *ülesannetele* — see oli temale peaasi!»

Suure tähtsusega on Majakovski looming Nõukogude Liidu vabariikide luule arengus. Ukraina suur luuletaja Mikola Bažan

kirjutas: «Kuigi me ei paiguta oma ridu «Majakovski trepina», jõudsime me seda treppi mööda samale sõna, keele, sõnavara, kujundite ja epiteetide tunnetamisele, eelkõige aga sellele tunnete ja kirgede laadile, millega Majakovski elas ja mis nõukogude luules ei kustu.»

Majakovski loomingul on tohutu tähtsus ka kogu maailma luulele. Majakovski värsid ja poeemid on tuntud kõigis maailma maades ja tõlgitud rohkem kui kolmekümnesse keelde.

Kõigi maade paremad progressiivsed luuletajad järgivad Majakovski traditsioone. Majakovski mõju on näha ka paljude hiina luuletajate teostes, tšiili poeedi Pablo Neruda leegitsevates värssides, saksa antifašistliku kirjaniku Johannes Becheri, poola luuletaja Julian Tuwimi ja rea teiste luuletajate loomingus üle kogu maailma. Progressiivne prantsuse kirjanik Louis Aragon kirjutas: «Poeet Vladimir Majakovski õpetas mind, et on vaja pöörduda miljonite inimeste poole, nende poole, kes tahavad seda maailma ümber korraldada.» Majakovski luule aitab Lääne progressiivsetel kirjanikel manduva kodanliku kunsti vastu võidelda.

Hiina tuntud ühiskonnategelane Bao-Tsjuan ütles Majakovski kohta: «Ta õpetas hiina poeete tegelikkust kujundites tõepäraselt peegeldama, õpetas neid, kuidas poeesiarelvaga võidelda pimeduse ja reaktsiooni vastu ... Tema nimi on surematu. Ta elab meie südames ja tema kuulsad traditsioonid elavad igavesti.»

Nagu võimas tuletorn näitab Majakovski luule teed igale ausale luuletajale maailmas, kelle süda kuulub rahvale.

NÕUKOGUDE KIRJANDUS SÕJAEELSETE VIISAASTAKUTE PERIOODIL.

Nõukogude Liidu majanduse taastamise ja arendamise edusammud andsid meie rahvale kommunistliku partei juhtimisel võimaluse üle minna kulakluse kui klassi likvideerimise poliitikale üldise kollektiviseerimise alusel, tööstuse arenemistempot tõsta ja tema tehnilist rekonstrueerimist alustada, *rünnata kapitalistlikke elemente kogu rindel.* 1929. aastal võeti meie maa edusammude alusel vastu sotsialismi ehitamise esimene viie aasta plaan.

Sõjaeelsete viisaastakute jooksul pandi sotsialistlikule majandusele alusmüür — eesrindlik sotsialistlik tööstus ja kollektiivne mehhaniseeritud põllumajandus. Nõukogude Liit muutus agraarmaast industriaal-agraarmaaks. Individuaalse väikepõllupidamise maast muutus ta kollektiivse suurpõllumajanduse maaks. Ühiskondlik sotsialistlik omand kindlustus rahvamajanduse kõigis harudes. Inimese ekspluateerimine inimese poolt kaotati igaveseks. Nõukogude ühiskonnas likvideeriti kõik ekspluataatorlikud klassid. Sellel alusel kujunes nõukogude ühiskonna moraalne ja poliitiline ühtsus.

Sügavad muutused NSV Liidu elus väljendusid NSV Liidu uues konstitutsioonis, mis võeti vastu Nõukogude VIII Erakorralisel Kongressil 1936. aastal. Uus konstitutsioon fikseeris selle maailmaajaloolise fakti, et *NSV Liit on astunud sotsialismi ülesehitamise lõpuleviimise ja järkjärgulise kommunismile ülemineku ajajärku.*

Nõukogude kirjanduse edusammud 30-ndatel aastatel.

Sotsialismi võidud meie maal mõjustasid nõukogude kirjanduse arenemist. Nõukogude kirjanduses võidab ja kindlustub sotsialistliku realismi meetod.

Neil aastail ilmuvad M. Gorki epopöa «Klim Samgini elu» uued osad ja tema näidendid «Jegor Bulõtšov ja teised» ning «Dostigajev ja teised», V. Majakovski «Täiel häälel» (sissejuhatus viisaastakupoeemile), M. Šolohhovi «Ülesküntud uudismaa» ja «Vaikse Doni» kolmas raamat, A. Tolstoi romaani «Peeter Esimene» teine osa, N. Ostrovski «Kuidas karastus teras», A. Maka-

renko «Pedagoogiline poeem», P. Bažovi «Malahhiitlaegas», V. Katajevi «Valendab üksik puri», A. Tvardovski ja M. Issakovski luuletuskogud ja paljud teised nõukogude kirjanduse teosed, milledest suur osa muutus sotsialistliku realismi klassikalisteks teosteks.

Põhjalikult muutub ja rikastub nõukogude kirjanduse *sisu*. Varem koondusid kirjanike jõupingutused peamiselt revolutsiooni ja kodusõja kujutamisele, nüüd omandasid kirjanduses endastmõistetavalt esikoha *sotsialistliku ülesehitustöö teemad.*

Kirjanike põhiliseks ülesandeks saab nõukogude inimeste *töö* ja selle mõju näitamine nõukogude inimese uue teadvuse ja moraali kujunemises. Varem olid kirjandusteoste kangelasteks peamiselt inimesed, kes revolutsiooni ellu viisid ja tema saavutusi relvaga käes kaitsesid, nüüd muutuvad kirjandusteoste peategelasteks sotsialismi ehitavad töölised, talupojad ja intelligents.

Gorki sõnadega kõneldes muutub nõukogude kirjanduses kesksekseks «sotsialistlik töö kui uue inimese organiseerija ja uus inimene kui sotsialistliku töö organiseerija». Vaba loov töö tingib inimisiksuse õitsengu nõukogude ühiskonnas, ja 30-ndate aastate paremais teostes on sotsialismi ehitajat kujutatud kogu tema hingelises rikkuses.

Suureneb nõukogude kirjanduse žanride, teemade ja kunstivormide mitmekesisus. Kõrvuti teostega sotsialistlikust ülesehitustööst ilmuvad *ajaloolised* teosed, edukalt arenevad *lastekirjandus* (A. Gaidar, S. Maršak, S. Mihhalkov jt.), nõukogude *laul* (M. Issakovski, V. Lebedev-Kumatš, A. Surkov jt.) ja *olukirjeldus.*

Sotsialistliku ehitustöö edusammude baasil muutus Nõukogude Liidu kirjanike koosseis. Iga aastaga on nende hulgas üha rohkem tööliskeskkonnast pärit inimesi, kes tulid kirjandusse pärast Oktoobrirevolutsiooni. 30-ndatel aastatel astusid kirjanike perre N. Ostrovski, A. Makarenko, A. Tvardovski, J. Krõmov, B. Gorbatov, K. Simonov ja paljud teised.

Nõukogude võimu esimestel aastatel, nepiaastatel, oli kirjanike hulgas palju kõikuvaid, kahtlevaid ja kindlusetuid inimesi. Nüüd muutus olukord. Sotsialismi võiduka arenemise mõjul, partei õige poliitika tõttu asus kirjanike põhimass eranditult nõukogude rahva ja riigi poolele, määrates ilma mingite kahtluste või kõikumisteta kindlaks oma koha sotsialismi leeris.

Kõneldes selle perioodi kirjanduse edusammudest, märkis Gorki, et sel ajastul on juba olemas «soliidne rühm sõnakunstnikke, rühm, kelle me võime tunnistada «juhtivaks» ilukirjanduse arenemisprotsessis. See rühm ühendab kõige andekamaid parteilasi-kirjanikke parteitutega ja viimased muutuvad «nõukogulikeks» mitte sõnades, vaid tegudes, võttes üha sügavamalt omaks partei ja töölis-talupoegade võimu, nõukogude võimu kangelasliku töö üldist ja üldinimlikku mõtet».

VK(b)P Keskkomitee otsus «Kirjanduslik-kunstiliste organisatsioonide ümberkorraldamisest».

Nõukogude kirjanduse edusammud, sügavad muutused kirjanike koosseisus ja ideoloogias nõudsid kirjanduse valdkonnas uute *organisatsiooniliste vormide* loomist. Hoolimata kirjanike massilisest asumisest sotsialismi positsioonidele jätkasid kirjanduses tegelikult eksisteerimist mitmesugused rühmitused, mis lahutasid kirjanikke, sundisid neid järgima kitsaid huvisid ja omavahel vaenujalal olema. Eriti takistas kirjanduse arengut RAPP (Venemaa Proletaarsete Kirjanike Assotsiatsioon). RAPP-i juhtkond halvustas partei juhtnööre, ei mõistnud ega tahtnud mõista neid põhilisi muutusi, mis maal ja kirjanduse keskkonnas toimusid, ja jätkas ebaõige poliitika teostamist. Nad vastandasid parteilised kirjanikud parteitutele ja kuulutasid vaenlasteks kõik, kes nende rühmitustesse ei kuulunud. RAPP-i ebaõige praktika muutus nõukogude kirjanduse arengule tõsiseks takistuseks. Vahepeal oli nõukogude kirjandus seoses sotsialismi võiduga meie maal jõudnud avarale loominguteele. Uued elutingimused sotsialismimaal nõudsid põhilisi muudatusi kirjanduses. Need muudatused teostaski meie partei Keskkomitee.

23. aprillil 1932. aastal avaldati VK(b)P Keskkomitee otsus «Kirjanduslik-kunstiliste organisatsioonide ümberkorraldamisest». Otsuses märgiti eelkõige, et: «Viimaste aastate jooksul on sotsialistliku ülesehitustöö tunduvate edusammude alusel saavutatud nii kvantitatiivselt kui ka kvalitatiivselt suur tõus kirjanduse ja kunsti alal.»

Seoses nende oluliste muudatustega on tekkinud vajadus luua kirjanike viljakaks tööks uusi tingimusi.

«Mõni aasta tagasi,» öeldi otsuses, «kui kirjanduses avaldasid veel tunduvat mõju võõrad elemendid, kes eriti elavnesid uue majanduspoliitika esimesil aastail, proletaarse kirjanduse kaader aga oli veel nõrk, aitas partei igati eriliste proletaarsete organisatsioonide loomist ja tugevdamist kirjanduse ja kunsti alal proletaarsete kirjanike ja kunsti alal töötajate seisukohtade kindlustamise eesmärgil.»

Käesoleval ajal, kus proletaarsete kirjanike kaader on kasvanud ja tugevnenud ning kirjanike enamus on pöördunud sotsialismi poolele, «jäävad olemasolevate kirjanduslik-kunstiliste organisatsioonide... raamid juba kitsaks ning pidurdavad kunstilise loomingu tõsist hoogsust».

Otsus näitas tekkivat hädaohtu, et proletaarsed kirjanduslikud organisatsioonid muutuvad suletud ringideks, mis on eraldatud «kaasaja poliitilistest ülesannetest ja kaunis suurtest sotsialistlikku ülesehitustööd pooldavate kirjanike ja kunstnike rühmadest».

Selle kõige põhjal otsustas VK(b)P Keskkomitee likvideerida Venemaa Proletaarsete Kirjanike Assotsiatsiooni (RAPP) ja «ühendada kõik kirjanikud, kes toetavad nõukogude võimu plat-

vormi ja püüavad osa võtta sotsialistlikust ülesehitustööst, ühtsesse Nõukogude Kirjanike Liitu . . .»

Kohe pärast seda otsust alustas VK(b)P Keskkomitee nõukogude kirjanike esimese üleliidulise kongressi ulatuslikku ettevalmistamist. Kõige aktiivsemalt võttis sellest osa M. Gorki.

Kongressiks valmistus kogu nõukogude rahvas. Tehastes, vabrikutes, kolhoosides, armees ja õppeasutustes toimusid lugejate konverentsid, kus arutati nõukogude kirjanike teoseid. Nõukogude rahva ülisuur huvi oma kirjanduse vastu tõendas kirjanduse tihedat sidet eluga meie maal.

Nõukogude kirjanike esimene kongress.

Augustis 1934. aastal avati M. Gorki juhtimisel nõukogude kirjanike esimene üleliiduline kongress. See kestis kaks nädalat. Kongress kinnitas paljurahvuselise Nõukogude Liidu kirjanike poliitilist ühtsust, koondumist partei ümber. Kongressil tehti kokkuvõte nõukogude kirjanduse saavutustest ja märgiti ära tema edasise arengu teed.

Partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse nimel esines kongressil A. Ždanov. Ta ütles, et nõukogude kirjandus on «veri meie sotsialistliku ülesehitustöö verest ja liha tema lihast», et ta on «kõige ideelisem, kõige eesrindlikum ja kõige revolutsioonilisem kirjandus».

A. Ždanov ütles kongressil, et nõukogude kirjanike peamiseks ülesandeks on oma teostes anda tegelikkuse tõetruu kujutamine selle revolutsioonilises arengus töötajate sotsialismi vaimus kasvatamise eesmärgil. «Selline ilukirjanduse ja kirjanduskriitika meetod on see, mida me nimetame sotsialistliku realismi meetodiks.»

Eriliselt rõhutati esinemises, et nõukogude kirjanikel on hädavajalik «kirjandusliku pärandi kriitiline omandamine», «töötehnika õppimine», kunstimeisterlikkus ja kultuurne keel.

Ettekandega esines kongressil M. Gorki. Ta märkis, et nõukogude kirjandus kui maailma kõige eesrindlikum kirjandus areneb täiesti edukalt: «Ajalugu on meid kui uue kultuuri ehitajaid esile tõstnud ja see kohustab meid püüdma veel kaugemale ja kõrgemale, et kogu töötajate maailm näeks meid ja kuuleks meie häält.»

Gorki ütles, et nõukogude kirjanikel on juhtiv koht maailmakirjanduses sellepärast, et nende loov töö on orgaaniliselt seotud kommunistliku partei suurte ideedega. «. . . nüüdsest peale jääb mõiste «parteitu kirjanik» üksnes formaalseks mõisteks,» ütles ta, «sest seesmiselt tunneb igaüks meist end leninliku partei tõelise liikmena . . .»

Erilise jõuga argumenteeris Gorki juhtlauset, et: «Sotsialistlik realism jaatab olemasolu kui tegevust, kui loomingut, mille eesmärgiks on inimese kõige väärtuslikumate individuaalsete omaduste pidev arendamine . . . .» «Oma raamatute peamiseks kangela-

seks me peame valima töö, s. o. inimese, keda organiseerivad tööprotsessid,» kinnitas Gorki.

Kongress oli nõukogude rahvaste kirjanduse arengus ülitähtsaks etapiks, mis määras ära tema kui maailma kõige eesrindlikuma kirjanduse edasise kasvu.

Meie partei juhtimisel võttis kongress vastu Nõukogude Kirjanike Liidu põhikirja, milles anti sotsialistliku realismi täpne definitsioon. «Sotsialistlik realism,» öeldakse põhikirjas, «mis on nõukogude ilukirjanduse ja kirjanduskriitika põhiliseks meetodiks, nõuab kunstnikult tõetruud ja ajalooliselt konkreetset tegelikkuse kujutamist selle revolutsioonilises arengus. Kunstilise kujutamise tõetruudus ja ajalooline konkreetsus peavad sealjuures liituma töötavate inimeste sotsialismi vaimus ümbermuutmise ja kasvatamise ülesandega.»

See tähendab, et nõukogude kirjanik peab, kunstitõest sammugi taganemata, nägema ja mõistma *ühiskonna arengu teid,* andma endale aru sellest, mis on määratud hukkumisele ja suremisele, ning sellest, mis sünnib, areneb ja võidab. See tähendab, et nõukogude kirjanik peab kaitsma ning toetama *uut* ja paljastama ning piitsutama *vana, reaktsioonilist.* Sellega täidab nõukogude kirjanik oma «uue kultuuri ehitajate» kutsumust ja edendab töötajate kommunistlikku kasvatust.

Võitlus kirjanduse keele puhtuse ja rikkuse eest.

Partei võitles nõukogude kirjanduse *ideelisuse* eest ja püstitas nõukogude kirjandusele samaaegselt *kunstimeisterlikkuse* tõstmise ülesande. Eriti suure tähtsuse andis partei nõukogude kirjandusliku keele viimistlemisele. «... Aktiivselt võidelda keelekultuuri ja teoste kvaliteedi eest,» esitas nõukogude kirjanikele partei Keskkomitee nimel üleskutse A. Ždanov oma kõnes nõukogude kirjanike esimesel üleliidulisel kongressil. Suurt abi võitluses kunstimeisterlikkuse taseme tõstmise ja kirjanduse keele viimistlemise eest osutas parteile M. Gorki.

1934. aastal avaldati «Literaturnaja Gazetas» A. Serafimovitši artikkel F. Panfjorovi romaani «Brusski» kohta. Selles artiklis õigustas Serafimovitš dialektisme, žargoonisõnu ja «jändrikku» kõnet, sest see justkui oleks «täis seda jõudu, mis on omane maamehele». Oma artiklis «Avalik kiri A. Serafimovitšile» vaidleb Gorki sellesama «Literaturnaja Gazeta» veergudel Serafimovitšile otsustavalt vastu. «Palun aru saada,» kirjutab Gorki, «et siin *on kõne all... ilmne püüe madaldada kirjanduse kvaliteeti,* sest sõnadega tembutamise õigustamine on praagi õigustamine.» Gorki artiklis kõneldi nõukogude kirjandusliku keele üldistest põhimõttelistest küsimustest. Gorki kaitses üldrahvalikku vene keelt, astus välja tema risustamise vastu dialektismide, žargooniväljendite ja väljamõeldud sõnadega. Nördimusega tõi ta näiteid vene keele rikkumisest mõnedes nõukogude kirjanduse teostes:

«... leidsin ma sääraseid sõnavärdjaid: «скокулязило», «вычикурдывать», «ожгнуть», «небозабураманило» jne.... Mida need sõnad tähendavad?»

«Meil tuleb meenutada, kuidas suhtus keelesse Vladimir Lenin,» viitas Gorki, pidades silmas Lenini artiklit «Vene keele puhastamisest».

Märkides, et «sõnalise loomingu alal on keeleline, leksikaalne vähene kirjaoskus alati madala kultuuri tunnuseks ja sellega käib alati kaasas vähene ideoloogiline kirjaoskus», kirjutas Gorki: «On tarvis halastamatut võitlust kirjanduse puhastamiseks sõnalisest rämpsust, võitlust meie keele lihtsuse ja selguse eest, ausa tehnika eest, milleta pole võimalik täpne ideoloogia. On tarvis kõige ägedamalt võidelda kõigi katsete vastu kirjanduse kvaliteeti alla viia.» Rida nõukogude kirjanikke (A. Tolstoi, M. Šolohhov, K. Fedin jt.) toetas Gorki artikleid kirjandusliku keele küsimustes ja neil oli suur osa nõukogude kirjanduse arengus.

«Meie kauni vene keele risustamist igasuguste juba olemasolevate sõnade moonutamisega või uute, enamasti sobimatute, mõttetute, ilma igasuguse piltlikkuseta, lihtsalt arusaadamatute sõnade «loomisega» ei või enam lubada,» avaldas Nikolai Ostrovski.

Gorki võitlust keele puhtuse ja rikkuse eest hindas partei kõrgelt. Nõukogude kirjanike esimesel üleliidulisel kongressil esinedes ütles A. Ždanov: «Me vajame kunstiteoste kõrget meisterlikkust ja selles suhtes on hindamatult suur Aleksei Maksimovitš Gorki abi, mida ta osutab parteile ja proletariaadile kirjanduse kvaliteedi ja kultuurse keele eest peetavas võitluses.»

Sotsialistlik töö — 30-ndate aastate nõukogude kirjanduse peateema.

Partei hoolitsust nõukogude kirjanduse arengu eest mõistsid ja hindasid õigesti nõukogude kirjanikud, kes lõid kümneid sotsialismi ehitava nõukogude rahva elu, töö ja võitlusega tihedalt seotud teoseid. *Maa industrialiseerimine ja kollektiviseerimine, sotsialistliku ühiskonna inimese kujunemine, meie rahva ajalooline minevik* moodustavad selle perioodi nõukogude kirjanduse peamise sisu.

30-ndate aastate nõukogude kirjanduse juhtivaks teemaks saab *sotsialismiehitajate vaba loov töö*. Nende aastate teostes näitavad nõukogude kirjanikud, kuidas nõukogude rahvas partei juhtimisel muudab meie kodumaa võimsaks tööstuslikuks ja kolhoosiriigiks. Sotsialismi ehitav rahvas sai 30-ndate aastate nõukogude kirjanduse peamiseks kangelaseks.

Maa sotsialistliku industrialiseerimise kujutamisele pühendas Leonid Leonov (sünd. 1899) oma romaani «Sot» (1930).

Kõigist meie maa servadest kogunevad paberi- ja tselluloosikombinaadi ehitusele pimedasse metsatihnikusse nõukogude inimesed, oma ala meistrid. «Sinna tulid kõik need, kelle tööd kunagi

Venemaal polnud otsitud. Vantsisid aeglaselt, jõudu hoides, Rjasani saagijad ja klaassepad, auväärselt sammusid Vjatka ja Tveri müürsepad ja pottsepad ... nobedalt, teistest ette jõudes, ruttasid naeruhimulised Vologda krohvijad; lonkisid pooljoobnult Kostromaa lõbusad maalrid ... tahmastena, raskelt liikusid Smolenski mullatöölised ... tulid katusetegijad, betoonitöölised, sepad ... permlased, vjatkalased ja muude ümberkaudsete kubermangude elanikud ... Aga inimvoolu sabas astusid pidulikult, justkui ujusid kuulsad Vladimiri puusepad, kes kõnekäänu järgi kelligi parandaksid, kui kirves kella sisse mahuks.»

Need osavad ja töös vilunud inimesed tulevad kui elu peremehed Soti jõele, kus «seisavad tumedad metsad maast taevani, maal aga lasub uni», ja kujundavad looduse oma loova tööga ümber. Ehitustöö ülema, kommunist Uvadjevi juhtimisel püstitavad ehitajad tohutud korpused, mis on varustatud uusima tehnikaga. Pingeline, kuid rõõmus loov töö muudab ehitajate eneste ideelise ja moraalse palge. «... Oli muutunud Soti jõe nägu ja inimesed seal olid muutunud,» lõpetab Leonov oma romaani.

Romaan «Sot» tõendab nõukogude kirjanduse orgaanilist sidet kaasajaga eredalt. Kummutades mõnede kirjanike ekslikke arvamusi, et «jooksev tegelikkus ei mahu kunstilisse vormi», viitas M. Gorki romaanile «Sot» kui positiivsele näitele: «... Leonid Leonov on kirjutanud raamatu «Sot», võttes selle materjaliks just praeguse tõsielu. Ja kujutlege! — tuli välja nimelt «tõeline looming», suurepärane asi, mis on kirjutatud meeldivas, tugevas, selges vene keeles, just selges, sõnad Leonovil helgivad. Reaalelu aga tunneb ta, justkui oleks selle ise teinud. Tema, Leonov, on väga andekas, andekas kogu eluks ja — suurteks tegudeks.»

Teine huvitav teos, mis kajastab rahvamajanduse industrialiseerimise ja rekonstrueerimise protsessi, on Valentin K a t a j e v i (sünd. 1897. a.) «Aeg, edasi!», mis avaldati 1932. aastal.

Romaan kujutab seda tormilist tempot, mille saavutavad Magnitogorski tööstushiiglase ehitajad. Autor võrdleb tööliste ja inseneride pingelist võitlust tempo eest nõukogude rahva relvastatud võitlusega kodusõja aastail, rõhutades sellega, et viisaastaku aastad on nõukogude võimu võidu eest peetud võitluse seaduspärane ajalooline jätk. Kõigi ehitusest osavõtjate jaoks «oli ehitus rinne, brigaad — rühm, Ištšenko — komandör, barakk — reserv, kotlovaan — kaevik, betoonisegaja — haubits, kõik nad ... olid seltsimehed, vennad ja eakaaslased. Aeg lendas neist läbi. Nad muutusid ajas nagu sõjaretkel». Hoogsat liikumist on täis kõik sündmused selles romaanis. Romaani tegevus mahub 24 tundi. Ehitajad ruttavad kõrgendatud tempoga ajast ette jõudma! See osutub võimalikuks, sest nad on haaratud sotsialistliku võistluse vaimust. Nende tööhoo allikaks on see kõrge eesmärk, mille pärast nad töötavad — sotsialismi ehitamine.

30-ndate aastate hilisematest teostest, mis kujutavad loova töö osa meie kodumaa ümberkujundamisel, väärivad märkimist Alek-

sander Malõškini (1890—1938) romaani «Inimesed maakolkast» ja Juri Krõmovi (1908—1941) jutustus «Tanklaev «Derbent»».

Vaevaline ja lootusetu oli romaani «Inimesed maakolkast» (1937) kangelaste Nikolai Soustini ja Ivan Žurkini elu revolutsioonieelses Mšanski linnakeses. Linnake seisis «ebamäärase lähedaste hüttide ja kauge pimeduse hunnikuna, põõsaste ja kuldnokapuuridega ning kellatornide piikidega taevas». «Me olime vaesed, me tulime nõsuninalise, häbeliku lihtrahva hulgast ja mina olin esimene meie suguseltsis, keda isa söandas saata gümnaasiumi, ühele pingile härrastega,» kirjutab autor. Need inimesed, keda minevikus rõhus vaesus, vaimupimedus ja õigusetus, unistasid õnnest, lootmata, et see kunagi saabuks. Õnne ennastki kujutlesid nad nagu «isiklikku poodi», väikekodanlikku «mugavust», «vaikset ja rahulikku elu».

Suur Oktoober purustas selle «unistuse», ja viisaastaku aastad, mis maa palge muutsid, tegid lõpu selle unistuse sünnitanud maakolkale endale. Sündmuste poolt sotsialistlikku ülesehitustöösse tõmmatuna tunnetavad romaani kangelased oma «kolkalikke» jooni, sirguvad vaimselt ja kasvavad uue tegelikkuse mõju all. Tegelik elu avab neile sedavõrd suure, tõeliselt inimliku õnne võimalused, mille ees vana kolkaunistus õnnest kogu oma äbarikkuses ilmsiks tuleb.

Heitnud endalt mineviku raske pärandi, said lihtsad, tavalised nõukogude inimesed oma maa tõelisteks peremeesteks.

M. Kalinin kasutas romaani «Inimesed maakolkast» sotsialistliku realismi meetodi rakendamise näitena. Kõnes kunstitöötajatele ütles Mihhail Ivanovitš: «Siin on imetletava konkreetsusega, kooskõlas elutõega näidatud väikeste kolkalinnade inimeste kasvamist suurtel ehitustel.»

Juri Krõmovi jutustus «Tanklaev «Derbent»» (1938) on pühendatud stahhaanovlikule liikumisele. Krõmov oli nõukogude insener, noore nõukogude intelligentsi esindaja. Sel ajal kui ta töötas Kaspia mere naftaveolaevadel (tanklaevadel), tekkis ja levis meie maal novaatorlik liikumine. Sellest jutustades kirjutas Krõmov: «Stahhaanovliku liikumise algatajate juures hämmastas mind see põhimõtteliselt uus, mis neid eraldas esimese viisaastaku lööktöölistest. Siis nõukogude inimesed alles hakkasid saama tehnika peremeesteks. Nende töönäitajad olid seotud tohutute pingutustega, tihtipeale aja ja jõu ebaproduktiivse raiskamisega. Uue tööstustehnika baasil kasvasid uued inimesed. Töölised, meistrid ja mehhaanikud kasvasid märkamatult üle oma tehnilistest juhtidest, võtsid algatuse enda kätte ja kuulutasid sõja vananenud harjumustele ja normidele. Sellest võitlusest, mida nad pidasid partei juhtimisel, tulid nad välja võitjatena. Esimeste stahhaanovlaste moraalne pale, nende järeleandmatus, nende tahteomadused jätsid minusse kustumatu mulje. Tanklaeval sõites pidasin päevi-

kut ja, jõudnud tagasi Moskvasse, tekkis kavatsus kirjutada jutustus «Tanklaev «Derbent»».»

Krõmovi jutustuse kangelased on eesrindlikud töölised, tanklaeva «Derbent» novaatorid. Mehhaanik Bassovi juhtimisel murravad nad otsustavalt vanad tehnilised normid ja saavutavad seniolematut tootmisalast edu. Uued saavutused töös on nende vaimse ja kultuurilise kasvu aluseks.

Krõmovi jutustus on nõukogude kirjanduses eredaks teoseks. Kirjanikul õnnestus luua tootmisnovaatori kuju, näha elus seda uut, mis kasvab ja areneb.

Kollektiviseerimise peegeldumine kirjanduses.

Maa industrialiseerimist käsitlevate teoste kõrval lõid nõukogude kirjanikud 30-ndatel aastatel mõningaid suuri teoseid põllumajanduse kollektiviseerimisest. Nendes on näidatud «maa võimsusest», orjuse ja pärisorjastamise sajanditega kasvatatud eraomandlikest instinktidest vabaneva töötava talupoja teadvuse ümberkujunemise keerukat protsessi. Paremad kollektiviseerimisteemalised teosed annavad nõukogude külas toimunud revolutsioonilise pöörde sügava kunstilise kujutamise.

Eelkõige kuulub seesuguste teoste hulka M. Solohhovi väljapaistev romaan «Ülesküntud uudismaa». Romaan kujutab kollektiviseerimisprotsessi Gremjatši Logi külas. Kommunist Davõdovi energiline tegevus kajastab töölisklassi ja kommunistliku partei juhtivat osa maa kollektiviseerimisel; Kondrat Maidannikovi piinav kahevahelolek ja kõhklused kollektiviseerimise ajal toovad esile iseloomustavad protsessid, mis tol ajal toimusid nõukogude küla keskmiktalupoegade laiade hulkade teadvuses; nõukogude võimu vaenlaste Polovtsevi ja Ostrovnovi kahjuritegevus on tunnistuseks kulakluse raevusest vastupanust, millega meie rahvas kollektiviseerimise aastail kokku põrkas.

Suurteos nõukogude küla kollektiviseerimisest on Fjodor Panfjorovi (sünd. 1896) romaan «Brusski», mille autor lõpetas 1936. aastal. Romaan kirjeldab elu nõukogude külas nepi algusest kuni teise viisaastaku lõpuni. Kujukalt illustreerib ta väikemaapidaja psühholoogia ja harjumuste ümberkujundamise protsessi keerukust ja raskust.

Piinarikas protsess toimub keskmiku Nikita Gurjanovi teadvuses. Ta on töötav inimene, kuid tal pole jaksu lahkuda oma majapidamisest ning sellepärast ei astu ta kolhoosi. Kui koosolekul võetakse vastu otsus kogu külaga kolhoosi astuda, ütleb ta oma naabrile, kehvikule: «... ei mõtle järele, aga hääletavad. Hääleta! Tõsta käsi üles! Mis sul viga, sa tõstsid käe üles, sul on ta ju tühi. Mina aga tõstan käe otsas lehma üles.» Nikita Gurjanov läheb mööda maad rändama, otsides sellist paika, kus kolhoose poleks. Kuid sellist paika ei leidu. Kõikjal näeb Nikita Gurjanov sotsialistliku

ehitustöö edusamme ja mõistab, et tagasipöördumist vana juurde ei ole. Pärast tagasitulekut Brusskisse astub ta kolhoosi, kuid läheb veel mõni aeg, enne kui ta «hing rahule jääb», enne kui temast saab veendunud eesrindlik kolhoosnik.

Näidates oma teoses talupoegade teed sotsialismile, avab Panfjorov eriti detailselt romaani keskse tegelase Kirill Ždarkini kuju. Kodusõjast osavõtnud Ždarkin hakkab pärast koduküla tagasijõudmist oma maalapil visalt tööd rühmama. Ta on haaratud kogumiskirest, alistab kõik oma mõtted, tunded ja teod rikastumise eesmärgile. Nõukogude inimesed astuvad Ždarkini kulakuks muutumisele vahele, selgitavad talle, et see tee viib nõukogude võimule vaenulikku leeri. Varsti tekitab külas ägenenud klassivõitlus Ždarkinis sügava sisemise murrangu. «Lehm paneb nad nahka, hobune, aedik, põllulapp, täi . . .» mõtleb ta kulakutest. «Närivad üksteisel kõri läbi, ahnitsevad, koguvad . . . Ja mina nende järel,» lõpetas ta vaikselt, «. . . aga, vaat, aastad mööduvad, neid ei kogu enam, ja õnne krosside eest ei osta.»

Ždarkini edasine tee on tema ideelise kasvamise tee. Et minevikku endast lõplikult maha raputada, hakkab ta tehasetööliseks. Koduküla Brusskisse tagasi tulnud, juhib ta võitlust kollektiviseerimise eest. Kirill «hakkas mõtlema, lihtsate, igapäevaste sündmuste taga nägema suuri, elu kobrutiste all küpsevaid sündmusi, perspektiive, homset päeva — maa päeva, mis vapustab maailma aluseid . . .»

Kahjuks on kirjanik romaani viimases osas Kirill Ždarkinile omistanud ebatõepäraseid jooni, tehes temast kõikvõimsa kangelase.

Kodumaa kaitsmise teema. Ajalooline romaan.

Meie riigi õitseng ja tugevnemine suurendas kapitalistliku maailma vaenu sotsialismimaa vastu. Saksamaal haarasid võimu fašistid — NSV Liidu raevukad vaenlased. Teiselt poolt suurenesid vastuolud kapitalistlike maade vahel. Rahvusvaheliste suhete kujunemine viitas sellele, et puhkeb Teine Maailmasõda, millesse võidakse kiskuda ka Nõukogude Liit.

Pingelises rahvusvahelises olukorras valmistus meie kodumaa pühi piire valvsalt kaitsev nõukogude rahvas vastama imperialistide kallaletungi puhul löögile löögiga.

Neis tingimustes oli nõukogude kirjanduse osa väga vastutusrikas. M. Gorki pööras juba 1935. aastal sellele meie kirjanike tähelepanu. «Me elame vaenulikus ümbruses, alatise ähvarduse all väljastpoolt,» kõneles ta. «Kas pole austav ülesanne värssides kajastada meie sotsialistlike võitude rõõmu, meie suurepärase maa kasvu? Kas pole austav ülesanne kogu raevu ja vihkamise jõuga rünnata sõjasüütajaid, rõhujaid ja ekspluateerijaid nõukogude piiri taga?»

Oma nende aastate publitsistlikes artiklites paljastab Gorki sõjasüütajate alatuid kavatsusi halastamatult.

«Kas meil ei ole õigust vihata neid metsistunud, parandamatuid degenerante, inimkonna värdjaid, seda avalike kurjategijate vastutusvõimetut rahvusvahelist jõuku, kes tõenäoliselt püüab oma «rahva» ässitada ka sotsialismi ehitava riigi kallale?» küsis Gorki (artikkel «Proletaarne vihkamine»). Sellele küsimusele jaatavalt vastates kutsus suur proletaarne humanist nõukogude rahvast olema valmis otsustavaks vastulöögiks vaenlasele.

Gorki sõnad väljendasid nõukogude kirjanike mõtteid ja tundeid. Need kirjanikud kasvatasid oma teostega sügavat armastust sotsialistliku kodumaa vastu ja kutsusid nõukogude rahvast üles anastajatele vastulööki andma.

Esinedes a. 1936 raadio teel üleukrainalisel ÜLKNÜ IX kongressil pöördus Nikolai Ostrovski nõukogude noorsoo poole järgnevate sõnadega: «Sünged pilved ripuvad maailma kohal. Fašism, püüdes kirve ja nööriga muuta maailma keskaegseks, valmistub andma hoopi meie piiridele. Ja meie, sotsialismiehitajad, kes me kogu oma kire ja jõu anname rahulikule tööle, oleme valmis võitluseks. Me teame, et kui meie piiridele astub fašistlike bandiitide alatu jalg, tõuseb maa ja vastab hoobile hirmsa hoobiga ja hävitab igaühe, kes julgeb pühadele piiridele kallale kippuda.»

Paljud nõukogude kirjanikud kirjutavad oma selle perioodi teostes *sotsialistliku kodumaa kaitsmisest.* Mitte juhuslikult ei teki kirjanduses uuesti *kodusõja* teema. Kirjanikud pöörduvad nõukogude võimu esimeste aastate sündmuste poole, kus rahvas revolutsiooni saavutusi sõjatules kaitses, taaselustavad esimeste nõukogude võimu eest peetud lahingute kangelaste kujud, kasvatavad nõukogude inimestes valmidust tõusta niipea, kui see tarvilik on, relv käes, kodumaad kaitsma (A. Perventsevi «Kotšubei»).

Kodumaa kaitsmise huvid ja mõtisklused kaasaja tähtsaimate probleemide üle sundisid nõukogude kirjanikke oma teostes pöörduma ka meie maa kaugema *ajaloolise mineviku* poole. Rahvas, kes teadlikult määrab oma kodumaa saatust, tahab loomulikult tunda tema minevikku, et olevikku ja tulevikku paremini mõista. Marksistlik-leninlik teooria andis kirjanikele võimaluse vaadata Venemaa ajaloole uuelt — teaduslikult ja õigelt seisukohalt, mis on vaba kõigist revolutsioonieelsele ajalooteadusele ja ilukirjandusele omastest moonutustest ja vigadest.

Teiselt poolt ei saanud ega saa ülesannet, kasvatada nõukogude inimesi nõukogude patriotismi ja kommunismi vaimus, nõukogude kirjanduse poolt lõpuni lahendada ilma nõukogude kirjanike pöördumiseta meie maa ajaloolise mineviku kujutamise poole. Ajalugu — see on patriootilise kodanikukasvatuse võimas relv, armastada oma kodumaad tähendab teda tunda, tema minevikust huvituda. Nõukogude inimesed ei saa jääda huvitumata töötava rahva revolutsioonilisest võitlusest ja nendest, kes kaitsesid rahvast rõhujate vastu, oma rahva võitlusest kodumaa rahvusliku sõltumatuse eest, oma maa parimate inimeste elust ja tegevusest minevikus ja rahvusliku kultuuri arengust.

Nõukogude kirjanduse parimad ajaloolises žanris kirjutatud teosed kujutavad rahva suurimaid ülestõuse orjastajate vastu või vene rahva võitlust rahvusliku sõltumatuse eest. *Töötav rahvas esineb neis kui ajaloo peamine liikumapanev jõud.* Ajaloolisi sündmusi kirjeldatakse tõetruult, marksistlik-leninliku teaduse positsioonilt. Ajalugu näidatakse liikumises kui *vana ja uue* lakkamatut võitlust. Kõik see teebki nõukogude kirjanike parimad ajaloolised romaanid sotsialistliku realismi teosteks.

Nõukogude kirjanduse väljapaistvaks ajalooliseks teoseks on A. Tolstoi romaan «Peeter Esimene», mis on pühendatud Venemaa kujutamisele ühel meie rahva ajaloo pöördemomendil. Tolstoi teosele annab probleemisisaldava ja suure tunnetusliku väärtuse ajalooliste sündmuste lai haaramine (streletside mäss, Aasovi vallutamine, võitlus rootslastega jms.), sügav tungimine sotsiaalsete vastuolude olemusse, ajalooliste isikute, ajajärgu olustiku ja tavade ere kujutamine.

Vene-Jaapani sõjale pühendas oma tähelepanuväärse ajaloolise romaani Aleksei Novikov-Priboi (1877—1944). Oma teose kahes osas, «Tsusima» ja «Põgenemine» (1932—1933), jutustab kirjanik tsaarilaevastiku purustamisest selles sõjas.

Selle kaotuse põhjustest kirjutas Lenin artiklis «Häving»: «Meie ees on mitte ainult isevalitsuse sõjaline lüüasaamine, vaid täielik sõjaline krahh.»[1] Need Lenini sõnad on romaani teise osa epigraafiks ja määratlevad selle sisu. Vaikse ookeani eskaadri elu ilmekad pildid on eredaks tõendiks isevalitsuslik-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 8. kd., lk. 446.

bürokraatliku süsteemi roiskumisest, valitsuse ja rahva eraldatusest, ohvitseride ebainimlikust käitumisest alluvatega ja madruste õigusteta elust. «Kes on süüdi meie kaotuses? Süüdi on kogu riigisüsteem... Kuid ärgu Jaapan väga täristagu sõjariistu. Ta ei võitnud mitte töötavat rahvast, vaid selle laostunud ja kõigile vastumeelseks muutunud valitsuse,» räägib revolutsionäär Vassiljev, väljendades selle sõjaretke eesrindlike, progressiivselt meelestatud osavõtjate mõtteid.

Kirjanik jutustab madruste revolutsioonilisest käärimisest, nende hulgas kasvavast ühiskondliku protesti tundest. Ta jälgib nende poliitilise teadlikkuse kasvu. Võttes jutustuse lähtepunktiks madrus Novikovi isiku, kujutab autor, kuidas poolkirjaoskamatu talupoja patriarhaalsed meeleolud ümbritseva miljöö mõjul asenduvad revolutsioonilise teadlikkusega.

Madrus Novikovi tee on kõikide madruste, enamikus eilsete talupoegade tee.

Nõukogude kirjanike pöördumine ajaloolise mineviku poole on orgaaniliselt seotud meie sotsialistliku tegelikkuse huvidega, milles kehastusid meie suure rahva parimad vabadustarmastavad traditsioonid. Ajaloolisi teemasid läbi töötades aitasid nõukogude kirjanikud A. Tolstoi väljenduse järgi «läheneda kaasajale tema sügavast tagalast».

Suur osa oli ajaloolistel kirjandusteostel patriotismi, kodumaa kaitsmiseks valmisoleku ja võiduveendumuse kasvatamisel. Nõukogude kirjanikud aitasid meie rahval juba enne Teise maailmasõja algust valmistuda otsustavaks ja halastamatuks võitluseks vaenlastega.

30-ndate aastate luule.

Sõjaeelsete viisaastakute kestel nõukogude kirjanduse ette kerkinud uute ülesannete lahendamisest võtsid nõukogude luuletajad aktiivselt osa. Otsustavalt kõrvale heites katsed suunata nõukogude luule arengut apoliitilise, individualistliku lüürika teed, arendasid nõukogude luuletajad oma loomingus edukalt Majakovski võitlevaid, parteilisi traditsioone. «Ärgem nõrgestagem meie tubli noorsoo noort punakaartlikku südant intiimselt lüürilise veega,» ütles luuletaja A. Surkov nõukogude kirjanike esimesel kongressil, kutsudes «lüürika püssirohtu kuivana hoidma».

Koos kogu nõukogude kirjandusega võitles 30-ndate aastate luule sotsialistliku ülesehitustöö eest maal ja linnas, ülistas nõukogude inimeste *vaba tööd*, kutsus *sotsialistlikku isamaad kaitsma*, kujutas *nõukogude inimest kui võitlejat ja ehitajat.*

Üheks nõukogude luule kõige silmapaistvamaks teoseks neil aastatel, mis andis meie maal toimunud sügavate ümberkujunduste ereda ja tõetruu kajastuse, on A. Tvardovski «Muraavia maa» (1936). See on poeem kollektiviseerimisest, uuest, sotsialistlikust külast ja nõukogude küla uuest inimesest. Keskmiktalupoja teadvuses toimunud murrangu ja koos sellega küla ajaloo suurima pöörde kujutamises seisab A. Tvardovski poeemi tähtsus.

Uue, nõukogude inimese sisemaailma avamisele pühendab oma luule M. Issakovski. Oma südamlikes lüürilistes värssides ja lauludes annab Issakovski edasi nõukogude inimeste tundeid ja elamusi, nende suhete puhtust ja nende palavat armastust kodumaa vastu.

Issakovski lauludest kõneldes ei saa märkimata jätta, et 30-ndad aastad on nõukogude laulu arenemisajaks. See on kaheldamatult seotud nii sotsialistliku ülesehitustöö edusammudega ja

rahva heaolu tõusuga kui ka nõukogude rahva suurenenud kultuuriliste vajadustega.

Suure populaarsuse omandasid Vassili Lebedev-Kumatši laulud (1898—1949). Tema «Laul Kodumaale» («Suur ja lai on maa, mis on mu kodu . . .»), «Mai Moskvas» («Kõrge Kremli iidseid müüre vaevalt värvib virgund koit . . .»), «Lõbusate noorte marss», «Laul Volgast», «Traktoristide laul», «Lõbus tuul» ja paljud teised on tuntud kogu nõukogude rahvale. Kõik nad on väga elurõõmsad, hoogsad, kõik kõlavad meie kodumaa, meie Nõukogude armee, meie nooruse, meie kodumaa pealinna Moskva ja rahvaliku Volga-kaunitari auks. Lebedev-Kumatši laulu aluseks on rahvalooming ja nekrassovlikud laulutraditsioonid.

Laulude paremikus saavutab poeet suure kunstilise jõu. Paljud read neist on saanud loosungiteks, kõnekäändudeks, levinud aforismidena. Sõnad

«Kodumaad kui mõrsjat armastame,
nagu hella ema hoiame,»

on niihästi lihtsad kui ka kaunid. Ei saa erutuseta lugeda ka värsse meie pealinnast Moskvast:

Холодок бежит за ворот,
Шум становится слышней.
С добрым утром, милый город —
Сердце Родины моей.

(Jahedus poeb krae vahele, müra kuuldub tugevamini. Tere hommikust, armas linn, mu kodumaa süda.)

Nagu kogu selleaegses nõukogude kirjanduses, oli ka luules suur koht kodumaa kaitsmise teemal. Siin tuleb märkida Aleksei Surkovi (sünd. 1899. a.) loomingut.

Programmilises luuletuses «Kangelane» kinnitab Surkov uhkustundega, et tema luule kangelane on

. . . личность по части экзотики куцая,
Для цветистых стихов приспособлена плохо.
Он ходил в рядовых при большой революции,
Подбирая плечом боевую эпоху.

Сыпняками, тревогами, вошью изглоданный,
По дорогам войны, от Читы до Донбасса,
Он ходил — мировой революции подданный,
Безыменный гвардеец восставшего класса.

(. . . eksootika suhtes piiratud isiksus, lilleliste värsside jaoks halvasti sobiv. Ta käis suure revolutsiooni ajal reameeste hulgas, toetades õlaga sõjaepohhi. Tüüfusest, vaevadest, täidest närituna käis ta sõjateid Tšitaast Donbassini, — maailmarevolutsioonile andunud nimetu kaardiväelane ülestõusnud klassist.)

Tõepoolest, Surkovi 30-ndate aastate värsside peakangelane on kodusõjast osavõtja, piiritult mehine, kodumaale ja parteile andu-

nud sõdur-kommunist. Surkovi luules ei ole midagi otsitut, eksootilist, see on pühendatud eeskätt sellele, et realistlikult kujutada rahva relvastatud võitlust oma isamaa eest. Siin leiab poeet kangelaslikkust, üllaid tugevaid tundeid ja ehtsat romantikat.

Surkovi luule on sügavalt patriootiline. Palav armastus kodumaa vastu, nõukogude inimeste võitude ja saavutuste vastu sundiski poeeti oma raamatute kangelaseks valima «nimetut kaardiväelast». Luuletaja armastab elu ja nõukogude inimeste rahulikku tööd, ja just sellepärast on ta valmis neid kaitsma, relv käes:

Я отчизну с винтовкой прошел поперек;
Я названья давал ее городам;
Как невесту лелеял, как сына берег,
Разве я эту радость кому отдам!

(«Päikesehele vihm möödus kõrvalt»)

(Ma käisin isamaa vintpüssiga risti ja põiki läbi; ma andsin nimed tema linnadele; nagu mõrsjat hellitasin, nagu poega hoidsin. Kas ma tõesti loovutaksin selle rõõmu kellelegi!)

Surkov on loonud rea populaarseid laule Nõukogude armeest («Mööda sõjateed käis võitluses ja mures...», «Need on pilved, äikesepilved...», «Hallidel Uraali järsakutel...» jt.). Tema lüürikal on eredalt väljenduv publitsistlik iseloom. Poeet meenutab lugejatele sageli valvsust, valmisolekut sõjaks:

Покой и мир не навек нам
Историей даны.
Еще касаться стременам
Ковыльной седины.

(«Laul valvsusest»)

(Vaikust ja rahu pole ajalugu meile igaveseks andnud. Veel tuleb jalusraudadel puutuda stepirohu hallust.)

30-ndate aastate draamakirjandus.

Nõukogude dramaturgia tegi sõjaeelsete viisaastakute jooksul tunduva sammu edasi. Just sel ajal areneb selliste tuntud näitekirjanike loominguline tegevus, nagu V. Višnevski, N. Pogodin, A. Afinogenov ja teised. Nõukogude dramaturgia omandab edukalt uusi teemasid, kajastab tegelikkust laiemalt ja mitmekülgsemalt kui varem. Kodusõja kujutamiselt (20-ndate aastate dramaturgia peateema) lähevad nõukogude näitekirjanikud üle kaasaja tähtsaimate probleemide kunstilisele läbitöötamisele. Nad kirjutavad näidendeid *sotsialistlikust ülesehitustööst* linnas ja maal, *vana intelligentsi ümberkasvatamisest ja uue tekkimisest, Nõukogude armeest rahuajal.* Nende näidendite, nagu ka üldse nende aastate nõukogude kirjanduse peakangelaseks saab tööstuses, põllumajanduses või teaduse alal töötav sotsialismiehitaja. Vastavalt sotsialismi võidukäigule meie maal muutub ka dramaatilise konflikti iseloom nõu-

kogude näitekirjanduses. Reas näidendeis ei kujune see mitte antagonistlike klassivastuolude alusel, vaid lepitamatus võitluses *kapitalismi igandi*tega igapäevases olustikus ja inimeste teadvuses, võitluses pahede, puuduste ja haiglaste nähtustega inimeste elus.

Väga tähtis osa nõukogude dramaturgia arengus oli Gorki 1932. ja 1933. aastal ilmunud näidenditel «Jegor Bulõtšov ja teised» ja «Dostigajev ja teised». Ideeline sügavus, parteilisus, suur tüpiseerimiskunst ja värvikas keel tõstavad need näidendid esile. Meie jaoks olid nad eeskujuks, mille järgi dramaturgia alal töötades tuleb joonduda.

Ühele kaasaja aktuaalsetest teemadest oli pühendatud N. P o g o d i n i näidend «Minu sõber» (1932). Tegevus toimub suurel tööstuslikul uusehitusel. Näitekirjanik reprodutseerib miljöö, inimestevahelised suhted ja ehitustöö atmosfääri enese väga elavalt. N. Pogodini näidendi tulipunktis on ehitustöö ülema, kommunist Grigori Gai kuju. Kirjanikul õnnestus luua raugematu energiaga, bürokraatide, karjeristide ja intrigantide vastu halastamatu inimese kuju. Erinevalt kirjanikest, kes kujutasid niisuguseid kommuniste õnnest ja isiklikust elust loobunud askeetidena, näitab Pogodin Gaid eluröömsa, kirgliku, loomingulisi kavatsusi täis elujaatajana. Näitekirjaniku peamine teene seisabki sotsialistliku tööstuse ehitajate tõepärases kujutamises.

N. Pogodini sulest pärineb ka teine tuntud näidend «Inimene relvaga», mis ilmus 30-ndatel aastatel (1937). See on pühendatud Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni kujutamisele. Üks vaatustest toimub revolutsiooni staabis Smolnõis Oktoobripöörde päevil. Näidendi keskseks kujuks on talupojast sõdur, «inimene relvaga» Ivan Šadrin, üks miljonitest rõhutud talupoegadest, kelle silmad elu jaoks avas revolutsioon ja kommunistlik partei. Šadrini ümberkasvatamise viib lõpule tema jutuajamine V. I. Leniniga, kes esineb näidendis suurt revolutsiooni teostava rahva vapruse kehastusena.

Suurt huvi äratas lugejate ja vaatajaskonna hulgas Aleksander A f i n o g e n o v i (1904—1941) 1931. aastal ilmunud näidend «Hirm». Selle näidendi teemaks on intelligentsi pöördumine sotsialismi juurde. Nagu teada, panid sotsialistliku ülesehitustöö edusammud paljusid vana intelligentsi esindajaid — õpetlasi, kirjanikke ja kunstitegelasi — neil aastail revideerima oma veendumusi ja asuma revolutsiooni ning nõukogude võimu pooldajate ja kaitsjate leeri. Afinogenovi näidendis on kirjeldatud, kuidas need protsessid toimusid teaduse alal töötajate keskel. Näidendi peakangelaseks on suur teadlane, professor Borodin, kes kommunistide ja elu enda õppetundide mõjul loobub ekslikest ja kahjulikest ettekujutustest puhta, apoliitilise teaduse kohta ja katkestab suhted enda ümber tegutsevate seiklejatega.

Sõjaeelsete viisaastakute perioodil töötab nõukogude draamakirjandus kaasaegseid teemasid märksa aktiivsemalt ja edukamalt läbi kui varem. Kuid koos sellega ei kao kirjandusest ka kodusõja

teema. Kasvatades nõukogude inimesi sõjaks valmisoleku ja valvsuse vaimus, pöördus meie kirjandus enesestmõistetavalt nõukogude rahva interventide- ja valgekaartlastevastase võitluse unustamatute aastate poole. Neil aastail kirjutatud kodusõjateemaliste näidendite hulgast tuleb esile tõsta Vsevolod Višnevski (1900—1951) «Optimistlikku tragöödiat» (1933). Selles kujutatakse üht kodusõja iseloomustavat episoodi: meremeeste anarhistlikult meelestatud partisanisalk muutub kommunistide mõjul Nõukogude armee distsiplineeritud regulaarväeosaks. Partei mehisuse, kõrgete ideede ja moraalse jõu kehastuseks on Višnevski näidendis naiskomissar. «Optimistliku tragöödia» stiil on erakordselt omapärane: romantiline paatos liitub selles madruste keskkonna realistliku kujutamisega revolutsiooni esimestel aastatel.

Sügav elutõde, konfliktide teravus, julgus kaasaja suurte probleemide asetamisel ja kommunistlik parteilisus iseloomustab dramaturgia ja kogu nõukogude kirjanduse teoste paremikku sõjaeelsete viisaastakute ajajärgul.

ALEKSEI TOLSTOI

Sõjaeelsete viisaastakute aastail saavutas kõrgeima tõusu A. Tolstoi looming. Just sellel perioodil töötab A. Tolstoi intensiivselt ajaloolise romaani «Peeter Esimene» juures, lõpetab triloogia «Kannatuste rada», saades üheks Nõukogude Liidu kõige silmapaistvamaks ja populaarsemaks kirjanikuks. Koos sellega esineb A. Tolstoi sellel ajal ja järgnevail Suure Isamaasõja aastail suure ühiskonnategelasena ja andeka publitsistina, meie kodumaa leegitseva patrioodina, imperialismi kiskjalikkuse ja vaimupimeduse leppimatu vaenlasena. A. Tolstoi oli NSV Liidu Ülemnõukogu saadik ja NSV Liidu Teaduste Akadeemia liige. A. Tolstoi nimi ja tema teosed on laialt tuntud mitte ainult meie maal, vaid ka kaugel väljaspool selle piire.

A. Tolstoi elu ja looming enne revolutsiooni.

A. Tolstoi sündis 10. jaanuaril 1883. aastal Nikolajevski linnas (praegu Pugatšovsk) Samaara kubermangus. Tema isa oli krahv Tolstoi, Samaara kubermangu mõisnik. Kuid tulevase kirjaniku lapsepõlv ja poisiiga ei möödunud isamajas (ema oli isa juurest lahkunud), vaid võõrasisa, liberaalse semstvotegelase A. Bostromi väikeses mõisas, stepihuutoris Sosnovkas, kilomeetrit sada Samaarast.

A. Tolstoi õppis algul Samaara reaalkoolis, pärast seda Peterburi Tehnoloogilises Instituudis. Natuke aega enne lõpetamist lahkus Tolstoi instituudist, sest ta otsustas oma elu ilukirjandusele pühendada. Lapsepõlvest peale armastas ta raamatuid lugeda, hakkas varakult värsse kirjutama; tema ema oli lastekirjanik ja tahtis väga, et ka pojast saaks literaat. Tema soov täitus.

1907. aastal esines A. Tolstoi oma esimese raamatuga. See oli värsikogu pealkirjaga «Lüürika». Järgmistel aastatel avaldas ta veel ühe värsikogumiku «Siniste jõgede taga» ja muinasjuturaamatu «Haraka muinasjutud».

Tolstoi esimesed teosed olid jäljenduslikud ja sümbolistide mõju all loodud. Iseseisvale teele kirjanduses jõudis Tolstoi a. 1910—1911, kui ta hakkas kirjutama realistlikke jutustusi laostuva aadli elust. Need jutustused, mis kirjanik hiljem ühendas tsüklis «Volga-tagune», samuti nendega temaatiliselt liituvad romaanid «Veidrikud» ja «Lonkav härra» tõid Tolstoile kirjanduslikes ringides kuulsuse.

Kõigi nende teoste teemaks on feodaalse elulaadi laostumine, aadli vaesumine; neis kujutatakse hukkuvat, surevat, elust lahkuvat aadlit. See teema polnud vene kirjanduse jaoks teatavasti uus. Piisab «Surnud hingede» ja «Oblomovi», «Härraste Golovljovide» ja «Kirsiaia» meenutamisest.

Vene klassikalise kirjanduse traditsioone järgides näitab Tolstoi oma jutustustes ja romaanides mõisnike elu, nende tavade laostumist tõetruult, ilma igasuguse ilustamiseta. Tema teoste kangelased — nalõmovid, turenevid, repjevid — on nozdrjovide ja sobakevitšite, oblomovite ja golovljovide, utjatinite ja obolt-oboldujevite otsesed järeltulijad, värdjad, parasiidid, äbarikud, põikpead, viimased mõisnikud, kes on jõudnud mitte üksnes materiaalse, vaid ka moraalse, vaimse languse äärmisele astmele, metsistumiseni.

Tsüklis «Volga-tagune» esines A. Tolstoi kriitilise realismi traditsioonide andeka jätkajana. Tema talenti pandi tähele. 1910. aastal kirjutas M. Gorki tööliste sotsiaaldemokraatliku kooli kuulajaile Bolognas: «Pöörake... tähelepanu uuele Tolstoile, Alekseile — kaheldamatult suurele, jõulisele ja kaasaegse aadli psüühilist ning majanduslikku laostumist karmi õiglusega kujutavale kirjanikule... Teile oleks meeldiv ja kasulik tutvuda selle vene kirjanduse uue jõuga.»

Joonistades «Volga-taguses» pilte aadli vaesumisest ja laostumisest, oli A. Tolstoi samal ajal väga kaugel ajaloolise arengu perspektiivide mõistmisest, revolutsioonilistest positsioonidest. Veel rohkem, Esimese maailmasõja aastail maksis ta lõivu kodanlik-šovinistlikele meeleoludele, mida tõendab tema kirjavahetus ja olukirjeldused sõjarinnetelt, mis ilmusid liberaalses ajalehes «Russkije Vedomosti».

A. Tolstoi ühiskondlik-poliitiliste vaadete piiratus ja nõrkus pidi loomulikult avalduma tema kirjanduslikus töös. Sellel ei olnud vajalikku ulatust ega perspektiive. Seda tundis ja mõistis ka

Tolstoi ise. Hiljem kirjutas ta: «Kui revolutsiooni poleks olnud, oleks mind paremal juhul oodanud Potapenko saatus: keskmise revolutsioonieelse kirjaniku hall, värvitu tegevus. Oktoobrirevolutsioon andis mulle kui kunstnikule kõik.»

Tõepoolest, Suurel Sotsialistlikul Oktoobrirevolutsioonil oli otsustav osa A. Tolstoi elus ja loomingus. Suureks, esmaklassiliseks kirjanikuks sai ta alles nõukogude epohhil. Revolutsioon, nõukogude kord ja kommunistlik partei varustasid Tolstoid uue maailmavaatega, õpetasid talle õiget ajaloo mõistmist, tugevdasid ja rikastasid tema talenti.

A. Tolstoi elu ja looming a. 1917—1927.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni olemust ja tähendust A. Tolstoi esialgu ei mõistnud ega asunud kohe tema pooldajate ning kaitsjate leeri.

1919. kuni 1923. a. elas ta emigratsioonis, välismaal, peamiselt Prantsusmaal. Kuid olles oma maa hüljanud, tundis kirjanik varsti, et ta ei saa elada lahus kodumaast ja oma rahvast. Iga päevaga veendus Tolstoi üha enam, et nõukogude võim on tõeliselt rahvalik võim, et Nõukogude Venemaa, kes oli kaitsnud oma sõltumatust interventide sissetungi eest kodusõja aastail, võitleb edukalt rahvamajanduse taastamise ja arendamise eest. Ja kui Tolstoi välismaal nägi kapitalistliku korra kogu julmust ja ebainimlikkust, emigrantiderämpsu allakäimist ja roiskumist, otsustas ta Nõukogude Venemaale tagasi pöörduda.

«Emigratsiooni ajajärk,» meenutas A. Tolstoi, «oli kõige raskem periood minu elus. Seal ma mõistsin, mis tähendab olla paaria, inimene, kes on lahti kistud oma kodumaast, kübemeke, viljatu, ei ühelgi juhul kellelegi vajalik.»

Emigratsioonis kirjutatud autobiograafiline jutustus «Nikita lapsepõlv» (1919) näitab hästi, kui sügavalt ja südamlikult armastas Tolstoi oma kodumaad, kuidas ta igatses kaugel tema järele. Jutustus räägib kirjaniku lapsepõlveaastaist ja kujutab kaunilt vene looduse, vene elu-olu pilte ja vene inimesi.

1923. a. tuli A. Tolstoi tagasi kodumaale — Nõukogude Liitu. Siin asus kirjanik kirjandusliku töö juurde tohutu energiaga. Ta kirjutab nii jutustusi emigrantide elust kui ka fantastilisi romaane, ajaloolisi näidendeid ja jutustusi nõukogude elust. Järk-järgult avanes tema rikas talent üha mitmekülgsemalt, eredamalt ja jõulisemalt.

Silmapaistvad on A. Tolstoi jutustused emigrantidest: «Käsikiri, mis leiti voodi alt» (1923), «Nevzorovi seiklused ehk Iibikus» (1924) jt. Nendes teostes paljastas kirjanik halastamatult ja hukkamõistvalt oma kodumaa reetnud valget emigratsiooni. Valgeemigrandid, nagu kirjanik neid tõepäraselt kujutab, on sõna tõsises mõttes ühiskonna kosmopoliitilised ja antipatriootlikud jätised,

keda ajalugu on prügikasti heitnud. Enamasti on need samad nalõmovid, turenevid ja teised kõlblusetud «viimased», ainult koduselt pinnalt ära pühitud ja mööda Euroopa suurlinnade urkaid lakeidena, spekulantidena, palgaliste mõrvaritena laiali pudenenud, valmis igale räpasele teole. Neil «kodumaata elanikel» on hinges täielik tühjus: «Maa kaob! Õudus! Miraaž! Jampsimine! ... tuli aeg, mingit tulevikku pole enam — auk!» kirjutab «Käsikirja, mis leiti voodi alt» kangelane endast küünilise avameelsusega.

A. Tolstoi 20-ndatel aastatel kirjutatud teostest väärivad tähelepanu tema fantastilised romaanid «Aeliita» (1922) ja «Insener Garini hüperboloid» (1925). Neis esitab kirjanik suured sotsiaalsed probleemid, taotleb mõista maailmas toimuvaid suuri sündmusi ja nõukogude inimese iseloomu.

Romaanis «Aeliita» kõneldakse sotsialistlikust revolutsioonist Marsil, mida organiseerivad Maalt kohale lennanud kommunistid, partisan Gussev ja insener Ross. Romaani järgi otsustades on kord Marsil väga sarnane kodanliku Euroopa ja Ameerika korraga. Sotsialismi kujutatakse kui seaduspärast faasi inimkonna ajaloo arengus, revolutsioon muutub vältimatuks. Kirjanikul on õnnestunud Gussevi, lihtsa, avarahingelise vene inimese, optimisti ja rahutu unistaja kuju, kes on valmis igale rõhutud töötavale inimesele appi minema.

«Insener Garini hüperboloid» on romaan, mis jutustab sellest, kuidas võitluses insener Garini poolt leiutatud hüperboloidi (aparaat surmavate, kõikehävitavate kiirtega) pärast kaks leeri kokku põrkavad: ühe esindajaks on ameerika miljardär Rolling, teise esindajaks vene kommunist Selga. Rolling ja Garin teevad katset olemuselt fašistliku riigipöördega, kuid seda tabab rahvarevolutsiooni tagajärjel krahh. A. Tolstoi romaan paljastab Rollingi ja tema taoliste imperialistlikud plaanid — muuta vana Euroopa Ameerika kolooniaks ameerika «elulaadiga». «Koloniaalset, õudset lehka levis kogu Euroopas ... «Rollingi Aniliini» direktorid ... segasid end siseasjadesse, rahvusvahelisse poliitikasse,» öeldakse romaanis. Garini aparaat, suur relv loodusjõudude võitmiseks, muutub rollingite kätes hirmsaks sõja ja hävituse relvaks. Garini, printsiibitu ja kalgi individualisti kujus, kes põlgab ühiskonda ja unistab tšingiskhaanlikust režiimist, on Tolstoi enda sõnade järgi «aimata tulevast fašisti».

Nii toimuvad A. Tolstoi loomingus pärast kodumaale tagasitulekut tõsised muutused.

Tolstoi teeb tunduva sammu edasi ja astub õigusega nõukogude kirjanike ridadesse. Kuid ei tohi mõelda, et Tolstoi kohe täielikult omandas marksistlik-leninliku maailmavaate, sotsialistliku realismi meetodi ja mõistis teda ümbritseva tegelikkuse olemust õigesti. Tolstoi loomingus esimestel aastatel pärast tagasitulekut kodumaale polnud vähe vastuolusid. Toites õigustatud vihkamist kapitalistliku maailma ja valgekaartliku emigratsiooni vastu, ei mõistnud kirjanik samal ajal meie revolutsiooni olemust ja

kommunistliku partei poliitika mõtet lõpuni, ja langes seepärast kõikumistesse ning eksimustesse.

Millega, näiteks, lõpeb «Aeliitas» revolutsioonilise pöörde katse Marsil? Gussevi ja Lossi lüüasaamisega. Veendunud revolutsiooni võimatuses Marsil, organiseerib Gussev aktsiaseltsi töötavate marslaste toomiseks Maa peale. Selle eest jääb Lossi armastus Marsi ülemvalitseja tütre Aeliita vastu murdmatuks ja truuks. Armastus on maailmas tähtsam ja tugevam kõigest, tähtsam ühiskondlikest küsimustest ja muudatustest — selline on üks romaani põhiideid. Siin väljendusid ilmselt kirjaniku eksimused.

Eriti selgesti on Tolstoi nende aastate kahtlused näha mõnedes jutustustes kaasaja teemadel («Sinised linnad», «Vassili Sutškov» jt.). Nende jutustuste aluseks on mõte vastuolust nõukogude inimeste unistuste ning romantika ja nepi argipäevase tegelikkuse vahel. Muide, sellist vastuolu ei olnud: nepi-Venemaa muutus sotsialistlikuks Venemaaks ja ülevad unistused leidsid oma reaalse kehastuse tegelikkuses. Varsti mõistis seda hästi ka A. Tolstoi.

«Kannatuste rada» kui ajalooline epopöa.

Sotsialistliku ehitustöö tohutud edusammud sõjaeelsete viisaastakute aastail, põllumajanduse kollektiviseerimine, Nõukogude riigi tugevnemine, partei õige poliitika ideoloogiaküsimustes avaldasid loomulikult ülitugevat mõju A. Tolstoi ideelisele ja loomingulisele arenemisele. Nagu paljud teisedki vana intelligentsi esindajad, heidab A. Tolstoi pärast suure murrangu aastat (1929) kõrvale endised kõikumised ja kahtlused, ületab senised eksimused ja asub täielikult, tingimusteta sotsialismiehitajate ridadesse. Kommunistlik ideoloogia, mille kirjanik orgaaniliselt omandas, annab talle võimaluse ajaloolise arengu käiku õiges valguses näha, ajaloolise protsessi liikumapanevaid jõude mõista, kommunistliku partei organiseerivat osa tunnetada.

Õieti öelda tähistasid nii fantastilised romaanid kui ka esimesed jutustused kaasaegsetel teemadel ja teised teosed, mida A. Tolstoi kirjutas esimestel aastatel pärast välismaalt tagasitulekut, tõelise, avara loomingutee otsinguid. Nüüd oli see tee leitud. Sõjaeelsete viisaastakute aastail on kirjutatud jutustus «Leib» ja lõpetatud triloogia «Kannatuste rada». 1929. aastal alustas Tolstoi «Peeter Esimese» kirjutamist. Töö selle raamatu juures kestis autori elu viimaste päevadeni. Tolstoi saab suureks nõukogude kirjanikuks.

A. Tolstoi ideelise ja loomingulise kasvu eredaks tunnistuseks on tema tähelepanuväärne triloogia «Kannatuste rada». Triloogia esimene osa — romaan «Õed» — on lõpetatud 1921. aastal, teine — romaan «Kaheksateistkümnes aasta» — 1927. aastal ja kolmas — romaan «Pilvine hommik» — 22. juunil 1941. aastal. Nii kestis töö triloogia kallal üle kahekümne aasta. Ja iga uue osaga muutus

«Kannatuste rada» üha tõepärasemaks ja sügavamaks teoseks, milles A. Tolstoi ei toonud ilmsiks mitte üksnes vana maailma hukkumist, vaid ka uue, sotsialistliku ühiskonna seaduspärast tekkimist, ei kujutanud mitte ainult üksikute inimeste saatust, vaid kogu vene rahva saatust.

Rääkides oma triloogia juures töötamise kestusest, kinnitas kirjanik, et tal pole sellest kahju: «Selle aja jooksul hakkasin ma ise oma elus, oma suhtumises ellu, tegelikkusesse ja meie võitlusse suhtuma hoopis küpsemalt, hoopis sügavamalt.»

«Kannatuste rada» on sõna otseses mõttes romaan-epopöa, monumentaalne teos, mille kangelasteks pole mitte ainult tegelikkuses eksisteerivad ja väljamõeldud üksikud isikud, vaid ka kogu vene rahvas oma ajaloo tähtsaimal murranguperioodil. Romaan kujutab, kuidas tsaari-Venemaa elas ja kokku varises, kuidas töörahvas jõudis läbi kodusõja katsumuste ja piinade võidule, kuidas sündis ja tugevnes tööliste ja talupoegade uus, sotsialistlik riik.

Kui triloogia esimesel osal «Õed» oli valdavalt Esimese maailmasõja ja revolutsiooni ajastu perekonna- ja olustikuromaani iseloom, siis järgnevad osad — «Kaheksateistkümnes aasta» ja eriti «Pilvine hommik» — kujunesid suurejooneliseks epopöaks kangelaslikust vene rahvast, Venemaast ja revolutsioonist.

Vastavalt romaani ajaloolis-eepilisele iseloomule kandub tema tegevus Peterburist provintsi, kolkakülast rindele, punaste juurest valgete juurde, Volgalt Kubaani, Ukrainast Moskvasse. Rahuliku elu pildid vahelduvad karmide võitluste piltidega, lüürilised stseenid dramaatilistega, ühiskonna «kõrgemate» kihtide elu kujutamine tema «alamkihtide» elu kujutamisega.

Romaanis on palju tegelasi — väljamõeldud ja ajaloolisi, peamisi ja teisejärgulisi, nimelisi ja nimetuid, intelligente, töölisi, talupoegi, soldateid. Iga pilt ja stseen, iga tegelane on kirjaniku poolt voolitud üllatava meisterlikkusega, eredusega ja selgusega. Kõik, mida puudutub Tolstoi sulg, muutub nähtavaks, elavaks.

Triloogia esimeses osas — romaanis «Õed» — kujutatakse Venemaad enne revolutsiooni. Tolstoi taaselustab suurepäraselt rahutuse, ebakindluse homses päevas ja pinge atmosfääri, mis valitses revolutsioonieelses pealinnas Peterburis. Kõik muutub ebakindlaks: kergesti purunevad perekonnasidemed, langeb moraal, satub ummikusse kunst. Lopsakalt õitsevad pahed, moonutatud kired ja tunded, dekadentsi mitmesugused vormid ja liigid. Kramplikult viskles intelligents elu mõtte ja eesmärgi otsinguil: «elati lodevalt, nagu murtud nimmetega», kirjutab Tolstoi.

Dekadentliku kunsti, mandumismeeleolude ja -mõtete karakteerseks esindajaks on romaanis poeet Bessonov. Tema värsiraamatukesed mõjuvad nagu mürk, mürgitades lugejaid müstika, pessimismi ja usupuuduse vaimuga. Tema ise on laastatud, kurnatud, üksildane inimene, otsib unustust viinas ja liiderlikkuses. Tema müstiliste kõnede taga peitub vale ja lõpmatu igavus. Bessonov

hukkub mõttetult ja juhuslikult frondil hingeliselt haige desertööri käe läbi. Ta sureb koos teda sünnitanud vana maailmaga; uue Venemaa jaoks ei pidanud autor teda vajalikuks.

Romaani esimene raamat ei näita veel jõude, mis on võimelised vana maailma ümber kujundama, ei ava kommunistliku partei juhtivat osa ja lõpeb Oktoobrirevolutsiooni eelõhtu kujutamisega. Romaani teises ja kolmandas raamatus — «Kaheksateistkümnes aasta» ja «Pilvine hommik» — kujutab A. Tolstoi kodusõda. Toimuvate sündmuste mõtet on kirjanik mõistnud sügavalt ja õigesti. Nõukogude rahva sõda valgekaartlaste ja interventidega on romaanis näidatud kui suurt sõda sotsialismi ning Nõukogude Venemaa riikliku ja rahvusliku sõltumatuse eest.

A. Tolstoi kirjeldab eredalt, kui häbitult ja jultunult peremehetsevad Ukrainas saksa okupandid, kui aplalt sirutavad oma kiskjakäsi meie rahvuslike rikkuste järele inglise, prantsuse ja ameerika imperialistid, kui raevukalt vihkavad nad kommuniste ja tööliskiassi.

Kommunistid, kirjutab A. Tolstoi, «... organiseerisid keset möllavat plekilist soetõbe, teravaimat nälga ja lõplikku majanduslikku laostust võimsa vastupealetungi, — ja lõi ragisema kogu maailmapoliitika, mis tahtis lämmatada ja lõhestada punast Venemaad».

A. Tolstoi näitab õigesti meie võidu allikaid. Interventide ja vana, härrasliku, kodanliku, kulakliku Venemaa vastu tõusis uus, «segaseisuslik, tööliste, talupoegade» Venemaa, töörahva paljumiljoniline mass. Töörahvas, oma maa tõeline peremees, ei taha, et tema turjale uuesti asuksid mõisnikud ja kapitalistid. Ta vihkab välismaalastest kiskjaid ja unistab õiglasest sotsialistlikust korrast. Ja pole jõudu, mis suudaks vastu panna relvad haaranud rahvale.

A. Tolstoi näitab ka nõukogude rahva juhti V. I. Leninit. Triloogia teises raamatus esineb Lenin kaks korda: Rahvakomissaride Nõukogu istungil ja töölismiitingul Gužoni vabrikus. Leninit kujutab kirjanik rahvamasside armastatuima juhina, nõukogude riigi targa juhtijana ja revolutsiooni geeniusena.

Triloogia lõpeb pildiga, mis kujutab uue epohhi, rahuliku sotsialistliku ülesehitustöö epohhi algust nõukogude rahva elus. Moskvas Suures Teatris peab kommunistliku partei tuntud tegelane G. Kržižanovski ettekannet Venemaa elektrifitseerimisest.

Niisugune on romaan-epopöa «Kannatuste rada» rikas sisu ja sügav ajalooline filosoofia, romaani kangelaseks on kodumaa ja Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni saavutuste kaitsele tõusnud rahvas.

Vene intelligentsi saatus romaanis «Kannatuste rada».

Rahva saatusega lahutamatult seotuna näitab A. Tolstoi romaani peategelaste — Ivan Iljitš Telegini, Vadim Petrovitš Roštšini, Daša ja Katja Bulavina — saatust. Nad kõik kuuluvad

vana vene intelligentsi sellesse kultuursesse, ausasse, otsivasse osasse, kes leiab tee nõukogude rahva ja revolutsiooni juurde, kuigi mitte otsekohe ja kergesti, vaid vigade ja eksimuste, kannatuste ja piinade kaudu.

Romaani kangelaste piinavad elumõtte ja -eesmärgi otsingud, oma koha otsimine võitluses uue Venemaa eest, oma õnne otsimine moodustavadki «Kannatuste raja» põhiprobleemi. Siit ka teose nimetus ise. Kangelaste mõtisklustes ja elamustes, mida on kujutatud suure sügavuse ja siirusega, on palju kirjaniku enda otsingutest ja hingekogemustest.

Kõige raskema tee läbib Roštšin. Aadlikuna, vana armee ohvitserina armastab ta Venemaad, kodumaad omamoodi kuumalt. Kuid Roštšin on rahvast kaugel ega usu rahva jõusse. Seepärast haaras Roštšini ahastus, kui rahvas keeldus imperialistliku sõja jätkamisest, talle näis, et Venemaa hukkub.

Venemaa päästmise lootuse paneb Roštšin valgekaartlikule armeele, võitleb selle ridades punaste vastu. Kuid varsti hakkab Roštšin mõistma, et tema poolt valitud tee on ekslik ja kuritegelik. Ühelt poolt veendub ta rahva jõus ja tema andumuses kommunistidele, teiselt poolt näeb ta, et valgekaartlikud kindralid müüvad Venemaa interventidele, et valgekaartlus on spekulantide, palgaliste mõrvarite ja rahvajätiste jõuk. «Roštšin vaatas — ja viha paisutas ta südant. «Kui valaks õige petrooleumiga üle, põletaks kogu selle rämpsu . . .» »

Roštšin lahkub valgete juurest. Kuid ta läbib veel vangipõlve Mahno juures, uued kahtlused ja kõikumised, kuni mõistab ülestõusnud rahva tõde, kuni näeb, et Venemaa pole hukkunud ega hukku, et kommunistlik partei võitleb nii rahva vabastamise kui ka kodumaa vabaduse, sõltumatuse ja suuruse eest. Veendunud selles, täidab Roštšini «kaotatud, unustatud ja uuestileitud Venemaa» mõistmine ja ta asub kindlalt kodumaa kaitsjate ridadesse. Romaani lõpul, G. Kržižanovski ettekannet kuulates, ütleb Roštšin: «Meie asume maailma hea jaoks ümber ehitama . . . Kõik siin saalis on valmis selleks oma elu andma . . . Ja see on minu kodumaa, see on Venemaa . . .»

Niisugused on Roštšini otsingud ja eksimused, kodanlik-feodaalse keskkonna eelarvamuste ja igandite piinav ületamine tema poolt, tema «kannatuste rada». «Selle teema,» kirjutas A. Tolstoi oma triloogia kohta, «on kojupöördumine, tee kodumaale.»

Teistsuguse tee läbib romaani teine peakangelane — insener Ivan Iljitš Telegin, kes mitte üksnes ei armasta oma kodumaad, vaid usub ka rahva andekusse, jõusse ja tulevikku, kes seisab lihtsatele inimestele tunduvalt lähemal kui Roštšin («meie oma», ütleb tema kohta tööline, kommunist Rubljov, kuigi ta näeb, et Telegini poliitilised vaated on päris ebamäärased). Telegin tunnetab küllalt ruttu, et kodumaa ja revolutsiooni saatus on lahutamatu, ja muutub revolutsiooni esimestest päevadest peale selle andunud ja mehiseks kaitsjaks. Kogu kodusõja aja teenib ta

Punaarmees, viies läbi vastutusrikkaid operatsioone ja ülesandeid. Sõja lõpuks on Telegin, tark ja kartmatu brigaadikomandör, täielikult mõistnud kommunistide partei poliitika õigsust ja unistab kogu jõuga sotsialistlikule ülesehitustööle pühendumisest.

Telegini viga oli muus. Ta arvas, et isiklikku õnne on võimalik ehitada ümbritsevast elust, rahva kannatustest ja võitlusest, sõdadest ja revolutsioonist lahus. Kogu see filosoofia osutus illusiooniks, utoopiliseks. Selgus, et on võimatu olla õnnelik «Dašaga luku taha sulgudes», et õnn on võimalik ainult inimesele, kes on end pühendanud rahva vabastamisele, revolutsioonilisele võitlusele, et õnn tuleb kätte võidelda. Nii Telegin kui ka Daša hakkasid varsti lämbuma kitsas perekondlikus maailmakeses. Lõpuks sai Ivan Iljitš oma eksituse eest karmi karistuse. Daša lahkus tema juurest. «... Mul pole vaja mingit küllust, mitte midagi ... Ainult elada — täie hingega ... Raasukesi pole mul vaja ... Ma ei armasta enam ... Anna andeks,» räägib ta mehele. Ja Teleginil, nagu romaani teistelgi peategelastel, tuli «kannatuste rada» tundma õppida. Võidelnud koos nõukogude rahvaga kätte kodumaa õnne, võidab Telegin Daša armastuse ja isikliku õnne. Ivan Iljitši ja Daša armastus muutub tugevamaks ja kirkamaks. Nii vabaneb A. Tolstoi «Aeliitas» ja teistes teostes väljendatud väärkujutlustest, et elus pole midagi armastusest kõrgemat, et inimene võib elada ainuüksi armastusest, eraldudes rahvast, kodumaa saatusest ja ajaloost.

Õiguse lihtsale, inimväärsele elule ja armastusele pidid kätte võitlema ka õed Bulavinad — Daša ja Katja. Nagu Telegin ja Roštšin, veendusid nad, et isiklik, väike, eraviisiline õnn väljaspool kodumaa suurt, üldist õnne on mõeldamatu. Raske tee läbivad kangelannad, enne kui leiavad oma koha rahva üldises võitluses. «Kolme vette kastetud, kolmes veres pestud, kolmes leelises keedetud. Oleme puhtast puhtamad,» öeldakse triloogia teise osa epigraafis.

Igaüks triloogia mainitud kangelastest läbib omamoodi ühe ja sama tee — rahvast lahusolemisest temaga ühtesulamiseni. Niisugune on vana intelligentsi parimate esindajate tee sotsialistliku revolutsiooni epohhil. Ületades oma isoleerituse ja eelarvamused, võitleb intelligents täielikus ühtsuses rahvaga kommunismi eest. Nii lahendatakse intelligentsi ja rahva teemat elus uuel viisil ja valgustatakse seda Tolstoi romaanis vene kirjandusele traditsiooniliselt.

Romaan «Peeter Esimene».

A. Tolstoi tähelepanuväärseks teoseks on ajalooline romaan «Peeter Esimene». Selle romaani esimene osa avaldati 1930. a., teine 1934. aastal, kolmas (lõpetamata) osa on kirjutatud ja trükitud Suure Isamaasõja aastail. Romaani alusel on Tolstoi kirjutanud näidendi ja kinostsenaariumi, mis kannavad sedasama nimetust.

«Peeter Esimene» on üks nõukogude kirjanduse märkimisväärsetest saavutustest, oluline teetähis mitte ainult vene, vaid ka maailma ajaloolise romaani arengus.

« «Peeter Esimene» on meie kirjanduses esimene tõeline ajalooline romaan,» kirjutas A. Tolstoile M. Gorki. «Raamat jääb püsima ... Te võite teha suurepäraseid asju.»

Niisama kõrgelt hindas romaani «Peeter Esimene» tuntud prantsuse kirjanik Romain Rolland: «Ma olen vaimustatud sellest jõust, sellest ammutamatust loomingukülluses t, mis teie juures näivad lihtsate liidetavatena,» kirjutas ta A. Tolstoile. «Mind üllatab teie tugevus ja tõepärasus kunstis, eriti see, kuidas te modelleerite oma isiksusi neid ümbritsevas olustikus.»

Milles seisab romaani «Peeter Esimene» tähtsus?

Eelkõige tema ajaloolises tõepärasuses. Tolstoi lähenes ajalooliste sündmuste ja isikute kirjeldusele tõelise realistina, tugeva ajalootundjana ning kirjanikuna, kes taastab meie minevikku kogu tema ajalooliselt konkreetses omapäras.

Mõned minevikku kujutavad kirjanikud ei arvesta ajaloolist tõde ja sunnivad esivanemaid mõtlema, tundma ja tegutsema selle ajajärgu inimestele mitteomaselt; nende teoste tegelased kõnelevad keelt, mida nad ei saanud kõnelda, elavad olukorras, mida sel ajal polnud olemas, jne.

A. Tolstoi seisukoht on teine. Ta püüab näidata ja näitab ajaloolist minevikku tõetruult, ei uuenda, paranda ega halvenda seda. Ta käitub realistliku kirjanikuna. «Pole tõsi, et ma valisin selle epohhi kaasaja projekteerimiseks,» kirjutas Tolstoi. «Mind võlus selle elu täiuslikkuse, «silumatuse» ja loova jõu tunnetamine, kus vene iseloom avaldus erilise selgusega.»

Et näidata oma romaanis vene elu XVII saj. lõpul ja XVIII saj. alguses ning anda Peeter I ajalooliselt elav kuju, uuris A. Tolstoi erakordselt üksikasjaliselt läbi määratu suure hulga ajaloolisi töid ja materjale. See aitas kirjanikul kujutatavasse ajajärku «sisse elada», näha Peetri-ajastu inimesi, olustikku ja kombeid nende ajaloolises omapäras.

Kirjanik jutustab tõetruult oma romaanis Peetri-ajastu tähtsamaist sündmustest: streletside mässust, vürst Golitsõni Krimmi sõjakäikudest, Peetri võitlusest Aasovi pärast, Peetri reisidest välismaale, tema ümberkujundavast tööst, Venemaa sõjast rootslastega, Vene mereväe ja uue sõjaväe loomisest, Peterburi rajamisest jm. Üks värvide selguse, liikuvuse ja maalilisuse poolest suurepärane pilt järgneb teisele: tsaari pulm, Peeter ja Sofia tsaaritar Natalja Kirillovna sarga juures, Peetri nõupidamised, Peeter sepikojas, Narva lahing ja teised võitlused, kosimine, piinakamber ja piinamised, Peterburi ehitamine jne.

Romaani tegevus kandub maalt pealinna, Moskvast Arhangelskisse, Arhangelskist Voronežisse, Aasovi alt Balti mere rannikule, Venemaalt välismaale, Euroopa pealinnadest Neeva soistele kallastele. Talupoeg Ivaška Brovkini musta hurtsiku elav ja ilme-

kas pilt vaheldub mõisnik Volkovi mõisa ja Vene tsaaride Kremli lossi kirjeldusega; Moskva bojaaride paljutoalisest eluhoonest viib kirjanik lugeja piinakambrisse, Uspenski peakirikust vanausuliste kõrvalistesse kolgastesse, Granovitaja paleest linnaväljakule.

Tolstoi on kaugel vägivaldsest suhtumisest ajaloolistesse faktidesse ja nende orjalikust kopeerimisest. Tema loomingus ühineb õnnestunult teaduslik ajaloosse suhtumine kunstilise fantaasiaga. Tolstoi romaan on kompositsiooni poolest nende teoste vastandiks, mis ajalookroonikate sarnaselt pimedast peast kõnnivad sündmuste kannul või rajatuna taltsutamatu fantaasia ja ajalooliste faktide alahindamisele kujutavad endast pseudoajaloolisi teoseid (näiteks A. Dumas' romaanid). Tolstoi romaani kompositsiooni aluseks on Peeter I elu ja tegevuse järjekindel esitamine. Ent Tolstoi ei piirdu oma romaanis peategelase (antud juhul Peeter I) elu ja tegevuse kujutamisega, vaid loob mitmepalgelise kompositsiooni, mis annab talle võimaluse näidata Venemaa elanikkonna kõige erinevamate kihtide elu, terve rahva elu.

A. Tolstoi on oma romaanis andnud tohutul hulgal eri ametitega, vanustega ja mõlemast soost isikuid. Keegi neist ei sarnane teisele, igaühel on omad meeldejäävad erijooned. Polnud põhjusetu Romain Rolland'i vaimustus, kes imetles Tolstoile omast meisterlikkust voolida isiksusi ja nende miljööd. Kirjanik kujutab kordumatute joontega nii Peetri enese, kõrgi tsaaritari Sofia, tsaari lemmiku, ettevõtliku ja osava Aleksaška Menšikovi, kuid ka kümnete teiste ajalooliste ja väljamõeldud tegelaste, Peetri lähikondlaste ja vaenlaste, bojaaride, talupoegade, kaupmeeste, sõdurite, munkade, streletside, vanausuliste ja välismaalaste vaimset palet, välimust, kõnet ja riietust.

A. Tolstoi maalib suurepäraselt Peetri-ajastu olustikku kõigi selle ajalooliste iseärasustega. Bojaari tornidega maja kitsavõitu maarjajääklaasidega aknad, talupojaonnide härjapõiega kaetud aknad, streletside jõhvikavärvi kuued, vürstitaride Buinossovite lehvidega saksa seelikud, bojaaride habemed, välismaa külaliste parukad, moenarride ümarad põsed ja puudri asemel jahuga ülepuistatud juuksed, veiderdajate metsikud meelelahutused, kes lõid külalisi kuivi herneid täis härjapõitega, uus «galantne» käitumine, mille järgi tuli «vibutada enese ees kaabut, kaapida jalgadega» — kõik need olustikudetailid on romaanis «Peeter Esimene» antud üllatava ilmekuse ja reljeefsusega.

Väga hästi on A. Tolstoi andnud edasi Peetri-ajastu keele iseärasusi. Vene keele reegleid rikkumata ning sundimata Peeter I aegseid inimesi kõnelema meie jaoks mõistetamatus keeles, nägi kirjanik samal ajal, et alates XVII sajandist on vene keeles — eriti tema sõnavaras — toimunud märgatavaid muutusi, ja püüdis taastada tema poolt kujutatavate inimeste keelt selle ajaloolises omapäras. Selles aitas teda vanaaegsete mälestussammaste, dokumentide ja epigraafide («Домострой», «Житие про-

топопа Аввакума», «пытошные записи» jt.) keele hoolikas uurimine.

Väga oskuslikult ja tugeva mõõdutundega toob kirjanik romaani tegelaste kõnesse Peetri-ajastule iseloomulikke sõnu ja väljendusi: «сказывался в нетях», «шпыни», «кружало», «подметные письма», «политес», «галант», «виктория» jne. Siin leidub ka vanavene sõnu ja tol ajal aadelkonna ladviku poolt Läänest laenatud ning vene keelde sissetoodud sõnu. Kõnekeeles on nad sageli segunenud, moodustades üsna kummalisi sõnaühendeid: «Вчерась опять в конюшне на балалайке крутаже делал и в карты по носам бился», kõneleb üks Buinossovi neidudest. «Фигура первая! Дамы наступают и отступают, кавалеры крутят дам,» karjub Lefort assambleel.

Keel, kõne on A. Tolstoil kui kirjanikul-realistil inimese psühholoogia kujutamise põhilisi vahendeid. Romaani «Peeter Esimene» ühe või teise kangelase sõnade ja kõnemaneeri järgi võib näha tema iseloomu või tegevust. Kõik vene inimesed, keda romaanis on kujutatud, kõnelevad üldrahvalikus keeles, ent toovad sellesse niisugused või teistsugused iseloomulikud varjundid, mida saab seletada nende ühiskondliku positsiooni ja vaimse pale näol.

Peeter I kõne tema küpses eas põhineb andeka riigitegelase suurel kogemusel. Selles on rohkesti väljendusi, mis saavad aforismideks: «промедление — смерти подобно»; «фортуна сквозь нас бежит ... блажен, кто хватает ее за волосы» (viivitamine on surm; õnn jookseb meist läbi ... õnnis on see, kes haarab teda juustest) jne. Pärast kaotust Narva all tähendab Peeter Menšikovile: «Konfuus — see on hea õppetund ... Ega me kuulsust otsi ... Veel kümmegi korda võidetakse, siis aga saame meie jagu.»

Kui talupojad Tolstoi romaanis kõnelevad lihtsalt ja valimatult, siis toob Peetri reformi poolt toetust leidnud kaupmeeste ja aadlike koorekiht sageli keelde võõrsõnu. Vanausuliste kõne (näiteks vaimulikku kirjandust lugenud papp Filka) on loomulikult slavismidest üle küllastatud, maalija Andrei Kolikovi, paljulugenud ja unistava loomuga inimese kõnet iseloomustab raamatulikkus ja pidulik toon.

Järelikult seisab A. Tolstoi romaani «Peeter Esimene» jõud eelkõige selles, et temas on Peetri-aegseid inimesi näidatud tõepäraselt, nendele omases konkreetselt ajaloolises olukorras, neile omase kõnega.

Teiselt poolt on A. Tolstoi romaani «Peeter Esimene» tugevus selles, et väliste faktide, detailide, olustiku ja kommete seast on kirjanik suutnud tungida sügavale Peetri-ajastu tegelikkuse olemusse ja näidata ajastu klassivastuolusid, Vene rahvusriigi kindlustumist, vana, oma aja äraelanu võitlust uue, sündivaga vene elus, Venemaa seaduspärast arenemist progressi teel.

Mõned kirjanikud piirduvad mineviku kujutamisel olustikulise külje, esemete, kostüümide ja kommete naturalistliku kirjeldamisega, huvituvad kõigest sellest, püüdes mõnikord oleviku eest minevikku varjuda, selle asemel et näidata oma teostes rahva ja inimisiksuse ajaloolist saatust, tuua kunstilises vormis esile ajalooprotsessi seaduspärast arenemist.

A. Tolstoi ei siirdunud Peetri-ajastu kujutamisele mitte sellepärast, et pöörduda ära kaasajast ning rõõmu tunda minevikust, vaid sellepärast, et selgitada vene riigi arenemisteid ja mineviku kogemuste põhjal paremini mõista olevikku. «Et mõista vene rahva saladust, tema suurust,» kirjutas A. Tolstoi, «peab hästi ja sügavalt tundma tema minevikku: meie ajalugu, selle põhiprobleeme, traagilisi ja loomingulisi ajajärke, milles vene iseloom tekkis.»

Sellepärast pole ajaloolistel detailidel Tolstoi jaoks ainutähtsust ja need vaid aitavad kujutada ühe või teise tegelase psühholoogiat, näidata ajastu sotsiaalseid vastuolusid, Vene riigi ja vene rahvusliku iseloomu tekkimist, ajaloo arenemist suunavate seaduste esiletoomist. Naturalismiga pole «Peeter Esimese» autori kunstimeetodil midagi ühist. Oma romaanis esineb A. Tolstoi sotsialistliku realismi suurima esindajana.

Tolstoi asus Peeter Esimesest romaani kirjutama NSV Liidu sotsialistliku ülesehitustöö kogemustega ja marksistlik-leninliku teooriaga varustatult. Ta vaatles minevikku sotsialistliku tänapäeva seisukohalt, «tuleviku kõrgete eesmärkide seisukohalt». Marksismi-leninismi õpetus ja kaasaja inimese mõistmine, kõneles kirjanik ÜLKNÜ X kongressil, annavad võtme erisuguste ajalooetappide tõepäraseks taaselustamiseks. Romaanis «Peeter Esimene» näitaski Tolstoi keerulist Peetri-aegset ajastut tõepäraselt: tema vastuoludes ja seaduspärases arenemises, uue võitluses vanaga. Seejuures ei vaatle ta elu kiretult, «ei head ega kurja ükskõikselt märgates», vaid asub avalikult eesrindlike jõudude poolele reaktsiooni vastu, usub tuliselt inimkonna progressi. See kõik teebki ajaloolisest romaanist «Peeter Esimene» sotsialistliku realismi teose.

Peetri ajastu esineb Tolstoi romaanis vene ajaloo murrangueetapina, kui vene rahvas tõstis enda seast esile suure andekuse, mõistuse ja energiaga inimesi, kaitses oma rahvuslikku sõltumatust võitluses võimsa Rootsimaaga, jõudis iidsest ajast peale Venemaale kuuluvale Balti mere kaldale, lõi uue pealinna, suure tööstusliku ja kultuurikeskuse, maailma ilusaima linna Peterburi, teostas otsustava kultuurialase pöörde. Peetri reformid paljastasid ja teravdasid loomulikult maa klassivastuolusid. Romaan näitab tollal ajalooareenile tõusnud sotsiaalseid jõude.

Hovanski, Šaklovitõi, Mstislavski ja teised kehastavad reaktsioonilise bojaarkonna neid jõude, kes eesotsas tsaaritar Sofiaga aktiivselt Peetri ja tema ümberkorralduste vastu võitlesid. Nad on kõige vana, minevikku kanduva, ajaloo poolt hukkumisele määratu kandjad. Nende hulka kuulub ka Peeter I poeg Aleksei. Võitluses Peetri reformidega seisis ta bojaaride ja pappide reaktsiooni poolel, veel enam, ta läks ka otsese isamaareetmiseni.

Isikutest, kellele Peeter I ümberkorraldused on seesmiselt võõrad, on vürst Roman Borissovitš Buinossovi kuju eriti väljendusrikas ja tüüpiline. Buinossov on sunnitud rahunema, ta õpib

«politessi» ja «galanti», pühib kübaraga maad, «kaapab jalgadega», ent tõeliselt jääb ta hinges harjumusliku vanaaja parandamatuks pooldajaks.

Progressi jõude esindab romaanis Peeter I koos oma lähikondlaste ja pooldajatega. Need on inimesed, keda ajalugu on jalule tõstnud, uute, eesrindlike, tekkivate algatuste kandjad. Nad mõistavad, kui tõeliselt hädatarvilik on Vene riigi kindlustamise huvides maa majandusliku, sõjalise ja kultuurilise mahajäämuse võitmine. Peeter I pole Tolstoi romaanis kaugeltki üksinda. Kodanlikest romaanikirjutajaist erinevalt teab Tolstoi, et ajaloosaatust ei määra üksikud isikud, vaid klassid. Oma romaanis näitab ta, et Peeter väljendas aadlike laiade kihtide huvisid ja unistusi, teisejärgulisele kohale surutud bojaaride ning kaupmeeste ladviku huvisid, kellel polnud kuskil ega kellegagi kaubelda: «kõigele on sakslased käpa peale pannud», vene eesrindlike kultuursete inimeste unistusi, kes juba teadsid, et «Venemaa, kuldne aluspõhi, oli sajandite kõntsa all».

Kaupmeeskonna osa on Tolstoi Peeter I ümberkorraldustes romaani esimestes raamatutes isegi liialdanud, kuid nii või teisiti õhutavad päljud vene inimesed romaanis Peetrit muudatusi tegema, uut korda looma. Nii oma ümberkorraldustes kui ka võitluses Rootsiga Balti mere kalda pärast teostas Peeter oma isiklikke plaane, tulles ühtlasi vastu tervete kihtide soovidele. «Sidus meid jumal ühe köie otsa, Pjotr Aleksejevitš, — kuhu sina, sinna ka meie,» kõneleb Peetrile kaupmeeste nimel Ivan Brovkin.

Enamgi, Tolstoi rõhutab oma romaanis, olgugi et mitte nii tugevasti, kui oleks pidanud, peale Peetri reformide seaduspärasuse ka nende ettevalmistatust. Juba Peetri-eelsel ajal unistasid mõned inimesed ümberkorraldustest, ennetades paljusid ideid. Niisuguse tegelasena esineb romaanis vürst Vassili Golitsõn. Ent Golitsõni häda on selles, et ta on vaid tühine unistaja ja fantaseerija, mitte praktiline riigitegelane, kes viib oma ideid otsustavalt ellu. Niisugused unistajad sobivad mitte üksnes mahajäämuse ja vanaaegsusega, vaid muutuvad sageli iseloomutuse ja tahtenõrkuse, põhimõttetute tehingute ja kompromisside peale valmisoleku tõttu reaktsiooni käes mängukannideks. Just selline on Vassili Golitsõni häbiväärne saatus. Romaanis ümbritsevad Peetrit tema sõbrad ja kaaslased. Nende seas on ka rahva hulgast tõusnud isikuid: Aleksander Danilovitš Menšikov või suureks kaupmeheks saanud Ivan Brovkini, endise bojaari orja perekond, Uraali mäetöösturite esiisa Nikita Demidov, laevameister Fedossei Skljajev ja teised. Nende hulgas on ka kaugelenägevamaid ja tarku bojaare ning aadlikke: Šeremetjev, Repnin, Pjotr Tolstoi, Romodanovski jt. Kõik nad on uue Venemaa inimesed, toimekad, otsustavad, teadmistejanused ja Peetrile truud, purustades julgesti ajast ja arust läinud traditsioone.

Eriti silmapaistvalt on Tolstoi joonistanud Menšikovi kuju. Turul pirukatega kauplev poisike saab Peetri lähimaks abiliseks.

Ta on taibukas, vapper, energiline, tsaarile truu ega säästa ei jõudu ega isegi elu tema kavatsuste teostamiseks. Ta armastab elu, on lõbus ning hoogne. Kuid Menšikov ei ärata vaid sümpaatiat, ta on vahel ka eemaletõukav. Ta on oma ajastu ja oma miljöö inimene. Sellepärast elavad temas head hingelised omadused koos kelmusega, röövellikkusega ja vargatempudega. Peetril tuleb rohkem kui kord haarata kepp oma lemmikule «aru pähe panemiseks».

A. Tolstoi romaanis on olulisel kohal töörahvas. Kirjanik on ajaloo suhtes aus, kuid ta näitab, et Peetri progressiivsed ümberkorraldused ei parandanud rahva saatust, vaid soodustasid ekspluateerimise süvenemist, vaese talupoja peale pandavate kõikvõimalike liigsete maksude ja obroki suurenemist. Romaanis on toodud pildid julmast arveteõiendamisest pärisorjadega, keda karistamatult pekstakse kaigastega, lahutatakse valitsejanna käsul perekondadest ja aetakse tuhandete verstade taha laevu ehitama, rauda kaevandama, pealinna püstitama, pekstakse soldatipõlves vaeseomaks, mädandatakse sunnitööl kaevandustes. Peterburi ehitava rahva elutingimustest kirjutas Peeter I ise: «Siin põetakse väga, paljud on isegi surnud...» Pärisorjad põgenevad pärisorjuse ja soldatielu õudustest kuhu jalad kannavad: lõunapoolsetesse steppidesse, põhjapoolsetesse metsadesse, vanausuliste juurde või röövlijõukudesse. Tolstoi annab ka rahva protesti ja mässumeeleolude pilte. Tugev ja paindumatu Fedka Pese-endporiga ja maamehed Ovdokim ja Tsõgan on talupoegade vabadusearmastuse kandjad. «See aeg tuleb tagasi, lapsed,» kõneleb Ovdokim Razini ajast.

Tolstoi näitab, et rahvata, tema jõupingutusteta, ohvriteta ja tööta oleksid Peetri ümberkorraldused olnud võimatud. Rahvas sõdis, ehitas, tugevdas Vene riiki, viis Venemaad edasi, ja lugeja näeb, kui suur on vene rahva jõud ning mitmekülgne tema andekus. Rahvast kasvab riigimehi, väejuhte, tööstuse- ja kultuuritegelasi, nii imeväärseid leidureid (Kuzma Žemov, Bašeninid, Vorobjov) kui ka andekaid kunstnikke (Andrei Golikov).

A. Tolstoi pühendas oma raamatu kogu ainestiku rahva ajaloolise saatuse, vene elu murranguprotsessi, kehtivate sotsiaalsete vastuolude ja vene rahva rahvusliku sõltumatuse eest peetava võitluse kujutamisele.

Ka romaani rikas, kujukas keel on rakendatud romaanis esinevate ajalooliste ja sotsiaalsete ülesannete teenistusse. Just sellepärast toob Tolstoi oma romaani vananenud sõnu ja kõnekäände, kuid parajasti sel määral, kuidas nad on vajalikud ajastu ja selle esindajate iseloomustamiseks.

On teada, et mõned ajalooliste näidendite ja romaanide autorid (nende seas ka andekas nõukogude kirjanik A. Tšapõgin) koormavad oma teoste kangelaste keelt arhaismidega sedavõrd, et need muutuvad meie jaoks peaaegu mõistetamatuks. Mõningaid üksikuid, üldrahvalikku tähendust mitteomavaid vana keele nähtusi

naturalistlikult kopeerides püüavad nad näha neid ühe või teise ajastu rahvuskeelena. Ajaloolise tõe asemel tuleb neil välja vale ja surnud stiliseerimine, seda enam, et autorikõne on seesugustes teostes tegelaste kõnest sageli sootuks erinev.

Nagu selgus, põhineb A. Tolstoi romaan täiesti teistsugustel arusaamistel keele ajaloost ega oma midagi ühist naturalismi ja stiliseerimisega. Tõega täies kooskõlas näitab kirjanik romaanis, et Peetri-ajastu kõnekeel on sõnavara ja grammatilise ehituse osas meie päevini põhiliselt säilinud, meie kaasaegne keel aga pole vanast keelest hiina müüriga eraldatud, vaid on temaga tugevasti seotud. Just sellepärast pole «Peeter Esimeses» lõhet autori ja tema teose kangelaste keele vahel.

Järelikult on A. Tolstoi romaani jõud ja tähtsus selles, et temas on vastukaaluks naturalistliku ja stiliseeriva iseloomuga ajaloolistele teostele sügavalt realistlikult näidatud Peeter I ajastu vene elu kõige põhilisemaid külgi.

Peeter I kuju.

Tolstoi romaanis pole Peeter I kaugeltki ideaalne «kroonikandja» kuju. Ta on elav inimene mitmesuguste tunnete ja elamustega, mõnikord isegi nuttev, mõnikord täbarasse olukorda sattunud. Peeter elab, tegutseb, ja iga sammuga avaneb romaanis tema keerukas karakter aina enam ning enam. A. Tolstoi annab Peetri tema kasvu, kujunemise ja arenemise protsessis. Esmakordselt kohtab lugeja Peetrit-noorukit punapõselisena, nürininalisena ja nii ümmarguste silmadega nagu hiirel, streletside mässu ajal; seejärel näeb ta tsaari noorusaega, kuidas ta mängib, õpib, saab meheks, kuidas areneb tema iseloom, ja lõpuks on tema ees Vene riigi tark, energiline ning visa juht. Üksikutest Peetri välimust, käitumist ja mitmesuguseid iseloomujooni näitavaist piltidest moodustub terviklik ere kuju. Lugeja ette kerkib silmapaistev riigitegelane.

Peeter I iseloomustab «ahne, erutatud mõistus», ta mõistab teistest paremini Vene riigi ees seisvaid ülesandeid. Kogu temale omase energiaga ja tulisusega, kannatamatuse ja püsivusega purustab ta vanad ühiskonnatalad, tõstab «elu raskeid massiive». Ta ehitab tehaseid, ergutab kaubavahetuse arengut, tugevdab sõjaväge, loob laevastiku, hoolitseb teaduse ja tehnika, kultuuri ja hariduse arenemise eest, õpib ise ja sunnib teisi õppima. Ta püüab kodumaale tagasi võita iidsel ajal Venemaale kuulunud alasid ja võitleb türklastega Venemaa väljapääsu eest Mustale merele, võitleb rootslastega Balti mere kallaste pärast, Vene riigi rahvusliku sõltumatuse ja võimsuse kindlustamise eest.

Sõjas Türgi ja Rootsiga ilmutab Peeter otsustavust ja ettevaatlikkust, kaugelenägelikkust ja visadust. Pärast lahingu kaotamist Aasovi all valmistab ta ette uue sõjakäigu lõunasse ja vallutab

seekord kindluse. Kaotanud lahingu rootslastega Narva all, ammutab ta sellest kõik vajalikud õpetused ja valmistab visalt ning oma teel kõiki takistusi purustades Venemaad ette kestvaks sõjaks ja võiduks. Juba Narva all mõistab ta: «... et suurtükk siin laseks, tuleb teda Moskvas laadida.»

Peeter on vaenlastega halastamatu ja julm, pahatahtlikega jäme, sõpradega lahke ja abivalmis. Talle on võõras vanausuliste upsakus ja iseteadlikkus, ta käitub lihtsa inimesena, mis tahes auastmes või seisuses inimesega võrdselt. Ta ei häbene õppida, armastab ja austab igasugust tööd, on laevameistriks ja abistab osavalt ka Žemovit sepipajas. Ta hindab inimesi nende mõistuse, andekuse ja teadmiste, mitte tähtsuse ning rikkuse järgi.

Niisugune on Peeter I kuju A. Tolstoi romaanis. Võib kergesti märgata, et see kuju on diametraalselt vastupidine slavofiilide ja dekadentide eitavaile hinnanguile, et Peetris arendab Tolstoi vene klassikalise kirjanduse ja kriitika parimaid traditsioone, eelkõige A. Puškini traditsioone («Peeter Suure moorlane», «Poltaava», «Vaskratsanik»), ja toetub V. I. Lenini ning nõukogude teaduse antud teaduslikule iseloomustu ele Peetri kohta. Ta näeb suurepäraselt Peetri tegevuse klassilist piiratust, võtab aupaiste legendilt Peetrist kui rahvatsaarist ja töötajate kaitsjast. Nagu juba öeldud, näitab Tolstoi Peetri reformide kasu aadlikele ja kaupmeestele ning pärisorjade talumatut seisundit tema valitsemise ajal.

Tolstoi ei varja Peeter I tegevuse ja ürituste julma iseloomu. Peeter ei põrganud tagasi «... barbaarsete vahendite kasutamisest võitluses barbaarsuse vastu»,[1] kinnitas V. I. Lenin. Tolstoi iseloomustab Peeter I täielikus kooskõlas selle Lenini arvamusega. Tsaar veedab öid piinakambris, kus piinatakse tema vaenlasi, lõikab vägivaldselt bojaaride habemeid, korraldab metsikuid meelelahutusi. «Jõulupidustused,» kirjutab Tolstoi, «olid nii rängad, et paljud valmistusid nende päevade vastu nagu surma vastu...»

Kirjanikuna ja realistina peegeldas A. Tolstoi oma romaanis sügavalt võitlust uue ja vana, sündiva ja sureva vahel.

Romaanil «Peeter Esimene» on oluline õpetuslik ja kasvatuslik tähtsus. Nõukogude inimestele on ta kallis oma tõepärasusega, Venemaa progressiivsete jõudude võitluse ereda näidisena ja oma patriotismiga. Ta kasvatab veendumust meie kodumaa võimsusse ja võitmatusse.

A. Tolstoi kirjanduslik tegevus Suure Isamaasõja ajal.

Juba enne Suurt Isamaasõda sai Tolstoi kogu maailmale tuntuks kui silmapaistev kirjanik, aga ka kui Nõukogude Liidu ühiskonnategelane, oma kodumaa kirglik patrioot, tuline fašismi ja imperialistliku reaktsiooni vastu võitleja. 1935.—1937. a. esines

[1] V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 307.

ta kirjanike ja rahu- ning kultuurisõprade kongressidel Pariisis, Londonis ja ümberpiiratud Madridis.

On endastmõistetav, et Suure Isamaasõja aastail oli A. Tolstoi kodumaa vabaduse eest fašistlike anastajate vastu peetavas võitluses kogu oma jõu andvate kirjanike esiridades.

Sõja esimestest kuudest peale esines Tolstoi kirjanikuna ja publitsistina. Tema artiklid «Rahva veri», «Kodumaa», «Moskvat ähvardab vaenlane» ja teised on kirjutatud teravalt, kujukalt, emotsionaalselt, värvikas, puhtas ja selges keeles ning on nõukogude rahvale unustamatud.

Esimeses artiklis «Mida me kaitseme», mis avaldati «Pravdas» 27. juunil 1941. a., kutsus Tolstoi nõukogude rahvast ja Punaarmeed andma vastulööki jultunud vaenlasele, kaitsma rinnaga kodumaad: «... minu kodumaa, minu armas maa, minu isamaa, — pole elus tulisemat, sügavamat ja pühamat tunnet kui armastus sinu vastu ...»

«Must vari langes meie maale,» kirjutas Tolstoi mõne kuu pärast suurepärases artiklis «Moskvat ähvardab vaenlane». «Nüüd taipasime: mis on elu, milleks on teda mulle vaja, kui pole mu kodumaad?

Punane võitleja peab saama võidu. Surmast hirmsam on häbi ja orjus ... Mitte sammugi tagasi ...»

Sõja kõige raskematel päevadel ei kaotanud Tolstoi usku võidusse. 1942. a. 1. mai puhul kirjutatud artikli lõpetas ta sõnadega, mis olid täis optimismi: «Meie, mu kallid seltsimehed, jääme elama oma armsal suurepärasel maal, võidame ja ehitame. Hitleri koletislik jõuk kaob suitsupilvede taha nagu kummitus, elu — võidukas ja rõõmus nagu lõokese laul kevadiste põldude kohal, on meie oma!»

Vene rahva ajaloo sügav tundmine, vene inimese iseloom oli aluseks A. Tolstoi usule Nõukogude Liidu võidusse hitlerliku Saksamaa üle. Oma publitsistlikes artiklites meenutas Tolstoi lugejaile pidevalt vene rahva sõjalist kuulsust. Historism, mis oli Tolstoi loomingule nii omane, on tema publitsistika erijooneks. Ühes oma paremates artiklitest «Kodumaa» kõneleb kirjanik: «Meie maa pole vähe neelanud temale sõitnud rõhujate sõjavägesid. Läänes tekkisid impeeriumid ja hukkusid. Suurtest said väikesed, rikastest kerjused. Meie maa laienes ja tugevnes, ja mitte mingisugune vaenulik jõud ei suutnud teda kõigutada. Nii neelab ta jäljetult ka need saksa hordid. Nii oli ja nii tuleb.

Pole viga, peame vastu! ...»

Veel tugevamaks, veel kaunimaks sai meie kodumaa pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni, nõukogude võimu aastail. Tolstoi nägi oma silmadega, kuidas: «Ookeanist ookeanini sahisesid kuldsed kolhoosiväljad, puhkesid õitsele aiad ja paisus puuvill seal, kus veel hiljuti laius surnud liiv. Kümned tuhanded vabrikud ja tehased hakkasid suitsema ... Tuhandetonnised vasarad hakkasid maad värisema pannes Punaarmeele, vabanenud

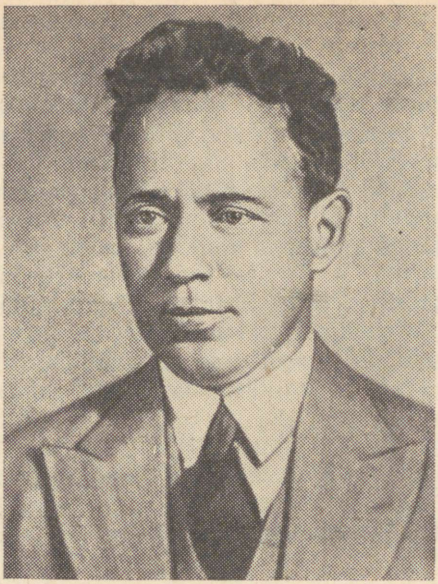
rahva armeele, vabadusarmeele, rahu, kõrget kultuuri, õitsengut ja õnne kaitsvale armeele relvastust taguma.»

Tugeva emotsionaalse üleskutsega kõneles A. Tolstoi oma publitsistikas kodumaast, vene rahva kangelaslikust minevikust, vihast vaenlase vastu, meie võidu vältimatusest, milleni viib meid kommunistlik partei. Kõrgelt kunstipärase publitsistika keelde kandis ta Nõukogude riigi poliitika ideed ja põhimõtted. Tolstoi publitsistlikud artiklid olid hästi tuntud nii rindel kui ka tagalas, nad ergutasid võitlema, aitasid võiduks kaasa.

Sõja-aastail jätkas A. Tolstoi tööd ka suurte kirjandusteostega. Ta kirjutas romaani «Peeter Esimene» kolmanda raamatu, andis trükki mõned patriootilised «Ivan Sudarevi jutustused», lõi kaks ajaloolist näidendit või, nagu neid kirjanik ise nimetas, «dramaatilist jutustust» Ivan Groznõist: «Kotkas ja emakotkas» ja «Rasked aastad».

Oma teoste ja aktiivse ühiskondliku tegevusega teenis A. Tolstoi nõukogude rahva sügava austuse ja armastuse ning maailmakuulsuse.

A. Tolstoi suri 23. veebruaril 1945. a.

MIHHAIL ŠOLOHHOV.

Sõjaeelsetel viisaastakutel ilmusid M. Šolohhovilt tuntud romaanid «Vaikne Don» ja «Ülesküntud uudismaa» (I raamat). M. Šolohhov kuulub meie maa kõige populaarsemate ja armastatumate kirjanike hulka. Tema teosed on laialt tuntud nii meil kui ka kaugel väljaspool Nõukogude Liitu. Šolohhovi romaane on avaldatud viiekümne viies keeles üle 400 eri väljaande. Neil on tohutu suur tiraaž, peaaegu 20 milj. eksemplari.

Šolohhovi elulugu.

Mihhail Aleksandrovitš Šolohhov sündis 24. mail 1905. aastal Doni ääres Kružilinski huutoris töölisperekonnas. Šolohhov õppis algul kihelkonna kirikukoolis, seejärel 1918. aastani gümnaasiumis.

Kodusõja aastatel elas Šolohhov Doni ääres, teenis toitlustussalgas ja võttis osa võitlusest valgete jõukudega. 1920. aastal organiseeris ta ühes staniitsas komsomolirakukese. Pärast kodusõja lõppu töötas Šolohhov müürsepana, mustatöölisena, statistikuna ja arveametnikuna. Mõnd aega elas ta Moskvas. Šolohhovi kirjanduslik tegevus algas 1923. aastal. 1925. aastal ilmus tema esimene raamat «Doni jutustused».

Šolohhov kuulub sellesse nõukogude kirjanike põlvkonda, keda olid kujundanud Oktoobrirevolutsioon, kodusõda, sotsialistlik ülesehitustöö ja kommunistlik partei.

Ühes oma ettekandes iseloomustas A. Fadejev niisuguste kirjanike eluteed, nagu Šolohhov, järgmiselt: «Kui me kodusõja lõppedes hakkasime meie mõõtmatu kodumaa eri nurkadest kokku tulema — parteilased, veel enam aga parteitud noored inimesed, — hämmastas meid see, kui ühetaolised olid meie elulood individuaalsete saatuste juures. Selline oli Furmanovi, «Tšapajevi» autori elutee... Seesugune oli palju noorema ja võib-olla meie hulgast kõige andekama, Šolohhovi tee... Me tulime kirjandusse laine laine peale, meid oli palju. Me tõime kaasa oma isiklikud elukogemused, oma isikupära. Meid ühendas uue, oma maailma tundmine ja armastus tema vastu.»

Pärast esimeste jutustuste trükist ilmumist pöördus Šolohhov tagasi kodustaniitsasse Doni äärde. «Tekkis tahe kirjutada rahvast, kelle seas sündisin ja keda tunnen,» meenutas Šolohhov.

1926. a. alustas Šolohhov tööd «Vaikse Doni» kallal. Esimene raamat ilmus 1928. a., teine 1929. a., kolmas 1933. a., neljas 1940. a. Töö «Vaikse Doniga» nõudis kirjanikult mitmekülgset tegevust ja suuri jõupingutusi. Ta luges rohkesti, töötas Moskva ja Rostovi arhiivides, sõitis mööda staniitsasid ja kirjutas üles vanainimeste jutustusi ning rahvalaule. Mõningaid romaani peatükke töötas Šolohhov mitmel korral ümber. Romaani kirjutamise esimeste aastate kestel polnud Šolohhovil kerge elu. Sugulased ja tuttavad suhtusid Šolohhovi kirjanduslikku loomingusse umbusklikult ja soovitasid talle visalt tegelda mingi muu tööga. «Oli raske kirjutada ja oli raske elada, kuid kirjutatud ikkagi sai,» kõneles ta sellest ajajärgust.

Juba «Vaikse Doni» esimesed raamatud tegid Šolohhovi väga populaarseks nõukogude kirjanikuks.

Küla sotsialistliku ümberkorraldamise tormilised edusammud, mis tähistasid 30-ndate aastate algust, äratasid kirjaniku tähelepanu. 1932. a. avaldas Šolohhov esimese raamatu uuest romaanist «Ülesküntud uudismaa». Selleks et kirjutada uut teost otse värskete sündmuste põhjal, katkestas kirjanik mõneks ajaks töö «Vaikse Doniga».

Šolohhovi kirjanikuks kujunemisest võtsid elavalt osa Gorki ja Serafimovitš. Serafimovitš kirjutas «Doni jutustustele» eessõna. Ta märkis esimesena noore kirjaniku erakordset annet, elutundmist, suurt kujutamisvõimet ja keele eredat kujukust. Gorki aitas kirjanikku «Vaikse Doni» kolmanda raamatu trükkiandmisel, mida mõned kriitikud püüdsid maha teha.

Vastavalt Šolohhovi kirjandusliku tegevuse kasvule areneb tema ühiskondlik töö. 1937. a. valiti ta NSV Liidu Ülemnõukogu saadikuks, 1939. a. — NSVL Teaduste Akadeemia tegevliikmeks.

Suure Isamaasõja aastatel võttis Šolohhov aktiivselt osa nõukogude rahva võitlusest saksa fašistlike anastajate vastu. Ta

kirjutas rea olukirjeldusi ja jutustuse «Vihkamise teadus» (1942), milles jõuliselt paljastas hitlerliku armee kiskjalikku palet ja kutsus nõukogude rahvast halastamatule ning ennastohverdavale võitlusele fašistlike hordidega kodumaa vabaduse ja sõltumatuse nimel. Samal ajal alustas Šolohhov tööd romaaniga «Nad võitlesid kodumaa eest», mis käsitleb Suurt Isamaasõda. Romaani üksikud osad ilmusid trükitult aastail 1943—1944 ja 1949. Avaldatud peatükkides kujutatakse raskeid ning kangelaslikke lahinguid, mida Nõukogude armee pidas 1942. aastal Stalingradi lähistel.

Hilisemal ajal töötab Šolohhov «Üleskündud uudismaa» teise raamatu kallal. Teost avaldatakse «Pravdas» ja ajakirjas «Oktjabr» ning see annab tunnistust kirjaniku loomingu viljakast arenemisest.

Šolohhovi loomingu põhijooned.

Šolohhovi kogu elu ja kirjanduslik tegevus on seotud Donimaaga. Kirjanik armastab palavalt oma kodukohta; Doni kasakate elust ammutab ta teemasid, kujusid ja materjali oma kunstiteoste jaoks.

Šolohhov ise rõhutab: «Ma sündisin Donimaal, kasvasin seal, õppisin, arenesin inimesena ja kirjanikuna, kasvasin meie suure kommunistliku partei liikmena ja olen oma suure võimsa kodumaa patrioot. Kõnelen uhkusega, et olen ka oma kodukoha, Donimaa patrioot.»

Doni kasakate elu kunstiline kujutamine tähelepanuväärse selguse ja jõuga on Šolohhovi loomingulise tegevuse tähtsaks iseärasuseks.

See aga ei tähenda, et Šolohhov oleks kirjanik, kes kirjutab puhtalt kohalikule, «oblasti» teemale. Vastupidi, Doni kasakkonna olustiku materjale tundes suutis ta avada suure ajaloolise tähtsusega, sügavale ulatuvaid protsesse. Ja siin tuleb märkida teist kirjaniku loomingu tähtsat iseärasust — püüdu kunstiliselt jäädvustada niisuguseid *murrangulisi perioode meie maa elus,* kus uue, sotsialistliku maailma võitlus vana, kodanliku maailma vastu esineb kõige teravamas, ägedamas ja dramaatilisemas vormis. Kodusõda («Vaikne Don»), kollektiviseerimine («Üleskündud uudismaa») ja Suur Isamaasõda («Nad võitlesid kodumaa eest») on kolm ajajärku meie rahva elust, millele on keskendunud kirjaniku tähelepanu.

Sellega on seotud Šolohhovi ande kolmas joon — *eepiline avarus,* kalduvus monumentaalse kunstilise maalingu poole, sügavad sotsiaalsed üldistused, rahva ajaloolise saatuse suurte küsimuste asetamine.

Šolohhovi teoste kangelased on lihtsad tööinimesed. Nende mõtted, kurbus ja rõõm, nende õnne ja õigluse taotlus, nende võitlus uue elu eest köidavad muutmatult kirjaniku tähelepanu. Lõpuks tuleb märkida kirjaniku loomingulise meetodi olulist joont — tema

vastumeelsust tegelikkust kuidas tahes idealiseerida. Järgida vääramatult elutõde, avada tegelikkus kõigis selle vastuoludes, kogu keerukuses ja mitmekülgsuses, kõigis kontrastides, silumata põrmugi äärmiselt pinevaid ning teravaid konflikte, mis on tekkinud uue, kommunistliku maailma sünni raskes ja keerulises protsessis — selline on kunsti lähteprintsiip, millest Šolohhov sotsialistliku realismi suure esindajana alati kinni peab.

«Doni jutustused».

Šolohhovi varasemate jutustuste peateemaks on klassivõitlus Donimaal. Mitte sugulussidemed ja tunded, vaid inimeste koht halastamatus klassivõitluses määrab nende omavahelised suhted. Sageli muutuvad isegi isad ja pojad või lihased vennad surmavaenlasteks. Jutustuses «Kedervars» langevad vana kasakas Kramskov ja tema kaks poega, kes on punaste poole läinud, valgekaartlaste kätte vangi. Nad laseb maha noorem poeg Mihhail — valgete ohvitser. Jutustuses «Arbuusivälja valvur» on isa valgekaartlaste välikohtu komandant, timukas ja piinaja, tema poeg Fjodor aga punaarmeelane. Valged jälitavad jalast haavatud Fjodorit. Isa avastas ta arbuusiväljal ja teeb ettevalmistusi arveteõiendamiseks. Venna päästmiseks tapab noorem poeg Mitja isa. Jutustuses «Tõuguauk» tunneb kommunistlik noor Stenka hõõguvat viha oma isa Jakov Aleksejevitši, kulaku ja külakurnaja vastu. Karistuseks selle eest, nagu oleksid härjad Stenka süü läbi hukkunud, tapavad Jakov Aleksejevitš ja tema vanem poeg kommunistliku noore elajalikult.

Paljastades revolutsiooni vaenlaste meeletut viha, nende veriseid tegusid, näitab Šolohhov, et revolutsioonilises kasakkonnas, kes oli sunnitud uut elu kaitsma karmides võitlustes, ilmusid kõrged ja õilsad omadused — valmisolek eneseohverduseks, kangelaslik vaprus ja suur inimlikkus. On vajalik tähendada, et «Doni jutustustes» lõi Šolohhov Lenini kuju, kes nagu «kündja adraga» tõstis rahva võitlusele parema elu eest.

Kui «Doni jutustustes» kujutati klassivõitlust peaasjalikult kasakaperekonna kitsastes raamides, siis «Vaikses Donis», kirjaniku peateoses, on see teema hoopis erinevalt läbi töötatud.

«Vaikne Don».

«Vaikne Don» kuulub nõukogude ilukirjandusliku proosa kõige väljapaistvamate teoste hulka. Vestluses noorte kirjanikega 1934. a. ütles M. I. Kalinin: «...«Vaikset Doni» pean ma meie parimaks kunstiteoseks. Mõned kohad on kirjutatud eriti jõuliselt.» M. Gorki asetas «Vaikse Doni» nende raamatute sekka, mis «andsid kodusõjast ulatusliku, õige ja väga andekalt kujutatud pildi».

Toetudes kodusõja kujutamisel nõukogude kirjanduse parimatele saavutustele, oskas Šolohhov luua sügavalt uuelaadse ja algupärase teose.

«Vaikses Donis» esineb Šolohhov ennekõike eepilise jutustamisviisi suurepärase meistrina. Laialt ja vabalt rullib kirjanik lahti tormiliste dramaatiliste sündmuste suure ajaloolise panoraami.

«Vaikne Don» haarab kümneaastase ajajärgu — 1912. aastast kuni 1922. aastani. «Vaikse Doni» tegevustik areneb kahes liinis: ajaloolises ja isiklikus. Kuid need mõlemad küljed on antud lahutamatu tervikuna. Noore Melehhovi patriarhaalne elu puruneb: isiklikus liinis tema armastusega Aksinja vastu, sotsiaalsest küljest Grigori kokkupõrkamise teel ajaloolise tegelikkuse julmade vastuoludega. Samavõrd orgaaniline on romaani lõpplahendus. Isiklikus liinis moodustab selle Aksinja surm, ajaloolis-sotsiaalses on selleks valgekasakate liikumise täielik purustamine ja nõukogude võimu lõplik võit Donimaal.

Mõlemad põimuvad süžeelised liinid — isiklik ja ajalooline — on täielikult ammendatud. Kangelase traagiline kokkuvarisemine on loogiliselt seaduspärane ja lõpule viidud.

Esimese raamatu tegevustik algab sõja eel ja lõpeb 1916. aastaga. Selles raamatus kõneldakse staniitsa eiust-olust, Grigori Melehhovi noorusest, imperialistliku sõja sündmustest.

Teine raamat haarab perioodi 1916. a. oktoobrist 1918. a. kevadeni. Raamatu keskseks osaks on veebruarisündmused 1917. a., Kornilovi mäss, Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon ja kodusõja algus Donimaal.

Kolmanda raamatu kronoloogilisteks piirideks on 1918. a. kevad ja 1919. a. mai. Raamatus kujutatakse nõukogude rahva ägedat heitlust valgekaartlike kontrrevolutsionääridega lõunas. Viimane, neljas raamat haarab ajajärku 1919. a. kevadest 1922. aastani, jutustades valgete kasakate liikumise täielikust hävingust ja nõukogude võimu lõplikust võidust Donimaal. Seega leiavad «Vaikses Donis» oma ilukirjandusliku peegelduse niisugused ajaloolised sündmused, nagu imperialistlik sõda, revolutsioon ja kodusõda.

Romaani tegevustik toimub läänerindel, Peterburis ja Moskvas. Ent peamiseks tegevuskohaks on kasakastaniitsa. Doni kasakkonna ajalooline saatus sõja ja revolutsiooni ajal on Šolohhovi epopöa peamiseks sisuks. Šolohhov töötas läbi väga suure tähtsuse ja tähendusega sotsiaalse küsimuse — *laiade rahvamasside tee revolutsioonile ja sotsialismile.*

Rahvahulkade üleminek revolutsiooni ja sotsialismi poolele avaldub kasakkonna saatuses. See määraski klassivõitluse kujutamise erilise iseloomu «Vaikses Donis».

Kasakkond paistis silma terve rea omapäraste sotsiaalsete erijoonte poolest. Paljude aastate kestel oli tsarism näinud kasakates oma ustavaid ja innukaid teenreid võitluses nii välisvaenlaste kui ka revolutsioonilise rahva ja vabadusliikumise vastu. Kasakad elasid erilistes eesõigustatud tingimustes. Osalt ei tundnud nad

üldse seda vaesust ja rõhumist, mille all kannatas vene töötav inimene. Nende hulgas lõi lõkkele vaen vähemusrahvuste, kõige mittekasakliku, «muulaste» vastu. See kasvatas kasakate seas seisusliku üleoleku tunnet, raskendas revolutsiooniliste ideede tungimist nende hulka ja muutis kodusõja aastatel ühe osa kasakaid valgekaartliku kontrrevolutsiooni kuulekaks tööriistaks. Loomulikult oli ka Donimaal olemas klassideks kihistumine. Seal arenes töötavate kasakate võitlus kulakute ja mõisnike vastu. Kuid eespool nimetatud asjaolud tegid kodusõja Donimaal eriti teravaks ja ägedaks. Selles, et Šolohhov püüdis põhjani nähtavale tuua kasakkonnas toimuva klassivõitluse ebaharilikku teravust ja enneolematut ägedust, seisabki «Vaikse Doni» omapära.

Kodusõda oli kahe põhilise leeri — kommunistide poolt juhitud revolutsioonilise rahva ja kontrrevolutsionääride ridadeks ühinenud mõisnike, kodanlaste ja kulakute sõda mitte elu, vaid surma peale. Neid põhiliselt vastandlikke jõude peegeldab romaan «Vaikne Don». Siin näeme ühelt poolt mõisnik Listnitskit, kulak Koršunovit, kaupmees Mohhovit, valgekaartlikke kindraleid ja ohvitsere — nõukogude rahva õelaid vaenlasi, kes on kaotanud au ja südametunnistuse, on timukad ja mõrvarid. Nende tegevuskava on selge ja ilmne. Nad tahavad revolutsioonilise rahva uputada verre ja taastada vana tsaarirežiimi, et saada uuesti võimalust nautida kõiki elu hüvesid, ekspluateerides halastamatult töölisi ja talupoegi. Revolutsiooniline rahvas ja selle ennastohverdavad kaitsjad, rahva huvide väljendajad, revolutsionäärid Podtelkov, Buntšuk, Štokman, Kotljarov, Mihhail Koševoi ja Pogudko peavad nende vastu surmavõitlust.

Kuid «Vaikset Doni» eristab see, et kirjaniku tähelepanu keskpunktis pole mitte nende kahe põhilise ning vastandliku leeri esindajad, vaid vahepealsete kõikuvate jõudude meeleolu väljendaja Grigori Melehhov. Melehhovi elu, tema noorusaastad, tema Nataljaga abiellumise lugu, armastus Aksinja vastu, tema osavõtt imperialistlikust sõjast, seejärel kodusõjast ja lõpuks tema moraalne hukkumine — see moodustab romaani süžeelise koe. Grigori Melehhov seisab «Vaikse Doni» keskpunktis mitte üksnes selles mõttes, et temale on pühendatud kõige enam tähelepanu: peaaegu kõik sündmused romaanis kas toimuvad Melehhovi endaga või on mingil viisil temaga seotud.

Keda siis kujutab endast Grigori Melehhov?

Grigori Melehhov.

Melehhovi on romaanis kujutatud eriti mitmekülgselt. Tema noorusaastaid on näidatud kasakastaniitsa miljöö taustal. Šolohhov kujutab õigesti staniitsa patriarhaalset korda. Selgesti ilmuvad lugeja ette niisugused kasakate miljöö jooned, nagu vaprus ja vabadusearmastus, kõrge arusaamine sõjalisest aust, kuid koos

sellega ka elajalik julmus, pimedus, juhm viha mittekohaliku, muulasliku vastu. Juba romaani algpeatükkides, mis sisaldavad «Vaikse Doni» omapärase proloogi, antakse metsik ja vastik arveteõiendamise pilt Grigori vanaemaga, keda kasakad on hakanud nõiduses kahtlustama. Pimeduse ja metsikuse jooned väljenduvad kasakate ja väljastpoolt tulnud ukraina talupoegade vahelise löömingu stseenis kõrtsi juures.

Grigori Melehhovi iseloom kujuneb nende vastuoluliste muljete mõjul. Kasakastaniitsa kasvatab temas varajasest elueast peale vahvust, otsekohesust ja julgust, sisendades ühtlasi palju eelarvamusi, mis kanduvad põlvest põlve edasi. Melehhov on arukas ja omamoodi aus. Üheks tema iseloomu määravaks jooneks on kirglik õiguseotsimine, püüd õigluse poole, kuigi tal pole õigluse klassipärast mõistmist. Ta on selgepiiriline ja jõuline inimene sügava ja keeruka siseeluga. Ja kõige selle juures mõistab Solohhov Grigori hukka, kriipsutades alla tema käitumise hukatuslikkust, terve tema elutee ebakindlust. Melehhovi tragöödia seisab selles, et ta katkestas sidemed rahvaga, ei osanud revolutsiooniga ühte sulada ja osutus asjaolude vääramatu jõu sunnil revolutsiooni kõige kurjemate vaenlaste poolel seisvaks. Tema langus, kitsikusse sattumine, mille ta läbi elas, ja täielik hingeline kokkuvarisemine on õiglane karistus rahvast ja revolutsiooni suurest tõest lahkulöömise eest. Sotsiaalselt päritolult on Grigori Melehhov keskmik-talupoeg. Ta on ühtaegu nii omanik kui ka töötaja. Omanikutunne eemaldab teda revolutsioonist ja seob kodanlusega, töötajatunne lähendab teda aga revolutsioonilisele proletariaadile, relvastab ekspluateerijate ja söödikute vastu. Need vastandlikud tendentsid tugevnevad ja muutuvad keerulisemaks seisuslike eelarvamuste tõttu. Kõikumine lepitamatute klassipooluste, võitlevate vaenulike leeride vahel, olematu «kolmanda tee» otsimine revolutsioonis — ei valgete ega punastega — on Melehhovi käitumise karakteerne joon.

Romaani lõppstseenides paljastab Solohhov oma kangelase kohutava laastatuse. Grigori Melehhov kaotas kõige armsama inimese — Aksinja. Elul kadus tema silmis kogu mõte ja tähendus. Varem, tunnetades oma seisundi piinavat traagikat, kõneleb ta: «Valgetest lõin lahku, punaseks ei saanud, nii ma ujun nagu sõnnik augus.» Ent nüüd, kui on Aksinja maha matnud, taipab ta, et kõik on otsas. «Ta jättis temaga jumalaga, uskudes kindlalt sellesse, et nad ei lahku pikaks ajaks... Peopesadega muljus ta hoolikalt kalmukünkal niisket kollast savi ja seisis kaua põlvili haua ääres, pea kummargil ning vaikselt end kõigutades.

Nüüd polnud tal põhjust rutata. Kõik oli lõppenud.»

Grigori Melehhovi kujusse on kätketud suur tüüpiline üldistus. See ummik, kuhu sattus Melehhov, ei peegeldanud muidugi kogu kasakkonnas toimuvaid protsesse. Grigori tüüpilisus seisab muus. Sotsiaalselt tüüpiline ja õpetlik on tema traagiline osa, niisuguse inimese osa, kes ei leia oma teed revolutsioonis. Melehhovi kujuga

tõendab kirjanik: rahvast ja revolutsioonilisest tõest eraldunud inimene, kes ei leia endas jõudu õigele teele väljapääsemiseks, on kindlalt määratud moraalset katastroofi üle elama. Grigori eraldumist rahvast, kes ehitab uut elu, annab Šolohhov edasi Melehhovi unenäona, millel on ilmne allegooriline iseloom. «... Grigori nägi unes laia steppi, rünnakule valmistuvat, laiali rullunud polku. Juba kuskilt kaugelt kuuldus veniv: «Eskadro-o-on ...», kui talle meenus, et sedelgavöö on sadula juurest lahti. Jõuga surus ta vasemale jalusele, — sadul libises ta all... Häbi ja hirmuga hüppas ta hobuselt, et vöö kinni tõmmata, ning kuulis samal ajal silmapilkselt tekkinud ja juba kiiresti eemalduvat hobusekapjade plaginat. Polk läks rünnakule ilma temata ...»

Niiviisi paljastas Šolohhov Melehhovi kujus revolutsiooni «kolmanda tee» täielikku alusetust ja puudulikkust ning näitas revolutsioonilisest rahvast lahutatud inimese paratamatut hääbumist ja hukku.

Tervet romaani läbib Aksinja, keda Šolohhov kujutab suurepärase meisterlikkusega. Maailmakirjandus ei tunne teist teost, kus nii läbinägevalt oleks avatud talupojanaise, lihtsa rahva hulgast pärineva naise sisemaailm. Aksinjal on problemaatiline ja omamoodi rikas iseloom, tugevad ja sügavad tunded. Ka Aksinja saatus on traagiline. Raske lapsepõlv, abielu mittearmastatud inimesega, — tema kurb saatus oli paljuski omane naistele lihtrahva hulgast. Ääretu suur ja kõiketaluv armastus Grigori vastu koondas endasse tema elu kogu helguse. Grigori truu kaaslasena ja sõbrana ei jaganud ta mehega üksnes elu kõiki hädasid, alandusi ja muret oma kahemõttelise seisundi pärast, vaid sai sõna otseses mõttes ka Melehhovi saatuslike vigade ohvriks.

Aksinja jagab Grigori traagilist saatust. Ka tema ei suutnud leida oma teed ellu. Tema armastus Grigori vastu ei suutnud talle anda täielikku õnne, elule mõtet ja tähendust. See armastus viiski Aksinja lõpuks hukkumiseni.

Suure kunstilise meisterlikkusega toob Šolohhov esile oma kangelaste sisemaailma. Kirjanik kasutab kõiki kunstivahendeid, et anda edasi nende rõõmu ja muret, armastust ja kurbmängu. Romaani kaheksandas osas on suurepärase kunstilise väljendusrikkusega antud stseen. Pärast rasket ja kurnavat haigust saab Aksinja tagasi jõu ja tervise. Väga kiiresti arenevad tema elus traagilised sündmused, mis viivad ta hukkumiseni. Kuid praegu on ta täis rõõmu ja põhjusetut õnne. Ja niisugusena näib talle kevad: «Teistsugusena, täiesti uuena ja veetlevana oli tema ees maailm. Säravate silmadega vaatas ta erutatult ringi, sõrmitsedes lapse moodi kleidi volte. Udusse mähkunud kaugused, pooliti lumest sulanud vette uppunud õunapuud aias, märg aed ja tee selle taga sügavalt üleujutatud möödunudaastaste rööbastega — kõik näis talle enneolematult kaunina, kõik õitses sügavates ja õrnades värvides, nagu oleks päike neid särama pannud ...

Nautides tema juurde tagasipöördunud elu ilma mõtlemata,

tundis Aksinja suurt soovi katsuda kõike kätega, kõike üle vaadata. Ta tahtis puudutada niiskusest tumenenud sõstrapõõsast, suruda põse vastu õunapuuoksa, mida kattis sinkjashall sametine kord, ta tahtis minna läbi lagunenud tara ja astuda mudas, kindla sihita, sinna, kus laia aasa taga muinasjutuliselt rohetas orasepõld, sulades ühte uduse kaugusega . . .»

Šolohhov oskas siin kõrge kunstipärasusega edasi anda kevade sära tema pimestava valgusega, iluga ja rõõmuga, viies selle orgaanilisse ühendusse Aksinja meeleoluga.

Sellessamas kaheksandas osas annab kirjanik teise pildi. Aksinja hukkus ja Grigori mattis tema. Grigori tunneb piinava selgusega, et tema jaoks on kõik läbi. Teda tabab täielik kokkuvarisemine. On eriti iseloomulik, et Aksinja matus toimub samuti suvehommiku heledas valguses. Ent kui esimeses katkendis andis Šolohhov isegi looduspildile rõõmutunde, siis nüüd on nendesamade looduse maalimise vahenditega näidatud Grigori pahaendelisi, kurbi elamusi: «Kuiva kõrvetava tuule suitsuses vines tõusis päike suvivilja oraste kohal. Tema kiired kuldasid Grigori katmata peas tihedaid halle juukseid, libisesid mööda kaamet ja liikumatuses kohutavat nägu. Nagu ärgates raskest unest, tõstis ta pea ja nägi enda kohal musta taevast ning päikese pimestavalt säravat musta ketast.»

Bolševike kujutamine.

Grigori ja Aksinja, romaani kesksete kangelaste kõrval on mitmesuguste «Vaikse Doni» tegelaste seas tähtsal kohal revolutsioonilise rahva esindajad — bolševikud.

Romaanis kujutatud bolševike hulgas näeme töölisi: sepp Haranžat, lukksepp Štokmanit, masinist Kotljarovi, naistöölist Pogudkot. Neile on iseloomulik piiritu andumus rahva üritusele, valmisolek ohverdada end sotsialismi suurte ideaalide eest ja kõrged moraalsed omadused. Tunnete jõuline suurus, puhtus ja karskus on omane Buntšuki ja Anna Pogudko armastusele.

Nende romaani tegelaste kujutamise tähtsaimaks erijooneks on see, et Šolohhov rõhutab nende väsimatut ja energilist võitlust rahvahulkade poliitilise valgustamise ja revolutsioonilise kasvatamise eest. Selles mõttes on näitlikud Haranža vestlused Grigoriga ja põrandaaluse bolševiku Štokmani kogu propagandistlik töö. Kommunistid on romaanis antud rahva kõige helgemate unistuste väljendajatena, rahvahulkade juhtidena ja kasvatajatena. Kõige enam on Šolohhovil õnnestunud Mihhail Koševoi kuju. Peaaegu üheealine Grigori Melehhoviga ja päritolult põline kasakas, kasvas ta koos Grigoriga Tatarski huutoris. Kuid Koševoi läks sootuks teist teed. Šolohhov asetab Koševoi Melehhoviga otse vastamisi. Grigori kõneleb, et Koševoi kuulub nende inimeste hulka, kellele oli kõik algusest peale selge ja kellel olid «omad sirged teed, omad lõpppunktid». Ning seda ütleb ta ilmse kadedusega.

Koševoid on kujutatud mitmepalgeliselt. Šolohhov kriipsutab temas alla armastust elu vastu ja tema iseloomu kirglikkust, keeva energiat, lepitamatut viha vaenlaste vastu. «Vaenlaste jaoks, kes elavad asjata siin maailmas, on mul kõva käsi!» räägib ta. On täiesti seaduspärane, et ta romaani lõpul saab küla revolutsioonilise komitee esimeheks ja astub meie ette võitnud nõukogude võimu esindajana.

Kui Grigori Melehhovis on väljendatud kasakkonna eraomandlike ja seisuslik-reaktsiooniliste eelarvamuste hukutavat võimu, siis on Koševois kehastunud terved revolutsioonilised ja demokraatlikud põhimõtted, mis lõpuks kasakate seas võidule pääsesid ja tingisid nende ülemineku nõukogude võimu ja sotsialismi poolele.

Needsamad peajooned on väljendatud revolutsioonilise kasakkonna juhis Podtelkovis. Fjodor Podtelkov on üks väljapaistvatest nõukogude võimu tegelastest Donimaal. Ta oli sõja-revolutsioonikomitee esimees, sõjakomissar ja Donimaa Punaarmee komandör. «Vaikse Doni» teises raamatus joonistas Šolohhov Podtelkovi kuju, tema tegevuse Donimaal ja hukkumise valgete timukate käe läbi.

«Vaikne Don» on tõlgitud paljudesse võõrkeeltesse, on saanud ülemaailmse tunnustuse osaliseks ja kuulub sotsialistliku realismi suurepäraste teoste hulka.

«ÜLESKÜNTUD UUDISMAA».

1932. a. lõpetas Šolohhov oma uue romaani «Üleskünud uudismaa» esimese raamatu kirjutamise. «Vaikse Doni» ja «Üleskünud uudismaa» vahel on palju ühist. Nii siin kui ka seal kõneldakse Doni kasakatest, mõlemas romaanis huvitab kirjanikku küsimus rahvamasside ajaloolisest saatusest revolutsioonis. Kuid nende kahe teose vahel on ka olulisi erinevusi.

«Vaikses Donis» oli juttu revolutsiooni esimesest etapist, kodusõja perioodist, sellest, kuidas Doni kasakad raskes ja karmis võitluses ületasid reaktsioonilised eelarvamused ja läksid üle nõukogude võimu poole.

«Üleskünud uudismaas» on kujutatud teist väga tähtsat murrangumomenti meie maa elus — kollektiviseerimise perioodi, ning Šolohhov on erandliku meisterlikkusega näidanud, kuidas Doni kasakad koos kogu nõukogude töötava talupoegkonnaga lähevad vanaaegselt väikeomandlikult elulaadilt uuele, kollektiivsele, sotsialistlikule elule.

Niiviisi on «Üleskünud uudismaa» *romaan sügavast revolutsioonilisest pöördest ja sotsialismi ehitamise suurest protsessist külas.*

See revolutsiooniline pööre leidis kogu oma dramaatilisuses jõulise ja suurejoonelise peegelduse «Üleskünud uudismaas».

Romaani tegevustik toimub 1930. a. enamasti väikese küla Gremjatši Logi piirides. Maalides küla elu suutis Šolohhov jäädvustada ebaharilikult ereda pildi rahvahulkade võitlusest uue, sot-

sialistliku elu eest vana, eraomandliku maailma kõigi jõudude vastu. Šolohhov tõi «Ülesküntud uudismaas» klassivõitluse teema teravates ja järskudes vormides esile teisiti kui «Vaikses Donis».

Kui «Vaikses Donis» keskendas kirjanik tähelepanu mitte üksnes võitlevate sotsiaalsete jõudude esindajatele, vaid peamiselt vahepealsetele kihtidele, ja tema kangelaseks oli kõikuv ning kõhklev Melehhov, siis «Ülesküntud uudismaas» on tegevuse keskpunktis kahe äärmise, teravalt teineteise vastu võitleva leeri — sotsialismi ja kodanlaste-mõisnike ning kulaklike kontrrevolutsionääride kokkupõrge ja võitlus. See on saanud väljenduse romaani sõlmituses endas. «Ülesküntud uudismaa» tegevus algab hoogsalt: Gremjatši Logi sõidavad kaks inimest — valgekaartlik ohvitser, jessaul Polovtsev, ja Putilovi tehase tööline, kollektiviseerimisliikumise volinik kommunist Davõdov. Viimane on partei poolt kohale saadetud küla töötajate hulkade kutsumiseks võitlusele viimase kapitalistliku klassi, kulakluse vastu võitluseks uue, õnneliku sotsialistliku elu eest. Selles on väljendatud kommunistliku partei suurt juhtivat jõudu, kes talupoegade laiadele hulkadele toetudes viib nad helgele ja õnnelikule elule. Klassivaenlase raevukat vastupanu kehastab Polovtsev. Ta on Gremjatši Logi saadetud rahva õelate vaenlaste, kodanlastest ja mõisnikest kontrrevolutsionääride poolt, kes kulakutele toetudes püüavad kõikide vahenditega — tapmiste, diversioonide ja mässudega — purustada sotsialismi ehitamist.

Davõdov ja Polovtsev on kaks äärmust selles teravas ja dramaatilises võitluses, mis areneb Gremjatši Logis. Nende ümber grupeeruvad teised tegelased.

Klassivõitluse tules sündinud Gremjatši Logi kolhoosi ajalugu, tema arenemine ja tugevnemine moodustavad «Ülesküntud uudismaa» tuumiku. Šolohhov kujutab oma romaanis paljusid tegelasi. Näeme siin Gremjatši kommuniste — Nagulnovit ja Razmjotnovit, agitaator Naidenovi, kolhoosi brigadiri Dubtsovi, eesrindlikku seppa Ippolit Šalõid, Djomka Ušakovi, Ljubiškinit, Kondrat Maidannikovi. Need on inimesed, kes suure kangelaslikkuse ja ennastsalgavusega ehitavad sotsialistlikku kolhoosielu. Nende tööd suunab partei saadik — kogenud kommunist, kahekümneviietuhandelane, Putilovi tööline Davõdov.

Sotsialismi ehitamist külas püüavad nurja ajada klassivaenlased: kulakud ja valgekaartlased Ostrovnov, Borodin, Lapšinov, Frol Damaskov ja Timofei Rvanõi. Neid juhatab paadunud timukas, valgete ohvitser Polovtsev. Nende selja taga seisavad kiskjalikud ja aplad välisriikide imperialistlikud ninamehed, kes oleksid tahtnud jõuetus vihas rahva suured saavutused verre uputada.

Kuid kommunistidel ja töötaval talurahval tuli uut, kolhoosielu ehitada mitte ainult võitluses polovtsevite ja borodinide vastu. Vana, kodanliku majandusliku korra likvideerimine ja uue, sotsialistliku korra ehitamine külas oli seotud tohutute raskustega. Tuli

võidelda nii kulakluse kui ka eraomandlike harjumuste ja kujutluste vastu, mis olid talurahvale sajandite kestel sisse kasvanud.

Šolohhov näitas oma romaanis suure meisterlikkusega vaenlaste mustade sepitsuste luhtumist, eraomandliku stiihia võitmist ja laiade talurahvahulkade sotsialistliku teadlikkuse kasvu.

«Ülesküntud uudismaad» iseloomustab massistseenide küllus. See on arusaadav: romaani peakangelaseks on *rahvas*, tema saatus, tema võitlus uue elu eest. Massistseenides annab kirjanik edasi Gremjatši Logis toimuvate tormiliste protsesside olemuse.

Gremjatši aktiivi ja kehvikute esimest koosolekut kirjeldades rõhutab kirjanik, kuivõrd oli rahvas küpsenud janu uue elu järele, kui suur oli viha kulakute vastu. Ja nüüd on üldkoosolekul arutusel Gremjatši kolhoosi loomise küsimus. Hüüete, repliikide, küsimuste ja ähvarduste tulikuumas atmosfääris tunneb lugeja kollektiviseerimise pooldajate ja vastaste võitluse kogu teravust ja pinget.

Algul astub 217 majapidamisest kolhoosi 67. Kuid nende kolhoosiastumine ei tähenda veel täielikku lahkulöömist vanadest iganditest. Pildis, kus talupojad massiliselt loomi tapavad, ilmneb see kogu selguses. Veel suurema teravusega tuleb eraomandlike instinktide plahvatus nähtavale «eitede mässus», mis oleks peaaegu viinud seemnevilja riisumiseni.

Kommunistid eesotsas Davõdoviga võitlevad aktiivselt rahvahulkade kasvatamise eest sotsialismi vaimus. Partei poliitika maal võtab jalgealuse polovtsevitelt, määrab kindlaks kolhooside arenemise teed ja aitab Gremjatši kommunistidel keerulises olukorras orienteeruda. Stseenis pärast «eitede mässu» tuleb selgesti esile murrang rahvahulkade meelestatuses, kommunistidesse usu kasv, ühtsuse tunnetamine parteiga, kes ehitab talurahva elu uutel alustel ümber. Gremjatši kolhoos saavutab poliitilise ja organisatsioonilise võidu. Vaenlased on purustatud, rahva usaldus võidetud, külvitööd on alanud, seisab ees veel uue, sotsialistliku töössesuhtumise tugevdamine. Atamantšukovi vaenulik tegevus tõendab, et siin on vaja veel suuri jõupingutusi. Ent Šalõi tubli töö, Maidannikovi tööentusiasm, Antip Gratši edu võistluses osutavad, et kommunistide poolt juhitav võitlus kolhoosielu eest loob uue, sotsialistliku töössesuhtumise. Stseenides gremjatšilaste koosolekust, kulakute kihi hävitamisest, loomakarjade tapmisest, «eitede mässust» ja piltides kevadkülvist maalib Šolohhov *küla vana korra likvideerimise ja uue, sotsialistliku kolhoosiküla loomise keeruka ja raske protsessi.*

Davõdov.

«Ülesküntud uudismaas» on väljapaistev osa Davõdovil. Kollektiviseerimise ajal suunas partei maale kakskümmend viis tuhat töölist-kommunisti, et juhtida rahvast võitluses kulakuorjuse vastu, vaba kolhoosielu eest. Davõdov on üks kahekümneviietuhandelas-

test. Ta on Putilovi tehase tööline, lukksepp, oli varem madruseks, võttis osa kodusõjast. Ta on võitlustes karastunud, kogenud proletaarse revolutsiooni võitleja. On täiesti loomulik, et just selliseid nagu tema saatis partei talurahvale appi sotsialismi ehitama.

Davõdovi kuju on Šolohhovi poolt joonistatud suure kunstilise jõuga. See läbib kogu romaani, ja «Ülesküntud uudismaa» keskse-tes episoodides on tal otsustav osa.

Šolohhovi kunstimaneeri oluline iseärasus seisab selles, et ta peaaegu ei kasuta otsest karakteriseerimist, s. t. ei anna kangelasele omapoolset hinnangut. Isiksused avalduvad tal tegevuses, suhetes teiste kangelastega. Niisugusel viisil on kujutatud Davõdovitki.

Juba romaani esimestes episoodides tulevad ilmsiks Davõdovi peamised omadused — tema poliitiline taip, printsipiaalsus ja orgaaniline side rahvahulkadega. Esimene joon ilmneb Davõdovi ja partei rajoonikomitee sekretäri Kortšinski kohtumise stseenis. Davõdov sõidab Gremjatši Logi külas teostatava partei poliitika sügava mõistmisega ja nimelt see aitab tal Kortšinskis parteivastase parempoolse kallaku kandjat ära tunda. Kortšinski saadab Davõdovi teele niisuguste sõnadega: «... sõida ja loo kulakute ettevaatliku pitsitamise teel kolhoos... Tegutse seal ettevaatlikult.»

Davõdov astub otsustavalt niisuguse käitumisjoone vastu välja ja toob oma õiguse tõenduseks esile partei instruktsioonid pealetungist kulaklusele, selle kui klassi likvideerimisest. Ja kui sekretär hakkab teda hirmutama, räägib Davõdov: «Asun partei seisukohta läbi viima, sulle aga, seltsimees, ütlen suu sisse, töölise kombel: sinu seisukoht on ekslik, poliitiliselt vale, fakt!» «Ta lonkab paremat jalga... Fakt!» mõtles ta rajoonikomiteest väljudes.

Juba selles stseenis astub meie ette Davõdovile iseloomulik joon: ta on lihtne inimene, kommunistide suure armee reavõitleja, kuid klassivõitluse suurtes ja keerulistes küsimustes ilmutab ta poliitilist taipu, ettenägelikkust ja kindlat parteilist printsipiaalsust. Ja siinsamas annab kirjanik teise episoodi, mis näitab Davõdovi teist iseloomujoont — tema rahvalähedust. Davõdov sõidab Gremjatši Logi ja leiab juba esimesel kohtumisel kasakatega ühise keele, sest ta on samasugune lihtne töötav inimene nagu nemadki. Töö ja puudus on talle ammusest ajast tuttavad. Ometi ei tulnud Davõdovil vähe vaeva näha, et ümbritseva olukorraga põhjalikult tutvuda ja gremjatšilaste täielik usaldus võita.

Davõdov on rahvahulkade juht ja organiseerija. Kirjanik märgib, et Putilovi töölise-kommunisti jaoks oli huutor nagu «uue konstruktsiooniga keeruline mootor, ja Davõdov püüdis seda tähelepanelikult ja pinguldatult tundma õppida, uurida, kombata iga detaili, kuulata iga lööki selle targa masina igapäevases väsimatus ja pingelises tagumises...» Oma töös tegi Davõdov ka vigu. Ta ei hoidnud ära väikeloomade ja lindude ühistamise väära praktikat. Ta eksis Ostrovnovis ega osanud temas vaenlast ära

tunda. Kuid Davõdovi organisaatorliku töö üldised põhimõtted olid õiged. Need põhimõtted on: kommunismiehituse suurte eesmärkide selge tunnetamine, halastamatus revolutsiooni vaenlaste vastu, rahvahulkade kannatlik, visa ja järjekindel kasvatamine, oskus mehiselt ja ausalt tunnistada oma vigu selleks, et neist üle saada.

Rahvahulkade oskusliku organiseerijana teab Davõdov, et vahel tuleb kasakaid mõjutada sõnaga, vahel isikliku eeskujuga. Kui kolhoosnikutel jäävad künnitööd toppama, asub Davõdov, kes pole kunagi varem adra taga olnud, ise kündma, et mahajäänuid tagant tõugata, võistlusvaimu ergutada. «Kas või suren põllul, kuid lõpetan! Künnan öösel laterna valgusel, ent tiinu ja veerandi künnan üles, teisiti ei saa. Muidu ma häbistaksin kogu töölisklassi.» Ja Davõdov viib oma tahtmise läbi, täidab normi ja annab hoogu sotsialistlikule võistlusele.

Davõdov annab poliitilist õpetust ka Gremjatši kommunistidele. Kui külanõukogu esimees Razmjotnov hakkab hingelist tugevust kaotama ja keeldub kulakute kihi hävitamisest kaastundest nende vastu, annab Davõdov talle täieliku humanismi tunni: «Sina haletsed neid... Sul on neist kahju. Aga kas nemad meid haletsesid? Kas vaenlased nutsid meie laste pisarate pärast? Või nutsid nad mahatapetuist järelejäänud orbude pärast?... Küll oled sa tola! Tuled, ja kohe lõugama: «Ei hakka enam töötama... lapsed... kahju...» No mis sa kõik kokku jahvatasid, võta ometi aru pähe! Räägime õige sellest. Kas hakkas kahju, et kulakute perekonnad välja saadetakse? Vaat kus lugu! Selleks nad saadamegi välja, et nad ei segaks meid uue elu ehitamisel, niisugusteta... et tulevikus ei korduks...»

Kui Gremjatši parteirakukese sekretär Nagulnov teeb ettepaneku kõik need maha lasta, kes enne kolhoosi astumist loomad ära tapsid, et neid loomi ühisvaraks ei võetaks, kõneleb Davõdov talle: «Parem võiksid massidega töötada, meie poliitikat selgitada, aga maha lasta — see on lihtne!»

Davõdov selgitab rahvale kannatlikult partei poliitikat, annab kogu oma jõu võitluseks rahva hüvangu eest, kasvatab inimesi, kuid on otsustavalt rahva mahajäänud meeleolude sallimise vastu ning kõigutamatu, kui asi puudutab tema ideoloogilisi veendumusi, partei ja töölisklassi huvisid. Selles mõttes on eriline tähendus «eitede mässul». Nimetatud episoodis ja sellega seotud peatükkides kasvab Davõdovi kuju meie ette kogu ulatuses. Mehiselt ja vastupidavalt talub ta alandusi ja hoope. Teda ähvardab surmaoht kulakute ässitatud raevuse rahvahulga poolt. Ta teab väga hästi, et tema elu on jäägitult pühendatud neile inimestele, kes veel omaenese õnne ei mõista ja kes praegu on pimedas vihas valmis teda lõhki kiskuma. ««Teie eest ju,» ütles Davõdov ootamatult heledasti ja vaatas ringi imelikult valgete silmadega. «Teie eest töötame! Kuid teie peksate! Oo, lurjused! Ei anna teile võtmeid, kas saate aru? Fakt, et ei anna! Noh?»»

Mõistes oma olukorra kogu tõsidust, ei kaota Davõdov sekun-

dikski vaimutugevust. Ta on valmis pigem hukkuma, kui loobuma suure ürituse huve kaitsmast, mida ta ennastsalgavalt teenib.

Šolohhov rõhutab, et Davõdovi käitumises on väljendatud kommunisti olemuse tüüpilised jooned. Pärast korra taastamist kõneleb Davõdov koosolekul: «Teie seast, kodanikud, kostsid need ebateadlikud hääled, mis kihutasid naisi minu kallale, ja nad peksid mind iga kättejuhtuva asjaga ... Aga ei, kodanikud, meie, bolševikud, pole tehtud sellisest taignast, et meist keegi suudaks kujusid voolida! Mind on kodusõjas junkrud peksnud ja ikkagi midagi välja ei peksnud! Ei ole bolševikud kellegi ees põlvitanud ega saa kunagi seda tegema, fakt! ... Meie, kodanikud, oleme ise harjunud proletariaadi vaenlasi põlvili panema. Ja meie neid panemegi.»

Davõdov kasvatab teisi, juhib rahvast, kuid kasvab ka ise ja rikastub poliitiliste kogemuste poolest. Ületades vigu ja pidades vastu rasketele katsumustele, saab ta üha enam uue, sotsialistliku küla tõeliseks ehitajaks. Teisest küljest tekib tema tegevuse tulemusel Gremjatši Logi nõrgajõulisest maa ühise kasutamise ühingust tugev ja elujõuline kolhoos.

Davõdovi suurepäraseks omaduseks on tema helge unistamine tulevikust. Inimesena, kes karmi kainusega hindab iga elunähtust, on Davõdov samaaegselt ka unistaja. Kuid tema unistused tulevikust pole petlikud viirastused, millel pole tegelikkuses alust. Davõdovi unistused on reaalse tuleviku ettenägemine, mis kasvab seaduspäraselt tänasest võitlusest, tänastest jõupingutustest. Davõdov kõneleb kasakalapsest Fedotkast: «Loome neile hea elu, fakt! Praegu jookseb Fedotka isa kasakamütsiga, kuid aasta kahekümne pärast hakkab kündma just sama maad elektriadraga ... Fedotid saavad õnnelikuks, fakt!»

Avades Davõdovi poliitilise silmapiiri laiuse, näidates tema proletaarset, kommunistlikku karastatust, sügavaimat sidet rahvaga, tema helgeid unistusi, oskas kirjanik sellega ühes anda tema kõitvust inimesena, seltsimehelikku peenetundelisust ja elurõõmu. Romaani lehekülgedelt tõuseb meie ette nii rahvahulkade juht kui ka «lihtne laiaõlgne armas poiss» kogu oma olemuse terviklikkuses ja otsekohesuses.

Razmjotnov ja Nagulnov.

Davõdovi kõrval on Šolohhov romaanis kujutanud ka teisi kommuniste. Nende seas on külanõukogu esimees Andrei Razmjotnov. Ta on kasvanud kehviku perekonnas. Juba varakult on ta viletsust ja alandust tundma õppinud. Kodusõja aastatel oli Razmjotnov Punaarmee ridades. Ta on aus ja avameelne, revolutsioonile andunud inimene. Kuid ta on poliitiliselt vähe haritud ja orienteerub klassivõitluse keerulistes sündmustes nõrgalt. Razmjotnov on kergesti süttiv ja satub niisama kergesti paanikasse. Lõpliku poliitilise karastatuse ja valvsuse puudumine võimaldavad tal vigu teha — ta on täis petlikku kaastunnet revolut-

siooni õelate vaenlaste vastu, osutab lubamatut usaldust Ostrovnovi suhtes. Kujutades neid Razmjotnovi jooni, rõhutab Šolohhov, kui suurt hädaohtu tähendavad nad revolutsioonile.

Veel komplitseeritum kuju on Gremjatši parteirakukese sekretär Makar Nagulnov. Nagulnovi positiivsed omadused on kaheldamatud. Ta on aktiivselt osa võtnud kodusõjast ja oma verega kaitsnud nõukogude võimu. Talle on ülimal määral omane revolutsiooniline entusiasm, teda valdab unistus ülemaailmsest revolutsioonist, rahva võidust ja triumfist tervel maakeral. Ta vihkab rahvavaenlasi julma vihaga. Üks Nagulnovi eredamaid jooni on sissejuurdunud vastikus omandi ja omandiõigusele rajatud maailma vastu. Just sellepärast suhtub ta vaimustusega kollektiviseerimise ideesse. «Mina, seltsimees tööline, hakkasin kergemini hingama kuulda saades, et kolhoosi tarvis tõmmata kogu põllupidajate vara. Mul on lapsest saadik tema vastu viha. Õpetatud seltsimehed Marx ja Engels kirjutasid õigesti, tema kaudu tuleb kõik kurjus. Inimesed kisuvad ka nõukogude võimu ajal nagu sead molli juures, vinguvad, tõuklevad selle neetud häda pärast! Aga mis oli varem, vana režiimi ajal? Kole on mõelda!»

Nagulnov on valmis kõhklemata andma oma elu partei ürituse eest. Tema käitumine Gremjatši mässu ajal paistab silma mehisuse ja ennastohverdavuse poolest. Ta on sügavalt siiras, kui ta oma elu raskel silmapilgul rajoonikomitee büroo istungil räägib: «Kuhu ma parteita lähen? Ja milleks? Ei, partei piletit ma ei anna. Ma olen andnud kogu elu ... kogu elu ...» Ja järsku hakkas ta vanamehelikult-saamatult haletsemisväärselt askeldama, kätega lauda katsuma, sõnu segi ajades, rutates segaselt pomisema: «Siis käsi parem mind ... poistel ... mulle ots peale ... Ei jää ju muud üle ... Milleks mulle veel elu, võtke see ...»

Kõige selle juures näitab Šolohhov karmi õiglusega neid Nagulnovi omadusi, mis on revolutsioonile objektiivselt kahjulikud ja väärivad hukkamõistmist.

«Sa elad nagu unes, Makar!» ütleb talle Davõdov. Ja tõepoolest, Nagulnovi käitumises, tema tegudes ja juhtimismeetodis on palju halba ja kahjulikku. Mõtlematu kirg, mitte poliitilise teadlikkuse hääl juhendab Nagulnovi tema ettevõtmistes. See viib ta paratamatult raskete vigadeni. Rahvast juhtides tegutseb ta partisanliku meetodi abil. Sundimise ja ähvardustega sunnib ta talupojad kolhoosi astuma, selle asemel et kannatlikult ja oskuslikult (nagu teeb näiteks Vanjuša Naidenov) selgitada neile kolhoosielu paremusi. Ta peksab keskmik Banniku läbi. Nagulnovis paljastas Šolohhov pahempoolsete väära kallaku, mida mõned kommunistid kollektiviseerimise perioodil endale lubasid, ja näitas, et kogu objektiivse aususe ja kommunismile andumise juures võivad Nagulnovi-taolised inimesed tuua revolutsioonile küllalt suurt kahju.

Klassivõitluse tules võidavad kommunistid oma vead ja muutuvad talurahva tõelisteks juhtideks.

Põllumajanduse kollektiviseerimise aastatel leidis initsiatiiv *ülalt* toetamist altpoolt, miljonite talupoegade poolt, kes võitlesid kulakuorjuse vastu ja vaba kolhoosielu eest.

«Ülesküntud uudismaas» kujutas Šolohhov *partei* suunavat tegevust ja *rahvahulkade* võitlust sotsialismi eest. «Ülesküntud uudismaa» on romaan suurest revolutsioonilisest pöördest rahva elus, romaan vanade eraomandlike kujutluste ja harjumuste põhjalikust purustamisest, mida inimeste teadvuses oli kasvatatud sajandeid, paljude inimpõlvede kestel. Kirjanik on võimsalt ja tõetruult jäädvustanud selle põhjaliku murrangu inimeste teadvuses.

Talupoegade meeleolu suurepäraselt edasiandvate massistseenide kõrval andis Šolohhov rea tüüpiliste talurahva esindajate — kehvikute ja keskmike kujusid. Nagu tunnistab Ljubiškini kuju, on rahvahulkade endi teadvuses küpsenud mõte sellest, et on võimatu elada endist viisi edasi, on tärganud püüe uuele elule. Kehvikute koosolekul kõneleb Ljubiškin: «Mina ise mõtlesin enne kolhoosipööret Kalininile kirja kirjutada, et aidataks talupoegadel mingisugust uut elu alata.»

Romaanis on talupoegade kujude seas keskne koht Kondrat Maidannikovil. Maidannikov on oma sotsiaalselt seisundilt keskmik. Temas toob Šolohhov esile kasakkonnas revolutsiooniaastatel toimuvate muutuste ja sisemiste protsesside sügavuse. Kondrat Maidannikov oli minevikus Budjonnõi väes, ta kaitses, relv käes, nõukogude võimu. «Kondrati isa,» kirjutab Šolohhov, «oli tegevteenistuse ajal oma sotnjaga vabrikantide huve kaitstes streikivaid Ivanovo-Voznessenski kangruid kantsikuga peksnud ja mõõgaga raiunud. Isa suri, Kondrat sirgus meheks ja 1920. a. raius tema valgeid poolakaid ja vrangellasi, kaitstes oma nõukogude võimu, nendesamade Ivanovo-Voznessenski tööliste võimu, vabrikantide ja nende palgasulaste sõjakäigu vastu.»

Revolutsioonilise kasakluse uued jooned ilmnesid kõige enam selles, et keskmik Maidannikov järsult pöördus vana, eraomandliku elu juurest uue, sotsialistliku kolhoosielu juurde. Nagu Ljubiškini kujus, nii rõhutas Šolohhov ka Maidannikovis kollektiviseerimise tähtsaimat iseärasust: tema ajaloolist paratamatust. Partei poolt 20-ndate aastate lõpul teostatud revolutsioon maal vastas talupoegade põhilistele huvidele, vabastas nad puudusest ja murest ning avas tee jõukale ja kultuursele elule. Seda tunnevad Ljubiškin ja teised, seda väljendab erilise jõuga Maidannikov. Jutustades koosolekul oma möödunud kehvast elust, mis oli täis puudust ja hirmu homse päeva ees, lausub Maidannikov: «Kas ma võin nii edasi elada? Ja hea veel see, kui viljasaak on suur. Aga äkki trahh — ikaldus? Kes ma siis olen? Kerjus! Mis õigus teil siis on — susi teid söögu — mind kolhoosi minemast keelitada, kõrvale tõrjuda? Kas tõesti mul seal on halvem? Lori!»

Pannes Maidannikovi suhu need jõulised läbituntud sõnad,

maalib Šolohhov koos sellega kangelase teadvuses toimuva psühholoogilise murrangu kogu keerukuse. Lahtiütlemine igivanadest harjumustest ja tavadest, eraomandlikust maailmast lahkumine pole kerge, see on seotud paljude hingeliste vapustustega ja Šolohhov kujutab Maidannikovi elamusi tõepäraselt ning sügavalt. Temas võitlevad vahel kaks põhialust — nõukogude inimese mõistus ja omaniku vanad eelarvamused. «Juba ammu ei usu Kondrat enam jumalat, vaid usub kommunistlikku parteid, kes juhib kogu maailma töörahvast vabanemise, parema tuleviku poole. Ta viis kõik loomad kolhoosi lauta, samuti kõik oma kodulinnud kuni viimase suleni. Tema on selle poolt, et leiba sööks ja rohtu tallaks ainult see, kes töötab. Ta on kõvasti ja lahutamatult nõukogude võimu külge kasvanud. Aga näe, Kondratil ei ole öösiti und... Ja und ei ole sellepärast, et temas on säilinud kahetsuse-uss oma vara pärast, oma tühja-tähja pärast, millest ta ise on vabatahtlikult lahti öelnud. Kahetsuse-uss on südamesse kerra tõmbunud, levitab nukruse ning igavuse külmust...»

Suured muutused elus aitavad Maidannikovil eraomandlikest eelarvamustest jagu saada. Temas võidab tööinimese aru ja ta saab üheks uue, sotsialistliku küla parimatest esindajatest.

Maidannikovi kuju tähtsus seisab selles, et temas on kirjanik kehastanud laiade talurahvamasside suurt pööret sotsialismile.

Klassivaenlaste paljastamine.

Ägeda klassivõitluse olukorras ei saanud toimumata jääda kollektiviseerimine ja pealetungi arendamine viimasele kapitalistlikule klassile — kulakute klassile. Suure kunstilise jõuga paljastas Šolohhov klassivaenlasi. Davõdoviga eesotsas uut elu ehitava rahva vastas seisab romaanis trobikond kuritegelikke ülejooksikuid, seesmiselt tühiseid ja hävingule ning hukkumisele määratud õelaid rahvavaenlasi.

Šolohhov on kujutanud mitmesuguseid kulakluse ja valgekaartliku kontrrevolutsiooni esindajaid. Nende juht ja innustaja on paadunud timukas, spioon ja mõrvar Polovtsev. Ta on üks neist raevunud nõukogude võimu vaenlastest, kellest Šolohhov jutustas «Vaikses Donis». Šolohhov toonitab Polovtsevi eluloos joont, et tema oli üks Podtelkovi surmanuhtluse täideviijaist.

Polovtsev mõistab, et kulakluse likvideerimine jätab kontrrevolutsiooni ilma viimasest toetuspunktist riigis, ja kogu tema «programm» on dikteeritud vabanenud rahva metsikust vihkamisest ning kättemaksujanust. «Kisuvad maa jalge alt! Jätavad toetuspunktist ilma... Tappa! Tappa! Halastamatult maha tappa!»

Selle mõrvari sentimentaalsed tundepuhangud kaastunde näol loomade vastu ainult tugevdavad lugejas tülgastavat vastikustunnet tema vastu. Ajal kui Polovtsev on vihast pimestunud, mõistab tema kaaslane, valgete ohvitser Ljatjevski, juba revolutsiooni

poolt purustatud klasside jõuetu katse — pöörata ajalooratast tagasi — täielikku nurjumisele määratust. Avameelsuse hoos räägib Ljatjevski Ostrovnovile: «Aga milleks sa, selline tolvan, üldse meie kampa tulid?» Kui mässualustamise katse läbi kukub, iseloomustab Ljatjevski Polovtsevit niiviisi: «Kes te, armuline härra, õieti olete? Küsin seda teilt, väga lugupeetud härra Polovtsev. Aga ütlen teile, kes te olete... soovite? Olge head! Isamaata patrioot, armeeta väejuht; kui aga peate neid võrdlusi liiga kõrgeteks ja abstraktseteks, siis kaardimängija, kel pole ainustki münti taskus.»

Vaenlaste leeri on Polovtsevi ja Ljatjevski kõrval esindamas Tiit Borodini ja Jakov Ostrovnovi iseloomulikud kujud. Borodini kuju problemaatilisus on selles, et ta minevikus oli kehvik, punaarmeelane ja võttis osa lahingutest valgetega. Rikastumise janu, eraomandlik stiihia tõmbas ta kaasa ja temast sai kulak, ekspluateerija, söödik, töörahva julm ja halastamatu vaenlane. Tiit Borodin on nõukogude võimu otsene ja avalik vaenlane. Tema poliitiline olemus romaanis on piiritletult selge ja rõhutatult sirgjooneline. Kui Nagulnov leiab tema juurest relva — lühikese püssi — ja tahab selle ära võtta, vastab Borodin talle: «Ei anna! Varanduse võtate ära, ja veel viimase püssijupi kah! Kulak peab olema püssijupiga, nii kirjutatakse temast ajalehtedes. Ilmtingimata püssijupiga. Võib-olla hakkan sellega endale igapäevast leiba teenima, ah?»

Tiit Borodin on mõnes suhtes traditsiooniline kulakukuju. Tema paljastamine ja kahjutuks tegemine ei nõua erilist vaeva. On iseloomulik, et ta figureerib vaid romaani esimestes peatükkides.

Šolohhov andis Borodini kõrval, kelle kulakuolemus on peaaegu plakatliku selgusega väljendatud, ka maskeeritud, vargaliku vaenlase Jakov Ostrovnovi, kes püüab kolhoosi õõnestada seestpoolt, olles seetõttu eriti ohtlik. Ostrovnov maskeerib enda uue elu pooldajaks. Ta isegi agiteerib talupoegi kolhoosi astuma. Ostrovnovil on aruka põllumehe kuulsus. Tal õnnestub pettusega võita Davõdovi usaldust. Kuid see väliselt silmapaistmatu ja süütu «kultuurne peremees» on revolutsiooni karm surmavaenlane. Šolohhov kõneleb temast: «Nõukogude võim ja Jakov Lukitš on vastastikku vaenlased. Jakov Lukitš on kõik elupäevad püüdnud rikkuse poole nagu laps tule poole. Enne revolutsiooni juba hakkas ta jõudu koguma...» «Kuid «püsti ajada» Jakov Lukitš ei saanudki! Sellepärast ta oligi nõukogude võimu vastu... seepärast ongi Polovtsev talle nüüd naisest lähem, lihasest pojast omasem.»

Külas toimuva klassivõitluse komplitseeritud arengut näidates ja Ostrovnovi kujutades rebib Šolohhov vaenlaselt maski, kutsub üles valvsusele, õpetab sotsialismi raevukaid vastaseid ära tundma igas maskis, milles nad ka ei esineks.

Romaani idee.

«Üleskünt ud uudismaa» on eritüüpi romaan. Tema omapära seisab selles, et süžeelise arengu aluseks pole mitte üksikkangelaste saatused, vaid suur sotsiaalne ajalooline protsess, rahvahulkade võitlus uue elu eest. Romaani tegevustik toimub ääretusse steppi eksinud huutoris. Kuid sündmused, mis pöörasid Gremjatši Logis elule järsult teise külje, peegeldasid nagu veetilgas ülemaailmset ajaloolist võitlust sotsialismi ja kapitalismi vahel, Nõukogudemaa ja maailma imperialistliku reaktsioonileeri vahel. Kirjanik paljastab sidemed Polovtsevi ja tema diversioonitöö ning välismaise kodanluse vahel, kes haub nõukogude rahva orjastamise kuritegelikke plaane. Polovtsev kõneleb Ostrovnovile, et vandeseltslased on seotud kahjurite ja spioonidega kogu maal: «...ja isegi veel kaugemale: välismaaga. Ja-jah! Kui me üksmeelselt organiseerume ja nimelt praegu välja astume, siis on kevadeks välisriikide abiga Don juba puhas.»

Šolohhov rõhutab, et vaenlaste kuritegelikud plaanid on määratud täielikule ja möödapääsmatule läbikukkumisele, sest Davõdovi ja Maidannikovi seljataga seisab terve Nõukogudemaa, meie partei ja kogu rahvas. Selles mõttes on eriline tähtsus üheksateistkümnendal peatükil. See peatükk torkab silma oma stiililise omapäraga. Šolohhov, kes tavaliselt ei kaldu paatosesse, kirjutas selle peatüki pidulikus ja elevas toonis: «Õö... Gremjatši Logist põhja poole, kaugel, kaugel hämarate stepiseljandike, orgude ning kuristike ja laiade laante taga on Nõukogude Liidu pealinn. Tema kohal on elektritulede tulv. Nende värelev sinakas sirendus seisab hääletu tulekahjukumana mitmekordsete majade kohal, südaöiste tähtede ja kuu tarbetut valgust võites. Gremjatši Logist poolteise tuhande kilomeetri võrra eemal elab kivisse aheldatud Moskva ööselgi... Aga Lenini mausoleumi taga, teisel pool Kremli müüri lehvib ja rullub kõrgel kumendavas taevas külma tuule käes punalipu lõuend. Valgustatud alt pimestavast elektrihõõgusest, lõõskab ta leegitsevalt, voogab nagu punane voolav veri. Kõrge tuul tiirutab keerisena, pöörab hetkeks raskelt lodakile vajunud lippu, ja uuesti hakkab see looklema, oma otsa kord läände, kord itta suunates, lõkendab ülestõusude punase lõõmana, kutsub võitlema...»

Pärast neid erutavaid sõnu kodumaa pealinnast Moskvast, Lenini mausoleumist, punasest lipust, mis kutsub võitlema, kannab Šolohhov tegevuse üle Gremjatši Logi. «Gremjatši Log on aga öösiti tumm ja vaikne... Ja alles koidikul, kui põhja poolt pilvede alt, külmade tiibadega lumele puhudes, saabub Moskva tuul, hakkab Gremjatši Logis hommikusi hääli kostma...»

Selles realistlikus pildis on esile tõstetud üldistav mõte. Meie kodumaa pealinn Moskva, maailma revolutsioonilise võitluse keskus, esineb uue elu sümbolina, innustades ka gremjatšilasi võitlema rahva õnne eest.

Otsustavaks jõuks selles suures võitluses, toonitab kirjanik, *on partei.* See selgub juba romaani esimestest peatükkidest. Kui Davõdov sõidab Gremjatši Logi, aitavad partei juhtnöörid tal rajoonikomitee oportunistlikku kallakut ära tunda. Kui suurt määravat mõju avaldab partei sündmustele kogu maal, sealjuures ka Gremjatši Logis, seda näitab kahekümne seitsmes peatükk. See peatükk on romaani keskpunktiks ja tähistab murrangut sündmuste käigus. Polovtsevi, Ostrovnovi ja Ljatjevski poolt ettevalmistatud mäss on läbi kukkunud. Selle purustas, vaenlase verised sepitsused pihuks ja põrmuks muutes, partei tark poliitika. Polovtsevi poolt värvatud vanad peremehed, kes on lugenud «Pravdast» J. V. Stalini artiklit «Peapööritus edusammudest», milles selgitatakse partei poliitikat maal, mõistavad bolševistliku tõe suurt jõudu ja taipavad, millisesse kuristikku tõukas neid Polovtsev. Üks kasakatest kõneleb: «Meie lugesime seda [ajalehte] valjusti endi keskel vähe enne teie saabumist ja ... selgub, et see ajaleht viib meid teist lahku! Meile, talumeestele, hakkab teine joon tulema ...»

Polovtsev ei mõista veel täiesti, mis on juhtunud, ja püüab tavalise pealekäratusega mõju avaldada. Ent teine kasakas annab talle nina peale: «Teie, seltsimees, endine ohvitser, ärge karjuge meie vanade peale! Olete nende peale endisel ajal nagunii küllalt kärkinud. Härratsesite, ja aitab; nüüd on tarvis jämedusteta rääkida. Nõukogude valitsuse ajal oleme säärasest kohtlemisest võõrdunud. Kas see on teile arusaadav? Ja vana ütles teile õigesti, kui rääkis, et me pidasime nõu ja kõik me otsustasime selle kirjutise põhjal «Pravdas» — mitte üles tõusta. Meie teekesed-rajakesed on läinud teie omadest lahku!»

Nii selgub romaani peamine idee — *idee sotsialismi ajaloolisest vältimatusest ja võidu seaduspärasusest ning veendumus kommunistliku partei suunavast osast küla sotsialistlikul ümberkujundamisel.*

«Ülesküntud uudismaa» kunstilised iseärasused.

«Ülesküntud uudismaa» on sotsialistliku realismi väljapaistev teos. Šolohhovil õnnestus oma raamatus kõigepealt luua sügavalt tõepärane ja ajalooliselt konkreetne pilt vana, kodanliku majandussüsteemi likvideerimisest ja uue, sotsialistliku korra tekkimisest külas. Kirjanik juhindus peamisest põhimõttest — sügavast ja karmist elutõest. Tegelikkust põrmugi idealiseerimata oskas Šolohhov jäädvustada murrangulise etapi meie maa arenemises tema kõikide vastuolude ja raskustega, konfliktide kogu teravusega. Just see elulise tõe jõud määras romaani kõrge väärtuse.

Kujutades rahvahulkade võitlust sotsialismi eest, näitas Šolohhov harukordse meisterlikkusega elu selle revolutsioonilises are-

nemises, rõhutas vana, väljasureva paratamatut hukkumist ja uue, sündiva triumfi. Šolohhov tõi esile kommunistliku partei innustava ja juhtiva osa suures sotsialismi ehitamise ürituses.

Elu realistlik kujutamine «Üleskündud uudismaas» sisaldab tulevikku suunatust, tugevat veendumust rahva parimate unistuste täideminekusse.

Kõik need jooned teevad «Üleskündud uudismaa» sotsialistliku realismi klassikaliseks teoseks.

«Üleskündud uudismaas» ilmnes nagu «Vaikses Doniski» suure jõuga Šolohhovi kunstimeisterlikkus. Kirjanik on nõukogude kirjanduse silmapaistev esindaja, Gorki ja vene klassikute traditsioonide jätkaja.

Eelkõige tuleb tingimata märkida kangelaste sotsiaal-poliitilise palge kujutamist, tüpiseerimise meisterlikkust. Elustades rahva uue, sotsialistliku elu eest peetava võitluse kogu dramatismi, ei skematiseeri Šolohhov oma kangelasi, vaid annab nad edasi kõige komplitseerituse ja isikulise omapäraga. Ent inimeste individuaalsete omaduste ja eneseavalduste taga näeb ta sotsiaal-poliitilist klassiolemust. Kirjanik ei piirdu nende vahetute sündmuste ja elamuste näitamisega, mis on antud romaanis, vaid joonistab kangelase juba käidud tee, näitab tema sotsiaalset keskkonda, tema klassipositsiooni. «Üleskündud uudismaas» jutustab kirjanik napis ja lakoonilises laadis Davõdovi, Razmjotnovi ja Nagulnovi lapseeast, sotsiaalsetest teguritest, mis on kujundanud nende maailmavaate. Polovtsevi, Ostrovnovi ja Ljatjevski kuritegelikke ning veriseid tegusid selgitab kirjanik nende sotsiaalse miljöö tingimuste abil. «Üleskündud uudismaa» kangelaste saatused on ühiskondliku elu sündmustega läbi põimitud ja neist lahutamatud.

Šolohhovi meisterlikkus ilmneb ka selles, et tüüpiline avaldub tema kangelaste juures isikupärases, kordumatus vormis. Seda Šolohhovi joont märkis A. Serafimovitš, kes kriipsutas alla kirjaniku oskust «eraldada igaüht oma joonte abil, anda ainulaadne ilme, inimese kordumatu siseelu».

Ühe või teise tegelase sotsiaalne ja psühholoogiline olemus tuleb ilmsiks ka tema portree iseloomustuses, Šolohhovi võimes kujutada inimese välimust. Näiteks toome Polovtsevi portree:

«Võõras võttis pasliku ja valge tallenahast mütsi maha, paljastades võimsa nurgelise kolba, mis oli kaetud hõredate valkjate juustega. Järsu, paljaksmineva hundilauba alt heitis ta vilka pilgu üle toa, kissitas naerule helesiniseid silmi, mis koobaste sügavaist õõnsustest raskelt särasid, ja kummardas pingil istuvaile naistele ja miniale». «Tema tohutu alalõualuu, mis oli nagu kivist voolitud, liikus raskelt; ta mälus pikkamisi, väsinult, nagu ärakurnatud härg puhkehetkel.»

Mõne sõnaga annab Šolohhov väljendusrikkalt edasi valgekaartliku diversandi kiskjaliku, nüri ja elajalikult julma palge.

Sotsiaal-psühholoogilise karakteriseerimise kunst ühineb Šolohhovil jutustamise oskusega. Šolohhovi teosed on pühendatud suu-

rele, murrangulisele etapile rahva elus. Ja tema kunstnikulõuend paistab alati välja selgete konstruktsioonide poolest, mis on loogiliselt ehitatud, kõigis osades õigustatud, seesmiselt terviklikud ja harmoonilised ning avavad idee piiritletud täpsusega.

«Ülesküntud uudismaa» kompositsiooni määravad suured poliitilised sündmused kogu maa arenemises tervikuna ja gremjatšilaste elus osana sellest. Gremjatši Logi tõsistele muudatustele panevad aluse partei otsused kollektiviseerimisest. Romaani süžeelise arengu murrangupunkti, kulminatsioonimomendi moodustab Keskkomitee avaldus liialdustest kolhooside ülesehitamisel.

Kuid sõltuvus poliitilistest sündmustest ei ammenda «Ülesküntud uudismaa» kompositsioonilisi iseärasusi. Šolohhovi romaan pole lihtsalt kroonika. Selles on suure jõuga jäädvustatud ka dramaatiline klassivõitlus. Vastavalt sellele on romaani kompositsioon üles ehitatud kahe maailma — Davõdovi ja Polovtsevi maailma vastandamisele.

«Ülesküntud uudismaa» kompositsioon paistab silma selguse ja ühtsuse poolest. Tegevustik areneb romaanis kahes paralleelses liinis, mis on seotud kahe isikuga — Davõdovi ja Polovtseviga. Autor ei aseta neid kuskil silm silma vastu, ainult ühes episoodis laseb ta Polovtsevil salaja, varga viisil Davõdovi kõnelust Ostrovnoviga pealt kuulata. Ometi on mõlemad süžeelised liinid teineteisega tihedalt läbi põimitud. Teravas ja halastamatus klassivõitluses, mis areneb Gremjatši Logis, tõukavad talupojad teelt kõrvale Polovtsevi ja lähevad Davõdoviga. Polovtsevi kaotus on Davõdovi võit. Romaani ühtsus on rahva võitluses kolhoosi eest.

Šolohhovi eepilist jutustamisviisi iseloomustab erisuguste elementide vaba ja loomulik põiming isikliku elu piltides, sõjaepisoodides, olukirjeldustes, laiahaardelistes ajaloolistes kõrvalepõigetes ja lõpuks dokumentaalsetes materjalides. «Vaikses Donis» on kasutatud sõjaväe operatiivteateid, käskkirju, lendlehti, poliitilise sisuga artikleid. Šolohhov tarvitab tihti täpset kronoloogilist dateeringut. Kõik see annab tema teostele ajaloolise jutustuse iseloomu. Šolohhovi eepos on ajalooline sõna tõsises mõttes.

Šolohhov on looduskirjelduse alal suurepärane meister. Need on tema teostes tähtsal kohal ja täidavad mitmesuguseid funktsioone. Suure meisterlikkusega kujutab ta nii lumetorme kui suvist palavust, nii sügisraju kui ka rõõmu ärkavast kevadest. Erilise armastuse ja põhjalikkusega maalib ta oma Donimaa loodust — steppi tema lõhnade, värvide ja häältega. Šolohhovi loodusemaalingu eriliseks jooneks on kõigepealt see, et loodus ei olele tal nukras passiivses ja mõtisklevas tardumuses, vaid on alati tormilises liikumises, täis elujõudu, kehastades endas viljakandvat, loomisvõimelist alust.

Šolohhovi looduskirjelduste teiseks iseloomulikuks jooneks on see, et looduspilt on peaaegu alati ühenduses inimesega, tema elamuste ja tegudega.

Loodusel on «Ülesküntud uudismaas» omapärane süžeeline

funktsioon. Ta väljendab ajamuutust, nende määratu suurte ja viljastavate muutuste olemust, mis toimusid gremjatšilaste elus. Romaani esimestes peatükkides valitseb talvine loodus. Seda on kujutatud Davõdovi silmade läbi. Davõdov näeb lumist steppi, tardunud ja külmapigistuses maapinda:

«Ümberringi — silm ei ulatagi kõike nägema — on lumelagendik. Armetult küürutavad tee ääres pajude ja ohakate lumme mattunud ladvad. Ainult nõgude kallakutelt vaatab maa oma savisegaste silmadega maailma . . .»

Edasi läbib romaani järk-järgult pilt talveunest ärkavast maast, mis ootab põllumeest, üleskünttud uudismaa panoraam — uue, õnneliku ja vaba elu sümbol. Kahekümne kuuendas peatükis kõneldakse märtsi algusest:

«Suur armuline vaikus valitses keskpäeva tundidel stepi kohal. Põldude kohal — päike, piimjasvalge aur, varajase lõokese erutav lõõritus ja oma rinnaga taeva pilvitut ning tihedat sinendust ründava kurgede kolmnurkse parve kutsuv hüüd. Soojusest tekkinud õhukangastus väreleb ja voogab kurgaanide kohal, rohuliblekese terav roheline keel tungib mullust kulukõrt eemale tõrjudes pinnaselt päikese poole. Tuulest kuivatatud rukkioras tõuseb nagu varvastele, sirutades oma lehekese valguskiirtele vastu. Ent elu on stepis siiski veel vähe . . .»

Nii mitmekülgselt tuleb Šolohhovi looduskirjelduste meisterlikkus ilmsiks romaanis «Üleskünttud uudismaa».

Romaani keel.

Šolohhov on sügavalt rahvalik kirjanik. Tema loomingu rahvalikkus avaldub selgelt tema teoste keeles. Rahva hulgast pärinevate lihtsate inimeste kujutamisel kasutab Šolohhov ulatuslikult kõne kaudu iseloomustamist, taotleb, et tema tegelaste keel oleks isikupärane ja et kangelase kõne peegeldaks tema sotsiaalse ning isikliku palge iseloomulikke jooni. Suure meisterlikkusega elustab ta rahva värvikat, eredat ja täpset kõnet, mis on rikas huumorist, omapärane ning kujukas. See joon ilmneb ka «Doni jutustustes» ja «Vaikses Donis».

Sünnipärane ukrainlane Haranža kõneleb Grigoriga järgmiselt Poliitilisi tõekspidamisi esitab ta omamoodi, temale iseloomuliku tabavusega: «Sina ütled — keisri eest, aga mis asi see keiser on? Keiser on lakkekauss, keisrinna on lita, pani krossidele tuleb sõjast lisa, meile aga silmus kaela. Saad aru? No vaat! Vabrikant joob viina, soldat tapab täisid, mõlemal on raske . . . Vabrikandil kasu, tööline aga on alasti, vaat nihuke on kord . . . teeni, kasakas, teeni! Saad veel ühe risti, tugeva, tammepuust . . .» . . . «Kes mind kuristikku tõukab, selle tõukan mina. Püssid tuleks otsekohe ümber pöörata. Tuleks sellele kuul anda, kes inimesi põrgusse saadab.»

Kui Grigori, Aksinja, Pantelei Prokofjevitši, Miška Koševoi ja

Haranža kõnet iseloomustab mahlakus, värvikus ja elavus, siis ohvitser Listnitski keele isikupärasus avaldub ilmetus raamatulikkuses ja vales retoorikas. Esitame tsitaadi tema kirjast isale: «Isa, ma palusin end üle viia Atamani polgust armeesse. Täna määrati mind ja ma sõidan 2-se korpuse komandöri käsutusse. Teid arvatavasti imestab minu otsus, aga ma seletan seda järgmiselt: mind rõhus see olukord, milles pidin viibima...» ... «Peab arvama, et minus avaldub Listnitskite kuulsuslik veri, nende Listnitskite, kes alates Isamaasõjast on põiminud loorbereid Vene relva pärga.»

Kangelaste kõneliseks karakteriseerimiseks kasutatakse «Ülesküntud uudismaas» eriti ilmekaid võtteid. Davõdovi kõnes esineb poliitiline terminoloogia igapäevases keeles:

«Et teid traktori järele haakida ja teid hädast välja vedada, selleks näeb partei ette üldise kollektiviseerimise. Mis rääkis seltsimees Lenin enne surma? Ainult kolhoosis pääseb töötav talupoeg vaesusest. Muidu on tal lõpp.»

Davõdovi kõnes ilmnevad kõnekeele elemendid, mis on seotud kangelase kui sõjast osavõtnud madruse minevikuga ja tema tööga vabrikus: «vennas», «väikekaliibriline majapidamine» jne. Nagulnovi ohjeldamatut iseloomu kujutab kirjanik samuti keeleliste vahendite abil. Nagulnovi kõne on emotsionaalselt erutatud, rõhutatult pingul, mõnikord seosetu: «Ma ütlesin omandist lahti. Mulle on sisse sündinud viha tema vastu...» ... «Sina, mis juttu?... Mis sa, kontra, mind siin?... Sotsialismi üle naerad, madu!... Kui korraga...» Ta ei leidnud sõnu, hakkas hingeldama...» Lause mittelõpetamist motiveerib kirjanik ise: «Ta ei leidnud sõnu, hakkas hingeldama.»

Šolohhov on väljendusrikkalt andnud kulak Lapšinovi silmakirjaliku, õlise kõneviisi, kusjuures kommentaarides avatakse Lapšinovi ideeline olemus:

«Lapšinov tegi kummardusi, lõi risti ette, rääkis valjusti, et kõik kuuleksid, liigutas naiste härdameelseid südameid:

«Jumalaga, õigeusklikud! Jumalaga, kullakesed! Andku jumal teile tervist... Kasutage minu vaevaga teenitut. Elasin, tegin ausalt tööd...»

«Varastatud asju ostsid kokku!» ütles Djomka trepilt ette.

«Palehigis teenisin oma igapäevast leiba...»

«Rahvast koorisid, protsenti nöörisid, ise näppasid, kahetse pattu! Kui võtaks sul, koeravärdjal, turjast ja virutaks vastu maad!»

«...igapäevast leiba, ütlen ma, nüüd aga, vanaduspäevil...»»

«Ülesküntud uudismaa» keeles on rahvakeele elemendid väga tugevad. Autor kasutab rohkesti naljasõnu, vanasõnu ja kõnekäände. Vanasõnade varju poeb gremjatšilaste koosolekul üks kolhoosi vastastest. Tema kõne on tähendussõnu, vanasõnu ja mõistaandmisi kuhjaga täis.

«Seltsimees rääkis: kogu külaga ühte kolhoosi, välja arvatud

kulakud ... Sealt see tulebki: kõik ühte patta; pärast ei oska, mis ette võtta! ...»

Ja oli vaja Ljubiškini teravat vahelesegamist, et avada selle keeruka jutu tõeline mõte.

Teist ülesannet täidavad rahvapoeetilised elemendid Štšukari kõnes. Nende ülesandeks on anda tema lõputuile naljajuttudele muinasjutulist, rahvaluulelist varjundit. Neis on traditsiooniline algus:

«Kui ma sündisin ...»

Ämmaemanda-eide ennustuse «oma kadunud mammale» annab ta edasi sellisel müstilisel viisil:

«Kui su poeg suureks kasvab, saab temast kindral. Iga paragrahvi järgi võib ütelda, et temast saab kindral: otsmik on tal ahtakene ja pea nagu kõrvits, kõht tüse ja hääl jäme ...»

Autori enda keeles on kasutatud mitmesuguseid elemente ja intonatsioone. Mõnikord sulaks ta hääl nagu ühte tegelaste endi häälega. Siis ilmneb tema keeles rahvapärase sõnavara elemente. Näiteks jutustab Šolohhov Andrei Razmjotnovist:

«Andrei sai Saksa sõjas kolm Georgi risti. «Ristiraha» saatis naisele ja emale. Memm, kelle silmaveest kibestatud vanaduspäevi Andrei sai hiljavõitu leevendada, elaski sellest ühes miniaga.»

Kogu poeetiline piltlikkus romaanis on rajatud kirjanikule lähedase ja tuttava Donimaa looduse ja elu materjali tundmisele:

«Jakov Lukitš muutus valgemaks kui püülijahu.» «Nagulnov laskis pea norgu ja paiskas ta samas üles nagu hobune, kes tunneb ratsaniku jalasurvet.»

Üksikutes kohtades kasutab Šolohhov tekstis ka ajaloolise jutustuse lihtsat, lakoonilist stiili. Ajuti esineb Šolohhovil emotsionaalseid, lüürilisi kõrvalepõikeid (vt. 19. ptk.).

Tuleb märkida, et Šolohhovi keeleline meisterlikkus kasvab ja täieneb. Kirjanik vabaneb dialektismidest ja «kohalikust» keelest. Šolohhovi viimaste teoste keel paistab silma läbipaistva selguse, puhtuse ja väljendusrikkuse poolest.

Huumor «Üleskündud uudismaas».

Šolohhov püüab oma teostes esile tuua tormilise revolutsiooniajajärgu mitmepalgelisuse ja vastuolulise komplitseerituse. Ta tahab jäädvustada elu mitmesuguseid avaldusi, õilsa ja alatu, traagilise ja koomilise põimingut. Siit on pärit Šolohhovi kunstimeetodi iseloomulik joon, huumori seos dramaatilisusega. Huumori põhimõte on kirjaniku teostes tugevasti arenenud. Sageli on see situatsioonikoomika, s. t. kirjanik märgib koomikat just olukorras, mida on harilikult arendatud omapärastes sisselülitatud novellides. Seesugune on Hristoni jutustus «Vaikses Donis» (II osa) sellest, kuidas üliõpilased andsid tsaaripalee valvekasa-

katele Karl Marxi portree «papakese» sildi all ja sundisid staniitsakasakaid tema terviseks jooma.

Selline on Štšukari-taadi jutustus «Ülesküntud uudismaas» oma õnnetust hobuseostust. Šolohhovil on koomiline tihti seotud tõsise ja isegi traagilisega. «Ülesküntud uudismaas» on oma olemuselt dramaatilisse stseeni Borodini kallaletungist Davõdovile lülitatud veider stseen vanamees Štšukariga, kelle Borodini õuekoer tublisti läbi tuuseldas. Samuti on «eitede mässu» stseenis jutustusega Davõdovit ähvardavast surmaohust paralleelselt antud koomiline pilt Štšukari seiklustest heinaküünis.

Suurt osa Šolohhovi huumoris mängivad puhtkeelelised vahendid. Nagulnovi raportis Borodini arreteerimisest saavutatakse koomiline efekt kõnekeele seostamises kantseleilike väljenditega: «Selle kulaku varanduse üleskirjutamisel teostas ta ametlikult kallaletungi siia lähetatud kahekümneviietuhandelasele sm. Davõdovile ja jõudis talle rauast roomapulgaga kaks korda pähe virutada.

Peale selle teatan, et nägin Borodinil lühikeseks lõigatud vene vintpüssi, mida olude tõttu, seljandikul viibides ja verevalamist vältides, ei saanud ära võtta. Püssijupi viskas ta märkamatult lumme. Kui oleme üles otsinud, saadame selle kui asitõendi teile.»

Seesama Nagulnov selgitab samuti päris omamoodi inglise keele iseärasusi, mida ta õpib:

«Võimatuseni raske! Nende kuude jooksul suutsin ma ainult ... kaheksa sõna pähe õppida. Iseenesest on see keel isegi veidi sarnane meie omaga. Neil on palju meilt õpitud sõnu, nad on ainult omad lõpud neile juurde lisanud. Meie keeles näiteks «proletariaat» on nende keeles samuti, peale lõpu, ja niisama sõna «revolutsioon» ja «kommunism». Nad lasevad kuuldavale sõna lõpus mingit susinat, nagu oleksid nad nende sõnade peale kurjad, aga kuhu sa nende eest jooksed! Need sõnad on kogu maailmas oma juured ajanud, taha või ära taha, aga pead neid rääkima.»

Huumor pole Šolohhovil kunagi omaette eesmärgiks, vaid kuulub inimese iseloomu ja sotsiaalsete suhete avamise vahendite hulka. Naljahammas, kiidukukk, veidi valelik ja arg vanamees Štšukar on koomiline. Ent selles huumoriküllases kujus on oma sotsiaalselt õpetlik külg. Štšukar on omal kombel samuti vana eraomandliku küla elutingimuste ohver. Štšukari halenaljakate seikluste põhjuseks on visa püüd viletsusest välja jõuda, kuid ka võimatus saada niikaugele vanas «talupojaelus».

Oskus sügavalt, tõepäraselt ja mitmekülgselt näidata elu selle revolutsioonilises muutumises, kõigis vastuoludes, kujutada rahvahulkade võitlust uue, kommunistliku maailma eest, kõrge ideelisus ja mitmepalgeline kunstiline meisterlikkus teevad Šolohhovi üheks kõige väljapaistvamaks nõukogude kirjanduse esindajaks, teevad ta meie aja kuulsaks kirjanikuks. Romaanid «Vaikne Don» ja «Ülesküntud uudismaa» avaldavad viljastavat mõju kogu maailma eesrindliku realistliku kirjanduse arengule.

NÕUKOGUDE KIRJANDUS SUURE ISAMAASÕJA AJAL.

22. juunil 1941. a. tungisid Nõukogude Liidule kallale hitlerlikud väed. Nõukogude rahva rahulik töö oli purustatud, algas Suur Isamaasõda. Meie kodumaad ähvardas hirmus oht. Partei kutsus nõukogude rahvast üles tööd sõjaajale vastavalt ümber korraldama, organiseerima vaenlasele vastulööki, allutama kõike fašistlike okupantide purustamisele.

Partei ja valitsuse üleskutsele vastasid nõukogude inimesed kangelaslike edusammudega rindel ja tagalas.

Kommunistliku partei juhtimisel tõusis kogu meie rahvas suurele vabastusvõitlusele fašistlike anastajate vastu.

Suuri raskusi võites saavutasid Nõukogudemaa ja tema kuulsusrikas sõjavägi põhjaliku murrangu sõja käigus ja 1945. a. maailma-ajaloolise tähtsusega võidu vaenlase üle.

Nõukogude kirjanduse uued ülesanded.

Koos kogu rahvaga seadsid oma töö Suure Isamaasõja ajal uuele, sõjaaegsele olukorrale vastavalt ümber ka nõukogude kirjanikud. Nagu varemgi, juhtis partei nõukogude kirjanduselu ja andis talle suuna.

Partei keskhäälekandja «Pravda» kutsus üles kirjanikke ja kõiki kunsti alal töötajaid: «Kirjutagu nad nii, et, nagu unistas Majakovski, «täägiga võrduks sulg», et poeedi luule võiks «sõnaga süüdata inimeste südameid», nagu süütas südameid Puškini ja Lermontovi luule. Ülistagu draamakirjanikud, heliloojad, luuletajad, kirjanikud ja kunstnikud Punaarmee ja kogu nõukogude rahva kangelaslikke tegusid, et see, mida nad neil Suure Isamaasõja päevadel loovad Punaarmee teenistuses, aitaks meil kiirendada võidu saavutamist vaenlase üle» («Kunst rahva teenistusse», 14. veebr. 1942. a.).

Nõukogude kirjanike peamine ülesanne seisis selles, et oma teostega kasvatada rindel võitlevate ja tagalas töötavate nõukogude inimeste mehisust ja kangelaslikkust, eneseohverdust ja kartmatust, visadust ja veendumust võidus.

Nõukogude kirjanike teine ülesanne seisis selles, et kasvatada oma teostega kõigis nõukogude inimestes tulist armastust kodumaa vastu, oma rahva vastu, rahvuslikku uhkust ning valmisolekut anda kogu jõud ja kui tarvis ka elu võitluseks kodumaa vabaduse eest.

Lõpuks oli nõukogude kirjanike tähtsaimaks kohustuseks sõjapäevade rasketes katsumustes see, et nad oma teostega kasvataksid nõukogude inimestes viha anastajate vastu, kes püüdsid nõukogude rahvast orjastada ja hävitada, paljastaksid fašiste kui imperialistlikke kiskjaid, barbareid ja pimedusejüngreid.

Sellised olid nõukogude kirjanduse ülesanded Suure Isamaasõja aastatel.

Nõukogude sõjaaegse kirjanduse põhijooned.

Partei üleskutse kohaselt võtsid nõukogude kirjanikud sõja esimestest päevadest peale aktiivselt osa üldrahvalikust võitlusest vaenlasega. Rohkem kui tuhat neist läks, relv käes, rindele kaitsma sotsialistlikku isamaad. Võitluses vaenlasega said kangelassurma A. Gaidar, J. Krõmov ja teised. Paljud kirjanikud töötasid rindeajalehtede korrespondentidena, võtsid osa «TASS-i akende» avaldamisest jne. Sõja-aastatel loodi suur hulk kunstiteoseid, mis läksid meie kultuuri varasalve.

«Me oleme imeväärse nähtuse tunnistajaiks,» teatas 1942. a. A. Tolstoi. «Näis, et rinne oleks pidanud luuletaja hääle vaikima panema, oleks pidanud kirjanduse jõhkraks muutma ja lihtsustama, asetama ta kaevikute kitsasse pilusse. Ent võitlev rahvas, kes leiab endas aina enam moraalset jõudu verise ja halastamatu sõja kestel, kus võideldakse elu ja surma peale, nõuab oma kirjanduselt suuri sõnu. Ja nõukogude kirjandus saab sõjapäevadel tõeliselt rahvalikuks kunstiks, rahva kangelasliku vaimu hääleks» (ettekanne «Veerand sajandit nõukogude kirjandust»).

Suur Isamaasõda tõi suuri muutusi ka nõukogude kirjandusse. Kui varem, sõjaeelsete viisaastakute kestel, oli nõukogude kirjanduse peateemaks sotsialismi ehitava nõukogude rahva töö, siis nüüd saavad peamiseks teemaks nõukogude inimeste sangariteod võitluses fašistlike anastajatega. Nõukogude kirjanduse peakangelaseks sai sotsialistliku ühiskonna võitleja, rahvaste rahu ja vabaduse kaitsja, inimkonna päästja fašistlikust barbaarsusest. Sellist võitlejat polnud ajaloos varem olnud, sellist kangelast kirjandus siiani ei tundnud. Ka nii tõepärast ja sügavat sõja kujutamist polnud kirjandus seni tundnud. Nõukogude kirjandus näitas sõda kogu tema karmis tões, peitmata muret ja raskusi, mida ta endaga kaasa tõi. Ent samal ajal kinnitas nõukogude kirjandus nõukogude rahva tulevast triumfi, näitas lugejaile Nõukogude riigi ja nõukogude inimeste võitmatuse allikaid. Läbi sõja tänaste katsumuste nägi nõukogude kirjandus tulevase võidupäeva helgust.

Ainult tegelikkust selle revolutsioonilises arengus kujutav kirjandus võis nii tõepäraselt ja sügavalt näidata sõda.

Nõukogude kirjandus näitas sõda kommunistliku partei humaansete ideede vaatevinklist. Samal ajal kui sõjaõhutajate kirjanduslik toodang mitmesugusel viisil ülistas ja kiitis sõda, surma ja inimvihkamist, kujutas meie kirjandus rahu, töö ja elu eest võitlevaid nõukogude inimesi, kes pidasid sõda üksteise tapmise vastu. Nõukogude kirjandus oli vastandlik kodanlik-patsifistlikule kirjandusele, mille olemus seisab selles, et ta ei tee vahet imperialistliku, ebaõiglase sõja ja vabastusliku, õiglase sõja vahel. Ka siin lähtus nõukogude kirjandus Lenini õpetusest õiglaste ja ebaõiglaste sõdade kohta.

Ebaõiglasel, anastuslikul sõjal pole kõrgeid ja õilsaid eesmärke, see ei suuda rahvast õhutada ja innustada, temas pole midagi kangelaslikku. Õiglast, vabastuslikku sõda pidas nõukogude rahvas õilsatel eesmärkidel, rahu ja ülesehitustöö nimel; seetõttu tekkis tuhandeid kangelasi, mehi ja naisi, kes olid valmis ükskõik missuguseks sangariteoks kodumaa vabaduse nimel.

Nõukogude kirjanduse teene seisab selles, et ta näitas nõukogude rahva poolt peetava sõja õiglast, vabastuslikku ja imperialismivastast iseloomu, kutsus võitlema vallutajate vastu, rahu ja töö eest, kasvatas armastust kodumaa ja viha vaenlase vastu, kujutas nõukogude vabastusvõitlejate kangelaslikke tegusid. On loomulik, et nõukogude kirjanike teosed Suure Isamaasõja ajal olid täis ülendatud, kangelaslikku paatost, neid läbis helge usk inimesesse, õiglase sõja võitu.

Nõukogude kirjandus sai nõukogude rahva tõeliseks relvaks tema võitluses imperialistliku agressiooni vastu. 1942. a. septembris toimunud komsomoli oblastikomiteede propaganda-ala sekretäride nõupidamisel osutas M. I. Kalinin, vastates küsimusele, missugused agitatsiooni- ja propagandatöö vormid on kõige paremad ja efektiivsemad, ilukirjanduse teostele: K. Simonovi ja N. Tihhonovi sõjaproosale, I. Ehrenburgi publitsistlikele artiklitele, A. Korneitšuki näidendile «Rinne» jt.

«Agitaatorid ja propagandistid,» teatas ta, «peavad üles otsima vene sõna ning mõtte elustavad terad ja kandma need rahva hulka ... Kui te astute rahva ette sellise materjaliga, siis annan sõna, et see agitatsiooniviis on kõige efektiivsem ja kõige suurema mõjuga.»

Publitsistika.

Silmapaistva osa sõjaaegsest kirjandusest haaras loomulikult publitsistika. See žanr võimaldas väga operatiivselt, peaaegu silmapilkselt reageerida sündmustele, täita neid ülesandeid, mis partei oli kirjandusele andnud. Ajalehtedes, mis ilmusid esimesel sõjapäeval, olid juba trükitud meie kodumaa vabaduse ja sõltumatuse eest võitlusele kutsuvad nõukogude kirjanike artiklid. Ajakirjanduses kajastusid sõja kõik etapid, see arenes vastavalt sõjalise tegevuse käigule. Väikestest vahenditutest ühe või teise sündmuse kajastustest jõudis ajakirjandus sügavate üldistusteni, mis avasid käimas oleva sõja maailma-ajaloolise tähtsuse.

Sõja-aastatel asusid ajakirjanduses tööle paljud nõukogude kirjanikud. Eriti laialt said tuntuks A. Tolstoi, I. Ehrenburg, L. Leonov.

A. Tolstoi neil aastail kirjutatud rohketes artiklites kajastusid vene rahva mõtted ja unistused.

Esimestel, meile rasketel sõjakuudel väljendab Tolstoi oma artiklites kõigutamatut veendumust nõukogude rahva võidusse. «Esimestest sõjapäevadest peale elame ja võitleme veendumusega, et Hitler oma esialgsest edust hoolimata kaotab nii vene kui ka maailmasõja, kaotab katastroofiliselt, hirmuäratava kära ja häbiga,» kirjutas ta artiklis «Usk võidusse».

L. Leonovi publitsistika on lähedane A. Tolstoi artikleile. Ka Leonov kirjutab vene rahva heitlustest välisvaenlaste vastu minevikus, rõhutades, et «neis ajaloolistes kahevõitlustes karastuski meie rahvuslik enesetunnetus». «Ajaloo tippudelt vaatavad sinu peale meie lauludes ülistatud Jermak, tark Minin ja vene lõvi Aleksander Suvorov...,» pöördub kirjanik oma kaasaegse — nõukogude inimese poole, kasvatades temas uhkustunnet oma rahva üle. Suure armastusega kirjutab Leonov vene inimeste tavadest ja harjumustest, haarab oma artiklitesse vanasõnu, kõnekäände, muinasjutte, bõliinakangelaste kujusid jne. Kirjanik toob esile meie rahva sajanditepikkused rahvuslikud traditsioonid, ajaloolise vankumatuse ja vastupidavuse. Ent meie võidu peamist allikat näeb Leonov nõukogude korras.

Kirjanik kõneles Nõukogude Liidu juhtivast osast ja otsustavast tähtsusest võidu saavutamises vaenlase üle, paljastas oma artikleis Ameerika ja Inglismaa agressiivseid ringkondi, kes teise rinde loomisega venitades lootsid Nõukogude Liitu nõrgendada ja ise nautida kogu võiduvilja. Sellele teemale pühendas Leonov kaks kirja «Tundmatule Ameerika sõbrale» (1942. ja 1943. a.). Adresseerides need kirjad Ameerika töötajaile, paljastas Leonov rahu ja demokraatia vaenlasi — «teadlikke ja ebateadlikke fašismi abilisi», kes osutasid «äraootavat ettevaatlikkust» nõukogude rahva pingelisima võitluse momendil saksa fašismiga. «...: kas pole kahtlane see tarkus oodata, kuni väsib mõrvar ja nürineb tema kirves, või surra tema ohvrina?» küsib nõukogude kirjanik äärmise pahameele ja erutusega neilt, kes edendasid fašistlikke vallutajaid. Rohkem kui kolmsada meie maal ja kaugel väljaspool tema piire populaarseks saanud artiklit kirjutas sõja-aastail Ilja Ehrenburg (sünd. 1891. a.). Kirjanik reageeris kiiresti muutuvale sõjaseisundile elavalt. Moskva all käivate võitluste ajal kirjutas Ehrenburg artiklis «Vastu pidada!»: «Meil peab olema ainult üks mõte — vastu pidada... Me peame vastu pidama. 1941. a. oktoobrit mälestavad meie järglased kui võitluse ja uhkuse kuud. Hitler ei tohi hävitada Venemaad! Venemaa oli, on ja jääb!» See üleskutse «Vastu pidada!» läbib kõik Ehrenburgi publitsistlikud artiklid, mis on pühendatud Sevastoopoli, Leningradi, Stalingradi ja teiste vene linnade kangelaslikule kaitsmisele.

Oma artiklites esines Ehrenburg nii tulise nõukogude patrioodina kui ka inimkonna kultuuri kõrgete saavutuste kaitsjana fašistlike barbarite ja pimedusejüngrite eest. «Venemaa väljadel,» kirjutas ta, «kaitseme me kõiki kultuuriväärtusi, inimkonna minevikku ja tema loomingulisi jõude... Tule all läheme me edasi, tule all lööme tagasi pimeduse vallutusretke. Me kaotasime selles võitluses palju, kuid me säilitame uue õnneliku põlvkonna jaoks mõtte, valguse, inimliku südametunnistuse.» Kasutades mitmesuguseid saksa dokumente (käskkirju, teadaandeid, kirju, päevikuid, ülesvõtteid jne.) paljastas Ehrenburg halastamatult fašismi kiskjalikku palet. Nimelt seda Ehrenburgi publitsistika iseärasust märkis M. I. Kalinin ÜLKNÜ oblastikomiteede propaganda-ala sekretäride nõupidamisel 1942. a. septembris: «Ehrenburg peab sakslastega käsitsivõitlust, ta lööb paremalt ja vasakult poolt. See on äge rünnak ja ta lööb sakslasi nende vahenditega, mis talle antud momendil pihku satuvad... Ja selles on autori peamine sõjaline teene.»

Suure Isamaasõja aastate publitsistika jättis nõukogude kirjandusse selge jälje. Ta oli abiks selle žanri arenemisele ka sõjajärgsetel aastatel. Jätkates fašismi vastu peetud võitluse traditsioone, paljastavad paljud nõukogude kirjanikud tänapäeval oma publitsistlikes artiklites uue maailmasõja süütajaid, võitlevad rahu ja rahvaste vabaduse eest.

Luule.

Suure Isamaasõja aastatel oli nõukogude luulel suur osa. Juba esimesel sõjapäeval ilmusid ajalehed nõukogude luuletajate värssidega, milles kõlas võitlusüleskutse kodumaa kaitseks ja kindel veendumus meie võidusse. Luuletaja A. Surkov kirjutas luuletuses «Julgete laul» 22. juunist 1941. a.:

Ринулись ввысь самолеты,
Двинулся танковый строй,
С песней пехотные роты
Вышли за родину в бой.

Песня — крылатая птица —
Смелых скликает в поход.
Смелого пуля боится,
Смелого штык не берет.

(Paiskusid taevasse lennukid, hakkas liikuma tankide rivi, lauluga läksid jalaväelased kodumaa eest lahingusse.

Laul — tiivuline lind — kutsub julgeid rünnakule. Julgeid kardab kuul, julgeid ei puuduta tääk.)

Selle lauluga läksid võitlejad rindele.

Kõige populaarsemaid laule oli V. Lebedev-Kumatši laul «Püha sõda» (1941) refrääniga:

Пусть ярость благородная
Вскипает, как волна, —
Идет война народная,
Священная война!

(Las õilis viha keeb kui laine — käib rahvasõda, käib püha sõda!)

Kogu maal said tuntuks M. Issakovski sõja-aastail kirjutatud laulud «Oh, mu udud, udukesed», «Rindelähedases metsas» jt.

Nõukogude luule, nagu kogu selle ajastu kirjanduski, kasvas ja arenes sedamööda, kuidas üha täielikumalt ja sügavamalt avanes sõja käigus nõukogude inimese sisemaailm, tema tunded ja mõtted, tuline armastus oma kodumaa vastu, kangelaslikkus ja eneseohverdus.

Juba esimestel sõjakuudel võis nõukogude poeetide juures märgata püüdu minna lüürilistelt värssidelt üle kunstilistele üldistustele.

Sõjaaegse nõukogude proosa teine silmapaistev teos oli N. Tihhonovi poeem «Kirov on meiega» (1941). See teos on pühendatud Leningradi kangelaslikule kaitsele. Tema peamiseks ideeks on see, et vaenlase blokaadirõngas oleva Leningradi all on meie võit kindel, et see on ette valmistatud juba sõjaeelsetel viisaastakutel. Kirov esineks justkui leningradlaste kangelaslikkuse, visaduse ja mehisuse elava tunnistajana.

Под грохот полночных снарядов,
В полночный воздушный налет,
В железных ночах Ленинграда
По городу Киров идет.
В шинели армейской походной,
Как будто полков впереди,
Идет он тем шагом свободным,
Каким он в сраженья ходил.
Звезда на фуражке алеет,
Горит его взор огневой,
Идет, ленинградцев жалея,
Гордясь их красой боевой.

(Kesköistes granaadiplahvatustes, kesköiste õhurünnakute ajal, Leningradi raudsetel öödel kõnnib mööda linna Kirov. Sõjaväe rännakusinelis, nagu polkude ees käib ta kindla sammuga, millega läks lahingusse. Täht särab tal mütsi ees, tema tuline vaade põleb, ta läheb, leningradlastele kaasa tundes, olles uhke nende võitlusilule.)

Suure populaarsuse võitsid Suure Isamaasõja aastatel K. Simonovi (sünd. 1915. a.) luuletused. Oma värssides jäädvustas poeet kodumaa-armastust ja truudust kodupinna vastu («Kas mäletad, Aljoša, Smolenski teid...»), viha vaenlase vastu («Tapa ta»), võitlejakohust ja rindesõprust («Sõbra surm»), nõukogude võitlejate mehisust ja vastupidavust («Kahurväelase poeg»), truudust ja armastust («Oota mind...»). Simonovi luuletusi, nagu «Tapa ta», «Kas mäletad, Aljoša, Smolenski teid...», «Oota mind...», mida iseloomustab suur siirus, erutus ja lihtsus, trükkisid sajad rindelehed, neid anti välja lendlehtedena ja nad leidsid sooja vastukaja rinde ja tagala miljonite lugejate seas.

Suure Isamaasõja aegses nõukogude luules on paiguti nõukogude inimest — aktiivset osavõtjat fašistlike anastajate vastu peetavast võitlusest — kujutatud suurepäraselt. Selle poolest tuleb kõigepealt esile tõsta A. Tvardovski poeemi «Vassili Tjorkin». Poeemi kangelase, Vassili Tjorkini mõtlemisviisis, tunnetes ja tegudes avalduvad suurepärased sõjatraditsioonid: armastus kodumaa vastu, valmisolek kaitsta teda viimse veretilgani, julgus ja vaprus lahingus, teravmeelsus ja taip, võime taluda igasugust häda.

Suure Isamaasõja aegses nõukogude luules tuleb märkida ka M. Aligeri (sünd. 1915. a.) poeemi «Zoja» ja P. Antokolski (sünd. 1896. a.) poeemi «Poeg», mis kujutavad noori sõjast osavõtjaid.

M. Aligeri poeem «Zoja» (1942) on pühendatud noore partisani Zoja Kosmodemjanskaja helgele mälestusele. Poeemis kõneldakse tõele vastavalt sellest, miks Zoja osutus võimeliseks tegema suurt kangelastegu. Aliger näeb selle põhjusi õigesti, nimelt et Zoja oli komsomoli, nõukogude kooli ja nõukogude perekonna poolt kasvatatud nõukogude tütarlaps. Zoja on sõja hirmsatele katsumustele ette valmistatud:

Hea!
Kergem siis kõike nüüd kaardile panna.
Komsomol, aeg maksudest aru nüüd anda,
mis seni ta kaardile sisse said kanda.
Põhikirjale kodumaa osutab:
näita,
kas suudad ta viimastki tähekest täita.
Nii rahutult taevas me pea kohal lasub,
sõjavarjudest hämaraks muutub su tuba.
Nüüd enam me rublades makse ei tasu,
vaid elu ja südameverega juba.

Zoja kangelastegu jääb kartmatuse ja mehisuse, kodumaa-armastuse ja võitluskaaslase truuduse elava eeskujuna alatiseks mälestusse:

Et ta julgus annaks teil rammu,
et ta homseusk teis võiduni
aitaks minna —
sammu,
poolgi sammu,
ainult ikka,
ikka edasi.

P. Antokolski poeemi «Poeg» (1943) keskpunktis seisab nõukogude noormees. Antokolski kirjutas selle teose oma pojast, kes langes lahingutes kodumaa eest, kuid luuletaja lisandas tema palgele loomulikult kogu nõukogude noorsoole omaseid jooni.

Poeemi kangelane on meie kodumaa noore põlvkonna esindaja, loomingulise unistuse ja loova töö inimene:

Ta tööd kui õhku või kui toitu vajas:
küll vormis, värvis, tegi jooniseid.
Teed tema kaasas koolist välja rajas
hulk logaritme, valmis valemeid.
Makette stseenest, mis jäänd mängimata,
ja laevamudeleist, mis eemal veest...
Kolm elu ning kolm sajandit ei kata
ta unelmaid — nii tööd ta ootas ees.

Kuid imperialismi tumedad jõud, kes tulid Läänest, purustasid nõukogude inimeste õnneliku, rahuliku elu. Fašism kasvatas barbareid ja lõhkujaid, kes üritasid hävitada sotsialismimaa. Raevukas võitluses vaenlasega tuleb nähtavale Nõukogudemaa noore põlvkonna kõrge ideeline ja moraalne üleolek demoraliseerunud sõjasüütajate noorsoost. Karmilt kõlavad luuletaja sõnad, mis on määratud fašistile, kes on üles kasvatanud mõrvarist poja:

Ei käi me teekond harilikus roopas.
On lumi järjest lillam üle maa.
Eesliini äär. See idafront Euroopas.
Siin meie pojad pidid kohtuma.
Ja väljale meid sinuga siin kisti, —
ei välja rabelda saa sinu jaks.
Mu poeg komnooreks sai,
su poeg — fašistiks,
üks inimeseks,
teine — timukaks.

Poeet kinnitab oma teosega nõukogude rahva ebainimliku vaenlase üle saavutatava võidu progressiivset ja maailma-ajaloolist tähtsust.

Proosa.

Avara pildi meie rahva elust ja võitlusest sõja-aastail andis nõukogude proosakirjandus. Võitlejate kangelasteod rindel, partisaniliikumine vaenlase tagalas, nõukogude inimeste töö vabrikutes ja tehastes olid nõukogude kirjandusteoste põhilised teemad neil aastail.

Valides need teemad püüdsid kirjanikud avada nõukogude inimese rikka sisemaailma, tema jõu ja mehisuse allikad võitluses vaenlase vastu.

Olukirjeldustelt ja lühijuttudelt läksid nõukogude kirjanikud väga ruttu üle suurte proosateoste — jutustuste ja romaanide — loomisele.

Stalingradi kangelaslikule kaitsmisele, mis kirjutas surematuid lehekülgi Suure Isamaasõja ajalukku, on pühendatud K. Simonovi romaan «Päevad ja ööd» (1944).

Romaani tegevustik on koondatud üht Stalingradi tänavakvartalit kaitsva pataljoni sõjalise tegevuse kujutamisele. Jutustuses on rohkesti tegelasi, nii Nõukogude armee sõdureid kui ka ohvitsere. Jutustuse keskpunktis on kapten Saburov, nõukogude reainimene. Suur Isamaasõda tegi temast kangelase.

Fašistlike vägede hukku ja hävingut Stalingradi all pole jutustuses kujutatud. Tegevustik lõpeb nende päevadega, kus see suur hävitamine alles algab. Ent kirjanik näitab, kuidas sissepiiratud Stalingradi müüride juures kasvas ja tugevnes see hiiglaslik jõud, mis viis fašistid lõpuks hukkumisele.

Haavatud rahvusliku väärikuse tunne, oma õigluse tundmine võitluses fašismi vastu, teadmine, et Venemaad on võimatu hävitada, kõigutamatu veendumus, et varem või hiljem peab vaenlane saama ja saab purustatud — see on meie sõjameeste võitluse edusammude psühholoogiline alus, millena ta tuleb ilmsiks Simonovi romaanis.

Nagu teada, mängis nõukogude rahva võidus väga suurt osa partisaniliikumine vaenlase tagalas.

Vaenlase poolt hõivatud territooriumil peetavast nõukogude inimeste võitlusest jutustas esimeste hulgas Boriss Gorbatov (1908—1953) jutustuses «Alistamatud» («Tarassi perekond»). Teos trükiti 1943. a.

Hitlerlased, kes olid vallutanud ühe Donbassi rajooni, mõtlevad, et nad on siin loonud «uue korra». Kuid «... ei ole nemad meie linnas peremehed — kontvõõrad. Nagu nad tulid, nii ka lähevad», kõneleb neist Tarass. Nõukogude inimesed ei lepi röövvallutajatega, nad ei loobu tunnikski olemast oma maa peremehed, nad tõusevad võitluseks orjastajate vastu.

Nõukogude inimeste võitlust anastajate vastu juhib vana metallist, põlisest töölisperekonnast pärit Tarass Jatsenko poeg Stepan, partei oblastikomitee sekretär. Tema juhtimisel töötasid rajooni elanikud sõjaeelsel ajal. Fašistide tulekuga oli ta sunnitud põranda alla minema, kuid tema isikus näevad ja austavad nõukogude inimesed ka edaspidi parteilist juhtijat, kuulavad tema häält kui partei häält. Ta hoiab oma peos kõiki anastajatevastase võitluse niite (partisaniorganisatsiooni baas, sidepidamine Nõukogude armeega jne.).

Võitlusest hitlerlaste vastu võtavad aktiivselt osa kõik Tarassi perekonnaliikmed: tema teine poeg Andrei, Nõukogude armee sõdur (sõja alguses ilmneb temas nõrkust, ent hiljem saab ta tõeliseks Nõukogude sõduriks), tütar Nastja, kes on põrandaaluse komsomoliorganisatsiooni töötaja, ja teised.

Ka Tarass ise ei langeta pead vaenlase ees, kuigi ta kohe ei asu fašistlike röövvallutajate vastu võitlejate ridadesse. Fašistide tuleku järel mõtleb ta nendest eemale hoiduda, kodus istuda. «Meid see ei puuduta,» ütleb ta fašistide tuleku puhul. Kuid õige varsti hakkab Tarass mõistma, et ta on asunud ebaõigele positsioonile, et «õigesti elada tähendab mitte alistuda». Koos oma vanade töökaaslastega, tuntud meistritega, astub Tarass fašistlikele anastajatele aktiivse vastupanu teele. Uhkuse ja austusega vaatab Tarassi poeg neid vanu töölisi, kes lähevad saksa konvoi saatel: «Nad läksid, toetudes tugevasti keppidele... olid vanaks jäänud, kühmu tõmbunud... Kuid igaüks hoidis pead kõrgel ja otse. Oli näha, et viimase jõuga, alistamatusest, mis oli jõust endast tugevam, püüdsid nad minna uhkelt ja väärikalt. Täpselt nii, nagu oleks see konvoi neile olnud auvalveks.

«Ei, need pole vangid,» mõtles Andrei tahtmatult. «Need... need on alistamatud.»»

Romaani lõpposas, mis kirjeldab Nõukogude armee tulekut ja fašistide väljakihutamist Nõukogudemaalt, on Tarassil täielik õigus öelda selle väeosa komandörile, kes oli vabastanud tema kodulinna: «Võin sulle, komandör, otse silma sisse vaadata ja kõigile sinu sõduritele samuti. Minu perekonna süda kodumaa ees on puhas...»

Väga silmapaistev teos nõukogude rahva võitlusest saksa fašistlike okupantidega on A. Fadejevi romaan «Noor Kaardivägi» (1945). Konkreetsete ajalooliste faktide põhjal lõi kirjanik suure kunstilise ja üldistava väärtusega raamatu. Oleg Koševoi, Ulja Gromova, Vanja Zemnuhhovi, Ljuba Ševtsova, Sergei Tjulenini ja teiste noorkaardiväelaste kujudes näitas ta nõukogude rahva noort põlvkonda, kes oli asunud kaitsma armastatud kodumaa au, vabadust ja sõltumatust.

Suure Isamaasõja perioodi nõukogude kirjanduses on tähelepandaval kohal draamakirjandus. Sõjaaja parimad näidendid: L. Leonovi «Pealetung», K. Simonovi «Vene inimesed» ja A. Korneitšuki «Rinne» võitsid nõukogude vaatajaskonnas suure populaarsuse. Mitte juhuslikult ei ilmunud nad 1942. a., ajal, mil meie kodumaa oli kõige suuremas ohus.

L. Leonovi «Pealetung» kujutab sõja algusperioodi, fašistlike anastajate sissetungimist Nõukogude Liidu piiridesse.

Autori enda sõnade järgi kujutas ta oma näidendis «vaenlase poolt meie maale sooritatud rünnaku, fašistlike hordide pealetungi ja kodupinna sõtkumise tõttu rahva seas tekkinud mõtteid ja tundeid». Kõik nõukogude inimeste mõtted ja teod, mida Leonov oma näidendis kujutab, on suunatud meie maa puhastamisele vihatud orjastajatest. Nõukogude inimesed usuvad oma rahva jõusse. «Venelased tulevad tagasi. Venelased tulevad alati tagasi . . .,» kõneleb üks teose kangelastest. Kõik Talanovite perekonna liikmed, keda Leonov näitab, võtavad nii või teisiti osa võitlusest vaenlasega. Perekonnapea, teeneline arst Talanov, varjab oma korteris partisanijuht Kolesnikovi ja ravib teda pärast haavatasaamist; tütar Olga, õpetaja, on aktiivne partisan; naine Anna Nikolajevna aitab mehiselt abikaasat; vana lapsehoidja Demidjevna, kes kehastab endas vene rahva tarkust ja vabadusearmastust, sisendab ümbritsevatesse veendumust võõramaiste röövvallutajate vääramatus hukus.

Talanovi poja Fjodori olukord ja hingeline seisund osutuvad komplitseerituks.

Mõni aasta enne sõda on ta sooritanud ränga kuriteo, tulistanud naist, mille eest kandis õiglase karistuse. Kui algas sõda, oli Fjodor sakslaste poolt hõivatud kodulinnas, kuid haaratuna oma isiklikest elamustest suhtub ta ükskõikselt ümbruses toimuvasse. Isa, ema, õe ja vana lapsehoidja mõjutusel vabaneb Fjodor järkjärgult tardumuse seisundist. Rahva hädad ja kannatused sunnivad teda unustama oma isikliku draama. Temas ärkab armastus ja uhkus oma rahva vastu. Valgustatud sellest tema jaoks uuest tundest, astub Fjodor röövvallutajatega lakkamatusse võitlusse, hävitades neid halastamatult. Partisanide juhi Kolesnikovi päästmiseks võtab ta endale tema nime ja ei piinamised ega surmaotsuski suuda sundida teda saladust avaldama. «Ma olen venelane. Kaitsen kodumaad,» kõneleb Fjodor hitlerlastele. Näidend lõpeb Fjodori ema sõnadega pärast poja hukkamist: «Ta tuleb tagasi, ta on minu oma, ta on meiega . . .» Fjodori hingelises uuestisünnis ja tema tagasitulekus ühtsesse nõukogude perekonda peitub nõukogude patriotismi võimas, moraalselt tervendav jõud.

Leonovi teos on psühholoogiline draama: autor koondab oma tähelepanu kangelaste elamustele, annab sügava psühholoogilise põhjenduse nende tegevusele. Selles mõttes on eriti näitlik Fjodor

Talanovi keerukas hingeline evolutsioon. Tegelaskujude sügavalt psühholoogiline esitamine annab igale neist ereda individuaalse väljendusrikkuse.

Teiseks sõja-aastail kirjutatud silmapaistvaks näidendiks oli K. S i m o n o v i «Vene inimesed».

Simonovi lüürika, proosa ja draama põhiprobleemiks on küsimus sellest, milline hingeline jõud paneb tegutsema nõukogude inimesed nende võrreldamatus võitluses kõige julmema ja verisema agressiooni vastu; kust ammutavad nad jõudu, mis andis neile võimaluse algul peatada fašismi soomustatud armee, seejärel paisata see tuhandeid kilomeetreid tagasi ja määrata ette Hitleri türanniriigi lõplikku lüüasaamist.

Näidendis «Vene inimesed» kujutab Simonov meie armee ühe piiramisrõngas oleva väesalga võitlust ja me näeme, kuidas kodumaad ähvardava surmaohu momendil avalduvad vene rahvusliku iseloomu suurepärased jooned. Georgi risti kavaleri ja kõigist oma kaasaja sõdadest osavõtnud vanamehest sõduri kujus tuleb ilmsiks vene rahva kuulsusrikas sõjaline traditsioon, rahva, kel minevikus rohkem kui üks kord tuli jätta ader ja haarata mõõk, et võõramaisi kallaletungijaid tagasi lüüa. Vana armee kaadriohvitser Vassin on vene inimestele omase sõjalise au ja kohusetunde väljendajaks. Oma kohusele lõpuni truuks jäädes paljastab ta minutitki kõhklemata oma õepoja Koslovski, kellest oli saanud saksa spioon, ning hukkub võitlusväljal sõnadega: «Au vene relvale!» Komandör Safonov kehastab endas vene mõistuse jõudu. Raskemail lahingumomentidel ilmutab ta leidlikkust ja otsustavust, mis on omased kogu rahvale. Kogu oma kangelaslikus suuruses on näidendis antud sõjaväevelsker Globa. Teda iseloomustavad suur hingeline jõud, seesmine tasakaalukus, tundmuste sügavus ja orgaaniline seos kõige venepärasega: ta elab ja võitleb kogu oma vene hinge avarusega. Kõhklematult läheb ta ülesannet täitma, teades, et ees ootab kindel surm. Ka vaenlase võimuses ei kaota ta hetkekski rahulikkust ja võiduveendumust, kaitseb oma kehaga sõpru sakslaste kuulide eest ja sureb vene laulu lauldes. Samasugused vene inimesed on ka teised selle näidendi kangelased: hele ja puhas tütarlaps Valja, keda on haaranud ennastohverdav soov teenida kodumaad, ajakirjanik Panin, kes ruttu vahetab eraisiku kutse sõjaväe oma vastu, ja teised. Kõik nad on lihtsad inimesed, kes armastavad sügavalt oma kodumaad ja on talle viimse hingetõmbeni truud.

Nõukogude Liidu kirjanikud võtsid aktiivselt osa nõukogude rahva võidukast sõjast hitlerliku Saksamaa vastu. Nende teosed kasvatasid nõukogude inimestes armastust kodumaa vastu, julgust ja mehisust, õpetasid võitlema, paljastasid fašistlikke röövvallutajaid. Nõukogude kirjanikud täitsid Suure Isamaasõja kohutavatel aastatel auga oma kohuse kodumaa ees.

ALEKSANDER FADEJEV.

Väga väljapaistvate Suure Isamaasõja aegsete nõukogude kirjandusteoste hulka kuulub A. Fadejevi romaan «Noor Kaardivägi».

Fadejev kuulub nõukogude kirjanduse rajajate, kirjanike vanema põlvkonna hulka, kes, relv käes, kaitsesid meie isamaa vabadust ja sõltumatust lahingutes valgekaartlastega ja interventidega ning võtsid kõige aktiivsemalt osa sotsialismi ülesehitamisest. Ta pühendas kogu oma loomingu uue, kommunistliku maailma, uue, kommunistliku moraali tekkimise, kasvu ja tugevnemise suure protsessi kunstipärasele kujutamisele.

«Esimesena langes meile,» kirjutas ta, «osaks õnn jutustada inimestele sotsialistlikust elust ja sellest, kuidas see kätte võideti. Meile langes osaks õnn veel alles lapsesuuga tuua kuuldavale niisuguseid sõnu inimkonna kunsti arenemisest, mida meie päevini ei võinud öelda ükski, isegi mitte kõige suurem minevikukunstnik.»

Elulugu.

Aleksander Aleksandrovitš Fadejev sündis 24. detsembril 1901. a. Kimra linnas end. Tveri kubermangus (nüüd Kalinini oblast). Lapseiga ja noorukiaastad möödusid tal rahvalähedases, demokraatlikus ümbruskonnas, ühiskondlike huvide õhkkon-

nas. Fadejevi vanemad võtsid osa revolutsioonilisest liikumisest. Tema ema toimetas 1905.—1906. a. välismaalt toodud relvi ja põrandaalust kirjandust edasi. Tööotsingutel tuli Fadejevi perekonnal tihti sõita linnast linna. 1908. a. asusid nad elama Kaug-Idasse, Lõuna-Ussuuri krai taigakülasse Tšugajevkasse. Tulevane kirjanik sai hariduse algul külakoolis, siis Vladivostoki kommertskoolis.

Fadejev polnud veel 16-aastanegi, kui maal leidsid aset suured revolutsioonilised sündmused.

«Mina kuulun,» räägib kirjanik, «demokraatliku intelligentsi sellesse põlvkonda, kes oli alles õige noor, kui Venemaal toimus Suur Oktoobrirevolutsioon.

Meil oli valida, kummale poole asuda. Valida oli vaja, sest seda nõudis südametunnistus. Valida tuli ka sellepärast, et inimesi, kes ei asunud ühele või teisele poolele, peksti nii siit- kui sealtpoolt.

Meil polnud raske valida. Me õppisime oma vanemate krosside varal. Minu isa ja ema, velskrid kolkakülas, harisid alles ise maad. Samasugused olid ka mu vähesed koolivennad. Tööliste ja talupoegade elu oli meile lähedane.»

Vladivostokis elas Fadejev oma lähedase sugulase Sibirtseva juures. Tolle perekond avaldas Fadejevi edaspidisele saatusele suurt mõju. Sibirtseva ise pidas sidet Primorje kommunistliku organisatsiooniga. Mõlemad pojad langesid võitluses nõukogude võimu vaenlastega: vanema poja põletasid Jaapani intervendid veduriahjus koos Kaug-Ida kommunistide juhi Sergei Lazoga, noorem poeg oli Fadejevi sõber ja hukkus partisanisalgas.

1918. a. astus Fadejev kommunistliku partei liikmeks ja võttis energiliselt osa põrandaalusest revolutsioonilisest tööst sel ajal jaapanlaste poolt okupeeritud Vladivostokis. 1919.—1920. aastal võitles ta partisanide ridades Koltšaki valgekaartlaste vägedega ja Jaapani interventidega. Pärast Koltšaki purustamist võttis ta osa lahingutest jaapanlaste vastu Primorje krais ja Semjonovi valgete salga purustamisest Taga-Baikalimaal.

Noor Fadejev võitis oma seltsimeeste seas suure autoriteedi. Seda tunnistab fakt, et Kaug-Ida kommunistide sõjaväekonverents valis ta 1921. a. delegaadiks Kommunistliku Partei X Ülevenemaalisele kongressile. Koos teiste kongressi delegaatidega võttis ta osa kontrrevolutsioonilise Kroonlinna mässu mahasurumisest, sai haavata kindluse ründamisel Soome lahe jääl. Haav osutus raskeks. Pärast haavata saamist demobiliseerus Fadejev sõjaväest.

1922. a. astus ta mäeakadeemiasse. 1924. a. saadeti Fadejev parteitööle Rostovisse Doni äärde. Siin juhatas ta partei kraikomitee ajakirjanduse sektorit, toimetas ajalehte, töötas palju ühiskondliku propagandistina.

Kirjandusse tuli Fadejev pärast kodusõjas, bolševistlikus põrandaaluses, partei- ja ajalehetöös saadud suurt elukooli.

Kirjutama hakkas ta juba 1921. a. Tema esimene jutustus «Suurvesi» avaldati 1923. a. Samal ajal kirjutas ta jutustuse «Vastu voolu». Tõelise kuulsuse kirjanduses võitis ta pärast

«Kaotuse» ilmumist 1926. a. Romaani hinnati kriitika ja lugejaskonna poolt nõukogude kirjanduse suure saavutusena. «Kaotuse» järel kirjutab Fadejev romaani «Viimane udeheelane». Sellest autori poolt 6-raamatulisena kavatsetud ajaloolisest epopöast on avaldatud 4 raamatut: esimene 1929. a., teine 1932. a., kolmas 1935. a. Neljas osa avaldati 1937. a.

Suure Isamaasõja aastatel töötas Fadejev «Pravda» rindekorrespondendina Nõukogude Informatsioonibüroos. 1944. a. ilmus temalt raamat «Leningrad blokaadipäevil», 1945. a. lõpetas ta romaani «Noor Kaardivägi». A. Fadejev oli tähelepandav ühiskonna- ja kirjandustegelane, üks Nõukogude Kirjanike Liidu organiseerijaist ja juhtijaist.

Viimastel aastatel tegi Fadejev maailma rahupooldajate liikumise silmapaistva tegelasena suurt ja tähtsat tööd, esindades Nõukogudemaad rahvusvahelistel rahu, demokraatia ja kultuuri kaitseks korraldatud kongressidel ning koosolekutel.

1956. a. sooritas Fadejev haiglases meeleheitehoos enesetapmise.

Varasem looming.

Ühes oma esinemises rõhutas Fadejev, et ta kuulub nende kirjanike hulka, «kes oma loomingulises töös toetuvad peaasjalikult tegelikkuse elavale kogemusele, isiklikule kogemusele».

Tema kirjandusliku tegevuse esimestest sammudest peale on teda juhtinud püüe näidata elava tegelikkuse kogemuste põhjal sotsialismi eest peetava võitluse suurust ja dramaatilisust. «Kellelt paludagi,» kõneles ta, «kui mitte meilt, et me näitaksime kunstis, mis on sotsialism, kuidas ta loodi, kuidas ta kätte võideldi.»

Fadejevi loomingu peajooned on järgmised.

Esiteks, tema raamatu kangelaseks on *revolutsiooniline rahvas,* kes ennastsalgavalt võitleb uue, kommunistliku ühiskonna eest.

Teiseks, kirjanik näitab *töölisklassi* ja tema avangardi — *kommunistliku partei* suurt organiseerivat ja innustavat osa selles võitluses.

Kolmandaks, Fadejev selgitab, kuidas elu sotsiaalse ümberkorraldamise käigus sünnib kommunismiajastu uus inimene, sünnib uus moraal, uus humanism.

Siit järgneb Fadejevi loomingu tähtis iseärasus: terav tähelepanu isiksuste *sisemise,* vaimse maailma, nende psühholoogiliste elamuste suhtes, püüd esile tuua inimeste tegevuse ajendeid, näidata meie sotsialismiajastu positiivse kangelase moraalset ilu.

Juba Fadejevi varasemates, suurelt osalt ebaküpsetes teostes ilmnesid need tema loomingule iseloomulikud jooned. Jutustuses «Suurvesi» jutustab Fadejev nõukogude võimu esimestest sammudest Lõuna-Ussuuri krai kauges taigasügavuses. Teose keskpunktis on kommunistid Neretin ja Žmõhhov, kes karmis võitluses vaenla-

sega viivad talupojad uuele, sotsialistlikule teele. Kirjanik ise pidas jutustust «Suurvesi» ebaõnnestunuks. Ta märkis ühtlasi selle peamise idee ebatäpsust ja nõukogude kirjandusele võõraste mõjude jälgi jutustuse keeles ja stiilis. Need mõjutused avaldusid selles, et Fadejev kasutas kunstlikku «raiutud kõnet» tahtlikult lühikese lausega, mis oli maneerlikke kujundeid täis puistatud.

Fadejevi teine teos «Vastu voolu» oli kirjutatud märksa küpsemalt ja kindlamalt. Selles jutustatakse, kuidas valgekaartlaste vastu võitlev partisanipolk ei täitnud oma kohust lahingus ja jättis posti maha. Visade, energiliste ja tahtejõuliste kommunistide Tšelnokovi, Soboli ja Seleznevi mõjul võidab polk anarhistliku meeleolu ning saab täisväärtuslikuks nõukogude sõjaväeosaks. Ümbertöötatud kujul sai see jutustus Fadejevilt nimeks «Amguni polgu sünd».

Mõlemad varasemad teosed ei rahuldanud autorit; need olid tõepoolest veel õige ebatäiuslikud. Ent kirjaniku loomingulises arenemises oli neil oma ettevalmistav osa. Neis varasemais teoseis ilmnes Fadejevi loomingu tähtsaim joon — püüd näidata *kommunistliku partei juhtivat ajaloolist osa* laiade rahvahulkade organiseerimise ja kasvatamise suures töös.

«Kaotus».

Täiel määral õnnestus Fadejevil seda ideed kunstis ellu viia romaanis «Kaotus», mis on nõukogude proosakirjanduse tugevamaid teoseid.

Fadejev ise ütles väga hästi, milles seisab kogu tema loomingu, osalt ka romaani «Kaotus» ideeline paatos:

«...täis nooruse lootusi, Maksim Gorki ja Nekrassovi köited kooliranitsas, astusime me revolutsiooni.

Me olime täis vabastuspaatost, sest Siberis ja Venemaale kuuluvas Kaug-Ida osas oli selleks ajaks kindlustunud vanast võimust palju julmem admiral Koltšaki võim. Me olime täis patriootilist paatost, sest meie kodumaad sõtkusid Jaapani interventide rautatud saapad.

Kirjanikuna võlgnen ma oma sünni sellele ajale. Ma õppisin end ümbritseva rahva parimaid külgi tundma... Nägin esimest korda, missugused inimesed käivad rahva ees. Taipasin partei osa rahva saatuses ja olen uhke, et mind võeti temasse vastu.»

«Kaotuses» õnnestus Fadejevil suure jõuga näidata revolutsiooni vabastuslikku ja patriootilist iseloomu, partei tähtsust rahva saatuses.

Raamatu aluseks on kirjaniku isiklikud muljed. 1919. a. sügisel astus Fadejev partisaniväesalka ja võitles selles aasta. Levinsoni kujutamisel oli Fadejevile teatud mõttes prototüübiks tema väeosa komandör.

«Kaotuse» sisu on väga lihtne. Romaanis jutustatakse Levinsoni poolt juhitud partisanisalga saatusest Primorjes. Kirjanik kujutab 1919. aastat, aega, kus partisaniliikumine Kaug-Idas oli Jaapani interventide vägede poolt ajutiselt purustatud. Levinsoni väeosa, keda jälitavad jaapanlased ja valgekaartlaste salgad, murrab ägedates lahingutes vaenlase piiramisrõngast välja. Nendes lahingutes kaotab väeosa palju võitlejaid. Ellu jääb vaid 19 inimest. Kuid oma lahinguülesande on väeosa täitnud ja on valmis uuteks võitlusteks nõukogude võimu ja sotsialismi eest. Kogu teose tegevustik hargneb kolme kuu kestel. Niisugune on romaani alus.

Antud aine põhjal asetas Fadejev nii sügavaid ja suuri probleeme, et «Kaotus» sai üheks ajastut märkivaist nõukogude kirjandusteostest.

Romaani tähtsus.

Selleks et mõista romaani tähtsust, tuleb õppida tundma mõningaid revolutsiooni ja kodusõja kujutamise iseärasusi nende 1920-ndate aastate kirjanike poolt, kes võtsid vastu ja tervitasid Oktoobrirevolutsiooni, kuid ei mõistnud täiesti toimuvate sündmuste ajaloolist olemust.

Nende kirjanike teostele olid iseloomulikud kaks asjaolu. Esiteks, revolutsiooni ja kodusõda kujutati neis enamasti tormilise ja pimeda stiihiana. Partei organiseeriv osa, tema arukuse ja tahte jõud jäid kirjaniku vaateväljalt kõrvale. Alates Bloki poeemist «Kaksteist», sai revolutsiooni kujutamine tormilise loodusnähtusena paljudele kirjanikele (Lavrenjov, V. Ivanov) traditsiooniks. Teiseks, isegi seal, kus kujutati kommuniste, tehti seda ainult väliselt, skemaatiliselt, avamata sügavamalt nende hingeelu. Fadejev läks teist teed.

Oma romaanis näitab ta vastukaaluks teostele, mis poetiseerisid rahvahulkade stiihilisust, revolutsiooni ja kodusõja teadlikult organiseeritud iseloomu. Rahva revolutsioonilise võitluse organiseerijaks ja innustajaks olid töölised-kommunistid. Partisaniväesalga tuumaks on Sutšanski kaevurite rühm, kes kehastab endas revolutsioonilise proletariaadi arukust, distsiplineeritust, vastupidavust ja visadust.

Koos sellega ei keskendanud Fadejev tähelepanu partisanivõitluse välistele sündmustele. Pataljoni tegevusele pühendatud episoodide arv, kus kirjeldatakse partisanide rasket sõjaelu, on väga väike: lühike stseen romaani alguses, kus Morozka päästab haavatud Metšiku, lahing kasakaeskadroniga XV peatükis ja mõned episoodid romaani lõpp-peatükkides, mis on pühendatud väeosa läbimurdele valgete vägede rõngast. *Raskuspunkti kandis kirjanik iseloomude kujutamisele.* Romaan koosneb reast episoodidest, mis näitavad järjekordselt, kuidas ühelt poolt kujunevad ja ilmnevad revolutsioonist osavõtjate parimad omadused, teisest küljest paljastatakse revolutsiooni poolt minema-pühitavaid, meile kõlbmatuid ja vaenulikke inimesi. Seejuures pole Fadejevi antud karakterid sugugi tardunud, lõpetatud ja liikumatud. Nad kogevad mitmesuguseid katsumusi, avalduvad revolutsioonilise võitluse praktilises tegevuses ja kooruvad järk-järgult lahti.

Romaani kogu kompositsiooni allutamine iseloomude järkjärgulisele järjekindlale ja sügavale kujutamisele avaldub osaliselt selles, et mõningad peatükid, kus käsitletakse ühe või teise tegelase psühholoogilise palge olemust, on nimetatud vastava tegelase järgi. Näiteks on esimese peatüki pealkirjaks «Morozka», teise «Metšik», kuuenda «Levinson».

Raamatu süžeeline liikumine on rajatud konfliktile hukkumisele määratud vana ekspluataatorliku ning eraomandliku korra ja uue sündiva sotsialistliku korra vahel. Esiteks väljendub see partisanide verises relvastatud võitluses valgekaartlaste ja interventide vastu. Teiseks peegeldub see Levinsoni väeosas endas, kus uus ja vana, elav ja surev satuvad teineteisega teravasse kokkupõrkesse. Vastavalt sellele kujutab Fadejev «Kaotuses» kaht tüüpi inimesi. Need on ühelt poolt Levinson, Morozka, Baklanov, Metelitsa, Dubov ja Gontšarenko. Need on väga erinevad inimesed, igale neist on omased oma erilised, kordumatud jooned. Kuid nad kehastavad uut maailma. Neid kõiki ühendab piiritu andumus rahvale; revolutsiooni huvid moodustavad nende elus peamise mõtte ja sisu. Nende vastas seisavad peale valgekaartlaste Metšik, Tšiž ja teatud määral ka Pika. Need on tühised inimesed, neis peegeldub vana, surev. Egoistlike püüdluste madal ja piiratud maailmakene on see vaimne atmosfäär, milles nad elavad.

Levinson.

Kommunistliku partei organiseerivat jõudu kehastab väeosa komandör Levinson.

Psühholoogilise analüüsi suure meisterlikkusega joonistas Fadejev Levinsoni kuju. Selle partisanisalga komandöri iseloomulikeks joonteks on bolše-

vistlik *ideelisus*, piiritu *armastus rahva vastu*, nende õilsate ideede suuruse teadmine, mille nimel käib verine surmavõitlus vaenlasega.

Fadejevi novaatorlus Levinsoni, samuti teiste partisanide kujutamisel ilmnes selles, et ta loobus plakatlikest skeemidest. Tema tegelased on *harilikud* elavad inimesed. Levinsoni jõud pole hoopiski selles, et talle on vead ja nõrkused täiesti võõrad. Tema jõud on selles, et kommunisti tohutu suur tahe ja teadlikkus aitavad tal neid võita.

Levinsoni välimus pole kaugeltki vägimehelik. «Ta oli nii väike ja väliselt silmapaistmatu — koosnes terveni mütsist, punasest habemest ja üle põlvede ulatuvatest säärikutest.»

Kui Levinsoni parim sõber Baklanov hukkub, nutab ta häbenemata. Selle väikese, silmapaistmatu inimese valivad partisanid oma komandöriks. Nad valivad ta sellepärast, et usuvad temasse, peavad teda «õigeks inimeseks», kel pole muid huve peale revolutsiooni huvide.

Varustatuna revolutsioonilise töö suurte kogemustega näeb Levinson teistest kaugemale ja mõistab teistest paremini võitluse eesmärki ning mõtet. Ta valmistab väeosa õigel ajal ette küpsevate ähvardavate sündmuste eel. Kui üks partisanidest (kalapüügi stseenis) keeldub täitmast tema käsku, on Levinson valmis relva abil säilitama komandöri autoriteeti. Segaduse ja paanika ajal sunnib ta oma tahte ja raudse vastupidavusega väeosa sood sillutama ja päästab salga sellega kindlast hukkumisest. Kui ürituse huvid nõuavad, võib Levinson olla halastamatu. Koos sellega on temas palju tõelist inimlikkust. Partisanide vajaduste eest hoolitseb ta liigutava õrnuse ja isaliku lahkusega.

Levinson on varustatud tõelise parteijuhi, revolutsiooniliste hulkade juhtija omadustega. Tema kõige tugevamad küljed on katkematu side rahvaga, usk rahvahulkade revolutsioonilisse entusiasmi, revolutsiooni kõrgete eesmärkide mõistmine. «Levinson uskus sügavasti sellesse, et neid inimesi paneb liikuma mitte enesesäilitamise tung, vaid teine, mitte vähem tähtis instinkt, mis on silma eest peidetud, mida suurem osa neist üldse ei tunneta, mille järele kõik, mis neil tuleb kanda, isegi surm, on oma lõppeesmärgil õigustatud, ja milleta keegi neist ei läheks vabatahtlikult surma Ulahee taigas.» Levinsoni valdab unistus helgest ja ilusast kommunistlikust tulevikust.

Talle on võõras väikekodanlik romantism, sest see «romantism» ei sobi elu karmi reaalsusega ja laseb end võluda magusavõitu, realiseerimatutest illusioonidest. Sellele «romantismile» asetab Levinson vastu teise romantika, revolutsioonilise *tegevuse* romantika, kauni tuleviku eest võitlemise romantika. «Näha kõike nii, nagu see on, selleks, et muuta seda, mis on, lähendada seda, mis sünnib ja mis peab olema,» sellele kõige lihtsamale ja kõige raskemale tarkusele jõudis Levinson.

Fadejev avab Levinsonis nii tema sügava inimlikkuse kui ka kommunistliku ideelisuse, nii tema hingerikkuse kui ka tulevikku suunatuse. Partei organiseerivat jõudu ei kehasta üksnes Levinson. Koos temaga juhivad väeosa vapper, revolutsioonile piiritult andunud nooruk Baklanov, kaevur Dubov, sapöör Gontšarenko.

Metelitsa.

Romaanis mängib tähtsat osa rühmakomandör Metelitsa. Autor mõtles teda algul kujutada vähetähtsa, kolmandajärgulise tegelasena, kuid jutustuse arenedes omandas ta suurema tähtsuse. Ta oleks nagu Levinsoni karakteristikat täiendamas ja arendamas. «Metelitsa kujus,» märgib Fadejev, «näis mulle vajalikuna kehastada neid iseloomujooni, mis Levinsonil puuduvad.» Metelitsas näitas Fadejev rahva seast pärineva inimese elujõudu, «mis tuksles temas lakkamatu korrapärasusega, ja mida Levinsonil endal nii vaja läks. Kui ta nägi enda ees kiiret, alati tegutsemisvalmis kuju või teadis, et Metelitsa on kuskil siinsamas kõrval, unustas ta tahtmatult oma füüsilise nõrkuse ja talle näis, et ta võib olla niisama tugev ja väsimatu kui Metelitsa».

Fadejev on Metelitsat kujutanud suure sümpaatia ja soojusega. Selle võluva, lihtsa ja elurõõmsa inimese jõud, terviklikkus ja kangelaslik ennastohverdavus ilmnesid kogu suuruses sel saatuslikul ja otsustaval tunnil, kus

Metelitsa sattus valgekaartlaste kätte. Halvakspanu ja pilkega suhtub ta timukatesse oma jõu ja üleoleku sügavas tunnetamises. Kui Metelitsa veendub, nagu kirjutab Fadejev, et ta seekord ei pääse, on teda haaranud peamiseks mõtteks: «Kuidas saaks tema, Metelitsa... näidata neile inimestele, kes valmistuvad teda tapma, et ta ei karda ja põlgab neid.» Peksmisest, piinamisest ja julmusest hoolimata ei lausunud Metelitsa ainustki sõna ja suri kangelasena.

Morozka.

Olulise koha võtab romaanis Morozka kuju. Temas on kujutatud vanade, meile võõraste, eraomandliku maailma poolt pärandatud harjumuste ja kujutluste võitmise keerukat protsessi, *uue isiksuse sündi ja kasvu* revolutsioonilise tegelikkuse tingimustes. Morozkal on terve rida negatiivseid omadusi. Ta ei kohku tagasi väikesest melonivargusest talupoja aiast, ajuti tulevad temas ilmsiks anarhistliku omavoli jooned, ta käitub jämedalt oma naise Varjaga. Ent nagu teistegi tegelaste kujutamisel, leiab Fadejev Morozka vastandlike omaduste põimingus tema peamised, juhtivad jooned. Milles need ilmnevad?

Morozka on kaevur ja kui tugevad mineviku igandid temas oleksidki, määrab *proletaarne*, klassiline põhialus tema moraalse palge peamise olemuse. Kui Dubov paiskab talle tema eksimuse arutamisel näkku vihased sõnad: «Sa ei taha meie oma olla? Teed kõlvatusi? Häbistad söetöölisi?», vastab Morozka: «Annan tilkhaaval oma vere igaühe eest, mis häbist maksab siin kõnelda või midagi!»

Ta läks partisanisalka nõukogude võimu eest võitlema sügava veendumuse tõttu. Levinsonile vastab ta käsu peale — anda relv ära ja «kaduda kus kurat»: «Väeosast lahkuda ei saa ma kuidagi moodi ja püssi ära anda — seda enam.» Ta lükkas tolmunud mütsi kuklasse ja lõpetas järsku lõbusaks muutunud mahlaka häälega: «Sellepärast et ega me sinu ilusate silmade pärast, mu kallis sõber Levinson, koos putru hakanud keetma!... Ütlen sulle lihtsalt kaevuri viisi!...»

Morozka seesmine areng on raske ja piinarikas.

Morozka püüab õhinal õigele teele välja jõuda ja tunneb suure südamevaluga, kui raske see talle on. «Morozkale näis nüüd, et ta kogu eluaeg oli kõigest jõust püüdnud pääseda sellele teele, mis talle näis sirgena, puhtana ja õigena, teele, mida mööda läksid niisugused inimesed, nagu Levinson, Baklanov, Dubov... Kuid keegi takistas teda visalt selles... kunagi ei osanud ta arvata, et see vaenlane istub temas endas...»

Morozka kuju areng seisabki temas endas peituva vaenlase järkjärgulises võitmises. Ikka enam hakkab temas ärkama poliitiline vastutustunne. Tähelepandav on episood ülepääsuga. Väejooksikud olid lendu lasknud paanikat tekitavaid kuuldusi, et ülekäigu juures tekib kujutlematu tunglemine. Morozka loob oskuslikult korra. Ta hakkab end tundma inimesena, kes vastutab rahva saatuse eest. Ka tema suhtumine Varjasse muutub teistsuguseks, inimlikumaks.

Ja elu otsustaval silmapilgul, kus kõik inimese omadused, kogu tema olemus avalduvad täies jõus, surmapiinade silmapilgul osutus Morozka tõeliseks inimeseks. Oma sõnu: «Annan tilkhaaval oma vere igaühe eest,» õigustas ta täiel määral elu hinnaga. Seltsimeeste päästmiseks ohverdas ta enda hetkegi kõhklemata.

Morozka kujus näitas Fadejev, kuidas revolutsioon aitab inimestel vabaneda minevikuiganditest, karastab neid ja äratab neis hinge parimad ning kauneimad omadused.

Metšik.

Levinsoni, Morozka ja nende seltsimeeste täielik vastand on Metšik.

Metšiku peamiseks jooneks on mannetu ja madal egoistlik enesearmastus. Temas kehastuvad kodanliku, eraomandliku maailma poolt kasvatatud inimese jooned, selle maailma, kus inimene hoolitseb ainult enda eest ja kus isiklik heaolu on elu eesmärgiks ja mõtteks.

Metšiku teine iseärasus seisab selles, et ta elab väärromantilistes illusioonides. Oskamata orienteeruda karmis elutões, loob ta endale fantastilise, illusoorse maailma, mis ei vasta tõele ja on realiseerimatu.

Metšiku kujus paljastab Fadejev *kodanlikku individualismi ja petlikult romantilist ellusuhtumist.*

Metšik kuulub esseeride-maksimalistide hulka, kes varjasid oma väikekodanlik-reaktsioonilist olemust poliitilise programmi «ülirevolutsioonilise» fraseoloogia taha.

Fadejev toob järk-järgult esile Metšiku tõelise olemuse. Metšikusse armub Varja, kuid talle saab üha selgemaks, et ta armus mitte tõelisse, elavasse Metšikusse, vaid oma unistusse puhtast ja ilusast elust. Otsustaval hetkel, kui Morozkas ilmneb tema hinge kogu jõud ja ilu, paljastab Metšik enda täiesti. Ara ja nõrga enesearmastajana reedab ta seltsimehed, murrab truudust revolutsioonile, et ainult päästa oma elu. Seejuures on iseloomulik järgmine asjaolu. Romaani alguses kujutab Fadejev episoodi, kus Morozka hädaohtu kartmata *päästab* haavatud Metšiku. Partisanid kannavad Metšikut õrnalt. «Ta tundis vaikset tänulikkust inimeste vastu, kes teda nii sujuvalt ja õrnalt kandsid.» Need inimesed, kes suhtusid temasse nii hoolitsevalt, ja isegi oma päästja Morozka *reedab* ta kõige häbiväärsemal viisil. Sooritanud alatu teo, püüab Metšik veel pugeda kannatava romantilise kangelase maski taha. Ta tahab enda maha lasta. Algul oli Fadejevil kavatsus kujutada Metšiku enesetapmist: «...minu esialgse kavatsuse järgi pidi Metšik surema enesetapu teel; kui hakkasin selle kuju kallal tööle, veendusin tasapisi, et enesetapuga ta lõpetada ei või ega tohi.» «Enesetapmine oleks talle andnud tema olemusele mittevastava väikekodanliku «kangelaslikkuse» või «kannatamise» kuulsuse, kuid tegelikult on ta tühine arg inimene, ja tema kannatused on erakordselt pealiskaudsed, armetud ja tühised.»

Fadejev toimis õigesti, vältides Metšiku puhul valesangarlust. Ja romaanis on see stseen antud järgmiselt. «Ta [Metšik] tõmbas masinlikult revolvri välja ja vaatles seda kaua arusaamatuse ning õudusega. Kuid ta tundis, et ta kunagi ei tapa, ei suuda end tappa, sest üle kõige maailmas armastas ta ikkagi iseennast — oma valget ja määrdunud jõuetut kätt, oma kaeblikku häält, oma kannatusi, oma tegusid — ja isegi kõige vastikumaid neist. Ja vargse salajase nurjatusega, tardudes üksnes paljast püssiõli haistmisest, püüdes nägu teha, nagu ei teaks ta midagi, peitis ta revolvri kiiresti taskusse.»

Elu enda poolt täiesti paljastatud Metšik heidab endalt «revolutsionääri» maski. Ta kavatseb linna tagasi pöörduda. ««Viimaks on seal valged?...» mõtles ta kurvalt. «Kuid kas see pole siis ükskõik?» tuli Metšikule korraga mõte niisuguse otsekohesuse ja kainusega, mida ta nüüd ise oskas leida igasuguste heade ja haletsevate mõtete ja tunnete lasu all.»

Fadejev paljastas Metšiku olemuse lõpuni. Argpüksina ja reeturina oli ta valmis revolutsiooni kõige õelamate vaenlastega liituma.

«Kaotuse» ideelis-kunstiline olemus.

Levinsoni, Baklanovi, Metelitsa, Morozka ja Metšiku kujus tuleb esile romaani ideelis-kunstiline olemus.

Romaani põhiideed sõnastas autor ise järgmiselt: «Kodusõjas toimub inimeste valik, kõik vaenuliku uhub revolutsioon minema, kõik tõeliseks revolutsiooniliseks võitluseks ebakohane ja juhuslikult revolutsiooni ridadesse sattunu langeb kõrvale, kõik revolutsiooni tõelistest juurtest tärganu, rahva miljonilistest hulkadest tulnu karastub, kasvab ja areneb selles võitluses. Toimub inimmaterjali suur ümberkujundamine.»

Revolutsioon kujundas ja karastas selliseid inimesi, nagu Baklanov, Gontšarenko, Dubov, Morozka ja Metelitsa. Ta paljastas ja heitis kõrvale niisugused inimesed, nagu Metšik, nende egoismi, enesearmastuse ja argusega. Vana, oma aja äraelanu hukkub, uus sünnib ja areneb.

Koos sellega kinnitatakse romaanis, et revolutsioon ja kodusõda polnud,

nagu mõned kirjanikud kirjutasid, ainult rahvahulkade stiihiline liikumine. Rahvast juhtis kommunistlik partei. Ta viis töötajad kindlalt võidule, sotsialismi triumfile. Ja lõpuks on romaanis veel üks suur idee: inimese moraali kõrgeim aste on tema andumus rahvale, revolutsioonile, sotsialismile. See idee selgub Morozka ja Metšiku vastandamises.

Morozkal on rohkesti puudusi. «Kuid raskeil ja otsustavail võitlusmomentidel,» kõneleb Fadejev, «käitus ta nii, nagu oli revolutsioonile vajalik, ja võitis oma nõrkused. Tema revolutsioonilisest võitlusest osavõtu protsess oli tema isiksuse kujunemise protsessiks, tema vabanemiseks neetud mineviku pärandist ja revolutsioonivõitleja uute omaduste saamiseks. Ta ei jõudnud oma kujundamise teed lõpuni käia, sellepärast et ta varakult tapeti.»

Metšik, teine romaani «kangelane», on kodanliku moraali seisukohalt väga kombeline. Ent tema «moraal» ja «põhimõtted» varjavad seesmist egoismi, andumuse puudumist töölisklassi üritusele, väikekodanlikku individualismi. Revolutsioonilises katsetules selgus, et Morozka on võrreldamatult kõrgemat laadi inimene kui Metšik, ja et ka tema taotlused on kõrgemad ning õilsamad. Nii kasvatab Fadejev «Kaotuse» lugejaid kommunismi vaimus.

Fadejevi romaan, mis kujutab tegelikkust selle revolutsioonilises arenemises, uue võitluses vanaga, uue võidus vana, väljasureva üle, mis aitab kaasa töötajate kommunistlikuks kasvatamiseks, oli sotsialistliku realismi väljapaistev teos. Kriitikute seas arvati pikka aega, et «Kaotus» on kirjutatud Tolstoi mõju all. Selles on ainult osa tõtt. Fadejev, nagu teisedki nõukogude kirjanikud, õppis tõepoolest meisterlikkust suurelt vene kirjanikult Tolstoilt: «Tolstoi,» kõneleb Fadejev, «köitis mind alati oma kunstiliste kujude elulisuse ja tõepärasusega, suure konkreetsusega, kujutatava aistilise kombitavusega ja väga suure lihtsusega. Töötades romaani «Kaotus» kallal võtsin ma mõningates kohtades lause rütmi ja ehituse suhtes tahtmatult omaks Tolstoi keelele iseloomulikke jooni.» *Kujude elulisust ja tõepärasust, kujutatava konkreetsust ja lihtsust* õppis Fadejev Tolstoilt. Ja tõepoolest, kujude joonistamisel saavutab kirjanik seda, et kangelase iga hingeliigutus, iga tegu, iga žest on kooskõlas tema olemusega, tema iseloomuga ja tundub maksimaalselt loomulikuna ning motiveerituna. Täieliku veenvusega on näidatud Levinsoni mitmesuguseid hingelisi elamusi, nii siis, kui ta oma prestiiži hoidmiseks ähvardab revolvriga partisani, kes keeldub vette minemast, kui ka siis, kui ta armastusväärselt hoolitseb partisanide eest või Baklanovi kaotamise järel nutab. Oma kangelasi kujutades avab Fadejev nende sisemaailma, nende keerukad psühholoogilised elamused.

Fadejev püüab kujutada tegelikkust — nii inimesi kui ka loodust — kogu selle konkreetses nähtavuses ja kombitavuses. Kangelase portreed maalides ei loenda ta kõiki selle väliseid tundemärke, vaid *valib välja iseloomuliku detaili*, mis võimalikult reljeefselt avab tema seesmise olemuse. Levinsoni portrees rõhutab kirjanik tema teravaid, proovivaid, läbinägevaid silmi, kusjuures kirjanik seda detaili korrates üksnes ei varieeri, vaid ka arendab, täpsustab ja konkretiseerib seda. Juba esimeses peatükis esineb Levinson sellisena, nagu teda näeb Morozka. «Olid ära tüüdanud igavad ametlikud ringisõidud, kellelegi mittevajalikud kirjad ja kõige rohkem Levinsoni võõrapärased silmad; sügavad ja suured nagu järved, imesid nad Morozka koos saabastega endasse ja nägid temas palju säärast, mis oli võib-olla Morozkale endale teadmata.»

Kirjanik pöördub selle detaili juurde tagasi: «Noh, mine...,» lõi Levinson käega, pilutades pilkavalt järele veekeerisesiniseid silmi.» IX peatükis on uuesti: «Ilmnes, et väikesel mehikesel, kes nii halvasti mängis kurni, olid suured ja osavad silmad, — nad haarasid Metšiku, pöörasid ta pahupidi ja hoidsid teda nii paar hetke, nagu kaaluksid kõike, mis seal leidus.» Need läbitungivad ja kõike nägevad silmad rõhutavad kangelase seesmist olemust vaid selgemini.

See on Metšiku portree: «Poisi nägu oli kahvatu, vurrudeta ja puhas...» Välimuses endas on peenelt, tahtlikult rõhutamata antud Metšiku seesmised omadused.

Morozkal märgib Fadejev väliseid jooni, mis iseloomustavad seda helget,

üleannetut ja tasakaalutut inimest. Tal on «... mütsi alt ulatuva roostepunase taltsutamatu juuksetukaga ja pilkavate rohekaspruunide silmadega nägu...»

Õppides Tolstoilt psühholoogilise analüüsi meisterlikkust, maailma mitmekesisuse kujutamist, järgis Fadejev oma loomingulises meetodis gorkilikke traditsioone. Need ilmnesid selles, et Fadejev asetas oma jutustuse keskpunkti positiivse kangelase, kes maailma aktiivselt ümber kujundab. Ta pühendas romaani nõukogude inimeste kasvatamise, arenemise ja ideelise tugevnemise kujutamisele revolutsiooni käigus.

Mitte asjata ei kujuta Fadejev romaani otsustavas stseenis, kus Levinson oma hingelise jõuga likvideeris depressioonimeeleolu, segaduse ja paanika väeosas ning sundis partisane ehitama teed läbi soo, sedasama teed, mis nad päästis, Levinsoni peaaegu samade sõnade ja värvidega, millega Gorki maalis Danko kuju.

«Mehi haaras meeleheide ja viha. Nad otsisid oma õnnetuse süüdlast, — muidugi oli see Levinson!... Kui nad oleksid nüüd saanud teda näha kõik korraga, oleksid nad langenud tema peale kogu oma hirmu jõuga, — las viib neid siit välja, kui oskas siia tuua!...

Ja korraga ilmus ta tõepoolest nende keskele, päris inimsegadiku keskele, tõstes käega üles süüdatud tõrviku, mis valgustas ta surnukahvatut habetunud nägu kokkusurutud hammastega, suurte põlevate ümmarguste silmadega, millega ta kiiresti ühelt teisele vaatas.»

Gorkilikud traditsioonid ilmnesid romaani traagilise süžee optimistlikus tõlgenduses.

Romaan lõpeb väeosa hukkumisega, siit on pärit ka tema nimetus «Kaotus». Ellu jääb vaid üheksateist inimest. Ent lugejas ei teki nukruse varjugi. Väeosa täitis oma lahingukohuse, ta on valmis uuteks võitlusteks ja tema tuleviku edu pant seisab selles *purustamatus seoses, mis eksisteerib peotäie partisanide ja paljumiljonilise nõukogude rahva vahel*: «Levinson heitis vaikse, veel niiske pilgu üle selle avara taeva ja maa, mis tõotas leiba ja puhkust, üle nende kaugete inimeste rehepeksu juures, keda ta varsti peab tegema samuti omasteks ja lähedasteks inimesteks, nagu olid need kaheksateist, kes vaikselt sõitsid ta kannul, — ja ta lakkas nutmast; oli tarvis elada ja täita oma kohustusi.»

Fadejevi jutustamisstiili «Kaotuses» iseloomustavad lihtsus ja lakoonilisus. Mõnede 1920-ndate aastate teoste maneerlikkusele vastukaaluks jutustas Fadejev täpsete ja nappide sõnadega partisanide argipäevasest elust ja kangelastegudest.

Karm elutõde, kommunistlik ideelisus, psühholoogilise analüüsi sügavus ja jõud, keele kunstipärane väljendusrikkus on nendeks iseärasusteks, mis määrasid Fadejevi raamatu väärtuse.

«Viimane udeheelane».

Fadejevi loomingulises arenemises on olulisel kohal tema lõpetamata romaan «Viimane udeheelane». Selle aluseks on seesama ainestik, mis «Kaotuses» — kodusõda Kaug-Idas.

Algul olid need mõlemad romaanid mõeldudki üheks teoseks, üheks tervikuks. Hiljem loobus Fadejev oma esialgsest plaanist, sest romaanis «Viimane udeheelane» kasutatud materjalide ja probleemide käsitluse iseloom oli teistsugune kui «Kaotuses».

Kui «Kaotuses» on kirjaniku tähelepanu keskendatud üheainsa väikese partisanisalga tegevusele lühikese ajavahemiku vältel, siis teoses «Viimane udeheelane» laiub meie ees ilukirjanduslik suurmaal, mis kujutab kodusõja sündmusi ulatuslikus arengus.

Romaanis eksisteerib kõige erinevamate sotsiaalsete kihtide esindajaid. Suure paljastava jõuga kujutab Fadejev kapitalist-

likku kiskjat-tegelinskit ja ärimeest Himmerit koos oma teenritega. Kirjanik on romaani sisse toonud ka demokraatliku intelligentsi esindajad Serjoža ja Leena Kostenetski, kes otsivad kirglikult teed täielikuks ühtesulamiseks revolutsioonilise rahvaga. Tööliste-kommunistide Surkovi ja Aljoša Malenkovi, suurepäraste moraalsete ja ideeliste omadustega inimeste kujud on meisterlikult joonistatud.

Kodanliku korra ajaloolist hukkumisele määratust näidates puudutab kirjanik romaanis ka teist, eriti tähtsat ja keerulist probleemi. Romaani tegelaste mitmekesises reas on oluline koht udehee suguharu esindajail, sealjuures udeheelase Sarli eredal kujul.

Maailmakirjanduses on enam kui üks kord püütud kujutada poolmetslast, «looduslast», keda pole rikkunud kodanlik tsivilisatsioon. XVIII saj. elanud prantsuse filosoof Rousseau kutsus kaasaegse kultuuri pahede ja inetuste vastu protesteerides üles ürgkogukonna juurde tagasi pöörduma, mis näis talle inimese normaalse ja loomuliku olukorrana.

Ameerika kirjanik Fennimore Cooper idealiseeris indiaanlaste ürgkogukondlikke, patriarhaalseid tavasid romaanis «Viimne mohikaanlane» (pealkirja poolest justkui kajastaks teda Fadejevi romaan).

Mineviku kirjanikud ja filosoofid, kes märkasid kapitalistliku kultuuri vastuolusid, nägid väljapääsu neist vastuoludest tihti inimkonna ajaloo juba läbitud etappide juurde tagasipöördumises. Fadejev polemiseerib oma romaanis nende teooriatega. Ta märgib udeheelaste kõrget moraali, kuid ei idealiseeri neid ja tõendab, et selle rahva uuestisünni ja kapitalismi vastuolude võitmise ainsaks teeks pole pöördumine mineviku poole, vaid võitlus tuleviku, revolutsiooni ja sotsialismi eest. «Ma tahtsin,» kirjutas Fadejev, «romaanis «Viimane udeheelane» väljendada niisugust ideed: vastupidi sellele, kuidas kirjutasid paljude aastate kestel kodanliku ja feodaalse maailma kirjanikud — need, kes tundsid ekspluataatorliku ühiskonna vastuolusid, — ei ole väljapääs nendest vastuoludest selles, et pöördutakse tagasi, minnakse möödunud etapile, vaid selles, et minnakse arenemise kõrgemale astmele, võideldakse kätte ja ehitatakse üles sotsialistlik ühiskond.»

Nõukogude kirjandus lahendab uutmoodi neid küsimusi, mis huvitasid mineviku kirjanikke, tõendab, et võitlus sotsialismi eest on ajaloolise arenemise ainus tee.

ROMAAN «NOOR KAARDIVÄGI».

1943. a. oli Fadejevil kavatsus asuda tööle romaani «Viimane udeheelane» lõpp-peatükkide kallale. Ent teda huvitas ja erutas teine loominguline teema.

1943. a. veebruaris vabastasid Nõukogude armee väeosad väikese kaevuriteasula Krasnodoni, ja kogu maailmale said teatavaks «Noore Kaardiväe», põrandaaluse komsomoliorganisatsiooni kan-

gelasteod. Kommunistliku noorsooühingu Keskkomitee erikomisjon kogus rohkesti materjali, mis iseloomustab organisatsiooni tegevust.

«Noor Kaardivägi» loodi 1942. a. septembris, varsti pärast Krasnodoni vallutamist sakslaste poolt. Ta eksisteeris ligemale pool aastat. Põrandaaluse organisatsiooni komandöriks oli Ivan Turkenitš, komissariks Oleg Koševoi. Põrandaalune rühm võitles okupantidega vapralt ja aktiivselt. Kommunistide juhtimisel valmistas ta nõukogude võitlejate tuleku ajaks ette relvastatud ülestõusu, kuid vähe aega enne meie sõjaväe võidukat rünnakut Krasnodonile avastati organisatsioon sakslaste poolt. Rühma 56 liikme suhtes rakendasid fašistid kuulmatuid piinamisi ja elajalikku julmust.

Selle organisatsiooni staabi liikmeile Oleg Koševoile, Sergei Tjuleninile, Ivan Zemnuhhovile, Uljana Gromovale ja Ljuba Ševtsovale andis Nõukogude valitsus posthuumselt Nõukogude Liidu kangelase nimetuse.

Niisugune on lühidalt «Noore Kaardiväe» lugu, mis oli Fadejevi samanimelise romaani faktiliseks aluseks. Kirjanik uuris hoolikalt dokumente, mis olid seoses põrandaaluse grupi tegevusega, kogus andmeid sugulastelt ja organisatsiooni ellujäänud liikmeilt. Ulatusliku materjali põhjal lõi ta ühe väljapaistvamatest nõukogude proosakirjanduse teoseist.

Romaan valmis ja trükiti 1945. a., sel unustamatul aastal, kui Nõukogude armee saavutas saksa fašistide ja jaapani militaristide üle ajaloolise võidu. Selle võiduga on romaan seotud nii kronoloogiliselt kui ka ideeliselt. Sõda näitas nõukogude korra sõjalist, poliitilist ja majanduslikku üleolekut, demonstreeris veel kord ka meie rahva imeteldavaid moraalseid omadusi. Romaani «Noor Kaardivägi» paatos on selle revolutsiooni poolt kasvatatud ja hariduse saanud uue, nõukogude inimese, sotsialismi ajajärgu inimese moraalse jõu ja ilu ilukirjanduslikus esitamises.

«Noor Kaardivägi» on mitmes suhtes seotud kirjaniku eelnevate teostega, osalt «Kaotusega». Ent kui «Kaotuses» kirjanik näitas, kuidas kodusõja tules *sünnib* uus inimene, kuidas tal tuleb endas võita mineviku raske kandam, vabaneda halbadest kalduvustest ja harjumustest, siis «Noores Kaardiväes» joonistab ta sotsialismiajastu uue noore, *täiesti meie korra poolt kujundatud ja kasvatatud* põlvkonna, kes on vaba neist negatiivsetest joontest, mis vaevasid Morozkat ja teisi «Kaotuse» tegelasi. «Kaotuses» unistas Fadejev «uuest, kaunist, tugevast ja heast inimesest». «Noores Kaardiväes» näeme kirjaniku unistuse täitumist. Selles on «Noore Kaardiväe» seos «Kaotusega» ja nende kahe romaani erinevus. «Noores Kaardiväes» kujutas Fadejev, kuidas vaenlase sissetungi eraharilikult rasketes tingimustes ilmnesid nõukogude inimese suur moraalne jõud, tema patriotism, hingeline vastupidavus, ilu ja suurus. Seejuures näitas kirjanik, et need meie inimeste kõrged omadused kujutavad endast kogu meie korra, kogu meie kasvatussüsteemi ja nõukogude inimese elutingimuste seaduspärast tulemust.

Suure erutusega jutustab kirjanik fašistliku okupatsiooni rasketest päevadest, nõukogude patrioodide uhkest murdumatust vaimust, partei poolt juhitud noorkaardiväelaste kangelaslikust ja vaprast võitlusest. Lugeja silma eest mööduvad suure meisterlikkusega ja selgusega kirjeldatud stseenid meie kodumaa püha pinda tallavate hitlerlaste hordi sissetungimisest. Fašistlik «uus kord» tõi endaga kaasa hirmsad mahalaskmised, sunnitööle ajamised, röövimised ja tapmised, igapäevase mõnitamise hitlerliku täägivõimu poolt.

Nõukogude inimesed pole suutelised sellega leppima. Fadejev näitab, kui võimas moraalse kindluse allikas on nõukogude patriotism, piiritu kodumaale andumuse tunne. Partei organiseerib vaenlasele võimsa vastulöögi. Vabaduse ja inimväärikuse, sotsialistliku ühiskonna kõrgete ning õilsate traditsioonide vaimus kasvatatud Koševoi ja Gromova, Ševtsova ja Zemnuhhov, Tjulenin ja Turkenitš ei taha, suuda ega või leppida hitlerliku «Ordnung'i» (kord) talumatu sunnitööga. Kommunistide juhtimisel loovad nad põrandaaluse organisatsiooni, et fašistlikele orjastajatele kätte maksta, toetada rahva visadust ja hingejõudu, aidata Nõukogudemaal võita vaenlane.

Reas episoodides kujutab Fadejev, missuguse ennenägematu vahvuse ja surmapõlgusega võitlevad noorkaardiväelased okupantidega, täites oma püha kohust kodumaa ees. Nad annavad välja lendlehti, milles jutustatakse tõtt Nõukogudemaast, Nõukogude armee võitudest, fašistide metsikustest. Nad mõistavad surma alatu provokaatori ja reeturi Ignat Fomini, avaldades tema suhtes kodumaa nimel karmi ja õiglase kohtuotsuse. Noorkaardiväelased ründavad otsustavalt ja hulljulgelt sõjavangide laagrit ja vabastavad sealt meie võitlejad. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 25-ndal aastapäeval asetavad nad surematu nõukogude rahva vankumatu jõu näitamiseks tervele reale Krasnodoni hoonetele punased lipud.

Käies partei juhendite järgi tekitada fašistidele võimalikult suuremat kahju, mitte lasta neil kasutada meie rahva vara, hukkavad noorkaardiväelased fašistide suure loomakarja, keda aeti Saksamaale. Et takistada fašistlikel orjakauplejatel nõukogude inimesi Saksamaale orjusse saatmast, süütavad noorkaardiväelased tööbörsi koos kõigi seal hoitavate dokumentidega. Kui organisatsioon purustati ja noorkaardiväelased sattusid fašistide piinakambreisse, ei suutnud piinamised ega hirmsad kannatused murda nende uljat vaimu.

Romaan «Noor Kaardivägi» on ehitatud teravale ja dramaatilisele konfliktile, tugevale kontrastile nõukogude inimese helge maailma ja fašismi õelate mustade jõudude vahel. Romaanis on esindatud nõukogude inimeste kõik põlvkonnad, alates vanast kommunistist Ljutikovist ja lõpetades kümneaastase poisikese, partisan Saškaga.

Täies kooskõlas ajaloolise tõega maalis kirjanik pildi põrandaaluse parteiorganisatsiooni mitmekülgsest keevast tööst, selle organisatsiooni tööst, kes juhtis rahva võitlust fašistlike okupantide vastu. Partei juhtimisel toimus ka «Noore Kaardiväe» kangelaslik võitlus.

Romaanis antud kommunistide kujude seas on suurim tähtsus põrandaaluse oblastikomitee sekretäril Ivan Fedotovitš Protsenkol ja Krasnodoni rajoonikomitee sekretäril Filipp Petrovitš Ljutikovil.

Juba romaani esimestes peatükkides näeme, missuguse vaibumatu energiaga organiseerib Protsenko inimeste ja suurte materiaalsete varade evakueerimist rindelähedastest rajoonidest. Lugeja näeb selles partei kindlat suunavat kätt.

Protsenko on üks partisaniliikumise juhtidest oblastis. Kogu oma tegevuse kooskõlastab ta Nõukogude väejuhatuse strateegiliste plaanidega. Vaenlase ešelonide õhkulaskmine, asustatud punktide hõivamine, rünnakud fašistidele — kõike seda tehakse pealetungivate Nõukogude vägede plaanidele vastavalt. Kirjanikul õnnestus jäädvustada elurõõmsa, tahtejõulise, energilise ja targa kommunisti meelikõitvat kuju, kes on kõigutamatult truu kommunistliku partei üritusele. Kaasatundmisega on autor kirjutanud leheküljed, mis näitavad Protsenko suhtumist naisesse ja lastesse.

Väga vastutava lahinguülesande, mis on seotud surmaohuga, usaldab ta naise hoolde. Selles väljendub tema usaldus oma elusõbra vastu. Ent samas ilmneb ka muu: kommunisti ühiskondlik kohus hoida kodumaa huvid esikohal. Kõik isiklik taganeb selle peamise ees teisejärgulisena. Kuidas Protsenko oma naist ka ei armastaks, nimelt temale usaldab ta ülesande, kui seda nõuavad kodumaa huvid.

Noorkaardiväelaste vahetu juhina on näidatud põrandaaluse Krasnodoni rajoonikomitee sekretäri Ljutikovi. Vana kaadritööline Filipp Petrovitš Ljutikov, kes astus parteisse leninliku kutse päevil 1924. a., on antud rahvahulkade organisaatori ja kasvatajana. Tal on terviklik ning selge loomus, sõnad ja teod on tal lahutamatult seotud. «Tema õpetused,» märgib kirjanik, «ei jätnud ükskõikseks,... nad haarasid südameid, eriti noorte südameid, sest noorus süttib mõttest seda tugevamini, mida enam tugevdab mõtet näite jõud.» Inimesena, kes võis olla väga südamlikult kaastundlik, oli Ljutikov ühtlasi ostetamatu, karm ja kui tarvis ka halastamatu.

Protsenko ja Ljutikov olid nõukogude rahva vanema põlvkonna esindajad, selle põlvkonna, kes oli läbi teinud suure elukooli. On täiesti seaduspärane, et Ljutikov õpetas visalt ja kannatlikult noorkaardiväelastele võitluskogemusi ja juhtis neid Oleg Koševoi kaudu. Parteilt, vanemalt põlvkonnalt valvsust, vastupanuvõimet ja andumust õppima — selleks kutsus vana kommunist kommunistlikke noori üles, seda sisendas ta Olegisse. « «Kasvatage endas uhkust meie kalli Donbassi üle. Mäletad, kuidas võitlesid meie

vanemad seltsimehed — Artem, Klim Vorošilov, Parhomenko?» räägib vanamees, ja näib, et ta rangeis silmis ei peegeldu mitte suitsulambi tuhm valgus, vaid nende ammumöödunud lahingute vastuhelk... «Ja pidage meeles: valvsus on põrandaaluse töö ema... Mispärast hukkus Vassili Ivanovitš Tšapajev? Ta hukkus sellepärast, et tema patrullid olid magama jäänud ja vaenlase endi juurde lasknud. Olge valvsad, päeval ja öösel, olge täpsed...» »

Põrandaalune organisatsioon, mida juhtis Ljutikov, tegi okupantidele suurt kahju. Fašistide katsed kasutada oma huvides töösttusettevõtteid aeti nurja, hävitati hitlerlaste relvastust ja inimjõudu, elanikkond sai teada Nõukogude armee edusammudest. Oma tegevuse olid Ljutikov ja tema sõbrad (partisanirünnakute organiseerija insener Barakov, Ljutikovi sidepidaja Sokolova jt.) nii oskuslikult saladuskatte all hoidnud, et alles mõni aasta pärast Isamaasõja lõppu õnnestus nende kangelasliku põrandaaluse töö tervet pilti taastada.

Romaanis on eriline osa kommunistide Matvei Šulga ja Andrei Valko kujul. Nad mõlemad on jäetud Krasnodoni põrandaalusele tööle, ent esimeste sammude järel langesid nad gestapo kätesse ja surid piinarikkalt. Fadejev kujutab Šulga'd ja Valko'd sügava kaastundega. Nad lähevad värahtamata surma ja surevad kangelastena. Ent jutustades nende traagilisest osast, rõhutab autor esmalt fašistide vastu peetavas sõjas esinevate raskete ohvrite vältimatust, teiseks kriipsutab alla mõtet, et sõda koletislike hitlerlike hordidega elu ja surma peale nõudis peale vahvuse ka oskust ning kavalust. Valko, eriti aga Šulga, langevad oma oskamatuse ja pimeduse ohvriks.

Just sellepärast on romaanis Protsenko ja Ljutikov, mitte Valko ja Šulga partei tahte ja mõistuse täisväärsed esindajad.

Noorkaardiväelaste kujud.

Fadejevi romaani nimeks on «Noor Kaardivägi» ja on täiesti loomulik, et tema keskpunktis on noorsugu — Krasnodoni noormehed ja tütarlapsed.

Kirjanik seadis endale ülesandeks anda romaanis nõukogude nooruse *kokkuvõtlik*, kollektiivne kujutus ja tema tähelepanu on rakendatud *kogu noorkaardiväelaste organisatsioonile kui tervikule*, kusjuures tä valib grupist välja mõned inimesed ja toob neis suure selgusega esile nõukogude inimeste uusi jooni. Need ilmnevad Koševois, Gromovas, Tjuleninis, Ševtsovas ja Zemnuhhovis.

Missugused jooned neid iseloomustavad? Neid ühendab see, et nad kõik on kasvanud nõukogude perekonna ja kooli, nõukogude tegelikkuse viljastavas õhkkonnas. Sõpruse ja seltsimehelikkuse tunne, avarad ja mitmekesised kultuurilised huvid, inimese väärikuse õilis tunnetamine, julgus, otsekohesus, ja mis kõige tähtsam, piiritu armastus Nõukogude isamaa, partei, oma õnneliku, rõõmsa ja vaba elu vastu, kodumaa vastu, kes avas nende ees loo-

mingulise tegevuse mõõtmatud avarused — need on jooned, mis moodustavad noorkaardiväelaste iseloomu tuuma.

Fadejev määrab sotsialistliku ajajärgu noore põlvkonna olemuse nii: «Näiliselt kõige vähem ühendatavad jooned — unistused ja tegelikkus, lennukas fantaasia ja praktilisus, headusearmastus ja halastamatus, hingeavarus ja kaine arvestus, maiste rõõmude kirglik armastus ja enesepiinamine — need näiliselt ühendamatud jooned koos lõid selle põlvkonna kordumatu palge.»

Noorkaardiväelaste juures ilmnesid need omadused erisuguselt. Fadejev joonistab hoolikalt oma kangelaste välist ja vaimset palet.

Meie ees on Oleg Koševoi. «Ta oli väga noor, alles üsna poisike, kuid ta päevitanud kujust, isegi ta hästipressitud riietest ühes selle tumepunase kaelasidemega ja valge otsaga täitesulepeaga, kogu tema viisist liikuda, kergelt kogeldes rääkida hoovas seda värskuse, jõu, headuse ning hingelise selguse tunnet, mis Uljaski tema vastu kohe usaldust äratas.»

Oleg Koševoi on suureandeline, tegev natuur. Tema silmapaistvad omadused on hingeline puhtus, selgus, vaimse maailma rikkus ja selle kõrval poisikeslik ülemeelikus (lugu lendlehtede kleepimisest politseinike nina all). Kui sakslased okupeerisid Krasnodoni, oli Koševoid tervenisti haaranud tunne, et on täiesti võimatu leppida okupantidega, oli haaranud soov vaenlasega aktiivsesse võitlusse astuda, kustumatu tahe kätte maksta julmuste, teotuste ja purustatud õnneliku elu eest.

Ja täiesti loomulikuna sünnib temas mõte põrandaaluse partisanisalga loomisest halastamatuks võitluseks fašistidega. Koševoi teab, missuguse surmaohu ta endale võtab, kuid see ei peata teda. «Partisan ei pea kunagi oma isiklikku elu kalliks,» kõneleb ta. «Ta ei pea kunagi oma elu kallimaks kodumaa õnnest. Ja kui on tarvis kodumaa eest kohust täita, ei ole tal kunagi oma elust kahju. Ja kunagi ei müü ega anna ta seltsimeest välja. Ma tahaksin partisaniks saada!»

Oleg Koševoi teostab oma soovi. Ta saab komsomoli põrandaaluse organisatsiooni targaks ja julgeks juhiks.

Niisama loomulikult astub fašistidega võitluse teele Uljana Gromova. Ta kehastab endas füüsilist ja vaimset ilu. Üks tema sõbrataridest iseloomustab Gromovat järgmiste sõnadega: «... sinus on midagi tugevat, suurt, sina suudad kõik, ja minu ema räägib tõtt — jumal andis sulle tiivad ...» Ja tõepoolest, Gromova hingesügavus, püsivus, suur mõistus ja hea süda on ebatavalised. Kui tema ette kerkis küsimus, kuidas edasi olla, on tema vastus selge: «... ma mõistsin, et teist teed mul pole. Jah, ma võin elada vaid nii või üldse mitte. Vannun oma ema nimel, et ma ei lahku sellelt teelt viimse hingetõmbeni!»

Vanja Zemnuhhovi hüüdsid kaaslased professoriks. Temas, nagu Gromovas ja Koševois, rõhutab Fadejev tema *intellektuaalsete* huvide ulatust ja mitmekesisust, tema vaimse maailma rikkust. Zemnuhhov on luuletaja. Tema luuletused pole veel täius-

likud, kuid on tähelepandav, et ta pessimistlikele meeleoludele vastandab rõõmsa maailmatunnetuse, õnneliku nooruse tajumise ja püüu helgesse kommunistlikku tulevikku:

> Meid võluvad maailma rõõmud,
> ja julgelt pilgu suuname
> me ettepoole, kus meid kutsub
> kommuuni tuleviku-tee.

Vanja Zemnuhhov ei suutnud samuti leppida orja osaga, mille fašistlikud sõjaväed talle määrasid.

Sergei Tjuleninis ja Ljubov Ševtsovas rõhutas Fadejev *romantilise kangelasteo* iha ja *keeva energiat.*

Sergei Tjulenin elab unistustes sangariteost, kangelaslikust üritusest. Teda innustavad Frunze ja Vorošilovi, Ordžonikidze ja Kirovi kuulsusrikkad teod. Ta tahaks oma kodumaale kuulsust tuua samuti, nagu seda tegid stahhaanovlased, tšeljuskinlased, Tškalov, Gromov, Nikita Izotov. On täiesti seaduspärane, et see ülekeev temperament, mis oli kasvanud nõukogude ühiskonna kõrgete ideede õhkkonnas, teeb oma viha ja põlguse vaenlase vastu kohe teoks.

Tjulenin oli üks esimesi, kes astus fašistidega surmavõitlusse.

Ljuba Ševtsovast kõneleb Fadejev: «... teda piinas kuulsuseiha ja eneseohverduse kohutav jõud. Meeletu vaprus ning lapselik, üleannetusest läbitungiv õnnetunne kutsusid teda üha edasi, aina kõrgemale, et oleks alati midagi uut ja et alati oleks vaja kuhugi püüda.» Luurajaks-radistiks jäetult täidab ta suure meisterlikkuse ja oskusega oma raskeid lahinguülesandeid.

Sel viisil kriipsutab Fadejev alla, et igaüks noorkaardiväelastest paistab silma oma individuaalsete omadustega, kuid neid kõiki ühendab püha armastus isamaa vastu, valmisolek ohverdada end tema vabaduse ja sõltumatuse nimel. Nad ei suuda end kujutleda teisiti kui nõukogude inimestena, ja piiritu armastus kodumaa vastu viib neid kangelastegudele.

Kirjanik märgib eriti oma kangelaste moraalset puhtust. Nad on truud ja puhtahingelised nii sõpruses kui ka armastuses. Et haavatud seltsimeest mitte maha jätta, jääb Anatoli Orlov okupeeritud linna. Tihedad ja seltsimehelikud sõprussidemed ühendavad noorkaardiväelasi, ja see ääretu truudus üksteisele ning oma ülesandele võimaldas neil poole aasta kestel sooritada julgeid diversiooniakte ja jääda paljastamata.

Suure meisterlikkusega kirjeldab Fadejev noorkaardiväelaste armastust, jõudu ja puhtust — Vanja Zemnuhhovi ja Klava Kovaljova, Oleg Koševoi ja Niina Ivantsova armastust.

Revolutsiooni noore põlvkonna üldiseloomustuse annab Žora ja Vanja juhuslik teekaaslane, major, kes oli tähelepanelikult kuulanud nende tuliseid vaidlusi elu, tuleviku ja õige tee valiku üle.

««Teie, lapsed... te isegi ei tea, missugused te olete, lapsed!... Ei! Niisugune riik püsis ja püsib edaspidi!» ütles ta äkki

ja ähvardas ägedalt kaugusse kedagi lühikese musta sõrmega ... «Ah, mu jumal! See on ju õnn — seista oma kohal, mitte taganeda, anda elu, — uskuge südametunnistust, ma ise pean õnneks anda oma elu, anda elu niisuguste laste eest nagu teie!» kõneles major erutusega, mis pani vappuma tema kerge kuivetu keha.»

Ta märgib õigesti, missuguse toreda ja suurepärase noore põlvkonna kasvatas üles meie revolutsioon, kommunistlik partei. Temas on leidnud väljenduse nõukogude ühiskonna elulisus, meie rahva vaimutugevus, tema vääramatu võidu pant vaenlase üle.

Noorkaardiväelasi kujutades püüdis Fadejev näidata nii nende hingerikkust kui ka puhtnooruslikku otsekohesust. Just seepärast rõhutab ta Oleg Koševoi mõningate tegude puhul poisikeslikku ülemeelikust. Teistsugusel viisil kujutab ta neid jooni ka Tjuleninis ja Ševtsovas. Fadejev on noorkaardiväelased andnud kogu nende elulises konkreetsuses. Nad pole mingid abstraktsete heategijate skeemid, vaid elavad inimesed kõikide oma väärtuste ja puudustega.

Vastavalt püüdele näidata meie noorsoo kõrgeid moraalseid omadusi nõukoguliku elu, nõukogude korra tulemusena, on Fadejev ehitanud romaani kompositsiooni. «Noores Kaardiväes» oleks nagu kaks sõlmitust. Esimene on meie rinde läbimurdmine Donbassis sakslaste poolt ja Krasnodoni evakueerimine. Teiseks intriigiks, kus juba vahetult algab romaani peateema, on organisatsiooni «Noor Kaardivägi» põrandaaluse salga organiseerimine. Sündmustele Krasnodoni evakueerimise ja organisatsiooni «Noor Kaardivägi» moodustamise vahel on pühendatud ligemale kolmandik romaanist. See «Noore Kaardiväe» osa kannab ekspositsioonilist iseloomu, kuid mängib erakordselt tähtsat osa.

Just siin annab Fadejev nõukogude rahva noore põlvkonna täieliku karakteristika ja avab noorkaardiväelastes ilmnenud suurejoonelise heroilisuse seesmise põhjuse ning motiivid.

Nõukogude rahva nooremat põlvkonda kujutades rõhutab Fadejev sidemeid revolutsioonilis-kommunistlike traditsioonidega ja nende järgnevust. Isade ja laste ammune teema maailmakirjanduses on siin lahendatud uut viisi. See järgnevuse idee peegeldub juba romaani epigraafis, tsitaadis Bezõmenski luuletusest, mis oli noorkaardiväelaste isade ja emade populaarsemaid laule 1920-ndatel aastatel. Epigraaf peab rõhutama mõtet, et revolutsiooni vanema põlvkonna, isade, ja noorsoo, laste, vahel on olemas katkestamatu ideeline lähedus ja side. Noorkaardiväelaste isad ja emad elavad oma poegadele ja tütardele kaasa ning toetavad neid. Nõukogude inimesed erinevatest põlvkondadest — vanaema Veerast ja vanadest lambakarjustest, kes kohtavad Turkenitšit ja Olegi, kui need tapavad hitlerlaste loomakarja, kuni «puravikuni» — Ljuba Ševtsova Vorošilovgradi perenaise väikese tütreni — armastavad palavalt oma kodumaad ja vihkavad kirglikult okupante. See kogu nõukogude rahva vastupanu suur ja vääramatu jõud toetas ja innustas noorkaardiväelasi.

Nõukogude inimestele on vastu asetatud vaenlased — fašistid. Vaenlaste leeri kujutamine haarab romaanis «Noor Kaardivägi» olulise osa. Nagu juba näidatud, põhineb ta teraval kontrastil nõukogude inimese helge, üleva ja õilsa maailma ja sünge ning vastiku fašistliku «Ordnung'i» vahel. Fašistlikku korda esindab rida tegelasi kindral von Wentzelist, kelle lihvitud välimuse taga peitub taltsutamatu kaabakas, esseslase Peter Fenbongi, sadisti, marodööri ja loomastunud timuka hirmuäratava kujuni.

Sellesse maailma kuuluvad ka reeturite Reibandi, Stetsenko, Fomini ja Võrikova jälgid kujud.

Nõukogude rahva õelaimate vaenlaste kujutamisel arendab Fadejev edasi sedasama teemat, mida ta ka varem oli käsitlenud — kapitalismi, eraomandliku maailma paljastamist, selle maailma, kus võimutsevad kerge teenistuse, röövimise ja vastastikuse vihkamise hundiseadused. Fadejev rõhutab Gorki väljendust aluseks võttes, et fašism pole midagi muud kui kodanliku ühiskonna parandamatute pahede kõige jäledam avaldus. Selles mõttes omandab Fenbongi vaidlus kujutletava džentelmeniga sümbolistliku tähenduse. Fenbongi hoiab oma köidikuis maniakaalne unistus rikkusest. Rikastumise huvides sooritab ta hirmsaid ja räpaseid tegusid: tapab ja röövib inimesi. Kokkuröövitud väärtasju, valuutat ja kuldhambaid kannab ta enda küljes, ta ei pese end kuude kaupa ja muutub juba räpaseks, haisvaks loomaks. Kuid ta ei pea end põrmugi halvemaks neist, kes rikastusid, olgugi et mitte just samal teel, kuid lõppude lõpuks ikkagi võõra vere, piinade ja kannatuste hinnaga. Vaidluses kujutletava eeskujuliku džentelmeniga veenab Fenbong teda, et nende vahel pole põhimõttelist vahet, ja kui ongi vahe rikastumise viisides, siis pole see kaugeltki oluline.

Lastes nõukogude inimeste helgel maailmal kokku põrgata fašistliku «Ordnung'i» haisva maailmaga, rõhutab Fadejev erilise jõuga selle korra, fenbonge sünnitava ühiskondliku korra ajalooliselt vältimatut hukku ja nõukogude inimestes ning kommunistlikus ühiskonnas kehastunud inimlikkuse ja arukuse võidu ajaloolist seaduspärasust.

Nende kujude seas, kes seisavad noorkaardiväelaste vastas, on ka Stahhovitš. Temas on Fadejev kujutanud jooni, mis mitmeti meenutavad Metšikut. Stahhovitši negatiivsed omadused selgusid juba varem, enne kui ta sai reeturiks. Need olid enesearmastus, püsiva seltsimeheliku solidaarsustunde puudumine ja egoism. Stahhovitšil polnud sotsialistliku ühiskonna inimesele omaseid jooni, ta viibis kodanlike igandite võimuses. Just see viis Stahhovitši häbiväärse kuriteoni. Katsumuse tunnil, kui inimese tõeline väärtus pannakse proovile, osutus Stahhovitš reeturiks. Ta hukutas nii enda kui ka seltsimehed.

Romaani kunstilised iseärasused.

Sotsialistlik realism eeldab tegelikkust kehastavate kujude loomisel ilukirjanduslike vormide ja vahendite mitmekesisust. Romaani «Noor Kaardivägi» stiili iseloomustab mitmesuguste elementide ühendamine. Siin näeme me nii *eepilist* jutustust kui ka *lüürilist* paatost, nii *satiirilisi* motiive kui ka laiu *ajaloolis-filosoofilisi* üldistusi.

Kahe maailma sellise kontrastse vastandamisega, millest eespool oli juttu, on kooskõlas ka romaani kaks peamist stiililist joont. Nõukogude inimesed on romaanis antud ülevas ja kaunis sõnastuses. Fašistlikud metslased on enamasti antud groteskselt, s. t. hirmsa ja võika ühendis naeruväärsega.

«Noore Kaardiväe» tugevaim külg on see eredus ja sügavus, millega Fadejevil on õnnestunud jäädvustada nõukogude rahva kangelaslikkust, patriootilist eneseohverdust ja hingelist ilu. Noorkaardiväelaste kangelaslike iseloomude avamisele lähenes Fadejev mõnevõrra teisiti kui positiivsete kangelaste kujutamisel oma varasemates teostes. Eristavaks iseärasuseks on siin see, et võrreldes «Kaotusega» on tugevnenud *romantiline* suunitlus, mis, nagu teada, on sotsialistlikule realismile omane. See väljendub ka tegelaste iseloomude kujutamises ja jutustuse toonis.

Noorkaardiväelastes kriipsutab kirjanik alla ülevat, kaunist ja kangelaslikku, mis on nende iseloomulikeks omadusteks. Noorkaardiväelaste tegevust ümbritseb revolutsioonilise kangelaslikkuse romantiline oreool.

Kuid noorkaardiväelaste romantilisus ei võta neilt realistlikku elulisust. Noortes peegeldus meie elu ilu, sotsialistliku tegelikkuse enda kangelasromantika. Fadejevi taotlus näidata noorkaardiväelaste hingelist kaunidust ilmneb ka kujutamisvõtteis. Juba episoodis, millega romaan algab, võrreldakse Uljana Gromovat imeilusa puhta liiliaga, millel on täiuslik värvide harmoonia, kusjuures autor märgib, et asi ei seisa üksnes selles, et Ulja on kauni välimusega; tema ilu on seoses tema hinge rikkusega. Kirjanik annab teda iseloomustavaks portreeks detaili: «... tütarlaps [oli] mustade laineliste juuksepalmikutega, helevalge pluusiga ja nii kaunite, neist äkitselt voolama hakkava valguse küllast pärani avanenud ning niiskunud mustade silmadega, et ta ise sarnanes selle vesiroosiga, mis tumedas vees peegeldus.» Veel suuremal määral on see väljendunud Zemnuhhovi kujus. Tema portree on järgmine. «Noormees oli pikakasvuline, kohmakas, veidi vimmas, tal oli seljas sinine, pesemisest kulunud, tema pikkade käte jaoks liiga lühikeste varrukatega vene särk, mis oli vöötatud kitsa rihmaga, jalas hallid, pruunide triipudega lühikesevõitu püksid ning paljalt jalga tõmmatud tuhvlid.»

Ent sel kohmakal ja vimmas noorukil on nii rikas hing, et ta tõuseb lugejate ette ilu kehastusena. Zemnuhhovi erutab kohtumine armastatud tütarlapse Klavaga. «See vaimustus, mis hõõgus

tema hinges nagu söed tuha all, valgustas nüüd leegina tema ebatavalist nägu, kuid ei Klava ega keegi inimestest näinud tema nägu praegu, kus ta muutus nii imekauniks.»

Noorkaardiväelased on kaunid ja tüüpilised seetõttu, et nad väljendavad uue, sotsialismi ajastu inimese iseloomulikke jooni. Noorkaardiväelaste romantiliselt võluvad kujud peegeldavad objektiivset tegelikkust, kehastades ühtlasi sotsialismiajastu noormeeste ja neidude ideaali. «Noore Kaardiväe» kangelaste kujusid luues valis Fadejev selleks nõukogude inimeste parimad tunded ja omadused ning avas nende ees homse päeva. Kirjanik ise lausus sel puhul: «Sotsialistlik realism, mis toetub elu tõele selle arenemises, haarab endasse revolutsioonilise romantika.

Ühes minu romaani «Noor Kaardivägi» retsensioonidest prantsuse ajalehes oli kuulda rahulolematust selle üle, et ma nõukogude noorsoo kujutamisel ei näidanud mingisugust pahet ega alatust. Retsensioonis paistis läbi ilmne rahulolematus, et nõukogude noorsugu elab inimlike, mitte eksistentsialismi seaduste järgi. (Eksistentsialism — kodanlik filosoofia, mille järgi ei usuta inimese helgesse ja heasse põhiolemusse. — *Autorid.*) Kuid ma pole selles süüdi ega saa millegagi hr. retsensenti aidata.»

Kujutades nõukogude noorsugu kauniduse kehastusena, annab Fadejev üleva revolutsioonilise sangarlikkuse õhkkonna, milles see noorus elab, edasi jutustamisviisi ja keeleliste vahenditega. Kohtades, kus kõneldakse nõukogude inimeste kangelastegudest, on romaanis kasutatud elevuslikku ja erutatud kirjutamismaneeri. Paiguti saab romaan justkui poeemiks proosas. Lause kõlab mõõdetult ja pidulikult, kasvava emotsionaalse pingega. «Oleg vaatas kuud ja nägi seda otsekui esimest korda. Ta oli harjunud eluga väikeses stepilinnas, kus oli tuttav ja teada kõik, mis toimus maa peal ning taevas. Kuid nüüd oli see kõik talle kõrvaliseks jäänud: see, kuidas sündis noorkuu ja kuidas kasvas ning tõusis lõpuks sini-sinisesse taevasse täiskuu. Ja kes teab, kas tuleb kunagi elus tagasi see õnnelik piiritu ühtesulamise periood kõigega, mis maailmas on lihtsat, head ning imelist?»

Kirjanik põikab *lüüriliste monoloogideni*, milles mõtestab lahti kõige toimuva olemuse, hindab oma tegelasi ja rõhutab oma täielikku seesmist sugulust Krasnodoni põrandaaluste kangelastega. Nendes monoloogides avaldub teose poeetiline ülevus erilise selgusega. Monoloogide omapära on selles, et neil on kaks funktsiooni: nad annavad edasi autori mõttekäigu ja nagu ka kangelase mõtted. Nii lõpeb monoloog emast (V ptk.) sõnadega: «Niisugused mõtted ja tunded tunglesid Olegi hinges.» Olegi elamused (XXV ptk.) on antud samade vahenditega. Mõnikord kasvab see monoloog otseseks lugeja poole pöördumiseks. Tjuleninile pühendatud XIII ptk. algab järgmiste sõnadega: «Kuidas sa käituksid elus, lugeja, kui sul oleks kotka süda, mis on tulvil vaprust, uljust, igatsust kangelastegude järele, aga sa ise oled alles väike, jooksed palja jalu ning jalas on sul ainult kuresaapad, ja

kõiges, täiesti kõiges, mille poole su hing püüdleb, ei ole inimkond sind veel mõista suutnud?» Fadejevi jutustamisviisile «Noores Kaardiväes» on võõras külm, kiretu ja ükskõikne kirjeldamine. Iga episoodi, iga kuju läbib tal kas kirglik, kuum ja siiras armastus või niisama siiras ja kirglik vihkamine. Ta poetiseerib nõukogude inimese maailma ja paljastab halastamatult fašistlikke koletisi.

«Noor Kaardivägi» on romaan, mis paistab silma oma sügava elutõe poolest, on realistlik teos sõna kõige otsesemas mõttes. Seejuures Fadejev lihtsalt ei *kirjelda* krasnodonlaste tegusid, vaid *ülistab* nõukogude inimeste sangaritegusid. Sellest tulenevad mõningad iseärasused teose keeles: Keel väljendab otseselt nii kirjaniku mõtisklusi kui ka tema raevu, kurbust, armastust ja viha. Kirjanik valib välja teravad, eredad ja tugevad värvid. Uljat võrdleb ta imeilusa liiliaga. Ljuba Ševtsovat iseloomustab Fadejev võrdlusega «kerge kui tuli». Šulga'd ja Valko'd, kes on hukkunud ebavõrdses võitluses timukatega, nimetab kirjanik rüütleiks. Nii kangelaste kui ka autoripoolne kõne on sageli pateetiline. Fadejev kõneleb Šulga'st: «... hirmsais piinades ja talumatus kurbuses pöördus ta hing Protsenko, nende ühise juhi ja tema isikliku sõbra poole ning küsitles:

«Kus sa küll oled, Ivan Fjodorovitš? Kuidas sul läheb? Oled sa elus? Peksad sa neetud vaenlasi, oled sa neist jagu saanud, oled sa nad üle trumbanud? Või piinavad nad ehk sinu hinge samuti kui mind? Või nokivad juba kaarnad keset steppi su lõbusaid silmi?» »

Iseloomulikud on piiritlevad emotsionaalsed epiteedid, mille abil kirjanik annab edasi kangelase elamusi: *hirmsad* piinamised, *talumatu* kurbus. Iseloomulik on ka see, et tegusõna *спрашивать* on asendatud pidulik-eepilise tegusõnaga *вопрошать*. Šulga monoloog on täis süntaktilisi parallelisme, küsi- ja hüüdlauseid. Selle lõpetab silmi väljanokkiva kaarna rahvalik-poeetiline kuju. *Romaani lüürilis-pateetilised elemendid viivad meid Gogoli «Tarass Bulba» eepilise stiili juurde.*

Püüdes edasi anda oma kangelaste elamuste komplitseeritust, väldib Fadejev erinevalt oma mõningatest varasematest teostest liiga keerulisi lauseid rohkete kõrvallausetega. Fadejevi keelele on võõras ka murdeharrastus. Ainult tegelaste kõnele koloriidi andmiseks, sest tegelaste hulgas on palju ukrainlasi, on kirjanik siin-seal lülitanud vahele ukrainisme, mis on lugejaile täiesti arusaadavad.

Hitlerlaste pealetung pööras nõukogude inimeste elule nii järsult teise külje, et loodustki tunnetatakse uut moodi. «Noores Kaardiväes» on loodus vahetult seotud kangelaste elamustega, mitte üksnes nende psühholoogilise üldseisundiga, vaid ka nende mõtetega kodumaast, möödunud õnnelikust ja vabast elust, võitluse ähvardavaist ohtudest.

Romaani alguses antud looduspilt oma helgete juubeldavate

värvidega kajastab rahuliku elu võlu, olles ühtlasi terav kontrast edaspidi toimuvale õudusele.

Vaadeldes ümberringi laiuvat ilusat maailma ja kuuldes kauget kahurikõma, kõneleb Ulja Gromova: «Kui ma seda kuulen ja näen niisugust selget taevast, näen puude oksi, rohtu jalge all, tunnen, kuidas päike on selle kuumaks kütnud, kuidas ta meeldivalt lõhnab, on mul nii valus, nagu oleks see minult alatiseks, alatiseks kadunud.»

Teises kohas maalib autor sügisööst pildi:

«See varasügise öö oli nii saladuslik ja ilus hõbedase uduvinega jõe taga ning selle pisut imeva ja matsutava, justkui lapse häälitsusega, et keegi lastest ei suutnud vabaneda kummalisest tundest: kas nad tõepoolest peavad lahkuma jõest ja sellest häälest ning astuma võitlusse saksa vahipostiga, mingisuguste traataedadega, lukkudega?»

Noorkaardiväelaste kogu maailm, kogu elu, kõik nende kavatsused ja tunded on seotud sõja suurte ja traagiliste sündmustega, kodumaaga ja kangelasliku võitlusega isamaa vaenlaste vastu.

Looduspiltide kaudu annab Fadejev edasi selle võitluse pinge ja dramaatilisuse.

«Noores Kaardiväes» oskas Fadejev tõepäraselt näidata nõukogude rahva kangelaslikku iseloomu, sotsialistliku ühiskonna sünnitatud ja kasvatatud uue inimese visadust ja hingelist ilu. Koševoi, Tjulenin, Gromova ja teised «Noore Kaardiväe» tegelased on saanud nõukogude lugejale niisama armastatud kangelasteks, nagu Pavel Vlassov, Tšapajev ja Pavel Kortšagin.

Kui nõukogude inimeste kirjeldamisel valitsevad romaanis *lüürilised* ja *pateetilised* elemendid, siis fašistlikku «Ordnung'it» näitab Fadejev *satiiri* ja *groteski* vahendusel. Okupantide teod on jubedad ja vastikud. Ka nemad ise kutsuvad esile jälestust. Kirjanik võrdleb neid elajatega: Fenbong on «ulguv hüään», saksa polkovnik sarnaneb «hambad paljastanud peniga», Olegi ülekuulav gestaapolane aga silmuga. Sellel gestaapolasel on «õudsed lillakad poolringid silmade all, silmad on tumedate, peaaegu mustade kulmukolmnurkade alt välja tungimas, põsenukke ümbritsevad ja kõhnadele põskedele laialivalgunud laibalaigud andsid talle üleloomuliku ilme — niisugune inimene võib viirastuda ainult kohutavas unenäos».

Kuid fašistide kujutamisel ühineb hirmuäratav ja inetu naeruväärsega. Koomiliselt totrad on leitnant Schweide, «Direktion Nr. 10» juhataja, ja tema asetäitja Feldneri kujud. Ebatavaline lobamokk ning kisakõri Feldner ja samavõrd ebatavaline vaikija Schweide, kes «oli nii rumal, et talle tekitas raskusi seostada sõnu ja lauseid», on mõlemad oma viljatute katsetega arendada Donbassis suurejoonelist röövimist, antud selge ja salvava väljanaermise vaimus.

Fadejevi romaane, mis loovad meie revolutsioonilise kaasaja tõepärase ja ajalooliselt konkreetse pildi, läbib kõrge ideelisus,

kommunismi eest peetava võitluse kangelasromantika ja nad kuuluvad sotsialistliku realismi väljapaistvate teoste hulka.

Fadejevi tähtsus nõukogude kirjanduse ajaloos seisab selles, et ta andis ereda ja tugeva kujutuse niisugustest nõukogude rahva elus tähtsatest epohhidest, nagu kodusõda ja fašistlike anastajate vastu peetud Suur Isamaasõda; ühena esimestest meie kirjanduses suutis ta näidata revolutsiooniajastu uut kangelast; töötades läbi oma loomingu põhiteemat — rahva kangelaslikku võitlust uue, kommunistliku elukorra eest, tõi ta esile kommunistliku partei suure organiseeriva ja innustava osa.

Fadejevi kui kunstniku jõud seisab selles, et ta suure siiruse, vaimustuse ja meisterlikkusega jutustas oma raamatuis sotsialismist, sellest, kuidas ta loodi, kuidas kätte võideti ja kui suurte edusammudeni ta on jõudnud.

NÕUKOGUDE KIRJANDUS SÕJAJÄRGSEL PERIOODIL.

Suur Isamaasõda lõppes Saksa fašismi ja Jaapani imperialismi täieliku purustamisega. Nõukogude rahvas saavutas maailmaajaloos enneolematu võidu. Hoolimata hädadest ja sõjapurustustest, hoolimata sellest, et meie poolt kantud ohvrid olid väga suured, väljus Nõukogude Liit sõjast veel elujõulisemana ja võimsamana.

Sõjajärgsetel aastatel asus nõukogude rahvas kommunistliku partei juhtimisel sõja läbi purustatud rahvamajandust üles ehitama ja alustas võitlust nõukogude kirjanduse ja kultuuri uue võimsa tõusu eest.

Juba 1950. a. alguseks oli rahvamajanduse sõjaeelne tase mitte ainult taastatud, vaid ka tunduvalt ületatud. 1953. a. ületas nõukogude tööstus sõjaeelse taseme ligikaudu kahe ja poole kordselt. Tõsised edusammud toimusid kõigil tööstusaladel, põllumajanduses ja kultuuri alal.

Partei juhtimisel läheb nõukogude rahvas kindlalt ja veendunult kommunismi poole.

Suured muutused toimusid ka rahvusvahelises olukorras. Rida Euroopa ja Aasia maid läks lahku imperialismi leerist, kukutas reaktsioonilise korra, kindlustas rahvavõimu ja astus sotsialismi ülesehituse teele.

Nõukogude Liidu poolt juhitav sotsialismi ja demokraatia leer haarab terve rea maid elanike üldarvuga 900 milj. inimest, mis moodustab enam kui $^1/_3$ maakera elanike koguarvust.

Suure ulatuse on saanud rahvuslik vabastusliikumine paljudes Aasia ja Aafrika maades, mis on kaua aastaid kolonisaatorite ikke all olnud.

Meie maal ja kogu maailmas toimunud muutuste valguses, partei poolt rahva ette asetatud ülesannete valguses kasvas nõukogude kirjanduse vastutus mõõtmatult.

Meie kirjanike ette kerkinud uued ülesanded olid: jäädvustada täisväärtuslikes kunstilistes kujudes meie rahva kangelaslikkust sõjapäevil, rahvahulkade suurt tööalast entusiasmi pärast sõda, näidata kommunismi juba nähtavaid ja aimatavaid jooni, kasvatada väsimatult nõukogude patriotismi ja proletaarse internatsio-

nalismi tunnet, paljastada energiliselt ja järjekindlalt uue sõja õhutajaid, võidelda rahu eest.

Pärast sõja lõppu tuli nõukogude kirjanduses ilmsiks terve rida võõraid ja vaenulikke nähtusi, mis tuli otsustavalt ületada selleks, et avada tee meie kunsti edasiseks õitsenguks.

Kommunistliku partei hoolitsuse tähtsa avaldusena ilmusid ÜK(b)P Keskkomitee otsused 1946.—1948. aastast kirjanduse- ja kunstiküsimustes.

ÜK(b)P Keskkomitee otsused kirjanduse- ja kunstiküsimustes.

ÜK(b)P Keskkomitee otsused puudutavad kõiki nõukogude kunsti alasid — kirjandust («Ajakirjadest «Zvezda» ja «Leningrad»»), teatrit ja draamakirjandust («Draamateatrite repertuaarist ja abinõudest selle parandamiseks»), kino («Kinofilmist «Suur elu»») ja muusikat («Muradeli ooperist «Suur sõprus»»).

Otsustes «Ajakirjadest «Zvezda» ja «Leningrad» » 14. augustist 1946. a. võttis ÜK(b)P Keskkomitee tugeva kriitika alla apoliitilisuse ja ideelageduse kirjanduses. Mõned meie literaadid, kes unustasid leninliku õpetuse kirjanduse parteilisusest ja sotsialistliku realismi printsiibid, hakkasid esinema ebakunstipäraste ja nõukogude kirjandusele võõraste teostega, milles nad laimasid nõukogude rahvast ja propageerisid elust pettumist. Niisugune kahjulik tegevus lähtus väärkujutlustest, nagu oleks kunst poliitikast sõltumatu, lähtus «puhtast kunstist».

Kõige teravamalt avaldusid need kahjulikud tendentsid Leningradi ajakirjades «Zvezda» ja «Leningrad», Zoštšenko ja Ahmatova nende aastate teostes. Zoštšenko labased teosed ja Ahmatova pessimistlikud luuletused mõistis Keskkomitee hukka.

Ajakirjade «Zvezda» ja «Leningrad» toimetused, kes trükkisid Zoštšenko ja Ahmatova halbu teoseid, sooritasid tõsise eksimuse, mille juured on selles, et ajakirjade juhtivad töötajad olid unustanud leninismi põhiteesid nõukogude kirjanduse parteilisusest.

Ajakirjade juhtivad töötajad «...on unustanud leninismi teesi, mis ütleb, et meie ajakirjad, nii teaduslikud kui kunstiajakirjad, ei saa olla apoliitilised. Nad on unustanud, et meie ajakirjad on Nõukogude riigi võimsaks vahendiks nõukogude inimeste ning eriti noorsoo kasvatamisel ja peavad seepärast juhinduma sellest, mis moodustab nõukogude korra elulise aluse, — tema poliitikast».

Partei Keskkomitee osutas nõukogude kirjanike kasvavale vastutusele töötajate kommunistlikul kasvatamisel ja pööras erilist tähelepanu sellele, et nõukogude kirjanduse jõud seisab tema ideelisuses ja rahvalikkuses, selles, et tal pole ega võigi olla teisi huve peale rahva ja riigi huvide. «Seepärast on niisugune ideelagedus, apoliitilisuse ja «kunst kunsti pärast» jutlustamine võõ-

ras nõukogude kirjandusele, kahjulik nõukogude rahva ning riigi huvidele, ja sellel ei pea olema kohta meie ajakirjades.»

26. augustil 1946. a. võeti vastu ÜK(b)P Keskkomitee otsus «Draamateatrite repertuaarist ja abinõudest selle parandamiseks». Teatrite olukord repertuaari alal oli selles otsuses tunnistatud ebarahuldavaks.

Keskkomitee näitas, et repertuaari peamine puudus on selles, et «... nõukogude autorite näidendid kaasaja teemadel on tegelikult välja tõrjutud meie maa suuremate teatrite repertuaarist ... ... ebanormaalset olukorda repertuaari alal süvendab veel see, et nendegi väheste kaasaegse teemaga näidendite hulgas, mis on lavastatud, leidub nõrku, ideelagedaid näidendeid ...»

Keskkomitee märkis teatrite ülemäära suurt kalduvust ajaloolise sisuga näidendite lavastamiseks ja mõistis hukka Kunstide Komitee ebaõige joone, kes tõi teatrite repertuaari sisutuid ja vähese kunstiväärtusega välismaa kodanlike draamakirjanike näidendeid.

Keskkomitee asetas draamakirjanike ette tähtsad loomingulised ülesanded: «... luua kujukaid, kunstiliselt täisväärtuslikke teoseid nõukogude ühiskonna elust, nõukogude inimesest. Näitekirjanikud ja teatrid peavad näidendeis ja lavastustes kajastama nõukogude ühiskonna elu selle lakkamatus edasiliikumises, peavad igati kaasa aitama nõukogude inimese parimate iseloomujoonte edasiarenemisele, mis ilmnesid eriti jõuliselt Suure Isamaasõja ajal. Meie näitekirjanikud ja näitejuhid on kohustatud aktiivselt osa võtma nõukogude inimeste kasvatamisest, vastama nende kõrgeile kultuurinõudeile, kasvatama nõukogude noortest reibast, elurõõmsat ja kodumaale ustavat sugupõlve, kes usub meie idee võidusse, ei karda takistusi ja on võimeline võitma igasuguseid raskusi. Ühtlasi on nõukogude teatri ülesandeks näidata, et need omadused pole omased üksikuile valitud inimestele, kangelastele, vaid paljudele miljonitele nõukogude inimestele.»

Nõukogude kinoasjanduse arenemise põhiküsimustele oli pühendatud ÜK(b)P Keskkomitee otsus 4. septembrist 1946. a. «Kinofilmist «Suur elu»». Selles otsuses on üksikasjaliselt ja sügavalt analüüsitud filmi «Suur elu» teise seeria vigu ja puudusi. Nende olemus peitub selles, et filmis oli moonutatud ajaloolist ja kunstilist tõde. Nõukogude tegelikkus oli esitatud karikatuurses ja halvustavas laadis.

Koos filmi «Suur elu» teise seeriaga on otsuses kritiseeritud rida teisigi ebaõnnestunud ja eksimustega filme.

Keskkomitee näitas, et paljude kinoala meistrite, lavastajate, režissööride ja stsenaariumide autorite puuduliku töö peapõhjus on selles, et nad ei õpi tundma tööd, mida asuvad kujutama. Näiteks ilmnes filmi «Suur elu» autoritel täielik tänapäeva Donbassi, tema tehnika ja inimeste mittetundmine.

Partei Keskkomitee pööras kunsti alal töötajate erilist tähele-

panu sellele, et nõukogude rahva kultuurialased nõudmised on mõõtmatult kasvanud ja et kunsti alal töötajad, kes ei taha seda mõista, võivad osutuda heidetuks üle eesrindliku nõukogude kunsti parda.

Nõukogude kunsti ühest tähtsast alast — muusikast — räägib ÜK(b)P Keskkomitee määrus 10. veebr. 1948. a. «Muradeli ooperist «Suur sõprus» ». Selles määruses astus partei Keskkomitee otsustavalt välja rahvavastaste, formalistlike tendentside vastu muusikas.

Keskkomitee märkis, et Muradeli ooperi peamised puudujäägid on tingitud ooperi muusikast. Ooperi muusika on ilmetu ja kaame. Selles pole ühtki meeldejäävat meloodiat või aariat; see on segane ja disharmooniline, üles ehitatud dissonantsidele ja kõrvalõikavatele heliühenditele.

Helilooja pole kasutanud rahvameloodiate, lauluviiside ja tantsumotiivide varasalve, mille poolest Nõukogude Liidu rahvad on nii rikkad, eriti aga Põhja-Kaukaasia rahvad, kus toimub ooperi sündmustik.

Muusika väära «originaalsuse» jahil hoidus Muradeli arvestamast klassikalise, eriti vene ooperi parimaid traditsioone ja kogemusi, selle sisukust, meloodiarikkust ja diapasooni avarust, rahvalikkust, säravat, ilusat ja selget muusikalist vormi.

Loobudes klassikalise muusika põhimõtetest asusid Muradeli ja mõned teised nõukogude heliloojad muusikas formalismi teele. See tee on paheline ja hukatuslik juba sellepärast, et formalistlik muusika, nagu kõneldakse määruses, «... lõhnab tugevasti kaasaegse modernistliku kodanliku euroopa ja ameerika muusika järele, mis kajastab kodanliku kultuuri langust, muusika kui kunsti täielikku eitamist, tema ummikut.»

Partei Keskkomitee kutsus nõukogude heliloojaid üles hästi tundma õppima suuri nõudeid, mida nõukogude rahvas esitab muusikale, ja tagama edaspidiseks kogu muusikaloomingus nõukogude rahva väärsete heade ja väärtuslike teoste loomise.

Keskkomitee otsused kirjanduse- ja kunstiküsimustes kujutavad endast kirjanduse parteilisuse ja sotsialistliku realismi põhimõtete õpetuse arendamist.

Valides nõukogude inimese parimad tunded ja omadused, avades tema ees homse päeva, peab nõukogude kunst näitama samal ajal meie inimestele, missugused nad peavad olema, peab piitsutama eilse igandeid, mis segavad nõukogude inimeste edasiminekut. Niisugune oli partei nõudmine nõukogude kunstnikele.

Apoliitilisuse ja ideelageduse, estetismi ja formalismi vastu suunatud ÜK(b)P Keskkomitee otsuseid läbib ehtsalt rahvaliku kunsti eest peetava võitluse idee. Nad aitavad meie kirjanikel ja kunstitegelastel võita kahjulikud igandid ja võõrad mõjustused.

Sõjajärgse kirjanduse arenemine.

Kommunistliku partei tark ja kaugelenägev poliitika kirjanduse alal osutas meie kirjanike loomingule tohutut mõju. Sõjajärgsel perioodil jõudis nõukogude kirjandus uute tähelepanuväärsete edusammudeni.

Sõjajärgseil aastail ilmusid järgmised romaanid: V. Ažajevi «Kaugel Moskvast», S. Babajevski «Kuldtähe kavaler», G. Nikolajeva «Lõikus», K. Fedini «Esimesed rõõmud» ja «Ebatavaline suvi», F. Gladkovi kolm autobiograafilist romaani, I. Ehrenburgi «Torm» ja «Üheksas laine», B. Polevoi «Jutustus tõelisest inimesest», L. Leonovi «Vene mets», S. Zlobini «Stepan Razin» ja peale selle K. Simonovi ning A. Korneitšuki uued näidendid, A. Tvardovski, K. Simonovi, A. Surkovi, N. Tihhonovi ja S. Štšipatšovi uued luuletuskogud, M. Issakovski uued laulud ja paljud teised nõukogude kirjanduse tähelepanuväärsed teosed.

Üheks sõjajärgse kirjanduse õitsengut iseloomustavaks jooneks on noorte kirjanduslike jõudude suur juurdevool kirjandusse.

Lühikese aja vältel tuli kirjandusse üldrahvaliku tunnustuse võitnud andekate kirjanike plejaad. Nende hulka kuuluvad V. Ažajev, V. Panova, B. Polevoi, E. Kazakevitš, G. Nikolajeva ja rida teisi kirjanikke. Koos vanema põlvkonna kunstnikega töötavad nad energiliselt ja viljakalt nõukogude kultuuri heaks.

Nõukogude kirjanduses toimub sõjajärgsetel aastatel sotsialistliku realismi printsiipide edasine arenemine. Sõjajärgset nõukogude kirjandust iseloomustavad rahvahulkade töökangelaslikkuse lai ja mitmekülgne kunstipärane kujutamine, kommunistliku ideelisuse kasv, meie elu kujutamine tema revolutsiooniliste ümberkujunduste protsessis, tema kommunismile ülemineku perspektiivis, sõjaõhutajate terav ja järjekindel paljastamine, võitlus rahu eest kogu maailmas ja veel tihedam seos kaasaja poliitiliste ülesannetega.

Pärastsõjaaegsele kirjandusele on omane ideelise sisu sügavus ja aktuaalsus, teemade mitmekülgsus ja kunstivormide mitmekesisus. Siin tuleb eristada teosed, mis kujutavad: 1) nõukogude rahva kangelaslikku võitlust ja võitu Suures Isamaasõjas, 2) sotsialistlikku tööd, 3) rahu eest peetavat võitlust ja 4) ajaloolist ainestikku.

Suure Isamaasõja kujutamine.

Partei asetas kirjanike ette ülesande lahti mõtestada ja üldistada suur kogemus, mille meie rahvas sai Suures Isamaasõjas. Partei näpunäiteid järgides lõid nõukogude kirjanikud sõjajärgseil aastail rea väljapaistvaid teoseid, mis jäädvustavad nõukogude rahva kangelasliku võitluse fašismi vastu.

Erinevalt sõja-aastail verivärskete sündmuste järel loodud

teostest on Isamaasõja kujutamine kaasaegses nõukogude kirjanduses omandanud laiema ja üldistava iseloomu. I. Ehrenburg andis Teise maailmasõja pildi tervikuna («Torm»), Nõukogude armee suur vabastusrünnak Lääne-Euroopasse leidis peegelduse Kazakevitši romaanis «Kevad Oderil».

Pärastsõja-aastail kirjutatud teostes on sügavamalt avatud nõukogude rahva fašismi vastu peetud võitluse maailma-ajalooline tähtsus. Sõda on antud võitlusena rahu eest, kogu maailma rahvaste vabaduse ja õnne eest. Sügavamalt on kujutatud ka nõukogude võitleja hinge, tema iseloomu õilsaid omadusi, mis eriti jõuliselt ilmnesid sõjapäevil. Sõja algusperioodi jäädvustab *Boriss Polevoi* (sünd. 1908. a.) *«Jutustus tõelisest inimesest»* (1946).

B. Polevoi, kes juhindus N. Ostrovski traditsioonidest, maalis lendur Meresjevi suurepärase kuju, tohutu suure elujõuga inimese, kes suutis raskest haavatasaamisest ja talumatutest füüsilistest kannatustest hoolimata uuesti lennuväkke tagasi pöörduda ja kommunismi võidu eest võitlejate ridades seista.

Jutustuse aluseks on tõsielu faktid. Kuid ei tule arvata, et jutustus on lihtsalt Suure Isamaasõja ühe juhtumi ümberjutustus. Kirjanik läks siin sedasama teed, mida mööda olid läinud paljud väljapaistvad nõukogude kirjanikud: Furmanov «Tšapajevis», Ostrovski romaanis «Kuidas karastus teras», Fadejev «Noores Kaardiväes». Ta ühendas dokumentaalselt tõepärase kunstilise üldistusega. Tulemusena sai ta raamatu mitte ühe inimese, vaid meie rahva tüüpiliste esindajate kohta.

Jutustuse peakangelane on Meresjev. Autor näitab, milles on tema kangelaslikkuse allikad. Mis aitas poolsurnud lenduril võita enneolematud kannatused, vastu pidada võitluses metsloomaga, peaaegu teadvusetult roomata lumel ja ometi vastu pidada ning omade juurde välja jõuda? Polevoi põhjendab psühholoogiliselt veenvalt Meresjevi käitumist: mitte sattuda vangi, mitte alandada nõukogude inimese väärikust, mitte rikkuda nõukogude ohvitseri sõjalist kohust — need mõtted olid Meresjevi täiesti haaranud. Need andsid lendurile jõudu ja needsamad päästsid ta lõpuks. Needsamad sotsialismi, meie elu poolt üleskasvatatud nõukogude inimese uued omadused tõi Polevoi esile ka kuju edasises arengus. Meresjevil amputeeritakse mõlemad jalad. Ta jääb invaliidiks. Teda hakkavad vaevama nukrad ja rõõmutud mõtted: kellele on ta niisugusena vajalik, kas ta ei osutu elust väljaheidetuks? «Ta tõmbus enesesse,» kõneleb temast kirjanik. «Ta ei kaevanud, ei nutnud, ei ärritunud. Ta vaikis.»

Edasi avab Polevoi nõukogude elu miljöö enda elustava mõju, kangelaslikkuse, sõpruse ja truuduse, meie sotsialistliku humanismi vaimust läbiimbunud tegelikkuse mõju. Selles suhtes mängib suurt osa komissar Vorobjov, Meresjevi voodinaaber haiglas. «Suur võimas inimene,» nimetab Polevoi. «Ta oli tõeline inimene,» kõnelevad temast kaaslased. Vorobjov kehastab bolševike vanemat põlvkonda — kodusõja kangelasi, kes on pannud aluse nõukogude

võimule, kes on karmis heitluses ehitanud sotsialismi. Ta on elatanud inimene, aga temas tuikab noorus. Talle on omane ammutamatu südidus. Vorobjov on parandamatu haige ja surmale määratud. Ta teab seda. Ent ikkagi leiab ta igaühele julgustavaid sõnu. Ta on täiuslik kasvataja ja õpetaja. Tänu Vorobjovile võidab Meresjev oma kurvad mõtted, hakkab tegelema füüsilise treeninguga, mobiliseerib oma tahtejõu ja pöördub rivvi tagasi. Vorobjovi ja Meresjevi omavahelised suhted tunnistavad, kui suurt tähtsust omas noore põlvkonna kasvatamisel isade kogemus, kommunistliku partei suured kogemused.

Jätkates nõukogude kirjanduse traditsioone, jäädvustas B. Polevoi suure poeetilise väljendusrikkusega nõukogude inimese võimsa, ohjeldamatu hingejõu.

Teise maailmasõja sündmustele on pühendatud *I. Ehrenburgi* romaan *«Torm»* (1947).

Romaan loob pildi sõjast tervikuna, alates selle esimestest päevadest kuni Hitleri fašistliku impeeriumi täieliku hävitamiseni Nõukogude armee poolt, meie ajaloolise võidu suurte ja unustamatute päevadeni.

Romaanis asetas Ehrenburg endale ülesande näidata nõukogude rahva võidu maailma-ajaloolist tähtsust, rahva, kes päästis fašismist kogu inimkonna, ja näidata, kuidas nõukogude inimesed «muutsid maailma kliimat». See määras «Tormi» kompositsiooni iseloomu. Romaan paistab silma mitmekülgsuse poolest. Kirjanik kujutab kolme maad, mis on haaratud maailmasõja tormist — Nõukogude Liitu, Saksamaad ja Prantsusmaad. Ja Ehrenburg tõestab: selles, et sõja kõikidest rasketest katsumustest väljus võitjana vaid nõukogude rahvas, on oma sügav seaduspärasus. Sümpaatia ja armastusega kujutab Ehrenburg nõukogude inimesi — Sergei ja Vasja Vlahhovit, Valja Stešenkot, Ossip Alperit, Krõlovi ja paljusid teisi.

Suure lüürilise jõuga on romaanis jutustatud kangelaslikkusest, vahvusest ja eneseohverdusest, mida meie rahvas ilmutas Suures Isamaasõjas, sellest, et võitis nii meie organiseeritus kui ka meie kõrge sõjakunst, meie tehnika. Ning peamine: nõukogude rahvas võitis seetõttu, et ta oli oma patriootilises puhangus ühtne ja et teda valdasid kõige helgemad, õilsamad ja inimlikumad ideed — sotsialismi ideed.

Sel viisil näeb Ehrenburg nõukogude rahva võidu seaduspärasust sotsialismiehituses endas, neis inimlikes omadustes, mida see on kasvatanud.

Täpselt samuti näeb Ehrenburg hitlerliku riigi kokkuvarisemise vältimatust ja seaduspärasust fašismi enda omadustes. Kirjanik kujutab terava satiiriga fašistliku korra poolt kasvatatud inimesi, hitlerliku armee sõdureid — endist antropoloogi Kellerit, endist arhitekti Richterit, veltveebel Grüni. Neid iseloomustavad nüri ja kõrk suurelisus, vaimne tühisus, moraalne metsikus, kiskjalik jul-

mus, röövimise ja tapmise madalad huvid. Säärane sõjavägi ei võinud pääseda häbistavast täielikust kaotusest.

Kuid Hitleri koletisliku sõjamasina suutis hävitada ainult nõukogude rahvas. Prantsusmaa ei pidanud sõjas vastu, sest tema kodanlus reetis rahvuslikud huvid hirmust rahva ees. Ühtede muretus, teiste kõrvalehoidmine poliitikast, kolmandate reeturlikkus viis Prantsusmaa kaotuseni. Ehrenburg rõhutab, et ainult Prantsusmaa lihtsad inimesed, eelkõige töölised, olid haaratud patrioottilisest entusiasmist. Neid inimesi kujutab kirjanik suure sümpaatiaga.

Siit Ehrenburgi raamatu peamine järeldus: maailmasõja suure tormi elas Nõukogude Liit kindlalt üle seepärast, et ta on uue inimkonna maa, sotsialismi maa.

«Torm» on romaan sõjast, kuid ühtlasi ka rahu triumfist, inimlikkusest ja õnnest. Märkimisväärne on romaani lõpp. Pärast saluuti võidu auks räägivad Vasja Vlahhov ja tema naine Nataša rõõmsalt ja erutatult rahvast, oma armastusest, oma tulevikust. «Nad astusid akna juurde. Koitis... See vaikus oli ebaharilik — pärast tormi, pärast kogupauke, hüüdeid, pisaraid... Ja äkki võpatasid mõlemad: keegi naeris — seal ärkas väike Vasja.»

Nii lõpeb romaan. Naerva lapse kuju sümboliseerib rahuliku õnneliku elu võitu, mis on kätte võidetud nõukogude rahva kangelasliku heitlusega.

Otsuses «Draamateatrite repertuaarist ja abinõudest selle parandamiseks» kutsus partei Keskkomitee nõukogude kunstimeistreid üles igakülgselt kaasa aitama nõukogude inimese iseloomu paremate joonte arendamiseks, mis erilise jõuga ilmnesid Suures Isamaasõjas.

Meie kirjanduse teene seisab selles, et ta paljudes suurepärastes teostes sõjast jäädvustas need nõukogude inimese paremad omadused, näitas meie rahva võitmatut jõudu, avas eredates kujudes fašistlike anastajate vastu peetud nõukogude rahva õiglase võitluse mõtte ja eesmärgi ning tema vabastusliku iseloomu.

Teosed sotsialistlikust tööst.

Samuti nagu sõja võitlusväljadel, ilmnesid nõukogude inimese iseloomu parimad küljed ka kangelaslikus töös.

Nõukogude inimeste, kommunismiehitajate töösaavutused leidsid ereda ilukirjandusliku kehastuse terves reas väljapaistvates teostes. Nende seast tuleb esile tõsta V. Ažajevi romaani «Kaugel Moskvast» ja S. Babajevski romaani «Kuldtähe kavaler».

Töö teemal oli, nagu teada, oluline osa nõukogude kirjanduses ka varasematel aastatel. Sellele olid pühendatud F. Gladkovi «Tsement», 30-ndate aastate romaanidest M. Šolohhovi «Ülesküntud uudismaa», L. Leonovi «Sot» ja teised teosed. Nende romaanide iseloomustavaks jooneks oli see, et nad kujutasid sotsialistlikku

ülesehitustööd terava klassivõitluse positsioonilt. Industrialiseerimist käsitlevates romaanides oli iseloomulik ka terav kontrast looduse (reeglina tühjad kõrbetaolised kohad), mis sümboliseerib maa ajaloolist mahajäämust, ja tormilise, ning kiire ehituspildi vahel. Sotsialismi klassivaenlaste — kahjurite, diversantide, kulakute julma vastupanu mahasurumine, sajandeid kestnud mahajäämuse likvideerimine — selliselt kujutasid sotsialistlikku ülesehitustööd 30-ndate aastate romaanid.

Sõjajärgseis kirjandusteostes on kirjanike tähelepanu keskendunud teistele nähtustele. Uued jooned, mis nüüd peegelduvad nõukogude kirjanike romaanides, luuletustes ja näidendites, on töö kommunistlikud vormid, tootmisnovaatorite vaimustavad taotlused, vaimse ja füüsilise töö vaheliste vastuolude hävitamine, kriitika ja enesekriitika osa võitluses rutiini ja tardumuse vastu, kommunismi nähtavad objektid.

Kirjanik *Vassili Ažajevi* (sünd. 1915. a.) romaan *«Kaugel Moskvast»* (1948) jutustab nõukogude inimeste töökangelaslikkusest veel Isamaasõja ajal. Kuid kirjaniku poolt tõstatatud probleemid on aktuaalsed ja sotsialistlikku tööd käsitlevale pärastsõjaaegsele kirjandusele iseloomulikud.

Romaani tegevus toimub sügisest 1941. a. kuni 1942. a. suveni. Kaug-Idas, olgugi Isamaasõja rindeist eemal, töötavad nõukogude inimesed kaitse heaks, andes kogu oma jõu võidu saavutamiseks. Romaani sisu on koondatud naftajuhtme ehitamise ümber Taissini saarelt mandrile.

Romaani iseloomulik joon seisab selles, et kirjanik kunstliku ja pealiskaudse põnevuse taotlemiseta suutis suure erutusega anda keerulise ehitusülesande lahendamise dramaatilisuse ja pingelisuse.

Romaani süžee on lihtne ja areneb loogilise järjekindlusega. Raamat algab inseneride Beridze ja Kovšovi sõiduga Moskvast Kaug-Itta naftajuhtme ehitustöödest osa võtma. Teos lõpeb Aleksei Kovšovi äralennuga Moskvasse, kuhu ta on saadetud aruandega valitsuse ülesande edukast täitmisest. Nende kahe stseeni vahel toimuvad suure tähtsusega sündmused, mis on tulvil dramaatilisust. Ažajev on osanud jutustuse nii avada, et kogu ehituse panoraam, tema tähendus, üldine käik ja eesmärk ning iga ehituse üksiklõik on lugeja tähelepanu keskpunktis ja valgustatud tugevalt ning heledasti. Ehitajate tegevuses seisab raamatu kogu huvitavus.

Lugeja jälgib huviga Ažajevi dramaatilist epopöad just seepärast, et kirjanik on osanud näidata inimest töös, tema mõtteid, erutusi, tema kirglikku huvitatust riigi poolt temale usaldatud ürituse saatusest.

Romaani sisemine konflikt on revolutsioonilise novaatorluse võitlus töös inertsuse, rutiini ja pimeda orjalikkuse vastu välismaiste autoriteetide ees. Nende tardunud, rutiinsete traditsioonide kandjaks on insener Grubski. Toetudes kodanlikus teaduses üld-

tunnustatud normidele, arvestab ta, et naftajuhtme võib ehitada kõige vähem kolme aastaga valmis.

See tähendab, et pikema aja kestel jääb rinne ilma Kaug-Ida naftast. Valitsus annab ehitajaile lahinguülesande — ehitada naftajuhe ühe aastaga.

See näib võimatuna, läbiviidamatuna. Ent pole kindlusi, mida kommunistid poleks võitnud. Võiduks vaenlase üle vajatakse suurimat kangelaslikkust mitte ainult rindel, vaid ka tagalas. Ja mitte asjatult ei selgita partorg Zalkind Aleksei Kovšovile ehituse ülesandeid sõjalise käskluse sõnadega: «Naftajuhet on vaja sõja jaoks, sellest keelduda ei saa. Siit tuleneb otsus: viia ehitustöö lõpule aastaga. See võrdub käsuga pidada vastu surmani ja teha võimatut.» Ning nõukogude inimesed viivad selle võimatu ellu.

Inertsuse ja rutiini, kodanlike autoriteetide vastu astub ehituse uus juhtkond: Batmanov, Beridze, Zalkind. Nad oskasid ehitajate kollektiivi innustada, inimesi õigesti organiseerida ja suutsid valitsuse ülesande täita. Äärmiselt konkreetse kunstilise veenvusega kinnitab autor arvamust, et bolševiku visadus ja mõistus, nõukogude kollektiivi jõud võidab ka vanade spetsialistide tardumuse ja looduse stiihilise vastupanu.

Suure meisterlikkusega annab autor edasi sotsialistliku töö poeesia ja kangelaslikkuse. Tanja Vassiltšenko sidepidajate brigaadi ennastohverdav töö pimedas taigas, keevitaja Umara Mahometi suurepärane meisterlikkus torude asetamisel läbi väina, ehitajate tööind ja entusiasm, nende leidlikkus ja visadus töös on kirjaniku poolt jäädvustatud selges, lihtsas ja meeliköitvas vormis.

Kujutades andekaid nõukogude inimesi, kes vaimustusega otsivad uusi loomingulisi tootmisülesannete lahendusi (insener Kovšov, Tanja Vassiltšenko, keevitaja Umara Mahomet), annab Ažajev ka kommunistide — rahvahulkade juhtijate kujusid. Kõige selgemini on kujutatud ehituse ülemat Batmanovit, suure poliitilise silmaringiga, hiiglasuure tahte ja organisaatorliku talendiga inimest.

Sõjajärgse kolhoosiküla elu kujutamisele on pühendatud Galina Nikolajeva (sünd. 1904) romaan «Lõikus» (1950).

Romaanis jutustatakse, kuidas endine rindemees Vassili Bortnikov, kes on naasnud koju pärast Isamaasõja lõppu, juhib oma külakaaslaste võitlust kodukolhoosi mahajäämuse vastu, sotsialistliku põlluharimise edasise tõusu eest. Bortnikov on antud sisemises arengus. Tal on tulnud vabaneda paljudest vigadest ja eksimustest, enne kui temast sai tõeline kolhoosi juhtija. Autoril on õnnestunud tõepäraselt edasi anda raskusi ja keerukat olukorda, mis valitsesid kolhoosis pärast sõja lõppu. Näemegi, kuidas üks mahajäänumaist kolhoosidest murrab romaani kangelaste — Avdotja Bortnikova, Frossi ja Berjozovi ennastsalgava töö abil järk-järgult välja arengu ja õitsengu avarale teele.

See on romaani peamine süžee. Selle kõrval aga arendatakse raamatus ka teist liini — Vassili ja Avdotja rasket perekonna-

draamat, mis peaaegu oleks lõppenud täieliku suhete katkestamisega. Üldsuse heaks käiva võitluse kestel ületavad nad oma konflikti ja saavad õnnelikuks.

Galina Nikolajevat iseloomustab püüe kujutada tegelikkust elavate vastuolude ja kokkupõrgete kaudu. Ent mõnel juhul on kirjanik eemaldunud oma printsiipidest ja kaldunud ilutsevate, idülliliste nootide poole, kaunistades elu ja siludes selle algset dramaatilisust.

Viimaste aastate jooksul on ilmunud rida raamatuid, milles julgelt ja teravalt arutatakse maal arenevaid komplitseeritud sündmusi. Nende teoste hulka kuuluvad Valentin Ovetškini olukirjeldused «Rajooni argipäev», V. Tendrjakovi jutustused ja olukirjeldused «Sompus ilm», «Sobimatu» jne. Kolhoosiküla põletavaid ja elulisi probleeme on siin käsitletud eredalt ja sügavalt.

Sotsialistliku töö teema peegeldus ka *V. Kotšetovi* romaanis *«Žurbinid»* (1952). Töölisklassi elu kujutamisel järgib autor Gorki traditsioone. «Artamonovite ettevõttes» seisab kapitalistide Artamonovite perekonna moraalse hukkumise vastas Morozovite töölisperekonna sünd ja kasv. Just seda Gorki viimast joont nagu arendaski revolutsiooni ja sotsialismi tingimustes edasi V. Kotšetov.

Kirjanik jutustas «Žurbinites» laevaehitustehasest, selle keerukast ja keevast elust ning proletaarlaste-laevameistrite kolmest põlvkonnast. Siin on ka vanema põlvkonna esindaja Matvei Dorofejevitš. Ta on läbinud suure elutee, õppinud tundma tsaarikorda, võidelnud revolutsiooni eest, kaitsnud, relv käes, Oktoobrirevolutsiooni võite. Siin on ka teine põlvkond — Ilja Matvejevitš, tsehhiülem, ja Žurbinite noor põlvkond — Ilja Matvejevitši pojad Anton, Viktor ja Aleksei. Nende seas on tootmise andekad eesrindlased, leiutajad ja teadlased.

Kujutades Žurbinite töölisperekonna kolme põlvkonda, keskendas autor tähelepanu mitte niivõrd selle perekonna ajaloo välissündmustele, vaid enam neile seesmistele protsessidele, seesmisele kasvule, mis iseloomustab põhjalikke muutusi nõukogude töölise, elu täieliku peremehe saatuses.

Tähelepandav on raamatu žanriline omapära. «Žurbinites» ühendab autor tootmistööd käsitleva romaani perekonnakroonikaga.

Mõningates tööliste teemal kirjutatud raamatutes on kirjanikud koondanud kogu tähelepanu asja tehnilisele küljele. Masinad ja tööpingid olid teose keskpunktis ja tõrjusid elava inimese kõrvale. Kotšetov on läinud teistsugust, õigemat teed. Kirjanik ei piirdunud ainult oma kangelaste tööalase tegevusega. Ta kirjeldab neid koduses olukorras, jutustab nende isiklikust elust, nende rõõmudest ja muredest, nende sisemistest elamustest. Töölisklassi elu kujutamine kogu selle mitmekesisuses oligi romaani edule määrav.

Nii andis meie nõukogude kirjandus partei suunaval juhtimisel kaasaja avara ja sügava pildi ning peegeldas reas teostes nõukogude inimeste loovat tööd, meie maa edasiminekut kommunismile.

Nõukogude kirjandus võitluses rahu eest.

Sõjajärgseil aastail võtab nõukogude kirjandus kõige elavamalt ja aktiivsemalt osa suurest ning õilsast võitlusest rahu eest, kogu inimkonna õnne ja vabaduse eest.

Oma ettekandes maailma rahupooldajate esimesel ülemaailmsel kongressil 1949. a. aprillis teatas A. Fadejev: «Tõstame oma ühendatud hääle sõja eestvedajate ja laulikute vastu, rahvusliku ja rassiviha ning vaenu süütamise vastu ... Rahu eest kogu maailmas!»

Kõrge inimlikkuse ideed on kirjanik N. Tihhonovi, Nõukogude rahukaitsekomitee esimehe ettekande aluseks Nõukogude Liidu Ülemnõukogu istungjärgul 1951. a. märtsis — «Sõjapropaganda keelamisest ja rahukaitseseaduse vastuvõtmisest». N. Tihhonov näitas, et nõukogude inimene kasvab kogu meie elukorra, meie kultuuri, kunsti, teatri, kino ja kirjanduse mõjul rahuliku töö armastamise vaimus. Toetudes nõukogude elu õpetlikele ja õilsaile kogemustele, kutsus Tihhonov kogu inimkonda kindlalt ja valvsalt seisma rahu valvel.

Võitlus rahu eest, töötajate vabaduse ja õnne eest, mida juhib nõukogude rahvas, leiab toetust ja kaasatundmist maakera kõikide paikade lihtsate inimeste juures. Seda näitas N. Tihhonov suurepäraselt oma luuletustes teisest ülemaailmsest rahukongressist Varssavis (1950). Kõigi Euroopa ja Aasia, Ameerika ja Aafrika maade esindajad kogunesid Varssavi, et ühendada kogu progressiivse inimkonna jõupingutused võitluseks rahu eest.

Oma luuletustes kujutab Tihhonov nii hiina kirjanikku Go Mo-žo'd kui ka rahvademokraatliku Korea esindajat Pak Den Ai'd, nii India kui Paraguai delegaati ning neegrit, kellest ta kirjutab:

> Kuid Varssav elab temas aastaid,
> ja tal on oma unistus:
> ta võtaks vastu kõiki rahvaid
> seal oma kauges Timbuktus.

Suure jõuga kõlab nõukogude kirjaniku, rahu eest võitleja hääl K. Simonovi näidendis «Vene küsimus» ja tema luuletustetsüklis «Sõbrad ja vaenlased».

Näidendis «Vene küsimus» (1946) paljastab Simonov nõukogudevastase propaganda meetodeid, mida kasutab Ameerika kodanlik ajakirjandus. Ajalehe omaniku McPhersoni, toimetaja Gouldi ja ajakirjanik Prestoni kujus näitab Simonov ajakirjanduse esindajaid, kes ei põlga kõige selgemat laimu.

Näidates valeliku propaganda seesmist mehhaanikat, kujutab Simonov samal ajal «Ameerika elulaadi», kodanliku Ameerika kombeid ja moraali. Kõigi eluväärtuste peamine mõõdupuu on siin business, raha. Jessie, kes armastab Smithi, lahkub temast, sest mees jäi vaeseks. Morphy, kes kõigest hingest põlgab oma ajalehe-

peremehi, on sunnitud neid teenima, sooritama autuid tegusid, et end toita. On tarvis suurt mehisust ja jõudu, et hoida selles maailmas inimese väärikust. Sellise mehise ja ausa inimesena, kes kehastab endas teist Ameerikat — progressiivset ja demokraatlikku, kujutatakse Smithi. Ta keeldus kirjutamast laimavat raamatut Nõukogude Liidu kohta ja jutustas tõde Stalingradi kangelaslikust rahvast. Selle eest hakkab McPherson teda taga kiusama. Näidendis «Vene küsimus» kujutab Simonov meie kodumaa sõpru ja vaenlasi, rahu, demokraatia ning progressi sõpru ja vaenlasi.

Sedasama teemat on kirjanik käsitlenud oma luuletustetsüklis, mida ta nimetabki «Sõbrad ja vaenlased» (1948). 1950. a. ilmus A. Surkovi luulevalimik «Maailmale rahu!». Ühes kogumiku paremast luuletustest «Tõstke häält, ausad inimesed!» kirjutab poeet uue sõja propageerijaid häbistades:

Я вижу над их бесславным закатом
Свободных народов суд.
Ни доллар, ни ложь, ни разбуженный атом
От кары их не спасут.
Пока не взревели глотки орудий
И стены не пали ниц,
Возвысьте голос, честные люди,
Сорвите маски с убийц!

(Ma näen nende kuulsusetu loomingu kohal vabade rahvaste kohust. Ei dollar, ei vale ega elluäratatud aatom päästa neid karistusest. Kuni kahuritorud pole veel ulguma hakanud ja seinad pole varisenud silmili, tõstke häält, ausad inimesed, ja tõmmake maskid mõrvareilt!)

Võitlusele rahu eest pühendas paljud oma luuletused Lev Ošanin. Tema «Demokraatliku noorsoo hümn» kõlab maailma kõikide rahvaste keeltes:

Sõjasõpru sa hindad,
karme lahinguid rindel sa tead.
Jäävaks sõpruseks kindlalt
liitis õiglane veri me read.
Hingelt ausad ja julged
noored — meiega tulge!
Rahvaste õnne,
päikselist homset
hoiame, sõbrad, käes!

Nõukogude kirjandus kinnitab pärastsõja-aastail veel suurema jõuga nõukogude patriotismi ideid ja võitleb otsustavalt ning energiliselt rahu eest, rahvaste vabaduse eest.

Ajalooline teema pärastsõjaaegses kirjanduses.

Sõjajärgse kirjanduse üheks peamiseks iseärasuseks oli otsustav pöördumine kaasaja teemade poole. See ei tähenda aga sugugi, et ajalooline minevik oleks jäänud kirjanike vaateväljalt kõrvale.

Meie revolutsiooni ajaloole on pühendatud K. Fedini romaanid *«Esimesed rõõmud»* (1945) ja *«Ebatavaline suvi»* (1948). *Konstantin Fedin* (sünd. 1892. a.) kuulub kirjanike vanemasse põlvkonda. Temalt on ilmunud tuntud teosed: imperialistlikku sõda ja revolutsiooni esimesi aastaid käsitlev «Linnad ja aastad» (1924) ja romaan «Vennad» (1928); kahe maailma — kasvava ning tugevneva sotsialismileeri ja hukkumisele määratud imperialistliku maailma — teemale on pühendatud «Euroopa röövimine» (1934—1935) ja «Arkturi sanatoorium» (1940). Ent Fedini parimateks teosteks on pärast Suurt Isamaasõda kirjutatud viimased romaanid «Esimesed rõõmud» ja «Ebatavaline suvi». Need tunnistavad kirjaniku suurt ideelist ja loomingulist kasvu.

Fedini romaanid annavad avara ajaloolise maali. Esimese raamatu tegevus kuulub 1910. aastasse, teise — 1919. a. suvesse. Romaanides kujutatakse Stolõpini reaktsiooni aegset revolutsioonilist põrandaalust, parimate vene inimeste võitlust isevalitsuse vastu, kodusõda, halastamatuid lahinguid valgekaartlaste ja interventidega lõunas, vaenlase vägede purustamist Punaarmee poolt.

Teoste peakangelased pole rahutud, tahtejõuetud intelligentsi esindajad, nagu varasemail aastail Andrei Startsov («Linnad ja aastad») või Nikita Karev («Vennad»), vaid bolševikud, revolutsionäärid Izvekov ja Ragozin.

Kui varasemates, 20-ndate aastate romaanides olid Fedini kommunistid lihtsustatud ja skematiseeritud, siis nüüd on Izvekov ja Ragozin antud hingelise rikkuse, mitmekülgsuse, vaimsete ja ideeliste huvide sügavuse ning pinge poolest silmapaistvate inimestena, nad on varustatud suure inimlikkuse ja võluga.

Fedin kujutas varasemates teostes Startsovi ja Karevi kõikumisi ning hämmeldust traagilisel viisil. Uutes romaanides Fedin üksnes ei paljasta, vaid ka naerab välja dramaturg Pastuhhovi, kes püüab säilitada «rippumatust» ja hoida ägedas klassivõitluse käigus alal «neutraliteeti». Kirjanik lahendab oma varem käsitletud probleeme loominguliselt uut moodi.

Romaanide «Esimesed rõõmud» ja «Ebatavaline suvi» tähtis iseärasus seisab selles, et 30—40-aastase kestusega sündmustest jutustades on need romaanid suunatud tulevikku, need kajastuvad tänapäevas, meie võitluses kommunismi eest. Ragozin ja Izvekov ainult ei unista tulevikust. Oma ohvreid, oma tööd, oma võitlust ja puudusekannatamist näevad nad selle tuleviku tegeliku ettevalmistusena.

Izvekov kõneleb:

«Ükski lend taevasse ei ole võimalik maata. Selleks et lennata üles, peab olema tugev alus. Praegu me võitleme selle aluse eest. Nimelt praegu. Ehitame tuleviku lennuvälja. See töö on pikk ja raske ... Kui on vaja, kraabime me mulda kätega, kobestame seda küüntega, paljaste jalataldadega sõtkume kinni. Ja me ei anna järele, kuni meie lennuväli saab valmis ... Kaevan maatasa künkaid, täidan auke, kuid ise vaatan üles! Ja näen inimesi ja ennast

koos nendega hoopis teistsugustena, uutena, kergetena. Ja minus ei ole midagi üksildasest hundist, kas sa usud seda?»

Fedini romaanid, nagu teisedki nõukogude kirjandusteosed, mis on pühendatud ajaloolistele teemadele, lülituvad meie sotsialistlikku tänapäeva.

Pärastsõjaaegse ajaloolise proosakirjanduse peateemaks on meie revolutsiooni, nõukogude võimu ja sotsialismi eest peetava võitluse võiduka tee kirjeldamine.

Raamatute hulgas, mis elustavad vene rahva ajaloolist minevikku, on tähtis koht *Fjodor Gladkovi* (sünd. 1883. a.) teostel «Jutustus lapsepõlvest» (1949), «Põgenikud» (1950) ja «Kurjad ajad» (1954).

F. Gladkov on vanemaid nõukogude kirjanikke. Kirjandusse tuli ta juba enne revolutsiooni. Lugejale on tuntud tema romaanid «Tsement» ja «Energia», mis on pühendatud sotsialistliku ehitustöö kangelaslikkusele. Uue, paljuköitelise autobiograafilist laadi romaani-tsükli loomise mõte on autoril pärit 1930-ndate aastate algusest. 1930. a. jagas kirjanik Gorkiga oma mälestusi lapsepõlvest ja varajasest noorusest. Gorki soovitas kirjanikul palavalt hakata «jutustama üleelatust». «Meie noorsugu,» kõneles Gorki, «peab teadma, missuguse tee on läbinud vanema põlvkonna inimesed, missugust võitlust nad pidasid, et nende lapsed ja lapselapsed võiksid elada õnnelikku elu.»

Selle Gorki nõuande võttiski Gladkov oma raamatute aluseks. Kommunismi eest peetava võitluse suurte edusammude ja meie maal sõja järel toimunud tõusu mõjul lõi kirjanik teose, mis võitis üldrahvaliku tunnustuse ja armastuse.

Gorki autobiograafiliste teoste traditsiooni järgides maalib Gladkov külapoisikese Fedja eluloo avaral sotsiaalsel foonil. Kirjanik ise rõhutab: «Kirjutasin «Jutustust lapsepõlvest» mitte harilike mälestustena, vaid poeemina vene rahvast.» Gladkovi raamatuile annab eepilise iseloomu see, et nende keskpunktis on rahva saatus, tema võitlus rõhujatega, tema kirglik ja alistamatu püüd vabadusele ja õnnele.

Teoste «Jutustus lapsepõlvest» ja «Kurjad ajad» tegevus toimub vene külas 1880—1890-ndail aastail. Kirjanik annab revolutsioonieelse küla hirmsast olukorrast rabava pildi. «Fedja ees,» kirjutab Gladkov, «avanes elu ebaõiglaste tegude ahelana.» Mõisnik Izmailov ja kulak Stodnev ekspluateerivad ja türanniseerivad rahvast halastamatult. Üle jõu käiv töö, meeleheitlik võitlus tüki leiva pärast, orjalik sõltuvus kulakust ja mõisnikust, kiriku sünge võim, politsei omavoli — need jooned, mis olid talurahva elule minevikus omased, toob Gladkov nähtavale halastamatu tõepärasusega.

Ent Gladkovi teoste jõud ja tähendus seisab selles, et kirjanik oskas kujutada, kuidas neis usutamatult raskeis tingimustes tuli ilmsiks vene töötava inimese vägilaslik jõud ja hingeline ilu. Maatööline, märgib kirjanik, «võitles väsimatult tõe ja õigluse eest ning tundis surmaviha oma põliste vaenlaste, mõisnike, kulakute,

politsei ja kirikusulaste vastu. Talupoegade seas oli tarku unistajaid, eluröömsaid vägilasi, andekaid meistrimehi». Kirjanik on kirjeldanud tervet rida tõeotsijaid, mässajaid, andekaid ja südamlikke inimesi — Volodimirõtšit, vanaema Nataljat, Mikutuškat, Serega Kaljaganovit.

Kui «Jutustuses lapsepõlvest» on sündmustik piiratud väikese Volga-taguse küla piiridega, siis «Põgenikes» haarab tegevustik suurema ulatuse, kandub Astrahani, seejärel Kaspiale kalatööstusse. «Põgenike» peategelased on Fedja ja tema ema Nastja. Fedja ees avanevad sotsiaalsed vastuolud veel suurema teravusega. Kirjanik nimetab tööd tööstuses sunnitööks. Selle sunnitöö tagajärjel hukkub soolaja Gordei, «lõikaja» Malaša, kogu eluks jääb vigaseks Fekluša. Ja kirjanik näitab, kuidas tööliskollektiivis sünnib, kasvab ja tugevneb sotsiaalne protest, kuidas see kasvab üle aktiivseks revolutsiooniliseks võitluseks. Seda võitlust juhivad rahvahulkade aktiivsemad esindajad — Praskovja, Hariton ja Griša. Võitluse käigus inimesed kasvavad, õpivad tunnetama oma inimväärikust, saavad suure tööarmee teadlikeks võitlejaiks.

Gladkovi autobiograafilised romaanid tunnistavad kirjaniku kasvavat meisterlikkust. Nad paistavad silma autori ja tegelaste kõne rikkuse, puhtuse ja väljendusvõime poolest. Kasutades rahvakeele rikast varaaita, vanasõnu ja kõnekäände, kujutab Gladkov suure oskusega oma kangelaste elu-olu, välisilmet ja seesmist maailma.

Gladkovi minevikuteemalisi raamatuid lugedes saab selgemaks nende muudatuste suurus, mida tõi endaga kaasa Oktoobrirevolutsioon, mõistetavamaks meie õnneliku tänapäeva kättevõidelnud rahva heroism. Selles on Gladkovi teoste patriootiline mõte.

Nõukogude kirjanike teine üleliiduline kongress.

Nõukogude kirjanduse tee on suur ja kuulsusrikas. Oma olemasolu kestel on ta jõudnud suurte saavutusteni. Kirjandus on loodud lahutamatus seoses võitlusega kommunismi eest, kusjuures iga elunähtust valgustab teaduslik sotsialism. Temas on õigesti jäädvustatud nõukogude rahva võitlus uue, kommunistliku maailma ehitamise eest. Nõukogude kirjanduse edusammud peegeldavad meie maal toimunud kultuurirevolutsiooni hiiglaslikku ulatust.

1954. a. detsembris aset leidnud teine üleliiduline kirjanike kongress oli nõukogude kirjanduse ajaloo tähtsaim tähis ja kirjanduslike jõudude lahinguülevaatus. Tema töö köitis meie rahva ja maailma progressiivse avalikkuse tähelepanu.

Kirjanike teisel kongressil kuuldud aruannetes ja kaasaruannetes (A. Surkov, K. Simonov, S. Vurgun, A. Korneitšuk, B. Polevoi, N. Tihhonov jt.), kongressi delegaatide esinemistes tehti nõukogude kirjanduse 20-aastase arenemise kokkuvõtteid, alates esimesest kirjanike kongressist, ja määrati ilukirjanduse edasise tee

küsimus meie maal. Kongressil arenes lai diskussioon, mille protsessis otsustati ja lahendati paljud kirjanduse tähtsad probleemid.

Kongressist osavõtjate tähelepanu keskpunktis oli küsimus *sotsialistlikust realismist*, tema täiendamisest ja süvendamisest, võitlusest kõrvalekaldumistega sotsialistliku realismi meetodist, mis toovad nõukogude kirjandusele kahju.

Kinnitades ja arendades sotsialistliku realismi printsiipe, võttis kirjanike kongress kriitika alla nn. konfliktituse teooria, mis tõukab kirjanduselu vastuolude summutamise teele, ja mõningaile kirjandusteostele omase tegelikkuse ilustamise. Selle kõrval mõisteti kongressil karmilt hukka nende kriitikute esinemised ja kirjanike teosed, milles tegelikkuse lakeerimise vastu peetava võitluse sildi all lubati nõukogude ühiskonna ja nõukogude inimeste moonutatud, mõnikord aga isegi laimavat kujutamist, propageeriti ideelagedust ja nihilistlikku suhtumist nõukogude kirjandusse.

Loomingulises diskussioonis võttis olulise koha positiivse kangelase kujutamise probleem kui sotsialistliku realismi põhiprobleem.

Kongress määratles meie kirjanike ees oleva tähtsaima ülesandena nõukogude inimeste positiivsete kujude loomise, mis oleksid võimelised miljoneid inimesi innustama ja endaga kaasa kiskuma. Kongressi läkituses Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomiteele on öeldud: «Kirjutada nii ... et meie kirjanduslikud kangelased võetaks seltsimeesteks, pandaks eeskujuks! Kirjutada nii, et lugeja, tööinimene, järgneks meie kangelasele loomingu ja võitluse maailma mõistlike ja kaunite inimlike vahekordade suurejoonelise elu ehituse kindlustamiseks!»

Teine kirjanike kongress pööras erakordselt tõsist tähelepanu sotsialistliku realismi kirjanduse stiili ja vormi küsimustele. On teada, et meie meetod tagab kunstnikule kõige avaramad võimalused initsiatiivi avaldamiseks, mitmesuguste vormide, stiilide ja loominguliste võtete valikuks. Nõukogude kirjandus on kõige vabam kirjandus maailmas, kirjaniku individuaalsuse ja tema ande arenemise täielikuks ilmnemiseks kõige enam sobivate kirjanduslike stiilide ja vormide julgete otsingute kirjandus. Teravalt laideti kongressil üksikute kriitikute katseid suhtuda kõigisse kirjanikesse võrdselt, unustades nende loomingulise omapära.

Teise nõukogude kirjanike kongressi avamise päeval pöördus partei Keskkomitee kirjanike poole tervitusega, milles hindas kõrgelt nõukogude kirjanduse osa ja teeneid võitluses kommunismi eest. Koos sellega oli NLKP Keskkomitee tervituses märgitud rida meie kirjandusele omaseid puudusi: «Meie kirjandus jääb veel paljus maha tormiliselt arenevast elust, poliitiliselt ja kultuuriliselt kasvanud lugeja nõudmistest. Mõned kirjanikud ei ilmuta vajalikku nõudlikkust oma töö suhtes, avaldavad keskpäraseid ja halbu teoseid, mis vaesestavad nõukogude tegelikkust. Viimasel ajal on loodud vähe eredaid ja kunstiliselt väljendusrikkaid kujusid, mis oleksid miljonitele lugejatele saanud innustavaks ees-

kujuks. Pole veel monumentaalseid ilukirjanduslikke teoseid vene proletariaadi kangelaslikkusest ja leninlikust parteist esimese vene revolutsiooni ja Suure Oktoobrirevolutsiooni perioodist; on vähe raamatuid meie Nõukogude armee — nõukogude inimeste rahuliku töö ustava valvuri kohta. Ikka veel jääb tõsiselt maha kirjanduslik kriitika ja kirjandusteadus, mis peavad läbi töötama klassikute rikkaliku pärandi ja üldistama nõukogude kirjanduse kogemust, kaasa aitama meie kirjanduse ideelis-kunstilisele kasvule.»

See nõukogude kirjanduse puuduste kriitika võeti kirjanike kongressi poolt vastu partei hoolitsuse avaldusena nõukogude kirjanduse edasisteks eduṣammudeks.

NLKP Keskkomitee tervitus teisele kirjanike kongressile on nõukogude kirjanike tegevuse lahinguprogramm.

Teine üleliiduline kongress üldistas nõukogude kirjanduse kogutud kogemused, otsustas sotsialistliku realismi tähtsad probleemid, avastas puudused, mis esinevad nõukogude kirjanduses, ja määras selle ülesanded ning perspektiivid. Ta liitis nõukogude rahvaste kirjanduse veel tihedamalt kommunistliku partei ümber ja tugevdas sõprussidemeid nõukogude kirjanduse ning kogu maailma progressiivse kirjanduse vahel.

NÕUKOGUDE LIIDU RAHVASTE KIRJANDUS.

Nõukogude kirjandus on paljude rahvaste kirjandus. Oma sisult on ta sotsialistlik, vormilt rahvuslik. Nõukogude vennasrahvaste kirjanduse õitseng põhineb Nõukogude Liidu vabade ja võrdõiguslike rahvaste purustamatul vennalikul sõprusel ja loomingulisel koostööl.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon vabastas tsaari-Venemaa rahvad rahvuslikust ikkest, kapitalistide ja mõisnike võimust ning lõi vajalikud tingimused rahvusliku kultuuri arenguks. Vennasvabariikide töötav rahvas toetas vene töölisklassi ja talurahvast nende võitluses valgekaartlaste ning interventide vastu. Partei ja nõukogude võim hoolitsesid sotsialistliku ülesehitustöö kõigil etappidel pidevalt meie maa kõikide rahvaste majandusliku ja kultuurilise kasvu, rahvuskeelte arengu, koolide, kunsti ja kirjanduse eest. ÜK(b)P Keskkomitee resolutsioonis 18. juunist 1925. a. «Partei poliitikast ilukirjanduse alal» tähendati: «Tingimata pöörata tugevdatud tähelepanu ka rahvusliku kirjanduse arenemisele meie Liidu rohkearvulistes vabariikides ja oblastites.»

Kogu meie maa nõukogude kirjandust ühendab nõukogude inimeste, kelle elu ta kujutab, monoliitne kokkukuuluvus samade ideede — marksismi-leninismi, ühe meetodi — sotsialistliku realismi, ühe eesmärgi — kommunistliku ühiskonna ülesehitamise kaudu. See määrabki Nõukogude Liidu kõigi vennasrahvaste kirjanduse *sotsialistliku sisu* ühtsuse. See on tingitud meie maa rahvaste sõprusest, nõukogude rahva moraalsest ja poliitilisest ühtsusest, Nõukogude Konstitutsioonist, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei juhtivast osast.

Nõukogude kirjanduse *sotsialistlik sisu* rõivastub vennasrahvaste kirjanduses mitmekesisesse rahvuslikku vormi. Rahvusliku vormi moodustavad rahvuskeel ja eri rahvaste juures erisugused kunstilise kujutamise vahendid, sõnastuse stiil ja kujundid. Üks või teine rahvuslik vorm määratakse kindlaks ka erinevustega keeles, selle või teise rahva psühholoogia omapäraga, tema miljööga, olustikuga ja rahvusliku kultuuri progressiivsete traditsioonide iseloomuga.

NSV Liidu vennasrahvaste kirjanduse arengus oli suur osa ÜK(b)P Keskkomitee otsusel 23. apr. 1932. a. «Kirjanduslik-kunstiliste organisatsioonide ümberkujundamisest». Selle otsusega loo-

dud ühtne Nõukogude Kirjanike Liit ühendas peale vene kirjanike ka meie maa kõikide vennasrahvaste kirjanikud. Nõukogude kirjanike esimesel kongressil 1934. a. esines nõukogude kirjandus üleliidulise kirjandusena, ja vennasrahvaste kirjanduse arenemise küsimused haarasid kongressi töös küllaltki tähtsa koha. Kongressi avades näitas Gorki kõigepealt, et kokkutuleku tähtsus on «selles, et kõikide meie vabariikide mitmehõimne ja mitmekeelne kirjandus astub ühtse tervikuna Nõukogudemaa proletariaadi palge ette, kõigi maade revolutsioonilise proletariaadi ja kogu maailma meile sõbralike literaatide palge ette».

Pärast esimest kirjanike kongressi võttis vene kirjandusteoste tõlkimine vennasrahvaste keeltesse ja vennasrahvaste kirjanduse tõlkimine vene keelde suure ulatuse. See tunnistab meie kirjanduste loomingulist lähedust ja nendele ühise paljumiljonilise lugejate-auditooriumi kujunemist meie maal. Kui 1934. a. oli NSV Liidu vennasrahvaste keeltesse tõlgituna ilmunud 481 vene kirjandusteost üldkoguses 3,5 milj. eks., siis 1953. a. anti välja 1022 teost 16 milj. eksemplaris. Kui 1934. a. ilmus vene keelde tõlgituna 150 vennasrahvaste kirjanike teost 1 milj. eksemplaris, siis 1953. a. anti välja 419 teost 21,5 milj. eksemplaris.

Teisel kirjanike kongressil märgiti vennasrahvaste kirjanduse saavutusi. Kogemuste arenemise perspektiivide ja nõukogude kirjanduse loomingumeetodi arutamine toimus kongressil kõikide vennasrahvaste kirjandusteoste põhjal. «Kogu meie rahvaste kirjanduse arenemise tähelepandavamaid tulemusi kahe kongressi vahel on vennasrahvaste kirjanduse kasvav loominguline koostöö ja vastastikune mõju üksteisele,» ütles oma ettekandes kongressil A. Surkov.

Tänu kommunistliku partei juhtimisele, partei ja Nõukogude valitsuse pidevale hoolitsusele Nõukogude Liidu kõikide rahvaste majandusliku ja kultuurilise kasvu eest on vennasrahvaste nõukogude kirjandus jõudnud tähelepandavate loominguliste saavutusteni.

Juba nõukogude võimu esimestel aastatel tulid rahvusvabariikide kirjandusse kunstilise sõna suured meistrid. Oma emakeeles kinnitasid nad koos kõikide vene nõukogude kirjanikega sotsialismi ideid, tõid esile revolutsioonilise rahva edusammud. Järgnevatel sotsialistliku ülesehitustöö aastatel puhkes koos vene nõukogude kirjandusega õitsele ka Nõukogude Liidu rahvaste kirjandus. On süvenenud tema sisu ja täienenud kunstiline vorm. Rahvusliku materjali põhjal töötatakse läbi nõukogude rahva elu ja võitluse tähtsaid küsimusi.

Kõigile lugejaile Nõukogude Liidus on tuttavad ukraina luuletajate P. Tõtšina ja M. Bažani, draamakirjaniku A. Korneitšuki, prosaisti A. Gontšari, valgevene nõukogude kirjanduse rajajate Janka Kupala ja Jakub Kolasi, tadžiki kirjaniku Sadriddin Aini, kuulsate läti proosakirjanike Andrei Upiti ja Vilis Lācise, Nõukogude Gruusia kirjaniku Leo Kiatšeli, suurte armeenia poeetide

Akop Akopjani ja Avetik Isaakjani ning paljude teiste NSV Liidu rahvaste silmapaistvate kirjanike teosed. Suure tunnustuse on võitnud kasahstani luuletaja Džambul Džabajev ja dagestani rahvalaulik Suleiman Stalski.

Vene kirjanduse tähtsus Nõukogude Liidu rahvaste kirjanduse arengus.

Suur tähtsus vennasrahvaste kirjanduse arengus on vene klassikalisel ja nõukogude kirjandusel. Juba ammu enne revolutsiooni olid mitmesuguste Venemaa rahvaste parimad kirjanikud tihedais sidemeis eesrindlike vene kultuuritegelastega. Nad rõhutasid alati vene kirjanduse viljastavat mõju oma loomingule, rahvusliku kirjanduse arengule.

Ukraina kirjanduse klassik Ivan Franko kirjutas vene kirjanduse tähtsust iseloomustades: «Kui Euroopa kirjandusteosed meile meeldisid, meie esteetilist maitset ja fantaasiat erutasid, siis venelaste teosed õpetasid meid, äratasid meie südametunnistuse, äratasid meis inimese, äratasid armastuse vaese ja solvatu vastu.»

Silmapaistev gruusia kirjanik Ilja Tšavtšavadze teatas, kõneldes vene kirjanduse mõjust gruusia kirjanikele: «... Igaüht meist on kasvatanud vene kirjandus, igaüks meist kujundas tema järelduste põhjal oma veendumused ja valis oma ühiskondliku tegevuse objekti tema järeldustele vastavalt.»

«Uuri venelaste kultuuri ja kunsti. See on elu võti. Kui oled seda õppinud, muutub su elu kergemaks,» kinnitas kasahhi kirjanduse klassik Abai Kunanbajev, keda olid kasvatanud vene kirjanike ja kriitikute teosed.

Vene kirjanduse osa NSV Liidu rahvaste kirjanduses kasvas erakordselt pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni. Puškini, Gogoli, Nekrassovi, L. Tolstoi, Tšehhovi ja teiste vene klassikute teosed said nõukogude võimu aastatel kõikide Nõukogude Liidu rahvaste varaks. Näiteks on Puškini teosed tõlgitud 80 meie maa rahvaste keelde ja levinud 62 milj. eksemplaris, L. Tolstoi teosed on tõlgitud 73 keelde ja levinud enam kui 70 milj. eksemplaris.

Suurt mõju vennasrahvaste kirjanduse arengule osutas ja osutab vene nõukogude kirjandus. Eriti suur on nõukogude kirjanduse rajaja Gorki tähtsus. Juba enne revolutsiooni hoolitses Gorki rahvuslike kirjanduste eest, propageeris ukraina, valgevene, gruusia, armeenia ja läti kirjanikke, aitas kaasa Venemaa rahvaste kirjanike kasvamisele ja ühinemisele. Pärast Oktoobrirevolutsiooni kasvas Gorki kui vene ja üleliidulise kirjanduse organiseerija ning juhtija osa mõõtmatult. Paljud vennasrahvaste kirjanikud on oma edu ja saavutused Gorkile võlgu.

Gorki looming avaldas vennasrahvaste kirjanduse arengule suurt mõju. Tema teosed on tõlgitud 65 Nõukogude Liidu keelde ja ilmunud 40 milj. eksemplaris. Eri sotsialistlike rahvaste kirjanikud

on rohkem kui kord näidanud Gorki mõju oma kirjanduslikule tööle. Tadžiki kirjanduse rajaja S. Aini kirjutas: «Gorki looming õpetas mulle palju ja, peab siiralt ütlema, avaldas minu kui nõukogude kirjaniku kujunemisele otsustavat mõju. Minu «Mälestused», mis köitsid nõukogude lugejate tähelepanu ja tunnistati Stalini preemia vääriliseks, on kirjutatud «Lapsepõlve», «Inimeste seas» ja teiste suure kirjaniku teoste vahetu mõju all. Gorki avaldas suurt mõju mitte ainult mulle, vaid kõigile tadžiki nõukogude kirjanikele.»

Kõikide Nõukogude Liidu kirjanduste katkematu sõpruse tuline propageerija oli V. Majakovski. Oma reiside ajal mööda maad osutas ta teiste rahvaste kirjanikele kõige otsesemat abi, veenis nõukogude kirjanikke ja lugejaid uurima vennasrahvaste elu ja kirjandust, kutsus kõikide meie vabariikide noorsugu uurima vene keelt ja pöörama oma vaade Moskvale:

Kui oleksin neeger ma
vanemas eas,
ka siis
ma ei puhkaks seni,
kui vene keel selge on,
kuna ma teaks,
seda keelt
on rääkinud Lenin.

Majakovski teoseid on meie maal tõlgitud 49 keelde ja välja antud rohkem kui 17 milj. eksemplaris. Nad on avaldanud mõju paljudele vennasvabariikide luuletajatele: nii ukrainlasele M. Bažanile kui ka aserbaidžaanlasele S. Vurgunile ning usbekk Guljamile. «Noor ukraina luule tugevnes tema mõjul,» meenutas M. Bažan. «Me peame veel palju ja palju õppima Majakovskilt, kuidas teenida rahvast,» kirjutas S. Vurgun, «me peame õppima Majakovskilt tema poeetilist julgust ja originaalsust.»

Nõukogude Liidu rahvuslike kirjanduste arenemisele avaldas suurt mõju ka A. Tolstoi, M. Šolohhovi, A. Fadejevi, N. Ostrovski ja teiste vene kirjanike looming. Teisest küljest ammutas ka vene nõukogude kirjandus palju vennasrahvaste kirjanike kunstikogemuste aaretest.

Džambul ja Stalski

Revolutsiooni poolt vabastatud rahvaste sotsialistlike rahvuste sõbralikus peres lõi ebatavaliselt *õitsele suuline rahvalooming*. Selle ereda näitena võib tuua silmapaistvate rahvapoeetide — kasahhi akõni Džambul Džabajevi (1846—1945) ja dagestani ašuugi Suleiman Stalski (1869—1937) luule.

Džambul sai rahvalaulikuks-akõniks juba noorusaastail. Karjapidajanomaadi pojana asus ta 15-aastasena laule koostama ja neid dombra saatel laulma. Varsti omandas ta vanade akõnide kogemused, arendas endas improviseerimise annet ja tema laulud levisid stepijurtades. Akõnide traditsioonilistel võistlustel võitis Džambul oma vastased ja sai Kasahstani rahvalaulikute seas esimeseks. «Kehvikuna,» meenutas Džambul, «mõistsin ma hästi vaeseid. Tõepäraselt võisin ma laulda vaid endast ja rahvast. Kui laulsin rahvast, laulsin ka endast. Kui laulsin endast, laulsin samal ajal ka rahvast. Mõistsin kõigest

südamest, et akõn ei tohi moonutada ja silmakirjatseda ning peab laulma ainult tõtt.»

Kohalikud rikkad kartsid ja vihkasid Džambuli. Teda jälitas jõukate vaen ja vaesus. Džambul jutustab: «Nii elasin ma 55-nda eluaastani, rändasin mööda steppi ja laulsin laule. 55-aastaselt jäin küüru nagu vana kuningakotkas, silmad kustusid, hääl nõrgenes. Dombra asemel ilmus minu kätte kepp. Laia stepi asemele tuli kitsas voodi. Ma kustusin, olin jõuetu laulma häid laule.»

Džambul sai 70-aastaseks, kui toimus Oktoobrirevolutsioon. Kõrgeealine laulik tundis loomingulise energia juurdevoolu. Temas tekkisid uued teemad ja kujud, kes nõudsid kunstilist kehastamist. «Minu ümber,» kõneleb Džambul, «kees elu, millest ma olin laulnud oma parimates lauludes, nagu kuldses unenäos. Minu noorus tuli tagasi ja ma hakkasin laulma.» Nõukogude ajal lõi vana akõn oma parimad teosed: «Laul Leninist», «Hällilaul», «Laul Puškinist», «Päikeselisest Gorkist», «Leningradlased, mu lapsed!».

Oma lauludes jutustab Džambul minevikust, ülistab kodumaad, kommunistlikku parteid, Nõukogude Konstitutsiooni. *Nõukogude patriotismi idee on tema laulude peaidee.*

Džambuli luuletused on *vormi poolest* väga omapärased. See on idamaade luule kõigi temale omaste joontega: lauldavusega, lillelisusega, metafooride ja võrdluste üliküllusega, sententside ja aforismidega. Sotsialistlik sisu leiab Džambulil puhtrahvusliku väljenduse. Gorkist näiteks kirjutasid paljud luuletajad, kuid Džambuli laulu on kõigist teistest kerge eraldada:

По струнам ударили пальцы Джамбула —
Заветная песня плывет по аулам.
В степном, озаренном лучами краю
О солнечном Горьком я песню пою.
Пылай, моя песня, костром на вершине
Цвети, как миндаль в изумрудной долине,
Вливайся в народные песни всех стран
Как струи речные в большой океан.

(Džambuli sõrmed lõid keeltele — pühalik laul voolab auulides. Kiirtest valgustatud stepimaal päikeselisest Gorkist laulan ma laulu. Leegitse, mu laul, lõkketulena mäeharjal, õitse mandlipuuna smaragdilises orus, voola kõigi maade rahvaste laulusse nagu jõgede joad suurde ookeani.)

Suure Isamaasõja aastatel said kõige populaarsemaks Džambuli luuleläkitused leningradlastele «Leningradlased, mu lapsed!» ja «Moskva».

Чуть свет, я сажусь на коня,
Поводья, как юноша, рву,
И мчусь, стременами звеня,
И всех, узнающих меня,
Москве на подмогу зову.

(Vaevalt koidab, ma istun ratsu selga, rebin ratsmeid nagu poisike, ja kihutan jalustega helistades, ja kõiki, kes mind tunnevad, kutsun Moskvale appi.)

Kuni surmani (ta suri 1945. a. juunis mõni kuu enne 100-aastaseks saamist) jutustas ja laulis Džambul laule, mis said tuntuks kaugel väljaspool Kasahstani piire.

Erinevalt Džambulist hakkas Suleiman Stalski laule looma ja laulma alles küpses eas — neljakümneaastase mehena, pärast karmi elukooli töö ja leiva otsinguil, kui oli tühjade kätega oma koduauuli tagasi tulnud.

Kuulnud kord, kuidas rändavad ašuugid laulavad idamaade luulele traditsioonilisi laule roosisse armunud ööbikust, otsustas Suleiman ise laulu luua. Ta valis teemaks samuti ööbiku, kuid laulis hoopis õigemini ja lihtsamalt kui rändavad ašuugid:

Влюблен без памяти в цветы,
Не замечаешь разве ты
Страданья, муки нищеты,
И плач, и стоны, соловей?

(Sina, kes sa oled meeletult armunud lilledesse, kas ei märka sa kannatusi, vaesuse piinu ja nuttu ja oigeid, ööbik?)

Sellest peale sai Suleiman rahvalaulikuks ja tema laule hakati Dagestani auulides armastama. Kuid revolutsioonini ei väljunud Stalski luule sisult koduauuli raamidest ja piirdus suhteliselt kitsa teemade ringiga. Nõukogude võimu ajal saab tema luule sootuks uue iseloomu. Ašuugi luule sisu ja ideeline silmaring laienesid ebatavaliselt. Ta kirjutab kogu Nõukogude Liidu suurusest, ta kajastab kogu nõukogude rahvast erutavaid sündmusi. Suleiman Stalski sellised teosed, nagu «Dagestan», «Laul Punaarmeest», «Ma laulan bolševikest» ja teised kuuluvad nõukogude luule tähelepanuväärsete saavutuste hulka. Toetudes idamaa lauldava luule parimaile traditsioonidele lõi Suleiman Stalski oma originaalse ja ilusa värsi. Harilikult riimib ta luuletuse stroofis kolm esimest rida, neljanda aga jätab riimita, see jääb nagu luuletuse refrääniks ja väljendab selle ideed.

Maksim Gorki, kes kuulis Suleiman Stalski värssi pandud esinemist esimesel kirjanike kongressil, ütles: «Minule ja — ma tean — mitte üksnes minule avaldas vapustavat muljet ašuug Suleiman Stalski. Ma nägin, kuidas see vanake, kirjaoskamatu, kuid tark, istus presiidiumis, sosistas, luues oma värsse, seejärel luges tema, XX saj. Homeros, neid minu hämmastuseks. Hoidke inimesi, kes on võimelised looma niisuguseid luulepärleid, nagu loob Suleiman.»

P. Tõtšina looming.

Aasta-aastalt lööb järjest kaunimalt õitsema meie rahvaste nõukogude kirjandus. Selle näiteks võib olla mis tahes vennasrahva kirjandus. Väga rikkalik on näiteks *ukraina nõukogude kirjandus*. Sotsialistliku ülesehitustöö aastail arenes ukraina rahva keskelt palju kirjanikke, kelle looming sai laialt tuntuks nii Nõukogude Liidus kui ka väljaspool meie kodumaa piire. Igale nõukogude lugejale on näiteks tuttavad Tõtšina luuletused või Korneitšuki näidendid.

Pavlo Tõtšina sündis 1891. a. Peski külas endises Tšernigovi kubermangus. Luuletusi hakkas ta kirjutama juba enne revolutsiooni, tema esimene luuletus trükiti 1912. a. Kuid täiel määral avaldus Tõtšina suur andekus pärast Oktoobrirevolutsiooni, mis avaldas talle tugevat mõju. Kogumikku «Ader» (1920) võetud luuletustes ülistas poeet Oktoobrirevolutsiooni heroismi, kujutas Punaarmee võitlejate kujusid, partisane, töötavaid inimesi, kes korraldavad maailma ümber. Tõtšina luule saab realistlikumaks, lihtsamaks ja rahvalikumaks. Tõtšina nende aastate loomingu näiteks võib olla suure populaarsuse võitnud imekaunis luuletus 1919. aastast «Väljakul»:

На майдане возле церкви
революция идет.
— Где чабан? — толпа взметнулась. —
Он повстанцев поведет!
Ну, прощайте, ждите воли!
Эй, по коням! Шашки вон! —
Закипело, зашумело,
только марево знамен...
На майдане возле церкви
шепчут матери, грустны:
— Озари ты им дорогу,
светел месяц с вышины!

На майдане пыль спадает.
Сна не превозмочь...
Вечер.
Ночь.

(Väljakul kiriku kõrval toimub revolutsioon. «Kus on karjus?» hüüab rahvahulk. «Ta juhib ülestõusnuid! Noh, hüvasti, oodake priiust! Hei, hobustele! Mõõgad välja!» Läks keema ja kohisema, ainult lippude kangastus... Väljakul kiriku kõrval sosistavad kurvad emad: «Valgusta sa neile kõrgelt teed, hele kuu!» Väljakul langeb tolm. Unest ei saa jagu... Õhtu. Öö.)

Järgmises värsikogus «Tuul Ukrainast» (1924) kujutab Tõtšina *rahuliku sotsialistliku ülesehitustöö esimesi samme*, nõukogude inimeste loovat tööd. Luuletaja ülistab laulus kodumaad ja vastandab kapitalistlike riikide tsivilisatsioonile nõukogude korda. Selle kogu paremaid luuletusi on «Vastus kaasmaalastele». Luuletuses annab Tõtšina vihase vastulöögi ukraina natsionalistidele, kes püüdsid teda nende «vaimus» laulma sundida:

О будьте прокляты вы все, — я вас не знаю!
Души моей вам не купить ничем!

(Oo, olge te kõik neetud, — ma ei tunne teid! Minu hinge ei saa te millegagi osta!)

Sõjaeelsetel viisaastakutel avaldab Tõtšina värsiraamatu «Partei juhib» (1934) *maa industrialiseerimisest, kollektiviseerimisest,* Nõukogude Ukraina õitsengust. Kogumiku programmluuletus on «Partei juhib», milles poeet ülistab kommunistlikku parteid, nõukogude rahva juhti ja kõigi tema võitude organiseerijat.

Reas nende aastate luuletustes loob Tõtšina partei poolt kasvatatud lihtsate nõukogude inimeste eredad kujud. Eriti tähelepanuväärsed on selles suhtes kaks «Naistraktoristi laulu»; esimene sellest, «Kuidas Olesja Kulik jooksis 1930. a. kursustele», teine sellest, «Kuidas eided tahtsid Olesja Kulikut mullaga loopida, kui nägid tema traktorit uudismaad kündmas». Luuletaja joonistas kommunistliku noore Olesja Kuliku kuju, kes vastu ema tahtmist sai traktoristiks ja võitles visalt uue, kolhoosiküla eest, eelarvamuste ja mahajäämuse vastu. Traktorite küllailmumine avaldab tüdrukule väga suurt muljet:

Тут игла моя упала,
перепутался узор...
Я бежала, догоняла
поглядеть на них в упор.

(Siis kukkus mu nõel, läks segamini muster... Ma jooksin, ajasin taga, et näha neid päris lähedalt.)

Ja mitte mingisugused ema manitsused ega etteheited ei takista Olesjat traktoristide kursustele minemast:

В легоньком одном пальтишке,
в старом стираном платке

подалась я на Поповку,
что дымит невдалеке.

(Ainult kerges mantlikeses, vanas pestud rätikus läksin teele Popovkasse, mis suitseb lähedal.)

Olesja unistus täitus: ta sai traktoristiks. Kangekaelselt ja julgelt võitleb ta küla ümberkujundamise eest.

«Naistraktoristi lauludes» avaldusid Tõtšina kui luuletaja parimad küljed: rahva elu, luule ja keele eeskujulik tundmine, peen rütmitunne, mitmesuguste poeetiliste väljendusvahendite julge ja originaalne kasutamine.

1938. a. ilmus Tõtšina luuletuskogu nimetusega «Ühtse pere tunne». See raamat on Tõtšinale erakordselt tähtis ja iseloomustav: selle peamine idee — *Nõukogude Liidu rahvaste vendlus ja sõprus* — on kõige püsivam idee, mis on luuletajat kogu tema loomingulise tee kestel hingestanud. Tõtšina esines ja esineb alati rahvaste sõpruse, nendevaheliste kultuuri- ja kirjandusalaste sidemete leegitseva propageerijana. Juba kaua oli ta uurinud paljude Nõukogude Liidu rahvaste keeli, et tõlkida vennasrahvaste kirjanike teoseid ukraina keelde. Vene keelest tõlgib ta Puškini, Krõlovi, Gorki, valgevene keelest Kupala ja Kolasi, gruusia keeles Tšavtšavadze, Važa Pšaveli ja teiste, armeenia keelest Tumanjani, Akopjani jt., baškiiri keelest Saifa Kudaši teoseid.

On loomulik, et ühe oma paremaist raamatuist pühendas Tõtšina rahvaste sõpruse, «ühtse pere tunde» teemale. Selles on häid luuletusi Gorkist, Ovanes Tumanjanist ja Guramišvilist, Džambulist, Ševtšenkost, Kostjubinskist ja paljudest teistest meie paljurahvuselise kodumaa suurepärastest inimestest.

Esimestest Suure Isamaasõja päevadest peale muutis Tõtšina oma loomingu õiglase ürituse eest võitleva nõukogude rahva relvaks. Tema patriootilised luuletused, laulud, poeemid ja publitsistlikud artiklid ülistavad Nõukogude armee võitlejaid ja meie tagalatöötajaid, paljastavad fašistlikke anastajaid. Kõige raskematel ja rängematel sõjapäevadel kinnitas poeet usku nõukogude rahva võitmatusse. Luuletuses «Ma kinnitan» kirjutas ta:

На украинских и на русских нивах,
на белорусских, — умоляю я, —
разите палачей своих кичливых,
разите, не щадя!
. . . . . .
Иная жизнь из ран заколосится,
и шар земной дивиться будет весь, —
зерно какое! какова землица! —
ну как не сеять здесь!

(Ukraina ja vene viljaväljadel, valgevene (väljadel), — anun ma, — purustage oma ülbeid timukaid, purustage armu andmata!
. . . . . .
Teine elu tärkab haavadest, ja kogu maakera hakkab imetlema, — missugune vili! Missugune maa! — kuidas siin siis mitte külvata!)

Pärastsõja-aastatel ülistab luuletaja oma teostes nõukogude inimeste tööd. Tema luuletuste kangelaseks saab tubli kommunismiehitaja, kelle rahulik töö omandab ülemaailmse tähenduse, kelle töö «kasvab iluks». Poeedi värsid kõlavad südilt ja elurõõmsalt. «Elada, töötada ja kasvada . . .» on ühe tema sõjajärgse luuletuse pealkirjaks.

Есть на свете истина простая:
жить, в работе догонять мечту.
Строим снова! Труд перерастет
в красоту . . .

(On maailmas lihtne tõde: elada, töös püüda unistust. Ehitame uuesti! Töö kasvab iluks üle . . .)

Tõtšina sõjajärgse luule üheks peateemaks on vene ja ukraina rahva sajanditepikkuse katkematu sõpruse teema. Luuletaja sulele kuulub tugevamaid luuletusi meie kodumaa pealinnast Moskvast:

Есть теплые в мире, родные слова,
И самое теплое слово — Москва.
Москва! Твоя слава всегда перед нами!
Сильна красотой ты, богата делами!
Ты мир озаряешь, ты — свет на земле,
И звезды, как пламя, горят на Кремле.

(On maailmas olemas kodused ja soojad sõnad, ja kõige kallim sõna — Moskva.
Moskva! Sinu kuulsus on alati meie ees! Sa oled väga ilus, tegudest rikas! Sa valgustad maailma, sa oled koit maa kohal, ja tähed põlevad kui leegid Kremlis.)

Luuletuskogu viimased värsid on Tõtšina pühendanud võitlusele rahu eest. Nii kasvab, rikastub ja täieneb nõukogude rahva iga uue eluetapiga Nõukogude Ukraina suurima luuletaja Pavlo Tõtšina looming.

A. Korneitšuki looming.

Silmapaistev ukraina draamakirjanik Aleksander Korneitšuk sündis 25. mail 1905. a. raudteelase perekonnas. A. Korneitšuki kirjanduslik tegevus algas juba 20-ndates aastates. Neil aastail kirjutas ta paralleelselt näidenditega jutustusi, novelle, kinostsenaariume. Tema näidend «Eskaadri hukk» sai kirjanduslikes ringkondades laialdaselt tuntuks.

Sellest ajast alates töötab Korneitšuk energiliselt ja viljakalt nõukogude kirjanduspõllul. Ta loob rea suurepäraseid teoseid, mis on kogu nõukogude rahvale laialt tuntud ja populaarsed ka väljaspool meie maa piire. Tema näidendid: «Eskaadri hukk» (1932), «Platon Kretšet» (1934), «Bogdan Hmelnitski» (1938), «Ukraina steppides» (1940), «Rinne» (1942), «Makar Dubrava» (1948), «Lodjapuusalu» (1950), «Tiivad» (1954) kuuluvad mitte üksnes ukraina, vaid ka kogu nõukogude kirjanduse parimate draamateoste hulka.

Korneitšuki draamaloomingu iseloomulikud jooned on nõukogude patriotism, võitlus natsionalistliku ideoloogia vastu, tegelikkuse vastuolude ja konfliktide sügav peegeldus, eesrindliku võitlus mahajäänu ja meile võõra vastu, süžee meisterlikkus.

Need tulid ilmsiks juba näidendis «Eskaadri hukk». Näidendi aluseks on terav ja pingeline süžee. 1918. a. oli Nõukogude valitsus sunnitud andma käsu uputada Musta mere laevastik, et see ei satuks meie maale sissetungivate saksa okupantide kätte. Kodumaa huvid tingisid selle raske ohvri. Draamakirjanikul õnnestus elustada pildi täit traagikat ja pingelisust. Bolševikud, rahva tõelised pojad — revolutsioonilised madrused Strižen ja Gaidai — elavad raskesti läbi laevastiku hävitamise vajalikkust, kuid nad mõistavad, et teist väljapääsu pole. Revolutsiooniline sihikindlus, otstarbekohasus ja kohusetunne juhivad neid. Lenini käsu vastu astub välja monarhistlik ohvitserkond, keda juhib kontradmiral Granatov, ja kodanlikud natsionalistid, kes tegutsevad saksa imperialistide huvides. Selles kokkupõrkes võidab revolutsiooniline rahvas. Laevad uputatakse, leninlik käsk täidetakse, revolutsioonilised madrused on valmis võitlema partei ja revolutsiooni ürituse eest. Niisugune on näidendi lõpp. «Eskaadri hukus» avaldus Korneitšuki *meisterlikkus teravate ja ägedate konfliktide kujutamisel.* Karakterite elulisus, täpne ja ere keel, dramaatilise intriigi teravus, teose üldine kangelaslik paatos tagas näidendi suure edu vaatajaskonnas.

Kaasaja tõsised probleemid tõstatas Korneitšuk näidendis «Platon Kretšet». Selles kõneldakse nõukogude intelligentsist. Näidendi peakangelaseks on andekas kirurg Platon Kretšet. Ta on suurte ning julgete loominguliste taotlustega inimene. Ta on teaduse julge novaator. Kõik tema mõtted on suunatud rahva võimalikult paremale teenimisele. Platon Kretšeti olemuse määratlevad hingeline puhtus, loominguline töössesuhtumine. Tema vastas on näidendis enesearmastaja ja karjerist, haigla direktor Arkadi Pavlovitš, kes tegeleb šarlatanlike, vulgarisaatorlike väljamõeldistega. Näiteks leiutab ta totra «tuberkuloosi parandamise dialektilise meetodi». Arkadi Pavlovitši katsed Platon Kretšeti teotada ja novaatori tööd hävitada lõpevad kokkuvarisemisega. Võidab uus, eesrindlik meie elus. Niisugune on näidendi peamõte. «Platon Kretšetis» tuli ilmsiks draamakirjaniku oskus erksalt tabada *aja uusi objekte.* Selles näidendis avaldus ka kirjaniku teine väärtuslik omadus — selge anne komöödia alal. Mõned Arkadi Pavlovitši pooldajad on antud teravais satiirilistes värvides. Juba siin esines Korneitšuk teravate komöödialike iseloomude meistrina.

Näidendiga «Bogdan Hmelnitski» pöördus Korneitšuk oma kodumaa kaugesse minevikku, 17. saj. tormiliste sündmuste juurde, kui ukraina rahvas Bogdan Hmelnitski juhtimisel kaitses raskes ja verises võitluses šlahta-Poola vastu oma sõltumatust ja õigust ühineda suure vene rahvaga ühtseks pereks.

Rahvajuhi Bogdan Hmelnitski kuju on antud laialt ja mitme-

piiriliselt. Vaataja näeb tema leegitsevat isamaa-armastust Ukraina vastu, tema väejuhiannet, tema riigimehelikku tarkust. Bogdani innustas vene ja ukraina rahva vennaliku ühtsuse idee. Draamakirjanik näitab, et Bogdan Hmelnitski polnud oma patriootilises võitluses üksi. Suure sümpaatiaga on kujutatud tema kaaslasi Boguni ja Krivonossi, lihtsaid inimesi, Zaporožje kasakaid Šaitani, Turi ja Gavrilat. Ukraina rahvaluule traditsioone kasutades toob autor ulatuslikult näidendisse kohaliku koloriidiga rahvastseene, mis on tulvil huumorit ja elurõõmu. Näidend «Bogdan Hmelnitski», mis on täis kõrget patriootilist paatost ja elustab erutavaid lehekülgi ukraina rahva võitlusest vene rahvaga ühinemise eest, on nõukogude repertuaaris üks paremaid ajaloolisi näidendeid.

Korneitšuki paremaid näidendeid Suure Isamaasõja aastaist on «Rinne». See ilmus 1942. a. sügisel, sakslaste pealetungi ajal Stalingradile, ajalehe «Pravda» veergudel.

Näidendi keskpunktis on rindekomandöri Ivan Gorlovi kuju. Esimese ordeni sai ta 1920. a., teise 1921. a., kolmanda Punaarmee kahekümnendal aastapäeval, neljanda Isamaasõja alguses. Ivan Gorlov on aus, revolutsioonile palavalt ustav. Ta võitles mehiselt kodusõjas, kuid muutus siis upsakaks, jättis õppimise pooleli ega töötanud enda kallal. Ta ei taha mõista, et tänapäeval ei saa sõjategevust juhtida nii, nagu kakskümmend aastat tagasi, mil tehnika — lennuvägi, tankid, automaatrelvad, raadioside — mängis teisejärgulist osa. Teda ümbritsevad loodrid, harimatud tegelased ja pugejad. Gorlov räägib uhkusega: «Sõdima pole ma õppinud akadeemiates, vaid lahingus ... Ma pole teoreetik, olen vana sõjahobune ... Ma pole harjunud kaua kabinetis istuma ja kaartide kohal pead vaevama. Sõda pole akadeemia. Peamine asi on — otsi vaenlast, löö teda seal, kus avastasid. Tegutse ilma arupidamiseta. Kas räägin õigust?»

Selliste vaadetega sai Ivan Gorlov võitluses hitlerliku armeega piduriks.

Ivan Gorlovile on vastu asetatud tema vend Miron Gorlov, lennukitehase direktor, andekas lennukikonstruktor, ja armeekomandör Vladimir Ognev, kes astub julgesti välja uute sõjapidamise meetodite poolt. Need mõlemad nõukogude ajal kasvanud inimesed on õppinud hindama tehnikat, töö ja sõjapidamise teaduslikke meetodeid.

Ivan Gorlovi vigade tõttu satub operatsiooniplaan hädaohtu. Olukorra päästab Ognevi armee, mis tegutseb Moskva otsese korralduse kohaselt ja rakendab uut strateegilist plaani.

Rinde sõjanõukogu liige Gaidar annab komandörile käskkirja tema errumineku kohta. Tema sõnades peitub näidendi peaidee: «Te olete vapper inimene ja meie suurele üritusele andunud. See on väga hea ja selle eest teid austatakse. Ent sellest ei piisa võiduks vaenlase üle. Võiduks on tingimata vaja veel oskust sõdida tänapäeva nõuete kohaselt, oskust õppida tänapäeva sõja kogemustest,

oskust kasvatada uut noort kaadrit ja seda mitte eemale tõrjuda.»

Näidend «Rinne» on publitsistlik selle sõna kõige otsesemas tähenduses. Reaalses elus leitud *dramaatiliste konfliktide sügavus, satiirielemendid* Gorlovi ümbruse kujutamisel, nõukogude väejuhtide, ohvitseride ja sõdurite *realistlikud kujud* määrasid näidendi kõrge väärtuse.

Sõjajärgseil aastail saab Korneitšuki draamaloomingu peamiseks teemaks loov töö. Ta kujutab nõukogude inimeste tööedusamme, toob esile meie tegelikkuses ilmnevaid kommunismi jooni ja võitleb koos sellega kapitalistlike igandite esinemise vastu meie elus, võitleb kõige vastu, mis takistab meie edasiliikumist.

Näiteks maalis ta näidendis «Makar Dubrava» vana kaevuri, sotsialistliku töö entusiasti ja novaatori Makar Dubrava meeliköitva kuju, kes võitleb ennastohverdavalt kommunismi eest. «Kommunism,» räägib ta, «on meie põlvkonna töö.» Kirjeldades sümpaatia ja armastusega lihtsaid töötajaid, uue elu ehitajaid, häbistab Korneitšuk ühtlasi päevavargaid ja ebaausaid inimesi suure satiirilise jõuga. Näidendis «Makar Dubrava» on niisuguseks satiiriliseks kujuks Filipp Semenenko, pugeja ja seikleja.

Niiviisi lahendas Nõukogude riigi ajaloo mitmesugustel etappidel Korneitšuki sisult ja vormilt mitmekesine draamalooming nõukogude ehitustöö tähtsaid küsimusi.

A. Gontšar ja tema romaan «Lipukandjad».

Sõjajärgsetel aastatel tuli ukraina kirjandusse noor andekas prosaist Aleksander Gontšar (sünd. 1918. a.). Tema triloogia «Lipukandjad» (1947—1948) on hästi tuntud nii meil kui ka välismaal. Selles on esile toodud Nõukogude armee sõjaretke suured vabastuslahingud, vaenlase purustamine ja meie kodumaa ajaloolised võidud.

Gontšari romaan koosneb kolmest osast: «Alpid», «Sinine Doonau» ja «Kuldne Praha». Selles jutustatakse Nõukogude armee kangelaslikust pealetungist 1944.—1945. a., Rumeenia, Ungari, Austria ja Tšehhoslovakkia vabastamisest fašistide ikkest.

Romaani iseärasus on selles, et Gontšar keskendas tähelepanu Nõukogude armee, nõukogude rahva ülemaailmse tähtsusega vabastusliku osa näitamisele. Ta joonistab lihtsaid reainimesi — Brjanskit, Tšernõšši, Sagaidat, Homa Hajetskit. Kõik nad armastavad kodumaad, on elurõõmsad ja mehised. Gontšar asetab nad kapitalistliku maailmaga silm silma vastu. See annab kirjanikule võimaluse tuua esile meie korra, meie rahva, kogu meie eluviisi eeliseid. Nõukogude inimene tuli Euroopa maadesse vabastajana. Ta on tulvil viha õiglusetuse ja ikke vastu ning läbi imbunud kõrgest, tõeliselt inimlikust armastusest lihtsate inimeste vastu.

Autor annab edasi sõduri tähendusrikkad sõnad: «... mitte ainult viha, vaid eelkõige armastus viib meie armeed edasi. Raske

ja ränk armastus, meie verega pühitsetud ... Armastus kõigi rõhutute, kõigi töötavate inimeste vastu maa peal. See teeb meid tugevaks ... ükskõik missugusest teisest armeest tugevamaks ...»

«Lipukandjate» idee on nõukogude rahva maailma-ajaloolise osa avamine, kes näitab kõigi maade rahvastele teed orjusest ja ikkest vabanemisele.

Gontšari triloogia paistab välja oma heroilis-eepilise iseloomu poolest. See on erutav jutustus nõukogude rahva ajaloolisest võidust. Triloogia eepilist iseloomu kriipsutavad alla epigraafid «Igori sõjaretkedest», jutustuse ülev toon ja rohkearvulised lüürilised kõrvalepõiked.

Janka Kupala luule.

Nõukogude aastail kasvas andekaid kirjanikke *valgevene rahvast*. Valgevene nõukogude kirjanduse rajajad ja kõige väljapaistvamad tegelased on Janka Kupala (Ivan Dominikovitš Lutsevitš) (1882—1942) ja Jakub Kolas (Konstantin Mihhailovitš Mitskevitš, sünd. 1882. a.).

Janka Kupala esines kirjanduses juba enne revolutsiooni. Tema esimene luuletuskogu «Žaleika» (karjuse vile) ilmus 1908. a. Kogu korjati võimude poolt ära ja tema autor anti kohtu alla. «Žaleika» luuletused maalivad pildi valgevene talupoegade õnnetust vaesest elust ja on sotsiaalsest protestist läbi imbunud. Nad torkavad silma siiruse ja lihtsuse poolest:

Невеселая сторонка
Наша Белорусь:
Люди — Янки да Симонки,
Птицы — дрозд да гусь.
Поле — горы да каменья,
Потом политы.
Сенокос — одни коренья,
Заросли, кусты.
Как народ наш беден, темен
Трудно и сказать.
Чуть не гол и не умеет
Даже и читать.

(Pole lõbus paigakene meie Valgevene: mehed — Jankad ja Simonkad, linnud — rästas ja hani. Põld — künkad ja kivid, higiga üle valatud. Heinasaak vaid juurikad, võsastik ja põõsad. Kui vaene ja tume on me rahvas, on isegi raske öelda. Peaaegu paljas ega oska isegi lugeda.)

Juba siis pööras Janka Kupala luulele tähelepanu M. Gorki. «Kas Te tunnete valgevene poeete Jakub Kolasit ja Janka Kupalat?» kirjutas ta ühele oma korrespondentidest 1910. a. «Ma tutvusin nendega hiljuti — meeldib! Lihtne, liigutav ja nähtavasti tõeliselt rahvalik.» Gorki tõlkis vene keelde Kupala luuletuse «Kes seal käib?»

Janka Kupala looming muutus pärast Oktoobrirevolutsiooni otsustavalt. Tema luules arenevad uued, vaprad ja *elujaatavad* motiivid. Gorkilikult kõlas luuletus «Ole julge» (1918):

Будь смелым, как ветер, как воля сама!
Знай, смелых не тронет ни кривда, ни тьма!
Будь смелым, как буря, что сносит дубы,
И будешь ты сам господином судьбы!

(Ole julge nagu tuul, nagu priius ise! Tea, et julgeid ei puuduta ei ülekohus ega pimedus! Ole julge kui torm, mis kannab tammepuid, ja sa saad ise saatuse peremeheks!)

Patriootilise uhkuse tunne, suured muutused kogu maa ja Valgevenemaa elus, rahva pulbitsev loov töö on Janka Kupala nõukogudeaegse luule peamised motiivid. Suulise rahvaloomingu ja eesrindlike vene kirjanike teoste varal sai ta Nõukogude Valgevene rahva mõtete ja unistuste suureks väljendajaks. «Ainult nõukogude võimule ja kallile kommunistlikule parteile võlgnen oma luule õitsengu,» kirjutas Kupala.

Janka Kupala luules leidis peegelduse see uus, mille revolutsioon ja sotsialism tõid «kurba nurka». Nii elu, inimesed kui ka Valgevenemaa põllud muutusid hoopis teistsugusteks:

Поля золотые,
Как море, шумят,
И люди в грядущее
Смело глядят.

(Sahisevad kuldsed põllud kui meri, ja inimesed vaatavad julgelt tulevikku.)

Valgevene nõukogude kirjanduse kõige tähelepandavam teos on Kupala poeem «Oressa jõe kohal» (1933). Selles on kujutatud külakommuuni organiseerijate võitlust Polesje soo kuivatamiseks.

Poeem kirjeldab nõukogude inimeste kangelaslikkust, avab nende kõrgelt moraalse palge. Nendest inimestest sepitsetakse laule, kõneleb poeet:

Воспоют в тех песнях
Труд и героизм,
Как в глухие дебри
Шел социализм,
Как под руководством
Партии побед —
Большевистской партии —
Вспыхнул новый свет.

(Neis lauludes laulavad töö ja kangelaslikkus, kuidas sügavaisse metsakolkaisse tuli sotsialism, kuidas võitude partei, bolševike partei juhtimisel lõi helendama uus koit.)

Kupala luule ei jää unustusse ka Suure Isamaasõja aastatel. Hitlerlaste poolt okupeeritud Valgevenemaa sai siis partisaniliikumise alaks, Janka Kupala luuletus «Valgevene partisanisalk» sai võitleva valgevene rahva võitlushüüdeks:

Партизаны, партизаны,
Белорусские сыны!
Бейте ворогов поганых,
Режьте свору окаянных,
Свору черных псов войны.

(Partisanid, partisanid, valgevene pojad! Pekske kuratlikke vaenlasi, raiuge nurjatute jõuku, sõja mustade penide jõuku.)

Janka Kupala luuletused ja laulud on sügavalt rahvalikud. Nende tarkus, lihtsus, lüürilisus ja lauldavus tegid nad Valgevenemaal ja kogu Nõukogude Liidus äärmiselt populaarseks.

Jakub Kolasi looming.

Janka Kupala kõrvale tuleb asetada teine Nõukogude Valgevene silmapaistev kirjanik Jakub Kolas. Nagu Kupalagi, tuli ta kirjandusse juba revolutsioonieelseil aastail. Tema esimene luuletuskogu «Orjuse laulud» ilmus 1908. a. Juba tookord oli Kolasi luulel revolutsiooniline suund, olgugi et ühiskonna arengu perspektiivid polnud noorele poeedile lõpuni selged. Oma värssides kujutas ta rahva rasket elu, unistas tema õnnelikust tulevikust, otsis teid helgesse ellu. «Maksim Gorki nimi,» meenutab Kolas, «sai minu kirjanduslikuks tähiseks. Tema jutustused tõstsid julgust, avasid mingisuguse uue maailma, mis astus vana asemele, äratasid parimaid inimlikke ja loomingulisi tundeid.»

Vanglatrellide taga (1908) kirjutas Kolas tuntud luuletuse «Talumees»:

Я — мужик, но ум имею, —
Будет время и мое.
Я молчу, кричать не смею,
Но когда-нибудь сумею
Крикнуть: «Хлопцы, за ружье!»

(Olen talumees, kuid mul on mõistust, — tuleb ka minu aeg. Ma vaikin, käratseda ei julge, kuid kunagi julgen hüüda: «Poisid, püssid kätte!»)

Oktoobrirevolutsioon rikastas ja süvendas Kolasi loomingut ebatavaliselt. 20-ndatel aastatel lõpetab kirjanik töö poeemide «Uus maa» ja «Simon-muusik» kallal. Neis jutustas ta Valgevenemaa raskest elust vanal ajal. Esimese poeemi kangelane, maata talupoeg Mihhas, unistab oma maalapikesest ja sõltumatust elust, kuid hukkub enne oma unistuste teoks saamist. Poeemi «Simon-muusik» kangelane, andekas külamoosekant, ei saavuta samuti õnne ja peab tagakiusatuna ning üksikuna ringi hulkuma. Elu vanal Valgevenemaal, tema inimesed ja loodus on poeemis antud väga eredalt ja tõepäraselt. Poeemide värss on tihedas seoses rahvaloominguga, vene ja valgevene demokraatliku luule traditsioonidega.

Kolasi nõukogudeaegses loomingus haarab ulatusliku koha proosa. 20-ndate aastate jutustustes «Polesje metsatihnikuis» ja «Polesje sügavustes», millel on autobiograafiline iseloom, kujutab kirjanik külaintelligentsi elu revolutsioonieelsel Valgevenemaal. Noor õpetaja Andrei Lobanovitš sõidab külla palava ihaga kultuurilise tegevuse järele, kuid põrkab siin kokku kirjutaja, urjadniku, papi ja väikekodanlaste vastupanuga. Algul kaotab noor õpetaja pea, kuid 1905. a. revolutsioon aitab tal jõuda õigele teele, lülituda

revolutsioonilisse töösse. Hiljuti, 1954.—1955. a., kirjutas Kolas veel ühe raamatu Polesjest esimese vene revolutsiooni ajal. Selles jutustas ta Andrei Lobanovitši edaspidisest saatusest. Koos uue raamatuga moodustavad Polesje jutustused triloogia «Teelahkmeil».

Kahes teises jutustuses «Avarustel» (1926) ja «Samblasoo» (1934) kirjeldab Jakub Kolas valgevene rahva elu nõukogude ajal. Esimeses näitab kirjanik külanoorust, kes ahnelt tungleb teadmiste ja loova töö järele. Jutustuse kangelane Stepan Baruta sõidab Minskisse õppima ja pöördub hiljem maale tagasi, et aidata koduküla inimesi võitluses uue elu eest. Jutustuses «Samblasoo» kujutab Kolas valgevene partisanide võitlust valgepoolakatega kodusõja ajal. Jutustuse keskpunktis on talupoeg, vanaisa Talaš, kes läheb partisaniväesalka ning saab hiljem selle komandöriks. Kolasil õnnestus luua rahvakangelase tüüpiline kuju.

Suure Isamaasõja aastatel andis Kolas oma loomingu nõukogude rahva teenistusse, kes võitles oma kodumaa vabaduse ja sõltumatuse eest. Sõjajärgseil aastail kirjutas ta suure poeemi «Kaluri onn». Selles kujutab luuletaja endise Lääne-Valgevenemaa töötajate revolutsioonilist võitlust poola panide poolt teostatava rõhumise vastu ja kõikide valgevenelaste ühinemist ühtsesse Valgevene Nõukogude Sotsialistlikku Vabariiki:

Несется весть из хаты в хату,
Народу сердце веселя,
Ведь брат идет на помощь брату, —
Ведь край один, одна земля!

(Kandub uudis hütist hütti, rõõmustades rahva südant, läheb ju vend vennale appi, — sest krai on üks, üks maa!)

Janka Kupala ja Jakub Kolas on Valgevenemaa rahvapoeedid. Nad kehastavad endas seda teed, mida mööda läks valgevene kirjandus viimase viiekümne aasta kestel — esimesest vene revolutsioonist meie päevini. Nende loomingus leidsid realistliku peegelduse valgevene rahva elu minevikus ja tänapäeval, sotsialistlik revolutsioon, valgevene rahva tööedusammud ja suurejoonelised ümberkujundused, mis leidsid Valgevenemaal aset nõukogude võimu valitsemise aastatel.

Leo Kiatšeli ja tema romaan «Gvadi Bigva».

Iga Nõukogude Liidu vennasrahva kirjandus kannab endas selgelt rahvusliku omapära, igaüks annab oma panuse nõukogude kirjanduse ühisesse varaaita. Huvitavad ja paljutähendavad on gruusia kirjanduse saavutused. Minevikus andis gruusia kirjandus maailmale niisugused kirjanikud, nagu Šota Rustaveli — surematu poeemi «Kangelane tiigrinahas» autor, või XVIII—XIX saj. klassikud David Guramišvili, Akaki Tsereteli, Ilja Tšavtšavadze jt. Nõukogude Gruusia kirjanikud (Galaktion Tabidze, G. Leonidze, S. Tšikovani, Leo Kiatšeli jt.) on gruusia klassika parimate traditsioonide väärilised jätkajad.

Üks gruusia nõukogude kirjanduse väljapaistvamaid tegelasi on Leo Kiatšeli (Leon Mihhailovitš Šengelia, sünd. 1884. a.).

Kiatšeli tuli kirjandusse revolutsioonieelseil aastail. Tema esimesed jutustused ilmusid 1909. a. 1915. a. kirjutas ta jutustuse «Tariel Golua», mis kujutas 1905. a. revolutsiooni Gruusia külas. Kirjanik võttis ise esimesest vene revolutsioonist aktiivselt osa (sattus aresti ja vanglasse; põgenes vanglast ja oli sunnitud välismaale emigreeruma) ning tal õnnestus oma jutustuses anda sündmuste tõepärane pilt, kujutada revolutsiooniliste võitlejate, isa ja poeg Golua eredaid kujusid. Pole raske märgata, et oma jutustuse loomisel on Kiatšeli toetunud M. Gorki loomingulistele kogemustele. Ta hindas Gorki teoseid väga kõrgelt ja tõlkis hiljem gruusia keelde «Artamonovite ettevõtte». Juba pärast Oktoobrirevolutsiooni, 1924. a., kirjutas Kiatšeli jutustusele «Tariel Golua» järje — romaani «Veri». Kiatšeli nõukogude ajal kirjutatud teostest on kõige olulisem romaan «Gvadi Gigva» (1938). See on tõlgitud vene ja mitmesse teise keelde.

Romaanis on näidatud võitlust kolhoosikorra kindlustamise ja tugevdamise eest Gruusias, võitlust gruusia küla uue inimese eest. Kirjanik laseb uued sotsialistlikud jooned töös ja elus teravalt kokku põrgata vanade harjumuste ja iganditega inimeste teadvuses. Romaani peategelane Gvadi Bigva, kergemeelne lobiseja ja looder kolhoosnik, ei taha kolhoosis töötada. Kiatšelil õnnestus väga värvikalt luua inimese kuju, kes on vana elu poolt nakatatud ja rikutud. Seda raskem oli kirjanikul näidata oma kangelase ümberkujunemist. Kuid ta on selle ülesandega suurepäraselt toime tulnud ja näidanud veenvalt kolhoosikorra jõudu ning tema kasulikku mõju inimestele. Kolhoositöö ja sotsialistlike suhete mõjul ärkavad Gvadi Bigvas tema iseloomu paremad küljed, ta lülitub töösse ja saab lõpuks visaks, teadlikuks töötajaks. Ennastohverdavas võitluses kulaku-kahjuriga päästab ta kolhoosi vara.

Sel kombel andis Leo Kiatšeli omaenese originaalse lahenduse nõukogude kirjanduse ühele olulisemale teemale — küla sotsialistliku ümberkorraldamise teemale. Seda enam, et romaanis on suurepäraselt antud gruusia elu, inimeste psühholoogia, looduse ja keele iseärasused.

Vilis Lācise looming.

Balti vabariigid Läti, Leedu ja Eesti tulid alles 1940. a. Nõukogude vabariikide vennalikku perre. Ometi on nõukogude kirjandus neis juba kujunenud ja suurte edusammudeni jõudnud. Näiteks võib tuua Nõukogude Läti kirjanduse, kus on esile kerkinud sellised silmapaistvad ja laialt tuntud kirjanikud, nagu Andrei Upit (sünd. 1877. a.) ja Vilis Lācis (sünd. 1904. a.). Peatume mõnevõrra üksikasjalisemalt Lācise loomingul.

Vilis Lācis sai populaarseks juba kodanliku Läti kirjanikuna. 1934. a. ilmus tema romaan «Kaluri poeg», mis tõmbas endale lugejate laiade ringkondade tähelepanu ja ilmus järjest 5 trükis. Selles näidatakse läti kalurite rasket elu kodanliku korra ajal. Kirjanik kujutab elavalt ja realistlikult nii kalureid kui ka nende ekspluateerijaid, südametut ülesostjat Garozat, müüdavat parlamenditegelast Pitersit, silmakirjalikku variseri vend Teodorit. Romaanis on näidatud kasvavat vastupanu ekspluateerijate suhtes. Kalurite etteotsa asub sotsialistlikult meelestatud noor kalur Oskar Kljava, romaani peakangelane.

Lācis tundis suurepäraselt läti töötajate elu. Ta on pärit tööliskeskkonnast, tema lapsepõlv möödus Riia lahe kalurite ja meremeeste keskel. Tal tuli ka endal töötada sulasena, kütjana ja madrusena. Juba noores eas võttis ta osa revolutsioonilisest liikumisest

ja astus 1928. a. Läti Kommunistliku Partei ridadesse. On loomulik, et tema romaan «Kaluri poeg» paistab silma sügava elutundmise ja tõepärasuse poolest. Romaani kangelasi tajub lugeja elavate, reaalselt eksisteerivate inimestena. Kirjanik meenutab, et pärast romaani «Kaluri poeg» ilmumist «leidusid paljudes kalurikülades selle raamatu elavad kangelased. Peaaegu igaühes neist oli oma Oskar ja oma Anita; vend Teodoreid oli pool tosinat, keegi suur kalakaupleja, kes nägi kalurite ekspluateerijas Garozas oma portreed, püüdis minu vastu isegi kohtuasja algatada. Siit tuli teha järeldus, et romaanis kujutatud inimesed, sündmused ja kalurite saatus ise olid teatud määral nõukogude-eelsele Lätile iseloomustavad».

Pärast nõukogude korra kehtestamist Lätis sai Lācis Läti NSV Ministrite Nõukogu esimeheks. Sel ametikohal töötab ta ka tänapäeval, ühendades oma riigimehe tegevuse kirjandusliku tööga.

Pärast sõda (1945—1948) loob ta kolmeköitelise romaani «Torm», mis on nõukogude kirjanduse tähelepandavamaid teoseid. Romaan kujutab endast epopöad, mis peegeldab läti rahva kümneaastast võidukat võitlust kommunistliku partei juhtimisel ja Nõukogude Liidu vennasrahvaste abil uue, sotsialistliku korra täieliku võidu eest Lätis.

Kirjanik joonistas oma romaanis kümnete inimeste kujusid: kommuniste-põrandaaluseid, kehviktalupoegi ja Nõukogude armee ohvitsere, Riia tehaste töölisi ja kunstnikke, näitlejaid, kõige erinevamate sotsiaalsete kihtide esindajaid, näitas nende koha maal toimuvas suures ümberkujundamises.

Lācis leiab suure kunstniku-realisti mahlakad, eredad värvid, et joonistada suurepärase bolševiku Silenieki kuju. Sileniek võidab kõige erinevamate inimeste armastuse ja austuse, aidates neil leida õiget teed. Tema abiga läheneb kommunistlikule parteile Žubur, inimene, kes oli saanud hariduse vanas Lätis, töötanud raamatute jaemüügi agendina, ent enamasti olnud ilma tööta. Suure Isamaasõja ajal saab tema, Sileniek, üheks läti rahva juhiks.

Raamatus on bolševike kujud reljeefselt välja joonistatud. Nii põrandaall kui ka legaalse töö tingimustes juba vabastatud Lätis, nii Isamaasõja ajal rindel kui ka tagalas teevad nad oma suurt, tõeliselt rahvalikku tööd. Põrgates kokku vana korra esindajatega, kes varjavad end revolutsioonisündmuste eest, mõtleb Karl Žubur: «Ajaloo suurpuhastuse päeval pühib luud nad solgiauku. Kuid meie — meie hakkame ehitama ja looma uut maailma, kategooriateta inimühiskonda, elu ilma valeta ja ebaõigluseta.»

Kirjaniku-võitleja, nõukogude kirjanduse kuulsate traditsioonide kandja (asjata ei meenutata raamatus M. Gorki, V. Majakovski, N. Ostrovski nime) tõelise temperamendiga näitas Vilis Lācis uue tekkimise protsessi inimeste teadvuses.

Suure tähtsusega teoseks nõukogude kirjanduses sai ka Lācise järgmine romaan «Uuele rannale». Nagu «Torm» nii on ka see pühendatud läti rahva ajaloolise saatuse kujutamisele minevikus

ja olevikus. Jutustuse keskpunktis on kommunist Jānis Lidum, kes on asunud tööliskiassi huvide eest võitlemise teele juba kodanluse võimutsemise perioodil. Väga komplitseerituks osutub Lidumi poja Aivari elu, kelle pärast ema surma adopteeris ja kasvatas kulak Taurin. Pärast kõhklusi suutis Aivar kulaklikust keskkonnast välja tungida ja asetuda töötava rahva poolele.

Uue elu tõde mõistis järk-järgult ka kulakute poole hoidev keskmik Paceplis. Romaan lõpeb kulak Taurini hukkumisega, sotsialistliku Läti uute jõudude võidulepääsuga vana maailma üle.

Seesugused on mõned faktid, mis iseloomustavad sotsialistlike rahvuste kirjanduse edusamme. *Kõigi Nõukogude Liidu rahvaste kirjanikud võtavad aktiivselt osa vennasrahvaste nõukogude kirjanduse ülesehitustööst.* Isegi meie maa väikesed ja revolutsioonini mahajäänud, oma kirjata rahvad lõid oma kirjanduse ja tõstsid endi seast esile kirjanikke: tuvalane S. Toka, udeheelane D. Kimonko, tšuktš J. Rõtheu, jakuut N. Mordinov ja paljud teised. Nõukogude Liidus ilmuvad ajakirjad ja raamatud 119 keeles. Teisest nõukogude kirjanike kongressist võttis peale vene kirjanike osa rohkem kui 300 kirjandustegelast, 45 rahvuse delegaati, kes esindasid sisult ühtset ja vormilt rahvuslikku sotsialistliku realismi kirjandust. Nõukogude kirjandust võib võrrelda ohtraveelise jõega, millesse suubuvad rohkearvulised ja erisugused lisajõed ja mis viib oma veed ühele eesmärgile: sellele, et aidata nõukogude rahval ja parteil kommunismi üles ehitada.

NÕUKOGUDE KIRJANDUSE ÜLEMAAILMNE TÄHTSUS.

Igasuguse kirjanduse tähtsuse maailma mastaabis määravad järgmised kolm tingimust: esiteks, inimkonna üldisse varaaita selle täiendamiseks ja rikastamiseks antava *panuse* väärtus ja tähtsus, teiseks, tema *mõju* teiste rahvaste arenemisele kunsti valdkonnas, kolmandaks, tema *leviku* aste maailmas.

Sellelt seisukohalt on nõukogude kirjanduse ülemaailmne osatähtsus vaieldamatu. Alustame viimasest tingimusest.

Pole maad, kus meie kirjanike sõnateosed poleks ülatuslikult levinud. Tutvus nõukogude raamatutega sai välismaal ammu alguse. Juba 1920-ndate aastate alguses märkis Gorki oma kirjades korduvalt lääneriikides valitsevat suurt huvi meie kirjanike teoste vastu. Kirjas V. Ivanovile 1923. a. kevadel jõudis Gorki murdesõnade liigrohkuse vastu protesteerides muuhulgas ka sellisele järeldusele: need murdesõnad ei võimalda paljusid autoreid võõrkeeltesse tõlkida. «Ent tõlkida Teid on vajalik tervel real põhjustel: üks neist on elav — nagu ei kunagi varem! — huvi vene kirjanduse vastu Euroopas.» 1925. a. pöördub Gorki kirjas L. Leonovile uuesti tagasi selle mõtte juurde: «Jutustuse stiili antakse äärmiselt halvasti edasi isegi vilunud tõlgi poolt... Huvi meie kunsti vastu üha kasvab ja süveneb. Me peame kirjutama ka võõramaist lugejat arvestades.»

Sellest ajast peale on meie maa elus ja rahvusvahelises olukorras toimunud põhjalike muutuste tõttu kasvanud välismaa huvi nõukogude kirjanduse vastu suurel määral. Muidugi teevad mõnede maade reaktsioonilised ringkonnad kõik neist oleneva, et tõkestada juurdepääsu meie kirjanike tõttu avaldavale sõnale, kuid elu areneb oma rada ja nõukogude kirjanike ausad ning helged raamatud leiavad tee kogu maailma lugejate südameisse.

Toome mõningad arvud, mis tunnistavad nõukogude kirjanduse *levikut* välismaal.

Nõukogude võimu kehtimise ligikaudu viieteistkümne esimese aasta kestel, seega 1930-ndate aastate keskpaigaks, ilmus välismaal võõrkeeltesse tõlgituna meie 96 kirjaniku teoseid. Üksnes sõjajärgsel ajal, umbes 8—9 aasta kestel on tõlgetena välismaal ilmunud enam kui 900 nõukogude autori teoseid 42 võõrkeeles.

Saja kahekümne nõukogude näitekirjaniku teoseid on tõlgitud võõrkeeltesse. Euroopa, Ameerika ja Aasia maades on avaldatud

mitusada nõukogude autorite näidendit ja filmistsenaariumi. Üksnes 1951.—1953. a. ilmus välismaal nõukogude kirjanike teoseid *95 miljonis eksemplaris*. Täieliku põhjendatusega võib kinnitada, et *sajad miljonid inimesed kõigis paikades maakeral loevad nõukogude kirjanike raamatuid*. Millega on seletatav seesugune huvi nõukogude kirjanduse vastu, millega on ta võitnud miljoniliste rahvahulkade sümpaatia nii rahvademokraatia maades kui ka kapitalistlikes maades? Sellele küsimusele vastamiseks tuleb pidada silmas seda *panust* maailmakirjandusse, seda uut, mida nõukogude kirjandus on endaga kaasa toonud. Ta on võitnud kogu maailma lihtsate inimeste poolehoiu sellepärast, et ta on näidanud uue elu, vabaduse ja õigluse, õnne ja sotsialismi eest võitleva rahva kangelaslikkust ja suurust. Ta poetiseeris loovat tööd; esmakordselt näitas ta maailmakirjanduses proletariaadi maailma-ajaloolist osa. Koos uue sisuga, uue, kommunistliku maailmavaatega tõi ta endaga kaasa ka uue loomingulise meetodi — *sotsialistliku realismi meetodi*. Eriti suur tähtsus inimkonna üldises progressis on nõukogude kirjanduse väsimatul võitlusel rahu ja demokraatia eest.

Oma niisuguste omadustega on nõukogude kirjandus võitnud kõigi välismaa lihtsate inimeste tunnustuse. Suur vene kriitik, revolutsionäär N. Tšernõševski, nimetas kirjandust «elu õpperaamatuks». See oli tema arvates ilukirjanduslikule teosele suurimaks kiituseks. Nõukogude kirjandus ongi miljonitele töötajatele niisuguseks eluõpikuks.

Silmapaistva india riigitegelase Džavaharlal Nehru raamatus «India avastamine» on elu näitena toodud Pavel Kortšagini sõnad: «Kõige kallim inimesel on elu . . . jne.»

30-ndatel aastatel tutvus kogu maailm filmiga «Tšapajev», mis on loodud D. Furmanovi samanimelise romaani järgi.

Hispaania valitsusvägede koosseisus võitles fašistidega Tšapajevi-nimeline pataljon. Sellesse kuulusid paljudest rahvustest võitlejad, ja pataljoni marssi «Me kõik oleme Tšapajevi pojad, me võitleme Hitleri ja Francoga. Edasi rünnakule, löögipataljon!» laulis igaüks oma emakeeles.

Tšiang Kai-ši vägede vastu peetavas vabastussõjas omandas Hiinas suure populaarsuse K. Simonovi jutustus «Päevad ja ööd». See raamat Stalingradi kangelaslikust kaitsmisest aitas meie hiina sõpru nende võitluses, õpetas sõduritele vahvust ja sõjameisterlikkust.

Mõningad aastad tagasi sooritas prantsuse patrioot Raymonde Dienne mehise kangelasteo: et katkestada ameerika tankide vedamist Koreasse, heitis ta end raudteerööbastele ja tõkestas oma eluga riskides tee sõjavarustuse ešelonile. Ta pandi vangi. «Vanglas,» kirjutab ta, «lugesin esimest korda läbi nõukogude romaani «Noor Kaardivägi». Sellest raamatust selgus mulle nii palju kangelaslikku, et mul hakkas isegi piinlik: ma saan nii palju armastuse ja tunnustuse avaldusi ja tegin nii vähe.»

Uue elu ning maa ja linna sotsialistliku ümberkorralduse eest võideldes ammutavad rahvademokraatia maade töötajad elukogemusi industrialiseerimist ja kollektiviseerimist käsitlevaist nõukogude kirjanike raamatuist, nagu Solohhovi «Ülesküntud uudismaa», Gladkovi «Tsement» ja «Energia» jt.

Meie raamatud said elu õpperaamatuiks sellepärast, et nad tõetruult on jäädvustanud uue, sotsialistliku ühiskonna ehitamise suure protsessi, sellepärast, et neid hingestab kõige helgem idee — vabaduse ja üldrahvaliku õnne idee.

Nõukogude kirjanduse ülemaailmne tähtsus ei seisa üksnes selles, et ta on miljonite töötajate sotsialistlike töökogemuste kool, vaid ka selles, et ta *mõjutab tõsiselt kirjanduse arenemist välismaal.*

Oktoobrirevolutsiooni suursündmuste mõjul, samuti nõukogude kirjanike tõetruu loomingu tõttu on toimunud rea suuremate Lääne ja Ida kirjanike maailmavaates tõsised muudatused. Suur hiina klassik Lu Sin oli nõukogude rahva ja kultuuri ustav sõber. Ta tegi palju Gorki loomingu populariseerimiseks Hiinas. Ta tõlkis hiina keelde Gorki, Fadejevi ja Serafimovitši teoseid.

Ei saa jätta tunnustamata, et me oma rahva siirate ja soojade sõprade seas näeme Lääne väljapaistvamaid kirjanikke. Nende hulka kuuluvad Prantsusmaa sellised suured kunstnikud, nagu Anatole France, Romain Rolland ja Henri Barbusse. Nõukogude rahva truu sõber oli kuulus ameerika kirjanik Theodore Dreiser. Korduvalt on oma vaimustust sotsialistliku revolutsiooni ja nõukogude kultuuri suhtes väljendanud tuntud inglise draamakirjanik Bernard Shaw.

Nõukogude kirjanduse kirglik propageerija oli tšehhi rahva kuulsusrikas poeg Julius Fučik. Vaimustunult kiitis ta Gorki, Majakovski ja N. Ostrovski loomingut.

1935. a. märkis Gorki, et nõukogude kirjandus «saab kogu maailma kirjanduse õpetajaks». Meie kirjandus laiendab oma mõju teiste rahvaste kirjandusele sellepärast, et ta tõi endaga kaasa nii uue sisu kui ka meetodi — sotsialistliku realismi meetodi.

Välismaa lugejaid köidab nõukogude kirjanduses selle elutõde, optimism, armastus lihtinimese vastu, inimkonna helgeimate ja õilsaimate ideede toetamine.

Sellest kõnelevad paljude maade literaatide hinnangud.

Tuntud brasiilia kirjanik, aktiivne rahu eest võitleja Jorge Amado kirjutab: «Niisuguste kirjanike teostes, nagu Fadejev, Ostrovski, Polevoi, Ehrenburg, Ažajev, Babajevski, Fedin ja paljud teised, tõusevad lugejate ette nõukogude inimeste kujud, nende ennastohverdav töö- ja kodumaa-armastus, nende õilis rahutaotlus ja sõprusepüüe kogu maailma rahvastega ... Nõukogude kirjandus ja kunst propageerivad rahu rahvaste vahel, ülistavad kõige õilsamaid inimtundeid: kodumaa-armastust, tööarmastust, inimeseaustust. Nõukogude kirjandus ja kunst, mis peegeldavad nõuko-

gude ühiskonna elu, on uue maailma, uue inimese kirjandus ja kunst . . .»

Tšehhi kirjanik František Kubka rõhutab samuti meie kirjanduse eesrindlikkust: «Nõukogude kirjandus oli mulle esmalt kunstniku naudinguks, siis armastuseks, siis õpetajaks ja lõpuks uute tõdede, uue maailmavaate, uue elutunde ammendamatuks allikaks. Ta kõneleb minuga nagu humanismi ja sotsialismi ema.»

Jaapani kirjanik Kensuke Akagi märgib iseärasusi, mis toovad meie kirjanduse maailmakirjanduses esikohale: «Sel päeval, kui ma loen nõukogude või hiina kirjandusteoseid, on mul suurepärane tuju ja ma töötan kahekordse energiaga . . . See on seletatav sellega, et nõukogude (samavõrd ka hiina) kirjanduse teosed kutsuvad edasi, innustavad ja julgustavad lugejat, annavad talle usku oma jõusse. Kõik need omadused tõstavad nõukogude kirjanduse tähtsust ja toovad talle maailmakirjanduses esikoha.»

India kriitik Radživ Saksena näeb nõukogude kirjanduse jõudu tema tihedais sidemeis marksismi-leninismi teooriaga. «Nõukogude kirjandus avas kaasaja kirjanduse demokraatlike traditsioonide ajaloos uue peatüki, ja nõukogude kirjanike kogemused on aidanud kogu maailma demokraatlikke kirjanikke. Pole juhus, et kõige võimsam, kõige tervem ja rahvalikum kõigist kaasaja kirjandustest on nõukogude kirjandus. Millega seda seletada?

Põhjus on selles, et nõukogude kirjanikud pöörduvad oma loomingus esinevate vigade vältimiseks ja sügavama elukujutuse saamiseks marksistliku teooria elustava lätte juurde.»

Bulgaaria poeet Mladen Issajev jutustas, millist määratut osa on tema loomingulises arenemises etendanud meie kirjandus. «Juba varajases nooruses, 1923. a. Septembriülestõusu eel tundsin ma Oktoobri tiivustatud lauludes nõukogude revolutsiooniluule vastupandamatut jõudu. Nende lauludega läksid võitlusse meie kuulsusrikkad septembripäevade kangelased. Maksim Gorki näitas oma romaaniga «Ema» mulle selgesti kapitalistliku maailma vastikut palet ja sotsialistliku tuleviku romantilist elu, tugevdas minus usku inimesesse ja uue tõe purustamatusse jõusse . . . Kujundite konkreetsus, realistlik tõepärasus ja eredus, helge romantiline suunitlus, inimeste optimism ja eneseohverdus nende võitluses sotsialismi eest olid nõukogude poeesia kõrgete omadustena meile, revolutsiooniluuletajatele, suureks kooliks . . .»

Välismaa eesrindlikud kirjanikud näevad sotsialistlikus realismis uut loomingulist meetodit, mis avab laiad võimalused tegelikkuse tõetruumaks ja eredamaks kujutamiseks.

Mõnd aega peeti meie kirjanduselus vaidlusi: kas on võimalik sotsialistliku realismi areng välismaal, väljaspool meie nõukogude ühiskonda? Elu vastas sellele selgesti: sotsialistlik realism võidab üha enam tunnustust väliskirjanduse progressiivsete tegelaste juures ja kehastub nende loomingus.

Rahvademokraatia maades, kus rahvas ehitab edukalt sotsialismi, areneb kirjandus sotsialistliku realismi tähise all. Hiina

naiskirjaniku Din Lini, tšehhi naiskirjaniku Maria Pujmanova raamatuis, poola prosaisti Brandösi, rumeenia kirjaniku Sadoveanu ja teiste teostes väljenduvad selgelt uued loomingulised printsiibid.

Veel enam kinnitab uusi printsiipe nende esinemine kapitalistlike maade eesrindlike kirjanike loomingus.

Silmapaistva prantsuse kirjaniku Louis Aragoni romaanis «Kommunistid» näeme, kui sügavalt ja õigesti on kujutatud Teise maailmasõja sündmusi. Sakslaste poolt 1940. a. okupeeritud Prantsusmaa rahvusliku tragöödia põhjust ei näe kirjanik juhuslikes, teisejärgulistes asjaoludes, vaid sügavates sotsiaalsetes protsessides. Rahva elu ja tema eesrindliku avangardi, kommunistliku partei tegevus on selle suurepärase epopöa tähelepanu keskpunktis. On selge, et teemale nii läheneda võis vaid kirjanik, kes oma loomingus järgib sotsialistliku realismi printsiipe.

Välismaal areneb sotsialistlik realism kooskõlas iga maa kirjanduslike traditsioonidega. Ei saa olla juttugi sellest, nagu seisaks uus meetod meie kunstiprintsiipide mehhaanilises ülekandmises. Kaheldamatult on ka meie kirjanikel palju õppida välismaa suurtelt kunstnikelt.

Nõukogude kirjandusel on ees veel palju tööd, et saada maailmas esikohta mitte ainult sisu, vaid ka kunstipärasuse ja meisterlikkuse poolest. Sellest oli juttu NLKP Keskkomitee aruandekõnes Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei 1956. a. veebruaris peetud ajaloolisel XX kongressil.

Kongress märkis, et võitluses, mida meie partei peab oma aja äraelanud vana maailma vaadete ja arusaamiste vastu ning kommunismi idee levitamise eest, on suur osa kirjandusel. Kirjanduse teened selles on kaheldamatud. Kuid kongress näitas, et meie kirjandus jääb veel paljus maha rahva elust ja kasvanud nõudmistest. Nõukogude kirjanike pühaks kohuseks on kogu energia ja kirega võidelda kommunismiajastut vääriva suure kunsti loomise eest.

SISUKORD

Nõukogude kirjanduse põhijooned 3
M. Gorki 14
Nõukogude kirjandus kodusõja perioodil 80
Nõukogude kirjandus rahvamajanduse taastamise ja sotsialistliku industrialiseerimise aastail 90
V. Majakovski 104
Nõukogude kirjandus sõjaeelsete viisaastakute perioodil 157
A. Tolstoi 173
M. Solohhov 192
Nõukogude kirjandus Suure Isamaasõja ajal 219
A. Fadejev 230
Nõukogude kirjandus sõjajärgsel perioodil 254
Nõukogude Liidu rahvaste kirjandus 272
Nõukogude kirjanduse ülemaailmne tähtsus 291

Александр Григорьевич Дементьев, Евгений Иванович Наумов, Лев Абрамович Плоткин

РУССКАЯ СОВЕТСКАЯ ЛИТЕРАТУРА

для XI класса

На эстонском языке

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja V. Parbo

Tehniline toimetaja Ü. Laul

Korrektorid A. Nurmoja ja M. Teemägi

Ladumisele ja trükkimisele antud 15. II 1960. Paber 60×92, 1/16. Trükipoognaid 18,5. Arvutuspoognaid 21,84. Trükiarv 4000. Tellimise nr. 1817.

Hans Heidemanni nim. trükikoda, Tartus, Ülikooli 17/19.

Hind rbl. 3.60

6—6

- 36
Rbl. 3.60

